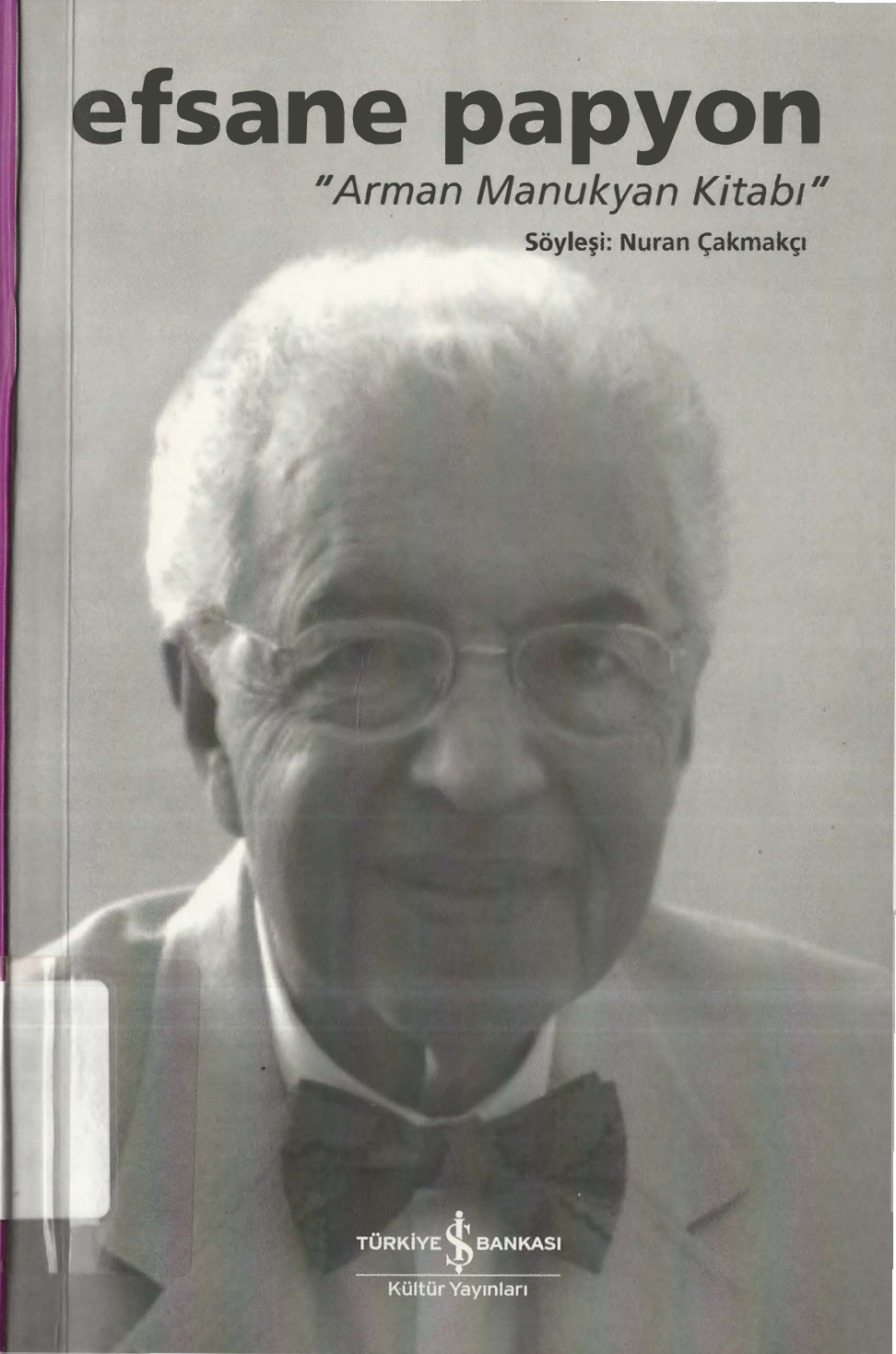
efsane papyon

"Arman Manukyan Kitabı"

Söyleşi: Nuran Çakmakçı

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

"arman manukyan kitabı"

efsane papyon

Genel Yayın: 1593

NURAN ÇAKMAKÇI 1967'de Kelkit'te doğdu. Nişantaşı Kız Lisesi'nin ardından Marmara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nden 1990'da mezun oldu. 1989'da başladığı *Hürriyet* gazetesinden sonra Star TV ve NTV'de eğitim haberleri hazırladı. 1997'de *Hürriyet* gazetesine geri döndü. Halen aynı gazetede İstanbul Eğitim Servis Şefi olarak görev yapıyor. Aynı zamanda *Hürriyet-İK*'da altı yıldır eğitim üzerine köşe yazısı yazıyor. On yedi yıllık meslek yaşamı boyunca çoğunluğu eğitim sektöründen olmak üzere otuzu aşkın kurumdan mesleki başarı ödülü aldı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Basın Yayın Mezunlar Derneği ile Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği üyesi. Yayınevimizin 99 Sayfada dizisinden *OKS, İdeal Öğretmen, ÖSS, Verimli Ders Çalışma* ve *Okul Fobisi* isimli kitapları yayımlanmıştır.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—34—

EFSANE PAPYON
ARMAN MANUKYAN KİTABI

SÖYLEŞİ
NURAN ÇAKMAKÇI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
ASLI GÜNEŞ

DÜZELTİ
MERAL ASLANKAYA

DEŞİFRE
FİLİZ ÖĞRETMEN
İLKNUR CANKOZOĞLU

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: 2000 ADET, KASIM 2008

ISBN 978-9944-88-495-2

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
(0212) 612 58 60
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

efsane papyon

ARMAN MANUKYAN KİTABI

Söyleşi Nuran Çakmakçı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş · vii

BİRİNCİ BÖLÜM
Fener'deki 5 Katlı Ev · 1

İKİNCİ BÖLÜM
Manukyan Biraderler · 143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Hocalık Günleri · 203

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Arman Manukyan'ın Yetiştirdiği Öğrenciler · 237

BEŞİNCİ BÖLÜM
Türkiye Adına Çalışmaları ve Ermeni Meselesi · 295

YAŞAMÖYKÜSÜ · 345

DİZİN · 349

SUNUŞ

Arman Hoca ile haftada bir gün Boğaziçi Üniversitesi'nin o muhteşem manzarasını bir kez daha seyredip nefis havasını içime çekerek gittiğim kampusta buluştuk. Saat 09:30 buluşma saatimizdi. Her daim dakik, her daim şıktı. Her buluşmada ayrı renk gömleği ve ona uygun papyonu, kendisine de en az karşısındaki kadar özen gösterdiğini belli ediyordu. Müthiş hafızası her seferinde beni şaşırtmıştı.

Aslında, zor olmuştu onu ikna etmek. Kitabı yazmak için uzun bir düşünme süresi geçirmiş, editörümüz Levent Cinemre ile birlikte kapısını çaldığımızda bizi kıramamıştı. Kafasındaki soruların yanıtını alınca da, "Evet" demişti.

Olumlu cevabı alınca beni bir heyecan sardı. Karşımda bir tarih duruyordu. Ermeni cemaatinde etkili, Boğaziçi Üniversitesi ile Robert Kolej tarihini birebir yaşayan, Türkiye'de eğitimin her aşamasına tanıklık eden biri vardı karşımda.

İyi bir araştırma yapmak, soru hazırlamak gerekiyordu. Önce iyi bir arşiv çalışması yaptım. Arkadaşlarıyla, eşi Alis Hanım'la buluştum. Kitaplar, gazeteler taradım. Artık hazırdım.

Haftada bir gün Boğaziçi Üniversitesi'nde buluştuk. Ben sorularımı sordum, o yanıtladı. Ne kadarını kendine sakladı bilemiyorum.

Titizdi, duygusaldı. Eşine ve ailesine çok bağlıydı. Ama vatana bağlılığı gözlerini yaşartacak kadardı. Türkiye'den, sorunlarından söz ederken içi titriyordu.

Karşımdaki tarihten alabildiklerimi, umarım size aktarabilmişimdir.

Nuran Çakmakçı

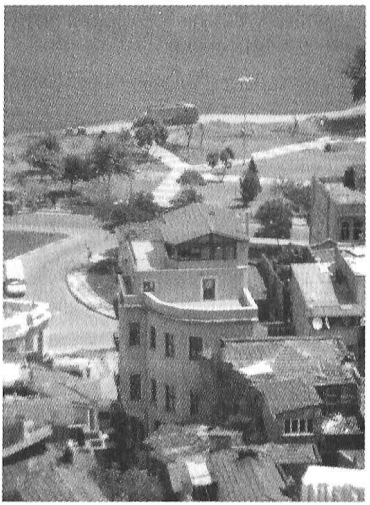
Bu kitabı torunlarım Kayla, Alek,
Aren ve Yasmin'e ithaf ediyorum.

Arman Manukyan

BİRİNCİ BÖLÜM

Fener'deki Beş Katlı Ev

Şöyle anlatayım: En alt katın üstü mutfak; bir ve ikinci katlar da oturma katı. Yaz olunca, yani mayıstan sonra, üst katlara çıkardık. Dördüncü ve beşinci katlar yazlık olurdu. Beşinci katta da bütün çatının üstü büyük bir terastı. Teras biz çocukların yazlığı gibiydi. Herkesin ayrı bir katı vardı.

Arman Manukyan'ın doğduğu, ilköğretim çağına kadar yaşadığı Fener'deki ev (1931-1936).

Büyükdede Manukyan'ın Kayseri'den İstanbul'a göçü

— Efendim çocukluk yıllarınıza dönelim. Çok gerilere, hatta siz doğmadan önceki zamana gidelim. Büyük dedeniz, yani dedeniz ve büyükanneniz nerede yaşarlarmış? Nereliler? Siz onları tanıdınız mı?
— Evet. İki dedem ve iki büyükannem var. Yani bir babaanne, bir anneanne var. Her ikisini de tanıdım. Önce babaannem ve dedemden başlayayım: Ben, 1931'de doğmuşum. 1933-34 yıllarını hatırlıyorum. Demek ki doğduktan birkaç yıl sonrası. Babamın annesi ve babası Kayseri'nin, o zamanki adı Everek olan bir ilçesinden. Everek'in şimdiki adı Develi. Şu anda kime Everek deseniz hatırlamıyor. Everek'in Tomarza köyünde bir çiftçinin çocuklarıymış.

— Tomarza?
— Evet, Tomarza Köyü'nden. Oradan 1896 yılında İstanbul'a geliyorlar.

— İstanbul'a gelme hikayeleri nasıl? Babasıyla mı geliyor dedeniz, tek başına mı geliyor?
— Tek başına geliyor.

— Niye geliyor?
— Niye geliyor: Orada çok fakir bir aileymişler. Çiftçilikle uğraşırlarmış. Köyde yapacak bir iş bulamamışlar. Dedem İstanbul'a gelmeyi istemiş ve gelmiş. Kardeşleri olup olmadığını, o kadarını hakikaten ben de bilemiyorum. Ama muhakkak ki vardır kardeşleri! Tek başına gelmiş. Tabii eşini de ge-

tirmiş. 17 yaşında evlenmiş kendisi. Adı Kirkor Manukyan. Ama orada herkes onu Kirkor Ağa olarak tanırmış. Eşi, yani babaannem, 15 yaşındaymış. Nüfus adı: Kadın.

— *Kadın!*
— Evet, Kadın. Biz, evde kendisine "Gülük anne" derdik. Gülhan, Gül, Gülük, "Gülük anne" derdik.

— *Kayseri'de evlenip İstanbul'a gelmişler.*
— Evet, evet. Dedem Kayseri'de hem çiftçilik, hem de kundura tamiri filan yaparmış. "Ben bu işi İstanbul'da da yapabilirim" demiş ve Kayseri'de evlendikten sonra İstanbul'a gelmiş. Beyazıt Meydanı'na çok yakın Çatal Han diye bir han vardı. Ben onu da gayet iyi hatırlıyorum. Eşiyle birlikte 1896 yılında Çatal Han'ın bir odasına yerleşmiş. Bir han düşünün, bir tek oda; hem eşiyle birlikte yaşıyor hem aynı odada ayakkabı tamiri yapıyor ve ufak tefek de ayakkabı malzemeleri satıyor.

— *Dedenizin doğduğu Tomarza'da, Ermeniler çoğunlukta mıymış?*
— Evet. Karışık bir nüfusu vardı ama Ermeniler'in çoğunlukta olduğunu biliyorum. Köyünde her türlü millet varmış. Hatta tek tük Rumlar bile yaşarmış.

— *Dedenizin İstanbul'a göçü zorunlu bir göç müymüş? Yani bugün üzerinde çokça konuşulan Ermeniler'le ilgili olaylardan, katliamlardan falan söz edilir miydi, evde bu tür şeyler konuşulur muydu?*
— Hiç! Kesinlikle konuşulmazdı. Benim ailemde hiç böyle bir şey duymadım; ne babamdan, ne dedemden Ermeni isyanı, olayları diye bir şey duymadım. Dedemin Müslüman dostları vardı. Onlar İstanbul'a gelip dedemi sık sık ziyaret ederdi.

— *Köydeki ilişkiler nasılmış, bir ayrım olur muymuş?*

— O tarihlerde hayır. Öyle bir şey kesinlikle yok. Gayet güzel hayatları varmış. İstanbul'a gelme nedeni de iş. Dedem orada bakmış ki pek fazla bir hayat yok. Tabii köy yeri, herkes de İstanbul'u methediyor...

Evliyken bilyeyle oynarmış

— Biraz ufkunu genişletmek istemiş...
— Biraz ufkunu genişletmek için İstanbul'a geliyor. İşte elinde de bir ufak meslek, kundura tamiri mesleği var. Babaannem de biraz yemek işlerinden anlıyor, hatta iyi yemek yapıyor. Babaannem, dedeme "Ben de sana yardımcı olurum" diye söz verince, yola çıkmaya karar veriyorlar. Dedem 17 yaşında, babaannem Kadın Hanım 15 yaşında iken evlenmişler. Dedem 17 yaşında çocuk. İstanbul'a gelince Çatal Han'da çalışırken Kumkapı'da boş zamanlarında sokaklarda bilye oynuyormuş.

— Hem ev geçindiriyor, hem de bilye oynuyor...
— Tamamen öyle. Bir gün babaannem çok kızmış: "Sen evli insansın, sokakta bilye oynanır mı" demiş.

— Kumkapı'da dedeniz ne kadar sürdürüyor bu ayakkabı tamiratı işini?
— Sekiz-on sene kadar sürdürüyor. Ondan sonra Fener'e taşınıyor. Sonra Beyazıt'taki işyerine gidiyordu. O işyeri de Çatal Han'ın arka kısmında, aynı yerde. Fakat yaşlanmıştı. Biraz da kalp problemi vardı. Pek fazla işe gitmiyordu, o arada halam da evlenmişti. Halamın eşi o işi yürütmeye başladı. Dedem de emekliye ayrıldı.

— Dedeniz Çatal Han'da işlerini büyütüyor bir süre sonra...
— Evet, ama fazla büyütmüyor. Dedem de o yıllarda handa kendi yerini birazcık değiştiriyor. Odayı bir dükkan haline getiriyor ve kundura malzemesi işi yapıyor (Çatal Han bundan on beş-yirmi yıl evveline kadar vardı. Sonra yıkıldı, yeri-

ne binalar yapıldı). Kundura malzeme işi derken; ayakkabı, deri, kösele, çivi, bağ yapılırmış. Yani bir kundurayı yapmak için ne gerekiyorsa onu hazırlayıp satıyormuş dedem. Çünkü o bölge; yani Beyazıt, Kumkapı, Gedikpaşa, (bugün de öyledir) kunduracıların ve kundura malzemesi yapanların işlerinin bulunduğu bir merkezdir. Eskiden de böyleymiş. Dedem de işini biraz büyüttükten sonra orada bir iş yeri açıyor ve çalışmaya başlıyor. Bir süre sonra da yanına iki-üç çırak alıyor. Sonra halam Bursa kökenli Mirican Havluciyan eniştemle evleniyor. Enişte Bursalı olmakla övünür, "Bursa bereketli memlekettir" derdi. Dedem, Mirican eniştemi de kendi yanına alıyor. Hatta dedem öldükten sonra o işi enişte tek başına yürütmüştü.

Dağdan buz getirip satarmış

— *Dedeniz bu arada Kayseri'ye gider gelir miydi?*
— Kayseri'ye birkaç kere gitti geldi. Her seferinde bize oradan sucuk, pastırma ve kuru meyveler getiriyordu. Bir de kuru kaymak vardı ki Kayseri'nin kuru kaymağı müthişti. Kaymağın kurusudur. Dedem, doğduğu yer olan Tomarza'ya çok düşkündü. Tomarza veya Develi, Erciyes Dağı'na çok yakın. Bize hep orayı anlatırdı. Tomarza'da bir dere varmış. Dere'nin adı da Elbis'miş. O zamanlar böyle tatlı güzel sular yoktu. Dedem, ondan çok etkilenmiş olmalı ki Elbis Deresi'nin suyunu sık sık bize anlatırken o güzel suyu içtiğini dile getirirdi. Onun için çok önemli olmalı ki "Ben Elbis'in suyunu içmişim biliyor musunuz" derdi. Biz, çocuğuz o zaman, bunun önemini bilmiyoruz. Sorardık ona, "Dede, Elbis'in suyu nedir? Biz bilmiyoruz Elbis'i melbisi" o da bize, "Akan sudur" derdi. Dedem çocukken Erciyes'in eteklerine kadar çıkıp buz toplarmış. Bildiğimiz kalıp buzları dağdan getirip satarlarmış.

— *Buzu mu?*
— Evet, buz satarlarmış. Şimdi işte buz kalıpları satılıyor ya; onlar da Erciyes'in eteklerinde buzları kırarlarmış, getirip

Fener'deki evde tüm aile birlikte yaşardı.

Kayseri'de satarlarmış. Yani hatırladığım kadarıyla o buzlar bir nevi buzdolabı vazifesi görürdü. O zamanlar böyle buzdolabı filan yok.

— *Elektrik de yok.*
— Tabii o da yok. Ben gayet iyi hatırlıyorum, biz ilk buzdolabını kardeşimin doğum yılı olan 1936'da almıştık. Ondan evvel siz hatırlamazsınız, hep tel dolaplar vardı mutfaklarda; önü teldi, içine konulan şeyleri soğuk tutardı. Soğuk su içmek için de küpler vardı; toprak küp. Biz suyu onun içinde saklardık ve suyu soğuk tutardı.

— *Dedeniz ne zamana kadar Çatal Han'da yaşıyor?*
— Şimdi Han'a iki kişi girdiler. Önce bir çocuk sonra ikizler derken beş kişi oldular. 1898 yılında, orada babam yani Artin Manukyan doğuyor. Babam o fakirlik içerisinde dünyaya geliyor. O oda dedemin hem evi, hem iş yeri. Bir de anlattıklarına göre evin bir köşesinde de ufak bir restoran gibi bir yer var. Babaannem ufak tefek yiyecek maddeleri yapıyor, onları satı-

yorlar. Yaptıkları da fasulye piyazı, dolma gibi şeyler. Onlardan birkaç kuruş para kazanmaya çalışıyorlar. Sonra 1902 yılında da halam Mari Manukyan (evlenince soyadı Havlucıyan oldu) ve amcam Dikran Manukyan doğuyor. Halam ve amcam ikizdir. Amcam rahmetli çok şakacı bir insandı. Halama, "Ben bir tekme attım, annemden sen çıktın. O hızla da ben çıktım" derdi. Onun bazı olaylarını ara ara anlatacağım. Babamdan evvel bir çocukları olmuş, fakat ölmüş. Bir de babamdan sonra doğan Öjeni halam, 28 yaşında veremden ölüyor.

— *Halanızın çocuğu oluyor...*
— Evet. Onun bir kızı vardı. Kuzinimiz, halamızın kızı. Annesi öldükten sonra babaannem ve dedem onu yanlarına alıyorlar, kendileri büyütüyorlar. O da bundan on-on iki sene evvel vefat ettiğinde 65 yaşındaydı. O zamana kadar hep kendileri büyütmüşlerdi. Şimdi Öjeni ile birlikte dört çocuk var. Bütün bunlar tabii Çatal Han'da; doğma, büyüme, çalışma vs. filan. Ondan sonra bakıyorlar ki böyle dört çocukla Çatal Han'da yaşamak, bir yandan orada çalışıp ufak ufak yiyecekler satmak falan zor, Kumkapı'nın alt kısmına bizim Patrikhane'nin civarına bir eve taşınıyorlar. Adresini bilemiyorum ama babam sağlığında gitmiş, o evi ziyaret etmişti.

— *Kiraya taşınıyorlar...*
— Evet evet kiraya taşınıyorlar.

— *Ama bu arada babanız kaç yaşında?*
— 4-5 yaşlarında. Uzun yıllar orada oturmuşlar.

— *Manukyan ailesi artık Kumkapı'da...*
— Kumkapı'ya taşınıyorlar ve burada yedi-sekiz yıl yaşıyorlar. Çocuklar, biraz büyümeye yakın 10-12 yaşına geldikten sonra o zamanın popüler semtlerinden Fener'e taşınıyorlar. Haliç Feneri bu dediğim: Tahta Minare Mahallesi, Şerbethane Sokak. Eski adı öyle. Şimdi değişmiş midir? Valla uzun zamandır gitmedim, bilmiyorum. 5. Sokak. Beş katlı bir bina.

Dede Kirkor Manukyan (soldan ikinci), babaanne Gülük Manukyan (ortada) ile birlikte Atina'da (10 Mart 1933).

Dedem, burayı birkaç kuruş para biriktirerek almış. Çatal Han'da işleri iyi gidiyormuş. Fener'deki bu evi satın alıyor.

Bütün aile Fener'deki evde oturuyor

— Dedeniz iyi kazanıyor demek ki!
— Evet. Tabii o zamanki rakamları bilemiyorum. Öyle bir evdi ki! Beş katlı, oldukça büyük bir ev. Biz kışları alt katta otururduk. Yazları da son iki kata çıkardık.

— Aynı evi yazlık, kışlık kullanıyordunuz.
— Evet. O zamanlar böyle sayfiyeye gitmek v.s. pek yok. 1930-35 yılları.

— Bu arada dedeniz ve babanız Fener'e taşınmışlar.
— Fener'deler. Babam da Fener'den işe gidip geliyor.

— *Amca, dede, hâlâ Fener'de yaşıyorlar...*
— On altı kişi yaşıyor bu evde; amcalar, enişteler, dede, babaanne, tam on altı kişi. Hatta halamın dört çocuğu da yaşıyor. Biz beş çocuk o zaman ayrı yemek yerdik. Aşağıdaki mutfakta ayrı yemekhane vardı. Mutfak ve yemekhane ayrı bir kattı.

— *Yemekhane mi?*
— Evet, beş katlı evin en alt katıydı. Şöyle anlatayım. En alt katın üstü mutfak. Bir ve ikinci katlar da oturma katı. Yaz olunca, yani mayıstan sonra, üst katlara çıkardık. Dört ve beşinci katlar yazlık olurdu. Beşinci katta da bütün çatının üstü büyük bir terastı. Teras biz çocukların yazlığı gibiydi. Herkesin ayrı bir katı vardı.

— *Yatak odaları nasıldı?*
— Odalar değişikti. Her katta beşer oda vardı. Çok büyük bir evdi. Herkese ayrı kat tahsis edilir, her katta oturma ve yatak odaları olurdu. Yani herkesin ayrı odaları vardı. Her katta ayrı ayrı tuvaletler olurdu. Gayet de muntazam bir evdi. Beş katlı kagir bir binaydı, cumbalı değildi; alt katların pencerelerinin önünde demir parmaklıklar vardı.

— *Misafir gelince iyice kalabalık olurdu herhalde...*
— Fener'deki eve her gece misafir gelirdi. Misafirler, konu komşu, eş dost. O zamanlar Fener'de ve komşu semt olan Balat'ta Ermeniler çoğunluktaydı. Balat'ta daha fazla Ermeni ve Musevi vardı. Dedemin dostları çoktu. Yine her gece o semtin konu komşusu, uzaktan akrabalar bizi ziyarete gelirlerdi. Çok şenlikli bir evdi. Dedem aynı zamanda Balat Kilisesi'nin de yönetim kurulunda uzun yıllar çalışmıştı; yani tanınmış kişiydi. O zaman İstanbul'da çok meşhur bir Ermeni Patriği vardı; Naroyan Patrik. Ben gayet iyi hatırlıyorum Naroyan Patrik her Noel'de ve Paskalya'da bizim evi ziyaret ederdi.

— *Eve gelirdi...*
— Evet, eve gelirdi. Gayet iyi hatırlıyorum biz de çok küçüktük o zamanlar. Eniştem, amcam, babam onu karşılardı.

— *Ne yapardı eve geldiğinde?*
— Evde ayin yapardı, okurdu, dua ederdi ve evin bir dostuydu, yani şahsi bir dostluğumuz vardı kendisiyle. O ziyaretlerden sonra da Kalfayan Yetimhanesi diye çok meşhur bir yetimhane vardı, zaman zaman o yetimhanenin çocukları aşağı yukarı otuz kişi kadar eve gelirlerdi. Babaannem, dedem onlara yemek verirlerdi.

— *Evde mi?*
— Yani sevap. Onlar daha sık gelirdi. Bu yetimhanenin çocukları Noellerde, dini bayramlarda gelirdi. Daha doğrusu babaannem ve dedem bu işlere çok yakın insanlardı. Onları eve davet eder, çocuklara yemek verirlerdi. Fener'de bir Horenyan Okulu vardı. Ben daha Şişli'ye taşınmadan oraya kuzenimle birlikte birkaç kere gittim, ana sınıflarında oturdum

Dede Kirkor (sağda), Patrik Naroyan (ortada), amca Dikran (solda), Fener'deki evde (1934).

fakat devamlı olarak değil. Daha çok küçüktüm, 3 yaşındaydım. O zamanlar 3 yaşında bir çocuğun anaokuluna gitmesi söz konusu değil tabii. Şimdi bakmayın 2,5 yaşında bile yuvaya gönderiyoruz çocukları. Bu Horenyan İlkokulu, Osmanlı İmparatorluğu zamanında liseymiş. Sonra tabii orada Ermeni cemaatinden fazla kimse kalmadığı için ilkokula dönüştürülmüş. Liseler de Beyoğlu, Pangaltı, Şişli tarafına taşınmış. Bir tane Samatya'da varmış.

— *Dedeniz kilise yönetiminde etkin biriymiş...*

— Kilise yönetiminde, vakıf yönetiminde bulunmuş, vakıfta yönetici olmuş. Bir gece gayet iyi hatırlıyorum, yemekten sonraydı. Fener'deki evde çocuklar ayrı, babalar anneler ayrı yemek yerdi. Tabii on altı kişinin birden yemek yemesi zor, lokanta gibi değil. Ama dedem biz yemek yerken hep yanımıza gelir, çocuklarla otururdu. Yemeğimizi yiyip yemediğimizi kontrol ederdi. Dedem hoş, şakacı bir insandı. Diyelim ki yemeğimizi bitirdik, elma yiyoruz. Ben de o zamanlar 3-4 yaşındayım. Dedem, "O elmandan bana bir parça ver de, sana bir deve yapayım" derdi. Ben de "Ah dede ne olur yap" derdim. Sonra halamın oğlu da aynı şeyi ister, yalvarırdı. Dede elmayı alır onunla şekil yapardı. Bütün mesele dedenin o elmayı yemesidir aslında. Deve meve değil, elmadan deve olmaz pek tabii. Dedem elmayı eline alır ısırırdı "Gördünüz mü deveyi" derdi. Biz de hep bir ağızdan "Aaa, dede bu deve midir?" derdik.

Böyle hoş anılarımız vardı. Dedem hoş bir insandı. Bir gece gayet iyi hatırlıyorum. Misafirler gelmiş, işte hoş beş ediliyordu. O zaman dedemin çok güzel büyük bakır bir mangalı vardı. Her gece bütün aile bu mangalın etrafında toplanır, çay içerdi.

O zamanlar kalorifer yok. Yalnızca odun sobaları var. Kışın soğuk oluyor ev. Onun için mangal her gece yakılırdı. Dedem de çok meraklıydı bu mangala. Takkesi başında dolaşırdı dedem. Hiç unutmam, şimdi hocaların taktığı takkeler gibi siyah bir takkesi vardı.

Bir gece yine misafirler gelmiş. Oturmuşlar, oturmuşlar... Biz de çocuğuz. Ama misafirler bir türlü gitmiyor. Dedemin uykusu gelmiş. Horlamaya başlamış. Bir kenara çekilmiş koltukta yatmış uyuyor. Amcam şakacı ya! Babasının horladığını ve uyuduğunu görünce yavaşça yanına gidiyor, "Baba, baba gittiler, gittiler." Ama daha misafirler orada. Daha giden yok. Biz de oradayız. Gayet iyi hatırlıyorum. Canlı olarak her detayı gözümün önünde, 4 yaşındaydım. Dedem de uykusunun içinde, "Cehennemin bucağına gitsinler, saygısız köpekler" diyor.

— *Eyvah!*
— Amcam "Baba ne diyorsun" diyerek toparlamaya çalışıyor. Amcam tabii şaka yapıyor. Ama olan oluyor. Misafirler kızıyor ve gidiyorlar. O günü hiç unutamam. Bu çok enteresan bir olay. Ailede hep anlatılır. Aile toplanınca, dede konuşulunca bu konuya mutlaka sıra gelir.

— *Bu arada dedeniz, işten Fener'e gidip geliyor.*
— Evet.

— *Babanızı biraz anlatın, yani babanız Kumkapı'da doğuyor...*
— Evet.

— *Babanız ilkokulu Ermeni okulunda mı okumuş?*
— Evet, Bezciyan Okulu'nda okumuş. Sonra Sultanahmet Sultanisi'ne gitmiş. Kumkapı'dayken Sultanahmet'teki okula başlıyor. Türkçe'ye meraklıydı, belki Türkçesini kuvvetlendirmek için bu okula gitti.

Çanakkale gazisi Artin Manukyan

— *Babanız iyi eğitim almış demek...*
— 1920'li yıllarda babam Türkçe'yi gayet iyi bilen, eski Türkçesi bilhassa gayet iyi olan biri. Sultanahmet Sultani-

si'nden mezun. Amcam da Bezciyan Okulu'ndan mezun. Amcam, Ermeni okuluna gitmiş. Halamla ikiz olduğu için birlikte bu okula gitmiş ve oradan mezun olmuşlar. Babam, liseden mezun olduktan sonra subay olarak, yani teğmen olarak Çanakkale Savaşı'na katılıyor. Çanakkale'ye alıyorlar onu. İstanbul'da yaşadıkları için. Bu arada Harbiye Nezareti'nden kendisine verilmiş bröve var "Harp Liyakati" diye. Bir de eski Türkçeleri var. Onu da ben okumasını bilmem ama babam arkasına yazmış, "Harp Brövesi" diye. Bu güzel yazıyı hâlâ saklarım. Amcam hayatta evlenmemiş, bekar yaşamış biri. Sporcu tipli biriydi. Okulunda izci olmuş.

— *Bu arada babanız yabancı dil de öğreniyor mu?*
— Fransızca bilirdi.

— *Fransızca'yı nereden öğreniyor?*
— Okulda, işte öğreniyor.

— *Okulda ve işte.*
— Evet. Bir de eski Türkçe'yi çok iyi bilirdi. Eski Türkçe'yi okulda öğreniyor. Çok da güzel okur, yazardı. Ben eski Türkçe'yi iyi bilirim de yazmasını bilmem. Bana birkaç kere öğretmeye gayret etmişti. Baktı ki olmadı. Ama kendisi çok güzel yazardı. Meraklıydı yazıya, benim gibi.

— *Babanız askere gidene kadar Kumkapı'da mı oturdu?*
— Evet, Kumkapı'da oturuyor.

— *Sonra askerden dönüyor.*
— Askerliğini yedeksubay olarak yapmış. Dönünce o da Fener'e taşınıyor. Fener'deki ev daha önce de söylediğim gibi beş kat. Bugün gibi gözümün önünde bu beş kat. En alt katta mutfak vardı. Bu evde de halalar, enişteler, kuzenler, kuzinler, çoluk çocuk hep birlikte yaşıyor. Annem de Fener'e, bu eve gelin geliyor.

— Bu arada bir iş arıyor herhalde.
— Evet, bu arada dedemin o Çatal Han'daki işi devam ediyor. Babam, dedeme, "Baba, artık bu Çatal Han bize çok ufak geliyor. Bak biz de iki kardeşiz. Biz Eminönü tarafına inmek istiyoruz" diyor. Dedem muhalefet etmiş, çocuklarının böyle ayrılmasını istememiş. Fakat sonra dedemi ikna etmişler: "Baba, burası ufacık bir yer. Kunduracı çırakları, cahil insanlar, yani ortam çok güzel değil" diyerek ikna etmişler. Eee, babam şimdi Sultanahmet Sultanisi'nden mezun olmuş, tahsil görmüş, yedek subaylık yapmış v.s. Amcam da iyi tahsil görmüş. Neyse dedeyi, yani babalarını ikna etmişler ve Eminönü'ne taşınmışlar.

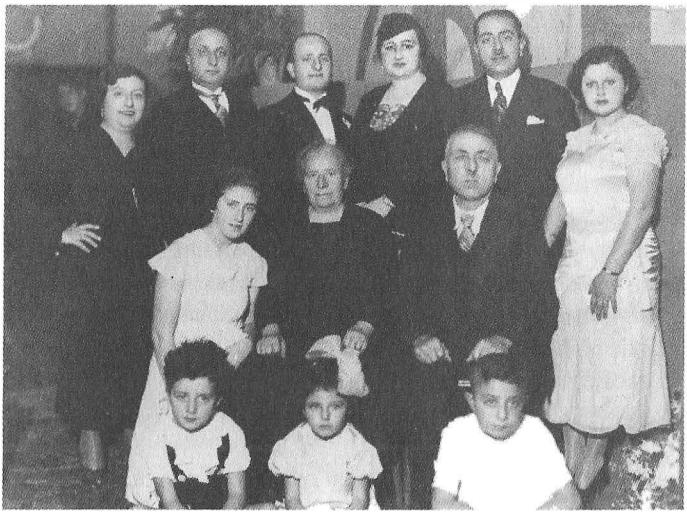
— Nereye?
— Eminönü'nde Mısır Çarşısı'nın arkasında Çiçek Pazarı'nda, Fındıklıyan Han'ın alt katında caddeye bakan kısımda ufak bir işyerine. Fındıklıyan Han halihazırda mevcut, güzel bir handır.

— Ne yapıyorlar?
— Her nevi kundura malzemesi satıyorlar.

Manukyan Biraderler firması kuruluyor

— Orada amcanızla babanız dükkan açıyor...
— Amcamla beraber işlerini kuruyorlar. Firmanın adı Manukyan Biraderler. İşte Manukyan Biraderler'in başlangıcı o zaman, 1930.

— Sermayeyi kim buluyor?
— Dedem biraz sermaye veriyor kendilerine. Babam da dedemin yanında biraz çalışmış, onun da birikimi varmış. Amcamın da biraz birikimi olmuş. Bu ufak bir sermayeyle, ufak bir iş yeri açıyorlar. İşe kundura malzemesi satarak başlıyorlar.

Aile bir nişan töreninde. Ayaktakiler soldan sağa: Hala Mari, enişte Mirican, amca Dikran, anne Eliz, baba Artin, kuzin Süzet. Ortadakiler soldan sağa: Kuzin Anahit, babaanne Kadın (Gülük), dede Kirkor. Oturanlar soldan sağa: Arman Hoca, hala kızı Zazmine, hala oğlu Yetvart (1936).

— Askerlik dönüşü bu işi kuruyor...

— Askerlik dönüşü oluyor. Orada amcamla babam beraber çalışıyor. Her ikisi de, babam da, amcam da son derece çalışkan insanlardı. Sabah-akşam demeyip çalışıyorlar. Bir birikim sahibi oluyorlar. Beş yıl orada kaldıktan sonra yan sokakta hemen 15-20 metre mesafede Saka Çeşme Sokak, No: 6, Altıparmak Han'ın altına gidiyorlar. Hem hanın altı, hem caddeye bakan kısmı vardı dükkanımızın. Manukyan Biraderler'i oraya taşıyorlar ve orada yine aynı işle devam ediyorlar. Bilhassa ayakkabı çivisi üzerine ihtisas sahibi oluyorlar. Hatta Manukyan Biraderler'i herkes "Çivici Manukyan" olarak tanırdı piyasada. Son derece muteber bir firma olmuştur Manukyan Biraderler. Sonra ben devraldım, ben yürüttüm işyerini. 1979'da Karaköy'e taşıdık firmayı. 2005 yılında, yani bundan üç sene öncesine kadar ben yürütüp fir-

mayı 75. yılında Hayati Urlioğlu adlı kişiye devrettim. Erzurumlu, turizmci bir aile idi. Kendisi bizim işle alakadar oldu. Ben hâlâ kendilerine yardımcı oluyorum. Manukyan Biraderler'in Fındıklıyan Han'da işe başlamasıyla birlikte babamın annemle tanışması söz konusu oluyor. Annemle o dükkanda tanışıyorlar. Bir makas hikayesi ile tanışıyorlar.

Bir makas hikayesi

— Ve bir gün kapı açılıyor. İçeriye bir ana-kız giriyor...
— Evet. Annemle anneannem kapıdan giriyorlar. Artık ne alacaklarını bilmiyorum, bir alışveriş için dükkana uğruyorlar. Dükkana girince alışveriş sırasında babam kendilerine hizmet ediyor. Sonra da aldıklarını paketliyor ve onlara veriyor. Fakat annem hakikaten güzel, çok güzel bir kadındı. Annemin yaşı daha 19.

— Babanız kaç yaşında?
— Babam 31. Aralarında on iki sene fark vardı. Babam o zamana kadar hiç evlenmemiş, hiç nişanlanmamış, hiç başından böyle bir hadise geçmemiş. Annemi görüyor çok beğeniyor. Ermenice konuşmalarından da anlıyor ki bir Ermeni kızı. Güzel de bir kız. Annem, çok gösterişli. Annemin ve anneannemin dükkan sahibinin kendileriyle ilgilendiğinden haberi yok. Ana-kız eve geliyor, dükkandan aldıkları paketi açıyor. Bir bakıyor ki paketin içinden makas çıkıyor. Bir anlam veremiyorlar bu işe. Nereden bilsinler babamın anneme göz koyduğunu! Diyorlar ki "Herhalde dükkandaki patron, bunu paketlerken arada unuttu. Bir-iki gün sonra bunu iade edelim, götürelim bunu." Birkaç gün sonra annemle anneannem tekrar o tarafa iniyor, Eminönü'ne gidiyorlar. Babamı ziyaret ediyorlar, diyorlar ki "Sizin paketinizin içerisinden bir makas çıktı." Babam gülmeye başlıyor. Ama yine hiç belli etmiyor. Biraz daha muhabbete devam ediliyor. Çay içiliyor, sohbet uzatılıyor. Babam bir kere anneme göz koymuş, bırakmıyor annemin peşini. Annem, bu ilk tanışma ve babamın bu hareketini bize hep anlatırdı.

— İş tamamdır yani.
— Evet tamamdır. Babam, araştırıyor, anneme soruyor: "Sen kimsin, kimin kızısın?" diye. Annemin babası da Kevork Yeresyan, manifaturacıydı. Tekirdağlı idi. Ama daha sonra İstanbul'da iş güç sahibi olmuş biri. Anneannem de Çorlulu'ydu. Annemin adı Eliz Manukyan, anneannemin adı Vartanuş Yeresyan.

— Babanızın annenizi tanımak için etrafa soruşturması devam ediyor...
— Evet evet. Babam dedeme, yani annemin babasına kızı istetmek için birisini göndererek, "Ben sizin kızınızı çok beğendim, dükkana geldi" diyor.

— Bu arada dedeniz devreye girmiyor mu?
— İlk önce kendisi istetiyor, bir nabız yoklaması yapıyor. Karşı taraftan, yani annemlerin tarafından olumlu bir cevap alınca rahatlıyor. Bu arada anne tarafım da babamı soruşturuyor. Babamın Manukyan Biraderler'den biri olduğunu öğrenince rahatlıyorlar. O zaman annemler Tarlabaşı'nda otururlarmış. Tarlabaşı'nda şimdiki ana caddenin bir arka sokağında. Ben de küçükken oraya çok gider gelirdim ve oturdukları evi hatırlıyorum. Rum aileler daha fazla vardı Tarlabaşı'nda ama tek tük Ermeniler de yaşardı. O zamanlar annemin bütün sokak arkadaşları Rum'du. Annem de onlarla birlikte yaşadığı için su gibi Rumca öğrenmişti. Zaten annemi Rum zannederlerdi. Telaffuzuyla, okumasıyla yazmasıyla Rumca'yı iyi bilirdi. Okuması pek fazla değildi, çünkü pek okula gitmemişti. Fakat telaffuzu mükemmeldi. Her zaman kendisini Rum zannedenlere, "Ben Ermeni'yim, Rum değilim" derdi. Ama karşısındakiler ona inanamazdı. O kadar güzel konuşurdu Rumca'yı. Hatta biz sonraları 1940'lı yıllarda yazlık sayfiye için Büyükada'ya giderdik. Büyükada'da malum çok Rum vardı. Orada da annemi herkes hep Rum zannediyordu, hep Rumca konuşuyorlardı. O da konuşmayı severdi.

— *Anneniz kaça kadar okumuş?*
— İlkokulu bitirmiş.

— *O da Ermeni okulundan...*
— Evet, o da Ermeni okuluna gitmiş.

— *Bu arada babanızla anneniz bir daha hiç görüşmüyorlar mı?*
— Hayır. Birbirlerini görmüyorlar. Fakat bu olaylar çok kısa zamanda oluyor. İşte makasın konulması, birkaç gün sonra makasın iade edilmesi, annemin tekrar babamın yerine gelmesi, isteme bir ay içinde oluyor. Çünkü 1930 yılında evleniyorlar.

— *Şirketin kuruluş yılında evleniyorlar...*
— Evet, kuruluş yılında. Annemle tanışmaları hep aynı yıl içerisinde oluyor.

— *Babanız çok hızlı.*
— Evet, öyle. Babam, dedeme: "Bak baba, yeni bir iş yerine girdik. Bir de iyi bir gelin çıktı karşımıza, demek ki bu işyerinin bereketidir" diyor. Daha sonraki yıllarda babam bize bunu hep anlatırdı.

— *Evet, sonra kız istemeye gidiyor dedeniz.*
— Evet. Anne tarafım da araştırıyor, bakıyorlar ki iyi bir ailenin çocuğu babam. İki kardeş, işyerleri var. O zaman işyeri sahibi olmak tabii önemli bir şey. İşleri de fena değilmiş ve olumlu cevap veriyorlar. Sonra babam kendi babasına açıyor meseleyi. Diyor ki "Baba, ben böyle böyle bir kızı sevdim. Ben beğendim, hatta bir ağız yoklaması yaptım, onlardan da olumlu cevap geldi." Dedem de olumlu karşılıyor, "Madem, sordun, tamam" diyor. Babam da 31 yaşına gelmiş. O zaman için 31 yaş, iyi bir yaş.

— *O zamana göre ileri bir yaş...*

Eliz Yeresyan ile Artin Manukyan'ın nişanı. Yıl 1930.

— Çok, tabii ilerlemiş bir yaş. Dedem "Peki oğlum" diyor ve hemen nişan yapıyorlar.

— *Bu arada anneniz de babanızı demek ki beğenmiş.*
— Evet, o da beğenmiş. Annemin de yaşı tam 19.

Fener'deki eve gelin geliyor

— *Sonra evleniyorlar, geliyorlar Fener'deki eve.*
— Evet, Fener'deki eve annem gelin geliyor. O evde kaynana, kayınpeder, görümce, kayınbirader, çocuklar var. Kolay bir yaşantı değil annem için. Bugünkü anlayışa göre tabii çok zor, olmaz. O zamanki anlayışlar, yaşantılar tamamen değişikti ve annem, evinden ilk olarak ayrılıyor. Babam otoriter, sert bir insan. Öyle annemin her dakika dışarıya çıkmasına müsaade etmiyor. Hakikaten güzel kadın annem. Babam, annemi kıskanıyor.

— Peki, anneniz böyle bir kalabalık aileye gelince zorluk çekmiyor mu?
— Pek değil. Bilhassa görümcesiyle, yani halamla çok iyi ilişkileri vardı. Birbirlerine bayılırlardı, çok severlerdi birbirlerini. Babaannem de cahil bir kadın, okula mokula gitmemiş. Dedem de yani babamın babası da pek okul görmemiş. Tomarza'da, köyde okul yok. Fakat her ikisi de olgun ve çok zeki insanlardı. İş bakımından, zeka bakımından, yani istikbal açısından iyilerdi. Mesela dedemin o tarihte İstanbul'a gelmesi 1896 yılında, büyük bir hadise. Bugüne bakmayın, Diyarbakır'dan, Malatya'dan geliyorlar. O zaman işler kolay değil. 1896 yılından bahsediyoruz. Gelmesi, Çatal Han'da bir iş yeri açması, kendi işiyle birlikte yiyecek v.s. fasulye piyaz satması büyük olay. Hatta bana bir gün demişti ki, "Oğlum ben, yolda bile satış yaptım. Biliyor musunuz böyle çantalı adamlar var; fasulye, piyaz, dolma falan satarlar, bazen görürsün yollarda, onu bile yaptım ben." Çok çalışkan bir insandı. Tabii güzel bir şey çalışmak. Çalışmayanın hayrı olmaz.

— Anneniz gerçekten güzelmiş.
— Evet, gençliği harikaydı. Babam o yüzden ilk görüşte vurulmuş.

— Babanız kıskançmış...
— Çok, müthiş kıskançtı.

— Ne gibi yasakları varmış annenize karşı hatırlıyor musunuz?
— Babam, annemin dışarıya çıkmasına kolay kolay izin vermezmiş. Her zaman müsaade etmezmiş. Annem, dışarı çıkacaksa babamdan müsaade alıp öyle çıkarmış. Çünkü annem Fener'de, anneannemle dedem Tarlabaşı'nda oturuyor. Fener'den Tarlabaşı'na tek başına gitmek o zaman için pek mümkün değil. Bir Haliç vapurları vardı, bir de kayıkla Ka-

sımpaşa'ya geçilirdi. Kasımpaşa'dan Tarlabaşı'na yürünürmüş. Annemin orada yollarda yürümesi, bu zamanki gibi kolay değil. Gerçi bu zaman da pek parlak bir zaman değil, ama neyse. Hatta bazı zamanlarda babam annemin yanına birisini katarmış. Arkadaşlarından biri yahut evden biri olurmuş annemin yanında. Babam disiplinli bir adamdı. Her şeyin düzgün olmasını arzu ederdi. Dakik bir insandı, zamanında gelir, zamanında yer, zamanında içerdi.

— *Yemek yemeyi de çok severmiş babanız. Her yemekten sonra ,"Keşke meyve yeseydik" dermiş...*
— Doğru doğru. Evet. Bizim ailenin toplandığı günler Paskalya, Noel günleridir. Aile oldukça büyük, halalar, enişteler, şunlar bunlar, kuzenler kuzinler. Eşim Alis'in tarafı da öyle. En az yirmi-yirmi beş kişilik yemekler yapıyorduk. Bugüne kadar da bunu devam ettiriyoruz. Babam yemeği yer, sonra bilhassa kayınvalideme, "Ya keşke meyve yeseydik de bunları yemeseydik" derdi. Biz de "Canım güzel söylüyorsun da niye yedin öyleyse" diye hep kendisine takılırdık. Babam yemek yerken yerlere de ekmek kırıntıları dökerdi. Sonra, annem hep kızardı, "Canım, bir tavuk gelse karnını doyurur, biraz dikkatli ye" derdi. O zaman babam kendisine biraz çekidüzen verirdi. Bir gün hiç unutmam babam yemeğini yemiş, sonra da zeytin yemişti. Kaç tane biliyor musunuz: On üç tane zeytin. On üç zeytin tabii çok. Annemin kızgınlığını hatırlıyorum: "Yahu Artin, on üç tane zeytin yenilir mi?" O da dedi ki, "Ben zeytini çok seviyorum".

— *Babanız hep disiplinliydi.*
— Disiplinli, sabırlı bir insandı. Ama zaman zaman fevri hareketleri olurdu. Kıskançlık tarafı vardı. Çocuklarına çok düşkündü. Biz iki kardeşiz, ben ve kardeşim Ferdi'nin (Onu, üç sene evvel kaybettik) eğitimiyle de son derece alakadar olurdu. Gayet iyi hatırlıyorum, bütün ilkokuldaki derslerimizle yakından ilgilenirdi. Kendisi de iyi tahsil görmüş olduğu, Sultanahmet Sultanisi mezunu olduğu için bilirdi dersleri-

mizi. Biz ilkokulun 3. sınıfından itibaren Fransızca almaya başladık.

— *Özel ders olarak?*
— Hayır hayır okulda öğrendik. Tabii okulda Fransızca almaya başladık ve babam Fransızca da bilirdi. Babamın Fransızcası iyi. Piyasada Fransız şirketleriyle iş yapmış, Alman şirketleriyle iş yapmış, Fransa ile ticari ilişkileri olmuş v.s.

— *Dile de meraklıymış galiba. Bir Japonya seyahati öncesi dil öğrenmek için kursa gitmiş.*
— Gitti evet, 80 yaşında.

Türkiye politika değiştiriyor

— *80 yaşında dil mi öğrenmiş!*
— Evet, tabii 80 yaşında dil öğrendi. 92 yaşında vefat etti babam. Ben Japonya'ya çok gittim geldim, iş icabı. Babam kendisini de Japonya'ya götürmemi istedi. Ben oradaki mümessili olduğum firmalara yazdım çizdim ve kabul ettiler. Oradan çok iyi bir Japon arkadaşım vardı. Ona yazdım kabul etti. Babam 80 yaşında tek başına Japonya'ya gitti. Annem gitmek istemedi, uçaktan korkardı. "O kadar uzun yolculuğa ben gelemem" dedi. Babam üç hafta orada kaldı ve Tokyo'ya, Osaka'ya, Kobe'ye gitti. Japon arkadaşım Hiroşi Kawanişi babamı gezdirdi. Babam, tek tük İngilizce de bilirdi.

— *Evet, babanız bu kadar enteresan bir insanmış...*
— 1980 yılında kursa gitti ve kursun tek yaşlı öğrencisi oldu.

— *Öğrendi mi?*
— Esasen biraz bilirdi. Kulağı doluydu. Benden hep yardım isterdi, İngilizce bir kelime buldu mu hemen lügat karıştırırdı. Her dilden lügatı vardı. Bilhassa İngilizce-Türkçe, Fransızca-Türkçe. Fransızca'yı da iyi bilirdi ve orada bana soru sorardı işte, "Arman, İngilizce şu ne demek?" Ben de oturur, kendisine izah ederdim.

— Eskiye dönersek...

— Babam eskiden Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın bazı kundura derisi ve kumaş ihalelerine giriyor. O zamanlar İngiliz ordusu İstanbul'dan çekilmiş ve ordunun çekilmesiyle birlikte ordu malzemelerinin pek çoğunu Sümerbank Deri Fabrikaları'na devretmişler, yani bırakmış gitmiş İngilizler. Dolayısıyla, babam askeri postallar, ayakkabılar, askeri çoraplar, dizlikler, elbiseler, kumaşların olduğu gibi daha çok Türk devletine bırakıldığını anlatırdı. Babamın da Beykoz Deri Fabrikası'nın eski müdürü Sacit Bey'le arası çok iyi. Babam, oradaki ihalelere girmiş, birkaç ihale kazanmış. Aldıklarını kendi yaptığı işle birlikte o postalları, deriyi v.s. satmaya başlamış. Oradan da çok para kazandığını söylerdi.

Sabır ve hoşgörüm babamdan...

— Peki, babanıza ait ne tür resimler var kafanızda, yani babanızdan aldığınız özellikler var mı? Sabır ve hoşgörünüzün zaten ona benzediği söyleniyor?

— Evet, müthiş hoşgörülü bir insandı. Ben de aynen öyleyim, babama çok çekmişim. Bakın anneme o kadar benzememişim. Annem o kadar sabırlı bir kadın değildi; sabırsızdı. Daha fevriydi, daha çabuk sinirlenirdi. Babam müthiş sabırlıydı. Her iyi veya kötü hadisede, "Oğlum, hiç merak etme, her işte bir hayır var" derdi. Hep iyi niyetini, hoşgörüsünü gösterirdi. Bu kaliteleri ben babamdan almışım. Muhakkak ki bazı insanlar bir verasetten alıyorlar bu işleri ama babamın en özellik arz eden tarafı buydu; evet çok sabırlı olması, çok çalışkan olması, hoşgörülü ve iyi niyetli olması.

— Çok da kitap okurmuş.

— Evet çok meraklıydı.

— Ne tür kitaplar okurdu?

— Siyasete çok meraklıydı. Siyasi kitaplar okurdu, dünya politikasını takip ederdi. Hele, hiç unutmam, biz çok kötü yıllar geçirdik. 1939 ila 1945 arasında, II. Dünya Savaşı yıllarında babam devamlı okurdu. Tabii askerlikten de gelme bir insan olması hasebiyle, bütün dünya siyasetini, dünya politikasını takip ediyordu. Churchill hayranıydı, sonra Eisennhower hayranı oldu. Efendim De Gaulle hayranıydı. Tabii ben o zamanlar 8-9 yaşındayım. O zamanlar Türkiye'nin Almanya ile ilişkisi fazla. Hatta siz hatırlamazsınız, 1945 yılında II. Dünya Savaşı bittikten sonra Türkiye'yle Almanya, iki dost ülkeyken iki düşman ülke oldu. 1945'ten sonra uzunca bir süre Türkiye'de Almanya'yla ilgili bütün müesseseler kapatıldı memlekette. Çünkü İnönü siyaseti bunu gerektiriyordu. Biz o zamanlar Amerika'yla müttefik olduk.

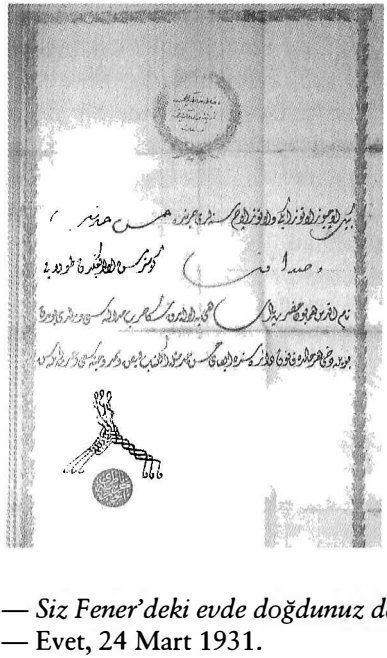
Ben ilk sekiz yıl, ana sınıfından başlayarak orta 3'e kadar Pangaltı Lisesi'nde okudum. Orta okulda bize çok güzel ve çok iyi Almanca öğrettiler. Viyanalı Katolik Ermeni papazlarının okuludur. Merkezi Viyana'dır. 1945'te Almanya, II. Dünya Savaşı'nı kaybedince Almanca da kaldırılınca tabii malum, yabancı dil nankör mevzudur, üzerinde durmazsanız unutursunuz. Ondan sonra da unuttuk. Yine var, ufak tefek Almancam. Hatta Alman Lisesi'nden mezun öğrencilerimi bana ders vermeleri için çağırıyorum. Onlar da ders veriyorlar. Ortaokuldan sonra Robert Kolej'e geldim.

— Fener'e dönersek, evi babanızla amcanız geçindirmeye başladı.

— Evet evet; çünkü o zaman dede artık çalışmıyor, emekliye ayrılmış.

— Peki, babanız nasıl giyinirdi; şık mıydı, yoksa normal mi giyinirdi? Dikkatinizi ne çekerdi o yıllarda?

— Normal. İyi giyinmesini, temiz giyinmesini severdi; çünkü temiz bir insandı. Ama böyle modaya aşırı bir düşkünlüğü yoktu.

Baba Artin Manukyan'ın Çanakkale Savaşı'nda aldığı harp madalyasının belgesi:

"İhtiyat-ı zabıt Artin Efendi bin Kirkor-Dersaadet

1332-33 seneleri harbinde hüsn-ü hizmet ve sadakat göstermiş olduğundan dolayı nam-ı akdes-i hümâyûn-u hazret-i padişahiye olarak sana harb madalyası verildi. Bundan böyle dahi her halde kanun dairesinde ifa-yı hüsn-ü hizmetle iktisab-ı feyz ve menduhiyete say' ve gayret eyleyesin.
Harbiye Nazırı Enver"

— *Siz Fener'deki evde doğdunuz değil mi?*
— Evet, 24 Mart 1931.

— *Hastanede mi dünyaya geldiniz?*
— Amerikan Hastanesi'nde. Fakat Amerikan Hastanesi bugünkü yerinde değil, Maçka Caddesi'nde bir apartman içindeydi o zamanlar. Sonra beni Fener'e götürüyorlar, yani bebekliğimiz orada geçiyor.

Evde dadılar, hizmetçiler vardı

— *Oturduğunuz yıllarda Fener'deki zengin bir ev miydi?*
— Dedem hesabını çok iyi bilen bir insandı. Bir de Kayserililik var ya! Hakikaten iyi bilirdi. Babaannem onun biraz tersi idi. O da hesabını bilirdi, ama dedem kadar değil. Babam da hesabını bilirdi ki normal; eniştem, yani halamın kocası, amcam son derece bonkör insanlardı ve onlar da evi destekleyen

insanlar olduğu için çok bereketli bir evdi. İki tane hizmetçi, iki de dadı vardı.

— *Dadılar, hizmetçiler vardı!*
— Evet. Onların görevi alt katta yemek pişirmek. Dört-beş tane çocuk var. On altı kişiye yemek pişirmek zor. Yani bir lokanta gibi bir yer orası. Akşama kadar yemek pişirirler. İki dadımız vardı. Bir Sofik ninemiz vardı, dört kardeşmişler; Sofik, Oğik, Pistos, İlimon. Çok antika isimler bunlar böyle. Sofik ve Oğik bizim yanımızda çalışmışlardı. Hele Sofik ninemiz uzun müddet bizi büyüten, yediren içiren, annemizden, halamızdan daha çok bize bakan biriydi.

— *Adınızın, soyadınızın bir özelliği var mı? Neden Arman konulmuş?*
— Babam istemiş o adı.

— *Nereden esinlenmiş, birini mi beğenirmiş, kutsal kitaptan mı?*

1931. Arman 9 aylık. Fotoğraf, bir stüdyoda çekilmiş.

— Özel bir nedenden mi bilemiyorum, yani böyle bir söz geçmemişti.

— *Soyadınızın anlamı nedir?*
— "Manuk", "küçük bebek" demek. Dedem almış Manukyan soyadını. Ermenilerin pek çoğunda "yan" var, "yan" yani "bebeğe ait" gibi bir ek. Manukyan, popüler bir soyadıdır, Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde Manukyan soyadlı kişiler var. Diasporada ve Ermenistan'da da bir akrabam yok. Bana sık sık sorarlar: "Türkiye'de daha çok tanınan Manukyanlar'la akrabalık var mı?" diye... Akrabalığım yoktur.

— *Bunu da kitabımızda açıklamış olalım. Annenizi biraz daha anlatsanız... Sizin kafanızda nasıl bir resim var annenizle ilgili? Güzel bir hanımmış...*
— Evet. Annem arkadaş canlısı, arkadaşlıktan, sohbetten, muhabbetten çok hoşlanan biri. Çay partileri meşhurmuş. Ama bir yandan da hesabını çok iyi bilen bir insandı. Babamın gelişmesinde ve varlık sahibi olmasında büyük rolü olmuştur. Yani bu takdir edilecek bir noktadır. Eliz'di annemin adı. Nüfustaki adı Luiz ama biz "Eliz" derdik. Babam bir şey almak istese, annem, "Hayır, şimdi zamanı değil. Onu seneye yapsak daha iyi olur. Şimdi durumumuz müsait değil" derdi. Çocuklarına karşı değil de bilhassa ev ekonomisine karşı tutumluydu, ev ekonomisi çok kuvvetli bir kadındı.

— *Sizin annenizden aldığınızı düşündüğünüz bir özelliğiniz var mı?*
— Dost sevgisi. Çok önemli, yani arkadaş canlısı olmak. İşte ben de arkadaşlarıma karşı müthiş bağlıyım. Tabii şu anda öğrencilerime karşı böyle büyük bir bağlılığım var, yani onları kendi çocuklarım gibi görüyorum. Bunlar bence annemden alınan hasletler.

— *Babanıza mı yoksa annenize mi hayranlık duyardınız?*
— Babama duyardım.

9 aylık Arman Manukyan (sepette), hala kızı Anahit (solda), annesi Eliz Hanım'la birlikte, Fener'de.

— Gelelim şimdi sizin şu yaramaz çocukluğunuza. Ama ondan önce din, size nasıl anlatılırdı, yani her pazar kiliseye gider miydiniz? Dini törenleriniz nasıldı?
— Ailemiz böyle son derece dindar bir aile. Ama fanatik bir dindarlık yoktu. Pazar günleri zaman zaman, Balat'tayken bizi kiliseye götürürlerdi. Balat Kilisesi çok önemli bir kilisedir. O kilisenin adı Surp Hreşdagabet. Surp, "Saint" yani "melek." Bir meleğin adıdır Hreşdagabet. Ben ve halamın oğlu orada vaftiz olmuşuz. 1932 yılında 9 aylıkken vaftiz olmuşuz.

— Yaramaz bir çocuktunuz herhalde...
— Evet. Çok.

— Suçüstü yakalandınız mı hiç?
— Her seferinde yakalandık canım. Duramıyoruz, 4 yaşında bir çocuğun; yani yapması, yapıp da yakalanmaması imkan dahilinde değil.

— Siz o suçları biraz hala oğluna atarmışsınız...

— Evet. O da yaramazdı ama benim kadar değil. Hele bir de kuzinimiz vardı, bizle yaşıt olan, o da böyle hanım hanımcık bir kızcağız. Bugüne kadar da öyledir ve bazı suçları onun üzerine atardık. Tabii erkek olması nedeniyle ben suçların çoğunu kuzenime, halamın oğluna atardım. Hatta bir seferinde hiç unutmam, ben arsız bir çocuğum ya. Kuzenim bir arsızlık yapmış, halam diyor ki gayet iyi hatırlıyorum: "Akşamleyin, baban geldiğinde bak bunu söyleyeceğim, seni nasıl dövecek" diyor.

Şimdi biz de enişte min gelmesini bekliyoruz ki halamın oğlu dayak yesin diye. Çünkü o dayak yiyince ben seviniyorum. İşte böyle bir duygu, çocukluk duygusu. Akşam enişte geldi. Halam, "Bak Mirican, bugün senin oğlun Yetvart şunu şunu yaptı. Güzelce sen bir döv onu, müthiş arsızdı bugün, müthiş yaramazdı." Bunu duyan enişte m, "Nerede sopa?" diyor. Sopayla dövecek. Bacaklarımıza vururlardı o zamanlar. O arada ben atıldım, "Enişte, o üzerinde çivili bir sopa var, onu mu getireyim" diyorum. Bakın, çocukluk aklına bakın... Enişte m, "Evet onu getir" diyor. O sopa evin en alt katında mutfaktaydı. Yemekhanenin yanında böyle sopalar vardı; birisinin ucunda süpürge, birinin ucunda çivi vardı. Ben koşa koşa aşağıya indim, çivili sopayı getirdim. Enişte m kendi oğluna onlarla vurdu birkaç tane. Aslında usulen, çiviyi denk getirmeden vuruyordu tabii. Ama çocuk aklımla benim istediğim şey, halamın oğlunu iyice dövdürmekti.

Annem üzerimde şemsiye kırdı

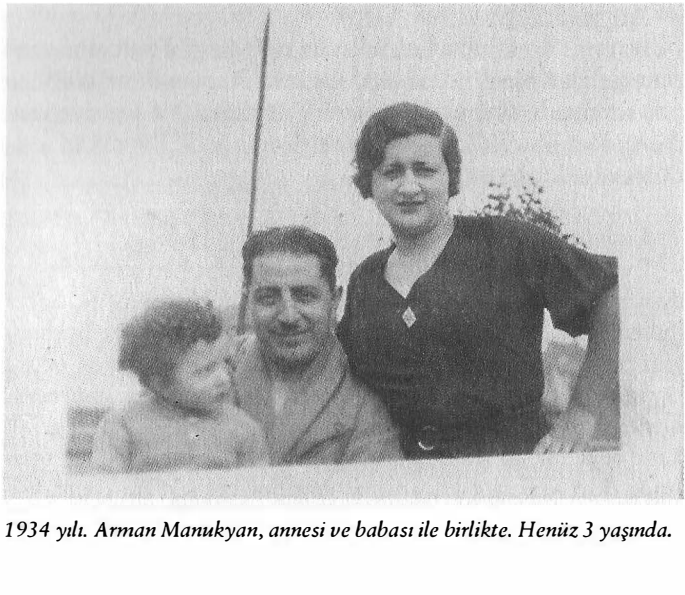
— Bir de anneniz şemsiye kırmış üstünüzde. Onu hatırlıyor musunuz?

— Evet, bizim Fener'deki evde Sultan adında çalışan genç bir kızcağız vardı, ev işlerini görüyor. Bir gün, bu yaz aylarında oluyor, üst katlardayız, ben ne yaptım bilemiyorum, hatırlayamıyorum ama Sultan bir şey için bana kızdı. Ben de tutup oradaki çiçek saksısını Sultan'ın üzerine fırlattım.

— Kaç yaşındaydınız?
— Ben mi? 4 yaşındayım. Saksı da olduğu gibi Sultan'ın omzuna geldi. Kızcağız fena halde ağladı. Annem bunu görünce çok sinirlendi. Hiç unutmuyorum, üst katta bir şemsiye vardı. Annem onu aldı, o şemsiyeyle dövdü beni. Dayaktan sonra şemsiye kırılmıştı.

— Kedi atma olayınız da var.
— Evde kedilerimiz vardı. Beş katlı ev, tabii her seferinde üçdört katı çıkmak zor olduğu için bir formül bulmuştuk. Sepet indirmiştik, binanın içinden. Katlar arasında asansör boşluğu gibi bir boşluk vardı. Merdivenler kenardan dolaşıyor, ortası boşluk. Diyelim ki dördüncü kattan birisi bir şey indirecek, hemen sepet yukarıya çekilir, konulacak şey içine konulur alt kata veyahut alt kattan dördüncü kata gönderilir. Her seferinde dört kat mı çıkacaksınız veyahut beş kat mı çıkacaksınız? Biri aşağıdan bağırır, sepeti çeksin diye. Ben de o yaşlarda, 4 ila 5 yaşındaydım. En üst katta, yukarıda kedi yavrularımız vardı. Evde birkaç tane kedi vardı ama bir de o sene yavru yapmışlardı. O yavruları o sepetin içerisine atmayı düşünüyorum ve atıyorum. Hakikaten attım kaç kere! Bir şey olmadı ama hayvanlara, biliyorsunuz kediler dokuz canlı olur. Bir şey olmadı, sepetin içerisine düştü. Annem müthiş kızıyordu bana: "Sen ne biçim çocuksun" diyordu. Hatta "Sen katil olacaksın" derdi çığlık çığlığa, hatırlıyorum annemi. Çocukluk işte...

— Peki, bu kadar yaramaz bir çocuğun komşularla ilişkisi nasıldı; komşu çocuklarıyla, komşularla? Yani her seferinde canlarından bezdirirdiniz herhalde komşuları...
— Komşularla ilişki ilginçti. Benim yaramazlığım daha fazla evdeydi. Hatta yine beşinci kattayız o teras olan yerdeyiz. Terasımızda da çok güzel çiçeklikler, saksılar vardı. Nereden bulduysam, bir taş, ufak bir taş buldum ve o taşı tuttuğum gibi sokağa attım. O arada eskiden simitçi tablaları vardı, bugünkü gibi böyle araba falan değildi. Yuvarlak tablalar vardı ve...

1934 yılı. Arman Manukyan, annesi ve babası ile birlikte. Henüz 3 yaşında.

— *Simitçiler kafalarında taşırlardı...*

— Evet. Attığım taş, sen git, simitçinin tam o kafalarında taşıdığı, o tezgahın üzerine düş. Paramparça et tezgahı; simitler dağılsın. Ama ben farkında değilim. Taşı attım, beş kat aşağıda ne oldu bilmiyorum tabii. Simitçi hemen kapıyı çalmış, kapıyı da babaannem açmış. Simitçi, "Bak hanım, herhalde sizin yukarıdan birisi taş atıyor, bütün her şeyim kırıldı, yerde" (Kimin attığını da bilmiyorlar tabii, benim attığımı da bilmiyorlar ama tahmin ediyorlar ki bunu ancak ben yapabilirim.) Babaannem diyor ki "Ne camı ya! Ne simidi?" anlamıyor kadıncağız ne olduğunu. Simitçi, "Hanım gel de bak" diyor. Tablayı getiriyor eve ve gösteriyor. "Bak, yukardan birisi taş attı sizin balkondan, herhalde sizin çocuktur bunu yapan" diyor. Babaannem de müthiş kızmıştı bana. Sonra dedem geldi, o da müthiş kızdı bana. Galiba iki tokat da atmıştı.

— Peki, babanızdan korkar mıydınız?
— Evet çok korkardık. Çok da dayağını yedik.

— Babanız sevgisini belli etmeyen bir baba mıydı, yoksa böyle zaman zaman sarılıp sevdiğini gösterir miydi?
— Zaman zaman sevgisini belli ederdi. Ama her zaman belli etmezdi. Hatta ben hiç unutmuyorum, her gece babam diyelim ki akşam saat 7:00'de veya 7:30'da işten eve döner, beni nerede bulursunuz biliyor musunuz: Her gece masanın altında. Niye: Çünkü o gün bir yaramazlık yapmışımdır. Her gün annem, bana, "Akşam baban geldiğinde söyleyeceğim ve seni dövecek" derdi, ben de babamın geliş saatlerini bilir, hemen masanın altına girer, saklanırdım orada. Hiç unutmuyorum.

— Babanız sizi çok severmiş.
— Çok!

Manukyan ailesi gelinleriyle birlikte (1965). Ayaktakiler soldan: Arman, Ferdi, Süzan, Alis Manukyan. Oturanlar soldan: Baba Artin Manukyan, anne Eliz Manukyan.

— *Ve dermiş ki "Arman seni görünce güneş parlıyor."*
— Doğru.

— *Ne hissederdiniz?*
— Bakın Nuran Hanım, hayatım boyunca bekarken, evliyken her sabah, babamın çalıştığı sürece zaten beraberdik. Babam emekliye ayrıldı, eve çekildi. Sonrasında her sabah 9:30'da kendisine telefon ederdim. Her sabah üşenmez, ararım onu. Ölümüne kadar bu devam etti. 1989 yılında vefat etti, 92 yaşında. Her sabah telefon ederdim, bir sabah etmezsem hemen meraklanırdı, aşırı düşkündü bana.

— *Amcanız kıskanmaz mıydı?*
— Amcam kıskanmazdı. Amcam bekar bir insan; yani belki çocuk sevgisinin ne olduğunu bilirdi ama babam kadar bilemezdi. Çoluk çocuk sahibi olmamış, hiçbir zaman evlenmemiş. Maalesef onu da çok genç yaşta kaybettik. 46 yaşında yaşamını yitirdi; basit bir hastalıktan, bir kulak arkası enfeksiyonundan öldü.

— *Babanız en çok yasemin çiçeğini severmiş...*
— Çok.

— *Onunla ilgili bir hatıranız var mı?*
— Evet, biz yaz aylarında son elli yıldan beri Kınalıada'ya yazlığa gideriz, evimiz var. Şimdi bile oradayız, yani bütün aile orada yazlarımızı geçiririz.

— *Yine aynı...*
— Hep aynı tertip gidiyoruz. En alt katta oğlum, orta katta biz, en üst katta da kızım ve torun var. Hep aynı yerdeyiz yazları. Henüz bu eve taşınmadan evvel annemin halasının kızı, yani kuzeninin evi vardı. Biz uzun yıllar orada yaşadık, bir ev yaptırmıştı, bir katını bize vermişti, biz orada yaşıyorduk. İnkılâp Kitabevi'nin sahipleri benim kuzenlerimdir. Arka bahçelerinde de büyük bir saksının içerisinde yasemin bit-

kisi vardı ve çok da güzel yasemin veriyordu. Tabii çok da güzel kokuyor. Babam her sabah gider, yaseminden ufacık bir demetçik koparır ve getirir hepimize koklatırdı. Koklamadın mı gücenirdi. İlla ki koklayacaksın, işte, "Nuran kokla" işte, "Arman kokla", "Ferdi kokla", anneme, işte Alis'e v.s. falan. Kokladıktan sonra da "Oh" diyeceksin "Ohhhh baba ne güzel" diyeceksin. Kaide bu.

— *Dedeniz Ermeni Cemaati'nde etkili biri...*
— Babam değil, fakat dedem etkiliydi. Fener, Balat'taki kilisede yönetim kurulu üyeliği yapmış uzun yıllar. Ermeni Kilisesi vardır, o da Balat'ta. O kilisenin adı da Surp Yeğya Kilisesi. Her yıl ekim ayında adak için gidilir. Bizdeki kiliselerin günleri olur. Her yıl o gün ayin yapılır. Bu Surp Yeğya Kilisesi'nin ekim ayındaki gününde Anadolu'dan, İstanbul'dan Hıristiyan'dan çok Müslüman gider oraya. Adak yeri olarak kabul ediliyor. Denildiğine göre, bazen körlerin gözü açılırmış orada, sakatlar düzelirmiş. Ama, ben gözümle görmedim. Hakikaten görülmeye değer. Ben bir kere gitmiştim.

— *Hâlâ var değil mi, bu kilise?*
— Tabii hâlâ var. Hâlâ tören de var. Diyelim ki Allah göstermesin bir sakat çocuğunuz var. İnançlara göre sakatlar o gün oraya gidip de dua etse, o sakat düzeliyor. Böyle de vakalar olmuş, gözü açılan olmuş. Bir de böyle Unkapanı'nda bir Rum kilisesi var; Ayın Biri Kilisesi. Her ayın birinde oraya adak adayanlar, gidip suyunu içenler, inananlar var. Bu da böyle bir yer.

— *Yani mahalleden geçen seyyar satıcılar, yoğurtçu, yorgancı o zaman vardı değil mi?*
— Yorgancı vardı, yoğurtçu vardı, simitçi vardı, ciğerci vardı.

— *Ciğerci?*
— Evet yollarda ciğerci vardı. Museviler daha fazla balıkçılık yaparlardı. Sokakta balık satarlardı sepetlerle. O daha fazla Museviler'in işiydi.

— *Onlarla aranız nasıldı? Bakkalla, esnafla...*
— Gayet iyiydi. Bizim oradaki bakkallar, Rum bakkallardı. Hatta evimizin karşı köşesinde de bir bakkal dükkanı vardı. Enişte, babaannem, annem v.s. herkes bütün alışverişlerini oradan yapardı. Dedem İstanbul'dan toptan alışveriş yapar, eve getirirdi. Mesela mevsim başında, eylül, ekim ayında, yani aşağıya indiğimiz zaman beşinci kattan eve iki çuval patates, iki çuval soğan gelirdi. Bütün kışlık gibi sanki, yani piyasada yokmuş gibi. Vardı ama, işte o anlayışlar öyle o zamanlar. Bir çuval pirinç... Enişte müthiş meraklıydı kuruyemişe, beşer, onar kiloluk kutularla kuruyemiş getirirdi; incir, üzüm, fıstık, fındık, leblebi... Aşağıda özel depomuz vardı mutfağın yanında.

— *Kiler...*
— Kiler, evet kiler vardı. Ve o kilerde bütün erzak deposu olurdu; pirinç, şeker, un. Tabii, bütün bunlar evde raflara dizilirdi bozulmasın diye.

— *Evde ekmek yapılır mıydı?*
— Hayır hayır.

— *Dışarıdan mı alırdınız?*
— Ekmeği hep dışarıdan alırdık.

— *"İstanbul'dan" dediniz, hep...*
— Toptan.

— *"İstanbul" dediğiniz yer, Eminönü mü?*
—Eminönü, tabii. Biz Fener'de olduğumuz için "İstanbul" diyorum.

— *Peki şımarık bir çocuk muydunuz? Yaramazdınız ama şımarıklığınız var mıydı?*
— Hayır, kesinlikle yoktu.

— İlk oyuncağınızı hatırlıyor musunuz Arman Hoca?
— Hatırlamıyorum.

— En çok neyle oynardınız?
— O zamanlar tabii böyle bugünkü gibi oyuncak yok. Oyuncak var da böyle değil. Ama unutamadığım canlı bir oyuncak vardı: Annem bana bir tavşan almıştı. Müthiş sevmiştim ben o tavşanı ve oyuncak gibi onunla oynardım.

— Adı neydi? Tavşana bir isim koymuş muydunuz?
— Hatırlamıyorum. Ama onunla devamlı oynuyordum. Uzun müddet onu besledik. Sonra birisine verdik.

— Evde Ermenice mi konuşulurdu, Türkçe mi? Siz Ermeniceyi nasıl öğrendiniz?
— Ben Ermenice'yi evde ve okulda öğrendim. Evde, sonra okulda da konuşurduk. Evde babam; hem Ermenice hem Türkçe konuşurdu. Her iki dili de gayet iyi biliyordu, yani herhangi bir ayrım yoktu Ermenice ile Türkçe arasında. Bugün de böyle. Hatta şunu söyleyeyim; 1920'lerden, 1925'lerden, 1930'lardan sonra ve son yıllarda Anadolu'dan İstanbul'a bir hayli Ermeni göçü oldu. Hâlâ da gelen var. Onların hiçbiri Ermenice bilmiyor maalesef. 1900'lü yıllarda, 1910'larda, 1920'lerde yurt dışına göç edenler var. Ben Amerika'da çok gördüm mesela. Onlar da Ermenice bilmiyorlar. Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da İtalya'da pek fazla yok. Hâlâ evlerinde Türkçe konuşuyorlar. Çünkü buradan yalnız Türkçe'yi bilip oraya gitmişler. Onların kendi çocukları da zaten pek fazla Ermenice bilmiyor, daha fazla İngilizce konuşuyor.

— Başka anınız var mı?
— Fener'le ilgili başka bir anım var: Rum, Musevi aileleri de çoktu Fener'de. Rum Patrikhanesi de orada. Çevresinde bir hayli Rum vatandaşı vardı. Bir Rum ölünce, kilisenin papazı

değil de kavası (kiliseye bakan hademeye kavas derler) bütün sokakları dolaşırdı. Diyelim ki Bay Niko Papadopulos ölmüş. Rumca Kavas sokak sokak, elinde de bir çıngırak dolaşır, "Bay Niko Papadopolos *fertane* (Rumca "öldü" demek). Yarın cenazesi şu saatte, şu kiliseden kaldırılacak" diye ölümü duyururdu.

— *Vefat ilanı bağırarak yapılırdı...*
— Evet. Vefat ilanı o zamanlar bu şekilde yapılıyordu. Enteresandır bu, çok enteresan.

Hep de o kavas duyururdu. Anneannem o kavas geçince derdi ki, "Bak, Rumlardan biri daha ölmüş." Sokak sokak böyle umumi bir duyuru yapılırdı. Bir gün sonra da cenazesi kaldırılacağı zaman tabutu kilisede papazlar alır, sokak sokak dolaştırırlardı. Cenazenin üstü açık vaziyette.

— *Rumlar'a özgü mü bu gelenek?*
— Bu yalnız Rumlar'a özgü.

— *Peki korkmuyor muydunuz?*
— Valla çocuktuk tabii. Onlar geçerken korkardık, hep birbirimize sarılırdık: "Yine bir ölü geçiyor" diye. Tabii çocukluk hali, böyle kilise, papazlar, cenazenin bir kısmı ürpertirdi bizi. Yine kiliseye götürüyorlar tabutu ama sokak sokak dolaştırıyorlar işte.

— *Tabutun üstü açıkta...*
— Evet üstü de açık, herkes görüyordu. Bu Rumlar'da adettir. Ben birkaç Rum cenazesine gitmiştim. Bilhassa din adamlarını kilisenin içerisine korlar. Ermenilerde de bu var. Diyelim ki bir patrik öldü, birkaç gün herkes gidip ziyaret eder üstü açık vaziyette. Tabutların sokaklardan geçirilmesi orada unutamadığım bir anıdır. Bir de Fener'in tepesinde kırmızı lise var. Biz oraya çok gittik geldik. Kuzenlerimle birlikte çok ziyaret ederdik orayı. Harika bir binadır, kilisesi var. Genelde cenazeler o kiliseden kalkıyordu.

— Rumların ve Musevilerin geleneklerini öğreniyordunuz...
— Tabii. Çok da Musevi vardı Balat'ta; yani Fener'den sonra Balat, sonra Eyüp gelir. Fener'de Rum ve Ermeni, Balat'ta da genellikle Musevi çok vardı. Benim de kulağım doludur, yani Rumca epey anlarım. Çocuklukta Büyükada'da öğrendim.

— Yaşadığınız yerde daha çok Rumlar, Ermeniler ve Museviler vardı. Daha çok hangi meslek grubundan insanlar yaşardı?
— Her meslekten insan vardı. Mesela dedem kundura malzemesi işçiliği yaparmış. Bize gelen tanıdıkların birisi terziydi. Museviler çoğunlukta olduğu için onlar daha çok teneke işleri yapardı. Tenekeci dükkanları vardı. Teneke alım satımı yapılırdı. Teneke ile mamul kaplar, tencereler yapılırdı. O zamanlar plastik yoktu. Genellikle mutfak eşyaları tenekeden yapılırdı. Tenekecilik dışında genel ticaret yapardı Museviler. Her türlü ticaret onlardan sorulurdu. Ermeniler daha fazla Kiremit Mahallesi'nde yaşıyorlardı; Fener'e çok yakın, Fener'le Balat arasında bir mahalle. Bizim evse Rum Patrikhanesi'ne yakın bir evdi. Biz Kiremit Mahallesi'nde oturmadık. Biz Rum Lisesi'nin yakınında otururduk. Gayet iyi hatırlıyorum, Rum Lisesi bir yokuşun tepesindedir. Bizim ev de o yokuşun tam dibindeydi. Rum Lisesi'nin beş yüz-altı yüz talebesi vardı. Her sabah ben talebelerin geçişini izlerdim. Biz de çok küçüğüz daha okul yaşında değiliz. Onların üniformalarını seyrederdik; lacivert ceket, gri pantolon giyerlerdi, şapka vardı başlarında. O zamanlar bütün ortaokul ve liselerde muhakkak şapka mecburiyeti vardı.

— Müslümanlar da var mıydı?
— Vardı, ama çok azdı. Çok karışık bir yerdi Fener. Müslümanların camisi, Museviler'in havrası, Ermenilerin kilisesi var. Hâlihazırda da var.

— O bölgeye ait unutamadığınız simgeler, gelenekler neydi?

1935, Arman 4 yaşında. Anne- baba ile Park Otel'de bir nişanda.

— Biz çocukken her hafta hamam günleri olurdu. Evlerde banyo var ama yine de böyle bir gün düzenlenirdi. Türk hamamı günü vardı. Başta babaannem, kadınlar ve çocuklar hep birlikte hamama giderdik. Oraya dolmalar, börekler, çörekler götürürdük.

— Hamam nerede?
—Fener'le Balat arasında çok güzel tarihi bir hamam vardı. Zannediyorum hâlâ duruyor o hamam. Her hafta, haftanın muayyen bir günü annem giderdi.

Hamamcı beni hamama sokmamış

— Kadınlar gününde çocukken sizi de götürürlerdi herhalde...
— Kadınlar ve çocuklar tabii. O zaman çok küçüğüz. Sabahtan gidiliyor, akşama kadar kalınıyordu. Eskiden hamam sefaları böyleydi. Yıkanma faslı var. Kese olur, tellaklar gelir. Öğle yemekleri çok meşhurdur. Hamamda arkada odalar

vardır; burada oturulur, evden getirilen yemekler yenirdi. Babaannem börek, sarma dolma, zeytinyağlı dolmalar yapardı. Çayla birlikte çörekler yenirdi. Bir nevi piknik gibi bir şey yapılırdı. Nasıl şimdi pikniğe gidersiniz, o da hamam pikniği. Her hafta giderdik. Hatta bir anım var halamın oğluyla, yani kuzenimle: Ben kuzenimle çok yakın olmuşum, çünkü hep birlikte büyümüşüz. Kardeşimden daha yakındır bana kuzenim. Biz artık sanırım 6 yaşına gelmişiz, yine bizi hamama götürmüşler. Hamamcı bu sefer itiraz etmiş halama, "Ya hanım, bunlar artık kocaman erkek oldu. Hamama getirilir mi, kadınların arasına" demiş. Halam anlatırken, "Müthiş mahcup olmuştum, bir daha götürmedim sizi hamama" derdi. Halamın benim hayatımda çok önemli bir yeri var. Çünkü halamla annem, aynı evde evleniyorlar, aynı evde çocukları oluyor. Annem, diyelim ki dışarıya çıktı, alışverişe yahut bir yere gitti, beni halam emziriyor.

— *Halanız sütanneniz yani.*
— Evet sütannem. Aynı zamanda halamın kızı var, yani şimdiki kuzinim. Hâlâ sağdır o da. Halam dışarıya bir yere gittiğinde, annem süt veriyor halamın kızına.

— *O zaman halanızın kızıyla yaşıtsınız?*
— Halamın kızı benden 5,5 ay büyük. Yaşıtız. Uzun müddet bu devam ediyor. Bir ya da 1,5 yaşına kadar sürüyor. Ben halamın sütünden, kuzinim de benim annemin sütünden besleniyor.

— *Fener'e dair başka unutamadığınız simgeler, geleneksel ritüeller; dedenizle, babanızla birlikte yaptığınız şeyler var mı?*
— Evet. O zamanlar Fener'de bizim evin çok yakınında oturan ve yalnız ekmek satan bir ekmekçi bayan vardı. Adını hatırlamıyorum fakat bir de sokaklarda ekmekler satılırdı sepetler içerisinde, at üzerinde. Belki şimdi bile bazı ücra köşelerde olabilir. Her sabah o kadıncağız ekmeği kendi yerinden alıp bizim eve getirir. İşte kaç tane ekmeğe ihtiyacımız varsa alırdık.

Bayrampaşa'da marul ziyafeti

— Hafta sonları ne yapardınız peki?
— Mayıs ayında veya ilkbahar geldiğinde, mayıs ve haziran aylarında sayfiyeye gitmek söz konusu değil. Biz sayfiyeye, yukarı çıkıyoruz, binanın yukarısına, üst katına çıkıyoruz. Her pazar günü babam, eniştem, amcam, dedem; yani evin erkekleri, bizi Bayrampaşa'ya marul yemeye götürürlerdi.

— Bayrampaşa'da marul mu!
— Tabii. Bayrampaşa'da marul tarlaları vardı. İki meşhur tarlayı hatırlıyorum; birisi enginar tarlası, birisi de marul tarlası. O zamanlar daha fazla marul tarlaları ilgimizi çekerdi. Yani piknik niyetiyle bizi marul tarlalarına götürürlerdi, marul yedirirlerdi. Tarladan marulu kopartır, yıkar, sonra oturur yerdik.

İlkbahar aylarında; nisan, mayıs, haziranda başka bir şey yapardık: Fener'de Haliç vapurları çalışırdı ve Fener İskelesi'nin yanında çok meşhur bir lokanta vardı. Adı Kilyanti Lokantası. Yine evin erkekleri bizi oraya da yemeğe götürürlerdi. Pazar öğlenleri buraya giderdik.

Hafta içi sık dışarı çıkmak yok. Ev hayatı var. Kilyanti, çok meşhur bir lokanta. İskele Gazinosu'nun hemen yanındaydı. Fener'de çok meşhur bir taksici Mustafa vardı. O zamanın meşhür taksicilerindendi. Benim dedemle arası çok iyiymiş. Bayrampaşa'ya da bizi o götürürmüş. Hatta dedem derdi ki Taksici Mustafa da artık evin adamı gibi olmuş. Her pazar geliyor, çocukları topluyor Bayrampaşa'ya götürüyor. İşte evde kendisine yemek veriliyor.

— Araba yok o zaman.
— Hayır. Bizde araba yok. Araba, şehirde bile böyle parmakla gösterilecek kadar var. Taksici Mustafa'nın kendi arabası vardı. Bir de Rumelihisarı'nda hayvanat bahçesi vardı. Bazı pazar günleri de oraya götürürlerdi bizi.

— Rumelihisarı'nın neresindeydi?
— Rumelihisarı'nı geçer geçmez daha Emirgan'a varmadan sol tarafta tepe üzerinde bir hayvanat bahçesi vardı. Mahdut miktarda hayvanlar vardı. Onları görürdük.

Bir gezimiz daha var: Fener vapur iskelesinin yanında sandallar vardı. Beyoğlu'na geçiş o zaman sandallarla oluyordu. Otobüs pek fazla popüler değil, yani Fener'den otobüse binelim de Beyoğlu'na çıkalım olmuyordu. Fener vapur iskelesinin yanında kürekli sandallar vardı. Onunla Kasımpaşa'ya geçiyorsunuz. Kasımpaşa'dan yukarıya, Tünel'e doğru yürüyorsunuz. Tünel'den Şişli-Tünel tramvayına biniyorsunuz ve Osmanbey, Pangaltı, Şişli'ye gidiyorsunuz. Bir de aynı zamanda bu iskelenin yanında bulunan sandallarla, pazar günleri bizi Kağıthane'ye götürürlermiş.

1930'larda Lale Devri

— Kağıthane'de ne vardı?
— Kağıthane'de bahçeler vardı. Lale bahçeleri. O zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma tek tük bahçeler vardı. Kağıthane'ye bu lale bahçelerine pikniğe götürürlerdi bizi.

—Pikniğe Kağıthane'ye mi giderdiniz?
— Evet. Evden yemekler alınır. Sere-sepet Kağıthane'ye pikniğe giderdik.

O zamanlar her şey farklıydı. Hatta hiç unutmuyorum, ben Pangaltı Lisesi'ne başlamadan evvel halamın oğlu benden daha büyük olduğu için her gün Fener'den Osmanbey'e gidiyordu; çünkü Pangaltı Lisesi, Pangaltı'ndaydı. Fener'den vapura biniyordu, Kasımpaşa'ya iniyordu. Kasımpaşa yokuşunu çıkıyor, Şişhane'ye, oradan direkt Tünel'e çıkıyor, tramvaya biniyordu.

— Elektrikli tramvay.
— Elektrikli tramvay. Onunla Osmanbey'e gidiyor. Osmanbey'de iniyor ve okula Pangaltı Lisesi'ne gidiyor.

Arman Hoca 4 yaşında. 1935 yılından bir hatıra.

— *Lisedeyken mi bunu yapıyordu?*
— Hayır, ilkokulda.

— *İlkokulda tek başına bunu yapıyordu!*
— 9 yaşındayken halamın oğlu tek başına bunları yapardı. O zamanlar güvenebiliyorsunuz tek başına bir çocuğa. Vapura biniyor, Kasımpaşa'da iniyor, Kasımpaşa'dan yayan, belki başka arkadaşlar da var yanında tek tük. Tünel'e doğru yürüyor, oradan tramvaya biniyor ve Osmanbey'de Pangaltı'da inip okuluna gidiyor. Bugün için hayal olan şeyler.

Ve Şişli'de bir apartman

— *5 yaşındayken, Karadeniz Apartmanı'na taşındınız.*
— Karadeniz Apartmanı 123 numara, Abide-i Hürriyet Caddesi 123, 4. kat. Yıl 1936.

— Büyükanne ve büyükbaba nerede?
— Onlar Fener'deler. Halamla büyükannem de sonra Şişli'ye taşındı, 1938 yılında.

Biz 1935 yılında Fener'den ayrıldık ve Şişli'ye taşındık. Dedem müthiş muhalefet etmiş babama: "Niye bizim evden, Fener'deki evden ayrılıyorsun?"diye.

— O büyük aileden ilk ayrılış, babanızla olmuş.
— Evet, babam ayrılırken babasına, "Baba bak, bir çocuk var, ikinci de doğacak, artık burada zor oluyor. Biz ayrılalım" demiş. Kardeşim 1936'da doğmuş. Ancak babamla dedem bu ayrılığın ardından uzun müddet küsmüş. Yani bu durum dedemin hiç hoşuna gitmemiş. Çünkü o adamcağız öyle görmüş. On altı kişi birlikte yaşıyor; enişteler, halalar, şunlar bunlar... Hoşuna gitmemiş ama neticede tatlılıkla ikna etmişler.
Ben annemi daha fazla Şişli'deki haliyle hatırlarım. Her cuma günü annemin ziyaretçi günüydü. Her cuma, bütün eş dost gelirdi.

— 1938'de dedeniz Fener'deki evi satıyor...
— Evet, Fener'deki evi galiba ayrıldıktan birkaç sene sonra sattılar. Fener'de uzun yıllar yaşamışlar. Annem o eve gelin gelmiş. Annemin, hiçbir gün görümcesiyle, yani halamla, kaynanasıyla, yani babamın annesiyle, dedemle veyahut bekar kayınbiraderiyle, kısacası hiçbiriyle geçimsizliği olmamış. Herkes, "Ne kadar iyi bir gelin, görümce, kaynana" diye gıpta ederlerdi, hep söylerlerdi. Son yıllarına kadar, ölümlerine kadar da böyle devam ettiler.

— Şişli'ye kiracı olarak mı çıktılar?
— Evet. Babam tercih etmişti Şişli'yi. Babam hayatında hep bazı aşamalar kaydetmiş. Çatal Han'da büyümüş. Çok köhne bir yer, kunduracı çırakları falan, ipsiz sapsız insanlar var. Dedem orada kalmış bir müddet. Sonra babam Eminönü'ne taşınmış. O zaman Eminönü'ne taşınmak,

önemli bir şey. Eminönü güzel. Ondan sonra babam demiş ki, "Artık Fener'de kalmanın da bir anlamı yok; çünkü çocuğum oldu, hanım var." Bu arada anneannemin kocası yani dedem de ölüyor. Ben onun ölümünü hatırlıyorum, ben 4 yaşındayken, 1935'te öldü. Annem ondan sonra kendi annesiyle birlikte bir eve çıkmayı tasarlıyordu. Onun için de babama diyor ki, "Artık biz Fener'den ayrılalım. Sen de sağda solda iyi bir semt bak; Beyoğlu, Cihangir, Osmanbey, Şişli mi olur, sen bilirsin". Babam Şişli'ye geliyor bu apartmanı buluyor. Güzel de bir apartmandı. Bizim Şişli'ye taşınmamız 1936 yılında oldu.

Babam artık Fener'den taşınmanın zamanının gelmiş olduğuna hükmetmiş ki Şişli, Osmanbey, Pangaltı semtlerini zaman zaman geziyor, kiralık ev arıyor. Karadeniz Apartmanı'nı gitmiş beğenmiş. Bir akşam geldi anneme "Eliza, (nüfus adı Luiz'dir. Ama, Eliz olarak bilinir, kendisi de o adı kullanırdı. Eliz ve Eliza her ikisi de aynı isimler. Babam ve anneannem "Eliza" derdi.) Şişli'de bir ev, bir apartman katı bulduk. dördüncü katı da boş. Kirası da 20 lira. Bize de uygun, bütçemize de uygun. Senle beraber gidelim gezelim. Zannediyorum sen de beğeneceksin" dedi.

Annem de bunu çok memnuniyetle kabul etti. Ertesi günü babam annemi aldı Şişli'ye götürdü, ben yanında değildim tabii. Annem gezmiş, beğenmiş. Kontrat yaptılar. İşte o zaman 20 lira kontratla uzun yıllar orada oturduk. Abide-i Hürriyet Caddesi No 123 Karadeniz Apartmanı 4. kat. Bunlar köşe başında bir çift apartman; biri Karadeniz, diğeri Akdeniz Apartmanı, mal sahipleri anlaşmışlar birisi Karadeniz, birisi Akdeniz koymuş.

— *Bu arada anneniz tek çocuk mu?*
— Evet.

— *Onun için anneannenizi yanına almak istiyor.*
— Tabii annesi tek başına kalıyor.

— Ve siz Şişli'ye böylece geliyorsunuz. Yadırgıyor musunuz peki o kocaman evden sonra Şişli'deki bir apartmanda oturmayı?
— Şimdi yadırgamıyoruz; çünkü ev hayatıyla, apartman hayatı arasında bir farklılık var. Tabii daha modern bir yer; mesela banyosu var. Mesela Fenerde'de banyo vardı ama tabii işte eski ev hali. Beş kat, aşağı in, yukarı çık oldukça yorucu. Burası tek kat, üç yatak odası var. Güzel büyük bir salonu, mutfağı, banyosu var.

— Şişli'ye taşındınız ve okula başladınız...
— Evet, o yıl, yani 5 yaşındayken okula başladım, anaokuluna.

— Nereye?
— Pangaltı Lisesi.

— Şişli'ye taşınır taşınmaz Pangaltı Lisesi'ne mi yazıldınız?
— Evet. Anaokulu kısmına.

— Okul hayatına geçmeden şunu sormak istiyorum: Çocukluğa ait herkesin bir hatırası olur; kiminin burnunda bir koku kalır unutamadığı, kiminin bir tat. Öyle bir şey var mıydı sizin için, Fener'de ya da Şişli'de unutamadığımız bir şey var mıdır çocukluk yıllarına ait?
— Aile bütünlüğü beni son derece etkilemişti. Bugüne kadar aynı şeyi ben tatbik ediyorum. Belki onun genetik bir etkisidir; mesela bakın tekrarlıyorum, akşamları hep birlikte dedeler, babaanneler, herkes o çay içme fasılları... Bir ritüel gibi bir şeydi o çay içme fasılları. Kocaman bir bakır mangalda fokur fokur çay kaynar. Büyük bir cezve içerisinde herkese çay ikram edilir. Biz de çocuğuz ya, bu bütünlük bana miras kaldı bence. Onu hâlâ özlerim. Aynı şeyi ben kendi çocuklarıma ve torunlarıma yapıyorum.

— Adalara gitme faslı Şişli'den sonra mı başlıyor?
— Evet, 1941 yılında başlıyor. İlkin Büyükada'ya gidiyoruz ve bu dört yıl sürüyor. İlk gittiğimiz yer, Alpaslan Sokak No 56.

— Bu arada mahalle arkadaşlarınızla ilişkileriniz nasıl o 5 yaşa kadar, okul hayatına kadar?
— 5 yaşına kadar mahallede öyle pek fazla sokağa bırakmazlardı bizi. Fazla mahalle arkadaşımız yoktu. Tek tük sokağa çıkarırlardı bizi. Çünkü maşallah bizim evimizin kendisi mahalle gibiydi. Kuzenler, kuzinler beş tane çocuk aynı evde. Hep birlikte oynardık.

— Babanız niye Pangaltı Lisesi'ni tercih etmiş?
— Evet, iyi bir okuldur Pangaltı Lisesi, çok eski bir tarihçesi vardır. Çok iyi mezunlar vermiştir. Ermenice yayınlanan *Marmara* gazetesinin başyazarı Rober Haddeler, çok ünlü kalp doktoru Vart Şigaher, bacanağım ünlü mimar Nubar Acemyan, ünlü şair Zare Yaldızcıyan (Zahrad) bu mezunlar arasındadır. Bir de tabii Ermenice lisanımızı da geliştirmek açısından önemli bir okul olduğu için o okulu babam tercih etmiş. Daha önce dediğim gibi Katolik Ermeniler'in okulu olduğu için Ermenice de öğretirlerdi. Beni de oraya gönderdiler.

— Yarım gün müydü okul, cumartesileri gider miydiniz?
— Tabii. Anaokulu cumartesi günleri de vardı ve cumartesi günleri de gidiyorduk. Öğlen yemeklerimizi de orada paralı olarak yiyorduk. İlk kaydımı da anneannem yapmıştı.

Uzun pantolonu 13-14 yaşında ilk kez giydim

— Anneannenizin ismi neydi?
— Vartanuş. Benim üzerimde son derece etkisi olan bir kadın olmuştur Vartanuş Hanım'ın. Bir de halam. Bakın sık sık onlardan bahsediyorum. Anneannem götürmüştü ilk olarak beni okula. O zaman çok yaşlı değil. 1936 yılında Şişli'ye taşın-

dık, eylül ayında da anasınıfına başladım. Kayıt odasına girdik. Müdür, Başpapaz Sarkis. Pangaltı Lisesi, Viyana papazlarının okuludur, Mihitarist okullarıdır bunlar. Okulun orijinal adı Mihitarist Viyana Papazları Okulu. Okulun merkezi Viyana'da. Ermeni papazların okulu olduğu için o adı almıştır. Özel bir okuldur. Dini bir okul vasfı kesinlikle yoktur. Özel okul statüsündedir. Eskiden tek dini okul, Ruhban Okulu'ydu. Bizim de Üsküdar'da Tıbrevank adında, dini okul vasfı ile açılmış bir okul vardı. Halen devam ediyor, ancak özel okul statüsünde. Vaktiyle bundan iki dönem önceki Ermeni Patriği Şinork Kalustyan tarafından açılmış bu Tıbrevank okulu. Fakat uzun müddet bu vasfını koruyamadı. Çünkü din adamı olabilmek için fazla öğrenci bulamadılar. Sivil bir liseye dönüştü. Kalustyan'ın esas gayesi orada din adamı yetiştirmekti; çünkü, yalnız İstanbul'da 30'u aşkın Ermeni kilisesi var. İstanbul'un en ücra köşesinde Kartal'da, Beykoz'da bile Ermeni kilisesi var. Vaktiyle oralarda da Ermeni cemaati vardı. Bugün maalesef yok. Fakat dini açıdan en azından her hafta oralarda ayin yapılması lazım. Dini günlerde de mesela Yılbaşı, Noel, Paskalya'da bu ayinler yapılır. Yeteri kadar din adamı bulamıyorlar. Onun için Kalustyan din adamı yetiştiren bir okul açmak istedi, olmadı. Din adamı sıkıntısı halen çekiliyor. Şimdiki Patrik Mutafyan da ağırlıkla bu konu üzerinde duruyor. Neyse, anneannem papazla konuşurken, "Ne kadar yıllık ücreti" diye sordu. Bugün gibi hatırlıyorum "33 lira" dedi. Anneannem, "Biz, o kadar veremeyiz, çok" deyince, müdür 30 liraya indi. Anneannem böyle sıkı pazarlık yapardı. Kaydım yapıldı ve hemen ana sınıfına başladım.

— *Bu arada kardeşiniz doğmuştu.*
— 1 Kasım 1936 onun doğumu...

— *Heyecanlı mıydınız okula gittiğinizde?*
— Evet çok.

— *Okulun bir kıyafeti vardı.*
— Var, var tabii. Üniformamız vardı, bej bir kıyafet. Kıyafet elbise gibi uzun yakalı ve üzerine "PL" Pangaltı Lisesi, kırmızı motifli işlemeli yakalı.

— *Elbise gibi derken...*
— Yani uzun gömlek, diz kapağımıza kadar. Alta kısa pantolon, tabii uzun pantolon yok o zaman. Ben uzun pantolonu 13-14 yaşımda giymeye başladım.

— *Kışın ne giyerdiniz?*
— Kışın da golf pantolon. Dizin daha altında, böyle bir kabarık karpuz gibi kenarı, işte o golf pantolondur. Daha fazla golf giyerdik.

— *Bu arada sizin yaramazlıklar devam ediyordur herhalde.*
— Yok. Okula girdikten sonra o yaramazlıktan eser kalmadı.

— *Ne oldu da duruldunuz?*
— Çok iyi bir öğretmenimiz vardı; Bayan Bercuhi. Bercuhi Hanım'ı bütün o okula gidenler bilir. Çok sevecen, insancıl, çocuklara karşı müşfik, çok iyi geçinen biriydi ve bizi yola o getirmişti. O yaramazlıktan pek bir şey kalmamıştı. Bir de o okulun bir disiplini var. Evdeki yaramazlığı okulda yapamıyorsunuz tabii. Oldukça da kalabalık bir sınıfımız vardı.

— *Kaç kişiydi hatırlıyor musunuz?*
— Evet hatırlıyorum otuz-otuz beş kişi kadar, kızlı-erkekli.

— *Otuz-otuz beş kişi karma mıydı?*
— Ana sınıf kızlı-erkekli. Ondan sonraki okullar yalnız erkek.

— *İlkokulda sadece erkekler mi vardı?*
— Yalnız erkek evet. Kız yoktu o zaman. Son yıllarda kızlı-erkekli oldu Pangaltı Lisesi.

— Bir yıl mı ana sınıfına gittiniz.
— Bir yıl ana sınıfına gittim. 1936 yılında ana sınıfı okudum. 1937'den itibaren 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7... Okul numaram 912 idi.

— Birinci sınıftaki hocanızı hatırlıyor musunuz?
— Evet hatırlıyorum. 1. sınıftaki hocam, Röne Hanım. Türkçe öğretmenim de Hakkı Bey.

— Okula peki nasıl gidiyordunuz, anneanneniz mi bırakıyordu?
— Anneannem getiriyordu, bazen annem, bazen de kapıcı götürüyordu.

— Yürüyerek?
— Tabii tabii.

— Nereden?
— Şişli'den, Abide-i Hürriyet Caddesi'nden Pangaltı'na yürürdüm. Çünkü Pangaltı Lisesi tam Pangaltı'dadır.

— Neresinde Pangaltı'nın?
—Eskiden İnci Sineması vardı, İnci Sineması'nın arkası; Süleyman Nazif Sokak.

— Dersler nasıl peki, okumayı ilk sökenlerden miydiniz?
— Evet. Oldukça başarılıydım. Herhalde o yaramazlık insana, derslerine biraz fazla çalışma hırsı mı veriyor, ne oluyor?

— Okul neyle ısınıyordu?
— Sobayla.

— Kim yakardı sobayı, öğretmeniniz mi?
— Hademeler vardı. Pangaltı Lisesi'nin çok meşhur Sarkis adlı bir hademesi vardı. Sarkis hademeyi bütün Pangaltı Lise-

liler bilir. Pangaltı Lisesi aşağı yukarı yüz elli yıllık bir okul. Belki daha fazla, tarihi bir okul. Galatasaray Lisesi gibiydi. Hademeler her sabah gelip sobaları yakarlardı, sonra biz de sınıfta sıcak bir ortamda oturup ders yapardık.

— *Derslerinizde size kim yardım ediyordu?*
— Babam daha fazla. Annem de kendi çapında yardım ederdi.
— *Peki bağırır mıydı bilmediğiniz zaman?*
— Zaman zaman bağırırdı.

Soğuk olduğu için annem sobanın kapağını yatağa koyardı

— *İlkokulda iken anneniz size kitap okur muydu?*
— Kitapları annem okurdu. Alfabeye daha yeni başlamıştık ilkokulda. Ondan sonraki yıllarda da annem devamlı, ak-

Şişli'deki evin balkonunda. Harp yılları (1939).

şamları yatırırken uyumadan önce bize kitap okurdu. Çünkü akşamları uyku faslı o tarihte zor. Niye zor diyeceksiniz: Evler soğuk, sobayı yakmışsınız sabahleyin. Ama her odada soba yok. Oturma odasında soba var, bir de belki arka odada olurdu. Akşamları ne yapardık biliyor musunuz: Eski bir sobayı gözünüzün önüne getirin. Eski taş sobalar vardı. Annem o taş sobaların üst kısmını alırdı, yatağımızın içine kordu ters taraftan. İlkönce ısıtırdı yatağı, yoksa müthiş soğuk olurdu. Yatarken tabii üşüyoruz. O yatağı ısıtırdı, ondan sonra biz yatağa girerdik.

— *Çok ilginçmiş.*
— Çok ilginç evet. Bugün düşünüyorum, çok duygulanıyorum Nuran Hanım. Bunları anlatırken, yani neler geçmiş, ne şartlarda yaşamışız. Şimdi siz bunu bir öğrenciye söyleseniz, "Yatağın içerisine sobanın taşı konacak, ısıtmak için", hayret eder pek tabii.

— *İlkokula kadar geçen zamanda hiç ağır bir hastalık geçirdiniz mi?*
— Hayır. Ben geçirmedim, kardeşim geçirdi. Kardeşim 4 yaşındayken, daha ilkokula bile başlamamıştı, zatürre geçirdi.

— *Neler hissettiniz o an?*
— Çok kötü hissetmiştim kendimi. Ben kardeşimden 5,5 yaş büyüğüm. O, 1936 doğumlu. Ben 1931 doğumluyum. O yaz da sayfiyeye Bostancı'ya gittik. Kardeşim birdenbire rahatsızlandı, doktorlar çağrıldı. Doktor dedi ki, "Ağır bir zatürre geçiriyor." Kardeşim bir ayda müthiş kilo verdi. O da iri yapılıydı benim gibi. Ağır bir hastalık. Sonra atlattı çok şükür. Fakat bu zatürre uzun yıllar, ölümüne kadar kardeşimi çok zayıflattı; mesela biraz soğukta dursa hemen alınırdı, yani soğuk algınlığı olurdu, bünyesi zayıftı kardeşimin. Son yıllara kadar da öyle oldu.

— *Kardeşinizle çocukluk yıllarında ilişkiniz nasıldı?*

Arman Manukyan, Şişli'deki evde kardeşi Ferdi ile (1947).

— Gayet iyi. Ama ben yaramazlığı ona karşı da yaptım. Kardeşim de arsızdı ama benim kadar değildi. Hiç unutmuyorum, bir gün Şişli'de Abide-i Hürriyet Caddesi'ndeki apartmanda ben ders çalışıyordum. Kardeşim de gelip defterimi çekti. Benim de elimde o zaman bir silgi, bir de jilet var. Jiletle o zaman kalemleri açıyoruz, yani kalemtıraş yok o zamanlar. Defterimi çekerken kardeşimin eline bir vurdum, ama elimde de jilet var, elini kesmişti.

— Peki, biz yine gelelim Şişli'ye ve Şişli'deki yıllarınıza. Okula çoğu zaman anneannenizle karda kışta yürüyerek gidiyorsunuz...
— Çoğu zaman anneannem götürüyordu, o yaşlarda.

— Yürüyerek gidiyorsunuz ve okul da sobayla ısınıyor ama kar yağdı, okul tatil oldu gibi bir şey yok. Cumartesi de gidiyorsunuz...
— Tabii cumartesi de okul var o zamanlar. Cumartesi hem de anaokulunda, ama öğlene kadar sürerdi. Yarım gündü.

Saat 13:00'e kadardı okul. 13:00'de muhakkak bizi iyi havalarda bahçeye çıkarırlardı ve İstiklal Marşı töreni yapılırdı. Oldukça büyük bir liseydi orası. İlk, orta, lise bölümleri vardı.

— *Okuma yazmayı kaçıncı sınıfta öğrendiniz?*
— Birinci sınıfta.

— *Okula severek mi giderdiniz?*
— Evet çok.

— *Bu yıllarda sizi, en çok etkileyen şey neydi?*
— Çok güzel bir ana sınıfı geçirmiştim Bayan Bercuhi ile. Bakınız bugün bile hatırlıyorum, benim gibi herkes Bayan Bercuhi'yi anar. Çok iyi biriydi; bize hem annelik, hem öğretmenlik yapmış, hem ana sınıfı okul öğretmenliğimi üstlenmiş biri. Annemiz gibi tapıyorduk ona. Çok da iyi, uysal, yumuşak bir kadıncağız. İyi de bir eğitmen, onun etkisi altında tek tük Ermenice harflerini öğrendik. Yalnız harfleri öğrendik. Bugün de öyledir zannediyorum, o zaman ana sınıfında dil eğitimi yasaktı. Ana sınıfında yalnız oyunlar, danslar, şarkılar öğrendik. Zannediyorum o ana sınıfının etkisi altında, birinci sınıfa büyük bir hevesle gitmiştim, bir de yeni Türkçe öğrendim. Türkçe konuşmasını biliyorsunuz ama okumasını bilmiyorsunuz. Ermenice de öyle. Hem Ermenice, hem Türkçe öğrenmenin ilk adımlarını birinci sınıftan itibaren atmaya başladık.

— *Zorla girdiğiniz bir ders var mıydı?*
— Antipatik bulduğum pek özel bir ders hatırlamıyorum. Yalnız, geometriye karşı belki fazla büyük bir sempatim yoktu. Belki biraz o sıkıyordu bizi. Matematiğim iyiydi, geometriden pek fazla hoşlanmıyordum. Çünkü tamamen yeni bir matematiksel konu olmuştu geometri. En fazla sevdiğim dersi söyleyeyim; coğrafya. Müthiş bir sempatim var coğrafyaya.

— Nasıl sevdiniz? Öğretmen mi size sevdirdi, yoksa sizin hep ilginiz var mıydı?

— İlkokulda coğrafyayı sevmemde öğretmenim Selami Bey'in etkisi çok. Yeni yerler, yeni memleketler, yeni ülkeler, yeni insanları öğrenmek ilgimi çekiyordu. Ortaokulun 1. sınıfında Macit Bey isminde bir coğrafya hocamız vardı. Çok değerli biriydi, Galatasaray Lisesi'nin de hocasıydı ve bize de geliyordu. Bize coğrafyayı o çok sevdirmişti. Çok güzel anlatıyordu. Haftada iki ders coğrafyamız vardı. Cuma ve salı günleriydi derslerimiz. Ondan etkilendiğimi gayet iyi hatırlıyorum. Ortaokul 2 ve 3'te de ilgim devam etti. Bir de kimya derslerini çok seviyordum. Biz kimyaya ortaokul 2'de başladık. Kimyaya karşı büyük bir sempatim vardı. Robert Kolej'de de bu ilgi devam etti. Bu iki dersi ve yabancı dil derslerini çok seviyordum.

Tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri başladı. Selami Bey adında Selanikli bir hocamız var. Çok çok iyi bir hoca idi. Uzun yıllar Pangaltı Lisesi'nde hocalık yapmıştı ve biraz Selanik şivesiyle konuşurdu. Güzel bir yıl geçirmiştik. Tabii bize çok ilginç geliyor bir yurt bilgisi dersi, bir coğrafya dersi. Benim de coğrafyaya karşı düşkünlüğüm o yıllarda başlıyor. 5. sınıfta yine Selami Bey vardı, soyadını hatırlamıyorum maalesef. 5'ten sonra ilkokul bitti, ilkokul diplomamızı aldık. Ortaokula da Pangaltı Lisesi'nde başladık.

— İki dili öğrendiniz mi ortaokulu bitirdiğinizde?

— Evet, çok ilginçtir. Fransızca'yı epeyce bir öğrenmiştik. Tabii İngilizce kadar değildi. Okuldaki papazlar Fransızca konuşma mecburiyeti koymuştu.

— Nasıl?

— Diyelim ki biz sizinle aynı sınıftayız, teneffüs oldu, zil çaldı. Teneffüse çıktık 10 dakika, 15 dakika Fransızca konuşacaksın. Arkadaşınla Fransızca konuşacaksın, Fransızca konuşmadın mı ceza alıyorsun. Ne oluyor ceza? Saat 4'ü 5 geçe

okul bitiyor. 5'e kadar okulda kalıyorsun, yazı yazıyorsun yüz satır, yüz elli satır artık cezana göre: "Ben bugün şöyle bir hata işledim" diye yüz kere yazıyorsun.

— *Fransızca yazıyorsunuz.*
— Hayır Ermenice. Ceza Ermenice olurdu.

— *Dersler hangi dilde, İngilizce mi?*
— Hayır o zaman okullarda İngilizce yoktu, çünkü popüler değildi. İngilizce'nin popüler olması II. Dünya Savaşı'ndan sonra oldu. Okulda, Türkçe, Ermenice, Fransızca ve Almanca okutuluyordu. Dersler genelde Ermenice olurdu. Ama Türkçe dersler de vardı. Örneğin edebiyat dersi Türkçe olurdu. Fransızca ve Almanca, dil dersi olarak öğretilirdi.

— *Ama okul içinde her yerde Fransızca konuşuyorsunuz.*
— Evet, okul içinde Fransızca konuşmak mecburi. Papazlar devamlı peşimizde dolaşırdı. Hele bir yabancı, başka bir dilden konuşsun. Diyelim ki Türkçe veya Ermenice konuştunuz, hemen o gün cezalısınız.

— *Siz o zaman Fransızca'yı iyi öğrendiniz.*
— Evet. Orta 1'den itibaren de Almanca başladı.

— *Almanca nasıldı?*
— Almanca'da çok üzerimizde durdular. Biz bilhassa dilde çok iyi olan üç arkadaştık. Papazlar da üzerimizde çok durdu. Ders haricinde her gün değilse bile haftanın birkaç günü saat 4:00'e, 5:00'e kadar bizi eve göndermiyorlar, ekstradan Almanca öğretiyorlardı. Tabii biz çocuğuz, o zaman takdir edemiyoruz bir yabancı dilin ne demek olduğunu. Sıkılıyorduk ama yine de öğrenmeye çaba sarf ediyorduk. Sene 1945, II. Dünya Savaşı bitti, Almanya da savaşı kaybetti. Birkaç gün sonra veya bir müddet sonra Türkiye'de Almanya'yla ilgili her şey kaldırıldı. Okul, hastane, kilise, ibadethane, mezarlık, konsolosluk, elçilik, Almanya'yla ilgili ne varsa sona

erdi. Çünkü o yıl Türkiye Almanya'ya düşman olmuş. Bütün Almanya ve Almanca ile ilgili ne varsa kaldırıldı; mesela Alman Hastanesi, Alman Konsolosluğu, elçiliği, Alman Kilisesi kapatıldı, okullardaki Almanca tedrisatı kaldırıldı. Almanya namına bir şey kalmadı Türkiye'de. Bizim de üç yıl müddetle öğrenmiş olduğumuz Almanca'yı da tabii bitirdiler.

— *Almanca yarım kaldı...*
— Kaldı. Bundan sonra babam Almanca'nın artık bütün dünyada kendi popülaritesini kaybedeceğini düşünmüş. O güne kadar dünyada iki tane popüler dil var; birincisi Fransızca, ikincisi Almanca. Siz de dikkat ederseniz, yaşlı bir insanla Türkiye'de görüştüğünüzde eğitim kökeni nedir: Fransızca eğitim görmüştür. Fransa'da eğitim görmüştür, Sorbonne'da eğitim görmüştür, başka bir üniversitede eğitim görmüştür ya da daha sonraları Almanya'da eğitim görmüştür. İngilizce 1945 yılından sonra dünya çapında popüler olmaya başladı. Babam da işte bu dönemde Robert Kolej'i de duymuş. İngilizce'nin daha popüler bir dil olacağını düşünerek, beni Robert Kolej'e göndermiş.

— *Biz yine ortaokul yıllarına dönelim. O yıllarda sevmediğiniz bir arkadaşınız var mıydı; didiştiğiniz, yarıştığınız, hatıranızda kalan isimler...*
— Var. Ortaokulda olaylar çok. Benim muziplikler devam ediyor. Ortaokulda ben genelde sınıf ikincisi ve üçüncüsü oluyordum. Fakat sınıf birincisi iki kardeş vardı; Tülbentçi kardeşler. Bunlar Ermeni Katolik'ti. Gregoryen okulları ve Katolik okulları var. Pangaltı Lisesi, Ermeni Katolik okuludur. Çünkü Viyana'daki merkez, bir Katolik merkez ve Tülbentçi kardeşler her zaman 1. sınıftan itibaren 8. sınıfın sonuna kadar hep birinci oldular ama haklarıyla, yani iyi, çalışkan arkadaşlardı. Birisi George, birisi Raymond. George daha fazla birinciliğe yakındı, Raymond da ikinci oluyordu. Ben de bazen ikinci bazen üçüncü oluyordum. Onlarla güzel yarışıyorduk.

— *İkizler miydi?*
— Hayır, ikiz değildiler.

— *Kardeşler ama hep aynı sınıftalar...*
— Aynı sınıftalar, ikiz değiller, nasıl oluyor bilmiyorum. Babalarının bir eczanesi vardı, daha geçen sene kapattılar eczaneyi. Tülbentçi Eczanesi, Talimhane'de. Sonra George ve Raymond bu eczaneyi kendi üzerlerine aldılar ve bugüne kadar da onlar yürüttüler. Onlarla güzel bir rekabetimiz vardı. Ortaokulda da rakiptik birbirimize. Ortaokulda başka ilkokullardan gelen yeni öğrenciler de katılmaya başladı, yani ilkokulu başka bir Ermeni okulunda okuyup orta 1'de Pangaltı Lisesi'nde gelenler oldu. Oradan da başarılı öğrenciler geldi; mesela ilkokul 1 ve 2'yi Fransız okulunda okumuşlar geldi. Saint Michelle o zaman liseydi ve Saint Michelle ile Pangaltı Lisesi büyük bir rekabet içerisindeydi. Bilhassa sportif dalda çok büyük bir rekabet içerisindeydiler. Maçlar olurdu Saint Michelle ile Pangaltı Lisesi arasında, Fener-Galatasaray gibi futbol maçları çok yapılırdı. İlkokulu da vardı onun. İlk, orta, liseydi, tabii sonradan değişti onlar.

Ortaokula 7. sınıfta okulumuzun yar direktörü, yani müdür yardımcısı Mithat Sadullah Sander isminde bir Türk hocaydı. Aynı zamanda Türkçe edebiyat hocasıydı. Çok hoş bir adamcağızdı, çok seviyorduk kendisini. Bize ilave dersler veriyordu. Biz de her sene sonunda kendisine bir hediye verirdik, kendisi de muhakkak bir hediye beklerdi sınıftan. İma yoluyla da olsa, "Çocuklar, bu sene ne geliyor" gibisinden endirekt olarak hediye imasında bulunurdu. Her yıl kendisine ya bir dolmakalem, ya bir yazar kalem alıyorduk. Bizi evine davet ediyordu, evine giderken muhakkak şaraplar, pastalarla gidiyorduk. Bazı öğrencilerin doğum günü de onun evinde kutlanırdı. O zaman Mithat Bey, "Bugün hadi evime gelin, evimde kutlayalım" derdi. Bunlar hoş, güzel şeyler. Hiç unutmadığım bir Türkçe edebiyat dersini ortaokul 2'de bir Ermeni profesör veriyordu. İsmi İstepan Gurdikyan

Efendi. Çok tanınmış biriydi. Divan edebiyatını ezberlemiş, öğrenmiş, bellemiş ve aynı zamanda Galatasaray okulunda da öğretmenlik yapıyor. Düşünün, bir Ermeni, Türkçe edebiyat dersi veriyor. O kadar iyi biliyordu Osmanlıca'yı, hece veznini, nazım veznini v.s. Onun da çok etkisi altında kaldığımı hatırlıyorum. Devamlı beni derse kaldırıyordu. Çok ince, zayıf bir adamcağızdı. Bir yakası kürklü, siyah bir paltosu vardı. Çok yaşlıydı, bize derse gelirken zor yürüyordu, koluna giriyorduk ama dersini layıkıyla yapabiliyordu. Çok tanınmış birisi olmuştu. Tabii onun dersinde muziplik v.s. yok. Çünkü zaten çok yaşlı bir adamcağız. Kendisi 75-80 yaşında vardı ama o zamanki 80'likle bugünkü 80'lik aynı değil. Bugün 50-60 yaşında insan futbol oynuyor. O zaman 80'lik insan çok yaşlı gibi olurdu, hatta o zamanlar 50 yaşında birisinden bahsederken artık gidici gözüyle bakardınız. O zamanlar öyleydi.

Bir de Tevfik hocamız vardı, tarih hocası. Bu da çok tanınmış bir hocaydı. Fakat bir kusuru vardı, bir kulağı duymazdı. Hakikaten hiç duymazdı kulağı. Biz de muziplik icabı diyelim ki beni derse kaldırırdı ve o gün iyi bilmiyorum. Ben o gün Hititler'i anlatacağıma Fener-Galatasaray maçını anlatıyorum. Hoca duymuyor, hakikaten de duymuyor. Ama bir huyu vardı sınıfın en arkasına gider oturur, sanki kulağı çok iyi duyuyormuş gibi arada sırada "Evet evet" derdi, yani duyuyormuş gibi yapardı. Biz de çıkıp hikaye anlatır, maç anlatırdık, coğrafyadan bahsederdik. Bunlar ortaokul 2'de oluyor.

Bir de sevmediğimiz bir hoca vardı; coğrafya hocamız. Daha doğrusu bütün okul ondan yaka silkiyordu. Vasfi Aziz; bir avukattı kendisi. İri yapılı, şişman bir adamcağız. Şimdi hocalar hakkında böyle kötü niyetli diyemem ama Vasfi Bey'in pek iyi niyetli olmadığına kaniyim. Orta 2'de, orta 3'te idik. Türkiye'de o zaman 67 il var. 67 ilin bütün ilçelerini ezberletmişti. Düşünebiliyor musunuz, hepsini ezbere bilmeniz lazım. Bütün illerin ilçelerini saymak zorundasınız, eğer birini eksik saydıysanız, o zaman sıfır alırdınız.

— *Ooo! Çok sertmiş.*
— Evet. Böyle bir insan size bir ilçe söylüyor, hangi ile ait olduğunu hemen söylemek zorundasınız. Bir tanesini şaşırdınız, yine sıfır alıyorsunuz. En yüksek notu beş-altı.

— *On üzerinden?*
— Notlar on üzerinden veriliyor. On da, dokuz da vermez "O hocaya aittir" der. Böyle tipik bir adamcağız. Uzun yıllar hocalık yapmış. Pangaltı Liseliler de onu gayet iyi biliyorlar. Çok iyi bir müdürümüz vardı: Kürkçiyan Efendi. Galatasaray Lisesi'nin de Biyoloji Bölüm Başkanıydı aynı zamanda, orada da ders veriyordu Gürcan Kürkçiyan. Gürcan Bey uğraştı etti Vasfi Bey'i okuldan attırdı.

— *Kurtuldunuz...*
— Evet. Kurtulduk ama bizden birkaç sene sonra da ders vermiş. Hatta Alber isminde bir sınıf arkadaşım vardı. Alber Kazancıyan. Bugüne kadar görüşürüz kendisiyle. Coğrafyadan bir kere sınıfın yüzde 50'sinden fazlası sınıfta kalıyor. Vasfi Bey'in verdiği notlar bir, iki, üç... Basit bir hata olur diye korkuyoruz. O zaman ikmal var. Yani sınıfı geçemeyince eylülde ikmal sınavına giriyorsunuz. Orada da kalınca sınıfı tekrarlıyorsunuz. Coğrafyadan iki yıl, üç yıl tekrarlayanlar oldu. Bunlar yalnız Coğrafyadan, Vasfi Bey'in dersinden. Bu Alber arkadaşımız yine o yıl orta 2'de ikmale kalmıştı. Çünkü sıfır vermişti karneye. İlçeleri ezberleyememiş, o yüzden geçememişti sınıfını. Bir tane ilçeyi yanlış söylüyor diye sıfır vermişti bu arkadaşa. İnsanlık hali kardeşim 13-14 yaşındayız ezberleyememişiz. 67 ilin bütün ilçelerini ezberleyeceksiniz, düşünebiliyor musunuz! O zaman arkadaşa sıfır verdi, dedi ki, "İkmalde de bunları soracağım iyi çalış. Eğer geçemezsen sınıfta bırakacağım seni" dedi. Aynen yüzüne karşı söyledi. Alber de gitti bütün yaz sabah akşam çalıştı. Üç ay; haziran, temmuz, ağustos. Eylül'de sınava girdi. Vasfi Bey ikmalde bütün ilçeleri yine teker teker soruyor. Ama Alber ha-

tasız çıktı. O zaman da hoca "Sana on veriyorum" dedi. Hayatında ilk defa on veriyormuş.

— *Alber aldı...*
— Evet, Alber aldı onu. Çok hoşuna gitmiş tabii ama nasıl yutmuştu illeri, ilçeleri Alber. O da biz de bu olayı unutamadık.

— *Şiir yazar mıydınız o yıllarda?*
— Evet. Evet var, şiirlerim var evde. Halen saklıyorum.

— *Ortaokul yıllarında.*
— Ortaokul yıllarında değil de Robert Kolej'e başladıktan sonra var. Eşime, anneme de şiirler yazmıştım. Alis'e çok şiirler yazmışım, hâlâ saklıyorum.

— *O yıllara ait "Ortaokul yıllarına ait yaramazlıklar" dediniz. Bir, iki tane anlatır mısınız?*
— Ortaokul yaramazlığı! Ortaokulda bir sistem vardı. Okul öğleden sonra saat 4:00'te bittikten sonra bir saat "etüt" dediğimiz çalışma var. İsteyen kalıyor, tabii ücretli etüt. Başınızda bir hoca var. Başka sınıflardan da öğrenciler geliyor, dersinizi okulda yapıyorsunuz bu etüt süresince. Saat 7:00'de de okuldan çıkıp eve geliyorsunuz. Ben artık 7. sınıftayım, yani yaşım 13-14. Büyümüşüm, eve tek başıma gidip geliyorum ve Ara Zakaryan isminde çok samimi bir arkadaşım var. Her gün beraberiz, aynı sınıfta okuyoruz o da etüde kalıyor. Her akşam Pangaltı Lisesi'nden çıkıyor, Harbiye'den dolaşıp eve çıkıyoruz. Geze geze gidiyoruz, Harbiye'yi dolaşmadan evvel Nişantaşı'nda bir çocuk bahçesi var, onun orada, Vali'nin evinin karşısında bir apartman var. Her gece onun önünden geçerken ziline basıyoruz apartmanın...

— *Bilmiyorsunuz kim var, ne var?*
— Hayır. Apartmanın tek zili var. Fakat ziline basıyoruz, hemen caddenin karşı tarafına geçiyoruz. Karşıdan da apartma-

nı seyrediyoruz. Her gece kapıcı geliyor, koşa koşa kapıyı açıyor bakıyor kimse yok. Şimdi biz "kah kah kah" kendi kendimize gülüyoruz. Mesele kapıcıyı aldatmak. Bir, iki, üç, dört her gece bunu yapıyor, karşıya geçiyor seyrediyoruz. Bütün mesele kapıcının o halini görmek ve gülmek, çocukluk işte. Tabii her gece aynı saatte 7'yi 5 geçe veyahut 7'yi 10 geçe birisi kapıyı çalıyor ama kimse yok! Bir gün kapıcı da kapının arkasına saklanmış, biz de tabii kendisini görmedik, zile bastık. Zile basar basmaz tam karşıya geçecektim, kapı açıldı. İçerden böyle zebellah gibi bir adamcağız çıktı. Kapıcı, bizim yakamıza yapıştı, "Sizi gidi hergeleler, gelin bakayım siz kimsiniz böyle her gece her gece 7'yi 5 geçe taaa aşağıdan geliyorum kapıyı açıyorum kimse yok" diye bağırıyor. Biz ağlıyoruz, "Yok abi, vallahi biz değildik. O bir başkasıydı." İkimiz de ağlamaya başladık, ama o kararlı, "Siz nereden geliyorsunuz, herhalde bu Pangaltı Lisesi'nin çocuklarısınız" diye soruyor. Üzerimizdeki cekette Pangaltı Lisesi diye yazıyor, anladı zaten bizim öğrenci olduğumuzu ve "Yarın, sizi okulun müdürüne gelip şikayet edeceğim" dedi. Biz yalvardık yakardık ama ertesi gün hakikaten geldi adamcağız.

— *Aaa!*

— Tabii. Artık tak etmiş. Haklı, her gün adamı deli ettik. Belki on beş-yirmi gün, belki bir ay her gün, her gün zile basıyoruz. Müdür çağırdı bizi. Olayı anlattık, kabul ettik tabii. Çocuktuk, "Kusura bakmayın" dedik, ama ihtar cezası verdiler ikimize de. Tabii en büyük yaramazlığımızdı bizim bu olay. Sonra Ara arkadaşım Amerika'ya gitti 1960'lı yıllarda. Bir keresinde gittim kendisini gördüm.

— *Okulla ilgili anıları aktarırken aklıma geldi. Ortaokulda sevdiğiniz arkadaşlarınız var mıydı? Ne yapardınız okul arkadaşlarınızla?*

— Evet, şimdi ilkokuldan başlayalım. İlkokulda çünkü önemli hocalarımız var. İlkokul 1. sınıfta Türkçe öğrenmeye başladık. İlk hocamız Hakkı Bey. Tabii biz 7 yaşındayız. Hakkı Bey de aşağı yukarı 35, 38 yaşlarında bir hoca. Çok

değerli bir hoca olmuş, yani herkes tanıyor Hakkı Bey'i. Uzun yıllar Pangaltı Lisesi'nin Türkçe hocalığını, ilkokul hocalığını yapmış. Bize çok güzel bir şekilde Türkçe'yi, alfabeyi o öğretti. O zaman alfabe bugünkü gibi değil, "a" "l" "al", "a" "t" "at", "a" "k" "ak", "b" "a" "b" "a" "baba" falan. Bu şekilde bir alfabe öğretildi. Fakat çok güzel bir tekniği vardı Hakkı Bey'in... Bugün gibi hatırlıyorum ilkokuldaki okul numaram, son yıllarda da devam etti 912, yanımda da 911 numaralı bir arkadaş. Tabii sıra numaralarıyla oturtuluyorduk. Yanımda da Herman adında başka bir arkadaş vardı 911 numara. Şişman bir arkadaştı ve o da iyi bir öğrenciydi, ben de iyi bir öğrenciydim. 1, 2. sınıf öyle. 3. sınıfa kadar Hakkı Bey'le Türkçe derslerine devam ettik. Bu arada tabii Ermenice dersler aldık. 3. sınıfta Fransızca başladı. İlk olarak yabancı bir dil, Fransızca hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bir Zohrap Zakaryan Bey adında bir Fransızca hocamız vardı. Fransızcası gayet iyiydi, o Fransızca derslerine giriyordu. Haftada üç ders Fransızcamız vardı. *Le Grand Livre* adında bir Fransızca kitabımız vardı. Bu kitapta ufak hikayecikler var. Fransız alfabesiyle başladık, kitaptan hikayeler okuyoruz. Sınıfta Ohannes adında bir arkadaş vardı. Bundan dörtbeş sene evvel rahmetli oldu kendisi. Fakat dili Fransızca'ya dönmüyor. Bir gün Fransızca dersi yapıyoruz, hoca bize rakamları, Fransızca rakamları "un, deux, trois, quatre, cinq..." 1'den, 10'a kadar saymasını öğretiyor. Bir yabancı dile böyle başlıyorsunuz. Şimdi bu Ohannes arkadaşımız da "un, deux, trois" diyebiliyor "quatre" diyemiyor "katır" diyor. Dili dönmüyor ne yapalım, işte "un, deux, trois, katır..." Hoca kızdı. Hayır, hoca zannediyor ki bu mahsus yapıyor, yani hocayla alay etmek için yapıyor. Hiç unutmam "tekrarla" dedi ama biz biliyoruz ki onun dili dönmüyor "un, deux, trois" yine "katır" dedi. Hoca bu sefer daha fazla kızmaya başladı. O zamanlar ceza neydi biliyor musunuz: Cetvelle elimize vurmak. O zamanki ceza öyleydi. Elimizi açıp, hoca on defa cetvelle vururdu. Ceza oydu veya dersin sonuna kadar kapının dibinde ayakta durulurdu.

— *Ooo! İçerde...*
— Evet, içerde evet. Eğer ceza ağır olursa dışarıda beklerdiniz. Çünkü dışarıda durmanın havası başka. Orada müdür gezer. Müdür sizi dışarıda görünce daha fazla ihtar cezası alırsınız.

— *Eyvah!*
— Eyvah tabii! Üç ihtar bir tekdir cezası olur.

— *Tekdir nedir?*
— Tekdir, ihtarın daha ağırı. Üç tekdir, tart. Tart da okuldan uzaklaştırılma. Cezaların ağırlığına göre böyle cezalar var. Ben de arkadaşlarımız da tabii zaman zaman yaramazlıklar çok yapıyorduk sınıfta. Kapının dibinde de dışında durduğum oldu zaman zaman. Artık duruma göre cezalarım vardı.

— *Okul dışında zamanınızı nasıl geçiriyordunuz?*
— Okuldan eve geldiğimizde akşamüzeri bir ikindi kahvaltısı yapardık annem, anneannemle. Tabii Şişli'deyiz. Kahvaltı yapıldıktan sonra hemen derslere başlardık. Daha babam gelmemiş olurdu eve. Annem de alakadar olurdu ama akşamları babam tabii daha fazla alakadar olurdu derslerimle. Bir kontrol etmek isterdi muhakkak. Yapamadıklarımda annem bana yardımcı olurdu. Ondan sonra da sokağa çıkardık, yani kapının önüne, apartmanın kapısının önüne. Yanımızda kocaman bir arsa vardı.

Şişli'de ata binerdik

— *Boş mu?*
— Bomboş bir arsa. Hatta o arsanın sonunda da Sular İdaresi'nin deposu var. Halen de var. O arsada mahallenin çocukları, akşam saat 5'ten, sonra toplanır, top oynardık. En büyük hobimiz top oynamaktı. Orada en yakın arkadaşla-

rım, tanınmış bir gazeteci olan, *Milliyet* yazarı Yavuz Bayraktar, ikincisi de yine *Milliyet*'te Babür Ardahan, en yakın arkadaşlarımdı benim. Yavuz Bayraktar spor yazarıydı, birkaç sene evvel vefat etti. Walter isminde bir Alman çocuk vardı. Babası da annesi de tam bizim Karadeniz Apartmanı'nın arkasında oturuyorlardı. Şişman bir arkadaştı. Almanya'dan gelmişlerdi. Babası Kağıthane'de bir fabrikada makine mühendisiydi. O da bizim yaşıtımızdı. 8-10 yaşlarındayız ve devamlı top oynardık mahallede. Bizim apartmanın karşısında bir nalbur vardı. Kısmen nalburluk yapan, kısmen de atlara, eşeklere, hayvanlara saman satan Jozef isminde biriydi. Bir de atı vardı. O atı bu yanımızdaki arsaya getirirdi ve at koştururdu; zaman zaman da biz de o ata binerdik.

— *Şişli'de ata binerdiniz!*
— Tabii tabii. Öyle, bomboş arazi. Böyle bina falan yok şimdiki gibi... Abide-i Hürriyet Caddesi var ama binalar yok, tamamen boş, arkamız boş, önümüz boş; her taraf boş. Orada bizi ata da bindirirlerdi. Mahallede çelik çomak da oynardık. Çelik çomak, yani şimdiki Amerikalılar'ın beyzboluna benzeyen bir oyun. En fazla oynadığımız oyunlar çelik çomak ve futbol, futbol da futbol topu ne gezer! Kağıtlardan toplar yapıyoruz. Mesela gazete kağıtlarını sarıp onlarla maç yapıyoruz. Senede bir tane futbol topumuz olsa ne ala.

— *Peki, hazır o yıllara, mahalleye gelmişken Şişli nasıldı? Şişli'de o zamanlar en dikkatinizi çeken binalar hangileriydi? Radyoevi varmış anladığım kadarıyla, Askeri Müze bir de Dame de Sion...*
— Dame de Sion Lisesi, evet.

— *Şişli'de o yıllarda çocukluğunuzda hatırladığımız neler var?*
— Anılar çok Şişli'de. Bir kere Şişli'ye Tünel'den itibaren tramvay işliyor. Biz ona "Kırmızı Tramvay" derdik. Şişli-Tü-

nel tramvayı, öndeki vagon kırmızı vagon, bu birinci mevki. Hemen arkasına bağlı sarı vagon, sarı renkte boyanmış, orası da ikinci mevki. Biz genelde ikinci mevkiye biniyorduk hele çocuk falan olunca, birinci mevki daha pahalı çünkü.

— *İstanbul'un seçkinleri biniyor birinci mevkiye değil mi?*
— Seçkinleri, daha fazla zengin olanlar biniyor. Pek fazla talebe binmiyor, yani talebe işi değil. Daha fazla büyüklerin bindiği bölüm orası. İki tane tramvay işliyor, bir Şişli-Tünel tramvayı var, bir de Şişli-Beyazıt tramvayı var.

— *Ooo!*
— Evet, Şişli'den Beyazıt'a gidiyor; yani Şişli, Osmanbey, Harbiye. Harbiye'den Beyoğlu'ndan, yani İstiklal Caddesi'nden, Tarlabaşı, Şişhane. Şişhane'den Karaköy, Eminönü, Sirkeci. Sirkeci'den de Beyazıt'a çıkıyor. Geleneksel olarak her Cumhuriyet Bayramı günü eniştem, halam, babam, annem bizi ve bütün evdeki çocukları, kuzenlerim, kuzinlerim falan, Cumhuriyet Bayramı akşamı, yani 29 Ekim akşamı Şişli'den tramvaya bindirirlerdi. O kadar kalabalık olurdu ki tramvaylar o zamanlarda. Biz sıraya girerdik, Şişli'de köhne bir tramvay istasyonu vardı, etrafı hep bomboştu. Şişli'den Şişli-Beyazıt hattına binerdik ve Beyazıt'a kadar giderdik. Beyazıt Meydanı'nda tramvay bir tur yapardı, tekrar Şişli'ye dönerdi. Bu aşağı yukarı iki saat sürerdi. Tabii bütün mesele o fıskiyeleri, ışıklandırmaları, Taksim Meydanı'nı görmekti. Harbiye'deki ışıklandırmaları görmek en güzel şeydi. Beyazıt Meydanı'nda üniversite çevresinde çok güzel ışıklandırmalar olurdu. Beyazıt Meydanı bütün fıskiyelerle donatılır, sular fışkırırdı. Tabii çocuğuz ya müthiş hoşumuza gidiyordu bu gördüklerimiz. Her tarafa bayraklar asılmış, çok zevk alıyoruz bu işten. Bir de henüz Şişli Cami yok. Şişli Cami'nin orası boş arazi. Orada atlı faytonlar dururdu. Mecidiyeköy'e gidecekler tek başına Mecidiyeköy'e gitmeye korkardı; çünkü boş arazi, tekin olmayabilir akşamları. Mecidiyeköy'e bile gitmeden bugünkü Cevahir

İş Merkezi'nin bulunduğu yere kadar atlı arabayla giderdik. Çünkü daha Cevahir İş Merkezi'nin oraya varmadan biraz daha gerisinde Fransız Lape Hastanesi (*Hospital de la Paix*) vardı, hâlâ da var. Onun karşısında benim annemin teyzesinin bahçe içerisinde çok büyük bir evi vardı. Sık sık annem bizi oraya götürürdü. Biz tek başımıza gidemezdik, bırakmazlardı, korkarlardı. Hatta Şişli'den oraya pek çok kez payton yolculuğu yaptık. Ünlü evlerden biriydi, annemin teyzesinin evi.

— *Nasıl bir evdi?*
— İki katlı bir ev, oldukça büyük. Aşağı yukarı yedi-sekiz odası vardı. Çok büyük bir bahçe içerisindeydi. Köpeği vardı. O zamanlar köpek beslemeye mecbursunuz; çünkü her sene bir iki kere hırsız giriyordu eve. Bahçesinde erik, elma, armut ağaçları vardı. Marul dikiliyordu sebze olarak. Bahçıvanı vardı. Burası yaz ayları çok güzel oluyordu. Yaz aylarında babam Fransızca öğrenmem için hemen teyzemin evinin tam karşısındaki Fransız Hastanesi şimdiki Lape Hastanesi'ne (Fransız *sör*'leri tarafından yönetiliyordu. Yani bayan din adamları diyelim. Fransızcada "Sör" diyoruz) gönderirdi. Orası aynı zamanda bir yetimhaneydi. Bir hayli yetim çocuk vardı, devamlı orada kalıyorlardı. Ben de yaz aylarında okuldan sonra iki-üç yaz oraya gittim ve Fransızcamı bir hayli ilerlettim.

— *İlk yabancı dili orada öğrenmiştiniz...*
— Hem orada öğrendim, hem Pangaltı Lisesi'nin 3. sınıfında da Fransızca başlamıştı.

— *Orada da takviye ettiniz.*
— Orada takviye ettim.

— *Şişli'de o zamanlar bir Radyoevi vardı değil mi?*
— Radyoevi Harbiye'deydi.

İlk radyomuz Markoni markaydı

— Siz o zamanlar radyo yayınlarını iyi dinleyebiliyor muydunuz?

— Efendim ilk radyoyla tanışmam Fener'de oldu. Bir gün amcam, bahsetmiştim; şakacı bir adamdı, eve bir radyo getirdi ama biz radyonun ne olduğunu bilmiyoruz. Bize dedi ki "Bakın buna, ne olduğunu bilmiyorsunuz? Bunun üzerinde düğmeler var." İlk getirdiği radyo da Markoni marka bir radyo.

— Markoni?

— Markoni evet. Meşhur bir marka olmuştur bilahare. Yuvarlak bir radyo idi eski.

— Büyük tabii...

— Büyük. Tabanı bir hayli geniş. Amcam bizi çağırdı. Radyonun fişini takmış.

— Elektrikle çalışıyor...

— Elektrikle çalışıyor. Tabii o zamanlar İstanbul'da voltaj yalnız 110 volt var. 220 volt yok, 220 volt son yıllarda çıktı. Hangi yılda çıktı bilmiyorum. Bizim her şeyimiz 110 volttu. Amcam, fişi taktıktan sonra, "Bakın çocuklar, şimdi burada ben bir düğmeyle oynayacağım içinden ses gelecek" dedi. Biz de tabii böyle aptal aptal bakıyoruz, "Amcam bize ne diyor" diye. Ben şimdi kuzenime dedim ki, "Amcam, bizimle alay ediyor". Gayet iyi hatırlıyorum, kuzenlerim, "Yok amca olamaz böyle bir şey" diyorlar. Amcam, "Şimdi görürsünüz" diyor.

Sonra amcam bir düğmeyi çevirdi, hakikaten içerden bir müzik sesi gelmeye başladı. Biz hem şaşırdık, hem korktuk. Amcaya, "İçinde adam mı var? Nereden çıkıyor bu ses" dedik.

Amcam da radyoyu bizim anladığımız kadarıyla kendi tabiriyle anlattı, yani ilk radyoyla orada tanışmıştım.

— *Nerede dururdu radyo, evin en önemli köşesinde mi?*
— Hayır, birinci katta, oturma odasında.

— *Dedeniz ve babanız nasıl karşıladı?*
— Onlar tabii radyonun ne olduğunu biliyorlar ama eve hiç radyo girmemiş. Onlar da büyük bir hayretle karşılamışlardı radyoyu.

— *Televizyonla tanışmanız nasıl oldu?*
— Oooo! Televizyonla karşılaşmam ancak Nişantaşı'nda oldu, yani çok sonraki yıllarda.

— *Evlendikten sonra.*
— Tabii evlendikten sonra. Evlendikten bir hayli zaman sonra. Biz Şişli'deyken televizyon yoktu. Benim Nişantaşı'na taşınmam 1957.

— *1957...*
— Evet. Televizyonla 1970'li yıllarda tanıştım.

— *Hazır bu konuya girmişken televizyonla tanışmanızı da anlatsanız...*
— O yıllarda herkes televizyondan bahsediyor. Televizyonda insanların çıktığı anlatılıyor, müzik dinlendiği söyleniyor. Tabii siyah, beyaz televizyondan bahsediyorum, renkli televizyon yok. Ben evlendikten sonra onuncu yılım mıydı neydi bilmiyorum? Nişantaşı'ndaki Ses Apartmanı'ndayız, ama bugünkü hali ile değil, eski haliyle olan binada. Bizim 5 numarada bir Musevi aile oturuyor. Dediler ki, "Bir cihaz almış. Cihazla oynuyorsun insanlar çıkıyor şarkılar söyleniyor, haber programları yapılıyor ve Teknik Üniversite yayın yapıyor." O zaman yayın Teknik Üniversite'den yapılıyormuş. Alis'e, "Ya biz de gidip bir görelim bakalım" dedim. İyi de komşuyuz kendileriyle. Ve gittik baktık onlar bir televizyon almışlar. İşte bir kutu, fişe takıyorlar. Programları izliyorlar, yurtdışından program yok. Tek program var, Teknik Üniver-

site'nin programı. Haberler veriliyor, müzik programları yapılıyor. Biz de o günden sonra alakadar olmaya başladık televizyonla. Gittim bir televizyon aldım. Ufak bir televizyondu, biz de eve taktık. Televizyonla ilk tanışmamız o şekilde oldu.

— *Bütün gün yayın yapmıyordu herhalde o yıllarda değil mi?*
— Yayın. Hayır, tek yayını Teknik Üniversite yaparmış.

Çiçek satar, para kazanır, karamela alırdım

— *O dönemde her yerde olduğu gibi Şişli'de de pek araba yoktu...*
— Yoktu. Şişli ile ilgili daha söyleyeceklerim var. Bugünkü gibi Mecidiyeköy'e kadar tek tük evler var. Şişli'de canlı olarak hatırladığım şey bugünkü Cevahir İş Merkezi'nin bulunduğu yerde tramvay deposunun olması. Tramvay deposunun karşısında Rum Mezarlığı var. Rum Mezarlığı bilhassa dini günlerde müthiş kalabalık olurdu. Ben de bu Rum Mezarlığı'nın önünde ve annemin teyzesinin bahçesinin önünde çiçek satardım. Bilhassa Hıristiyanlarda böyle bir gelenek var. Her dini günün ertesi günü kabristanları ziyaret günü olur. Diyelim ki bugün Paskalya, genelde Paskalya muhakkak pazar günlerine rastlar her yıl. Ertesi gün, pazartesi günleri mezarlıkları ziyaret günü olur. Ertesi gün de okul yok tabii. Dini bayram olduğu için okullar da kapalı. Biraz önce söylediğim gibi annemin teyzesinin bahçesinden çiçek toplardım ve mezarlığın önünde çiçek satardım.

— *Para kazanırdınız.*
— Evet, para kazanırdım. Çiçeklerin demetini 1 kuruştan satardım.

— *Ne yapardınız sonra o parayı?*
— Kendime daha fazla karamela alırdım. O zamanlar Abdülvahit Karamela vardı...

— *Nasıldı?*
— Bugünkü karamelalar var, böyle şekerleme karamelaları. O çok popülerdi o zamanlar. Bazen mahallede ve okulda arkadaşlara karamela satardık. Düz kutular içerisinde karamela kutuları vardı. Çocuklar genelde çok severlerdi bu karamelayı. Abdülvahit Turan markası.

— *Karamela markası mı?*
— Markası Abdülvahit Turan. Çiçekten kazandığım o parayla karamela alırdım.

— *Anneniz babanız izin verir miydi?*
— Evet verirdi. Çünkü annemin teyzesinin evine ziyarete gidiyordum. Beni oraya götürürlerdi. Ben de hemen bahçenin önünde çiçek satıyorum gelene geçene. Bağırırdım: "Çiçek... Çiçek!"

— *Kaç yaşlarındaydınız o zaman?*
— O zaman mı? Söyleyeyim 9-10.

— *Yıl kaç?*
— Yıl 1939-40.

— *1939-40.*
— Evet 1940. Bir şeyi daha unutmadan söyleyeyim, annemin teyzesi hoş bir kadındı. Üç tane kızı vardı ve bu üç kızın ikisi İstanbul'da, birisi Mısır'da yaşıyordu. Bir Mısırlı'yla evlenmişti. Sonra İngiltere'ye gitti. İlk kocası öldükten sonra bir İngiliz'le evlendi, hayatının sonuna kadar da orada yaşadı. Annemin teyzesi çok da güzel yemek yapardı. Ben daha fazla ona dereotlu köfte için giderdim. Anneme, anneanneme, "Ne olur beni teyzeye götür, dereotlu köfte istiyor canım" derdim. Dereotlu köfteyi, çok severim. Anneannem de kızardı: "Ya, aynı köfteyi ben yapıyorum, benimkini yemek istemiyorsun. Teyzeninkini yiyorsun" ben de "Onunkinin tadı başka" derdim. Ba-

kın bugüne kadar aklımda kalmış ve bilhassa sık sık köfte yemeye onun evine götürürlerdi. Çok da iyi bir kadıncağızdı, bizi de çok seviyordu. İşte onun evinin önünde çiçek satıyorduk.

Dediğim gibi bugünkü Cevahir İş Merkezi'nin yeri tramvay deposu. Karşısı da Rum Mezarlığı, onun ilerisinde Ermeni Katolik Mezarlığı halen var. Ondan ötesi Zincirlikuyu, Levent, Etiler... Maslak boş arazi, yalnız dutluk vardı.

— *Dutluk muydu oralar?*
— Yalnız dutluk var oralarda. Bir tek bina yok, yalnız bugünkü Galatasaray Stadı'nın yanındaki Likör Fabrikası vardı, halen var. Ondan sonra hiçbir bina v.s. yok, hep dutluk. Tabii oralara böyle tek başınıza gitmek çok zor.

— *Yol var değil mi?*
— Yol var, bir yol var, yani bugünkü Büyükdere Caddesi'nin yolu devam ediyor. Eski püskü, köhne bir yol. Hatta o yol Maslak'a kadar, Hacıosman Bayırı'na kadar gidiyor. Oradan da Sarıyer'e iniyor.

— *Ama toprak yol...*
— Toprak yol tabii. Asfalt ne gezer. Orası dutluk. Hiç unutmuyorum, bizim ilkbaharda en büyük zevkimiz o dutluk arazilerine gitmek. Boğaziçi'nde üniversitenin şimdiki Etiler kapısı yok. Robert Kolej'in bir tek binası var. Onun adı Hamlin Hall, yalnız o var. Her pazar günü amcamız, enişte mız, babamız giderdik, ama anneler gelmezdi. Bütün çocukları toplar, bizi dut yemeye ve uçurtma uçurmaya götürürlerdi. Etiler, havadar yer, uçurtma uçurabilmek için rüzgarın olması lazım. Etiler civarı o zamanlar uçurtma uçurma için ideal yerdi. Biz de sabahtan akşama kadar orada uçurtma uçururduk.

— *Anne babalar çocuklar için programlar yaparmış.*
— Babalar yanlarına öğle yemeğini alırlardı. Anneler gelmezdi bu pikniklere. Daha fazla babalar gelirdi. Anneler bize seyrek eşlik ederdi.

— Kız çocukları gelir miydi?
— Evet. Kız da erkek de gelirdi; çünkü bir yerde de piknik yapıyorsunuz. Şimdiki anlayışa bakmayın. O zamanlar her pikniğe anne gitmez, baba götürür çocuğunu. Belki anne evde oturur, ev işi yapar. Belki çamaşırı vardı, bugünkü gibi bulaşık makinesi, buzdolabı yok. Buzdolabı yerine tel dolabı var. Biz ilk buzdolabını kardeşimin doğum yılı olan 1936 yılında aldık.

— Tel dolap?
— Telden bir dolap, yani önü tel hava alması için ama soğutmuyor. Ağaçtan bir dolap, önü telden. Pişirdiğiniz yemeği bozulmaması için oraya koyuyorsunuz. Sonra 1936 yılında babam, anneme bir akşamüstü, "Artık bir buzdolabı alalım. Çok güzel bir şeymiş bu buzdolabı. Böyle içine koyuyorsun, fişe takıyorsun. Artık tel dolabına falan ihtiyacın olmayacak" dedi. Biz de o zaman suyu da küpte saklıyoruz. Küp soğuk tutuyor çünkü, bugünkü termos gibi. Toprak, büyük boyda küpler vardı. İki küpümüz vardı. Birisine yedek su koyuyorduk, su bitince. Tabii sakalar vardı o zamanlar. Sakalar eve su getiriyorlar.

— "Saka" dediğiniz?
— Saka; sokakta su satanlara denir.

— Neyle satarlardı?
— Saçtan yapılmış bidonlarla. Bidonların, üstü kapaklı. Diyelim ki evde suyunuz bitti. Sakanın ne zaman geçeceğini bilemezsiniz. O zaman evinizin camınızın üzerine bir peçete asarsınız. Camdan bir peçete uzatırsınız saka onu görür, suya ihtiyacınız olduğunu anlar ve size su getirir, yani sakayla iletişim bu şekilde olurdu.

— Çok ilginç!
— Telefon etmek yok. Mesela geçen gün evde Aygaz bitmiş, evde de misafir varmış. Alis diyor ki, "Şaşırdım birdenbire."

Hemen Aygaz'a telefon ettik, iki dakika sonra Aygaz geldi. Ne gezer öyle telefon.

— *Saḳayla iletişim çok ilginçmiş gerçekten, peçetelerle.*
— Evet, peçetelerle veyahut bir bezle.

— *Peki saka neyle taşırdı suları?*
— Sırtında. Bir de atlı olanlar vardı. Atların iki yanında ağaçtan küfe, sepet gibi yer vardı. Bidonları oraya korlardı, her bir at dört bidon alırdı. Ne kadar ihtiyacınız varsa onu alıp size getirirdi atlı sakalar.

— *Ekmek de öyle...*
— Ekmekler de öyle satılıyor Şişli'de, böyle atlar üzerinde.

— *Büyük müydü ekmekler?*
— Tabii. 1 kiloluk.

— *1 kiloluk ama bizim bu zamanki gibi değil...*
— Şimdi 350 gram ekmekler.

— *Bayağı büyükmüş.*
— Büyük tabii.

— *Peki, kaç gün gider o ekmek?*
— En az iki gün giderdi.

— *Bayatlamaz mıydı?*
— Bayatlamıyor. Bayatlattırmamaya da gayret ederdik. İki türlü ekmek vardı o zaman; normal ekmek vardı, bir de francala vardı. Francala, ekmeğin en beyazı. O beyaz ekmek, biraz daha pahalıydı, yani her zaman annemiz bize francala almazdı, "Öbüründen yiyin" derdi. Öbürü de buğday ekmeği.

— *Daha koyu...*

— O tabii daha koyu, fakat francala bembeyaz. Hatta diyelim ki teniniz bembeyaz, "Francala gibi kadın" derlerdi. Bugün de "Francala gibi beyaz" deriz. Bir İtalyan ismi zannediyorum francala.

— Telefonla tanışmanız nasıldı? Şişli'de mi oldu, Nişantaşı'nda mı konuştunuz?
— İşyerinde oldu. Eminönü'ndeki işyerimizde. Henüz o zamanlar evde de telefon yoktu.

— Şişli'de oturanların profili nasıldı, sizi Şişli'ye getiren neden o zamanlar neydi? Diğer yerlere göre daha mı moderndi, yoksa gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bir yer miydi?
— Fazla gayrimüslim yoktu aslında. Oturduğumuz apartmanın altında bir bakkal dükkanı vardı. Bakkal Foti, bir Rum bakkaldı. O zamanlar Şişli'de bakkalların büyük bir kısmı Rumdu. Rumlar, bazı mesleklerde çok temayüz etmiş kişilerdir; mesela bakkaliye, restoran işletmesi v.s. Bugüne kadar da bu böyledir. Herkes bir Rum meyhanesine gitmek ister. Bir de mobilyacılık. Bugün artık kalmadı ama eskiden yapılan bütün bu mobilyalar, gördüğünüz eski mobilyalar hep Rum ustaların elinden çıkmıştır. Bizim evdeki bütün eski mobilyaları hep Rum ustalar yapmıştır. Gayet iyi tanırdık kendilerini, yani o meslekte çok iyiydiler. Kuyumculukta da Ermeniler çok kuvvetlidir, ama Rumlar da vardı.

— Yani hizmet sektörü.
— Evet, Rumlar hizmet sektöründe çok kuvvetliydiler. Bugüne kadar da öyle. Çünkü insanlarla iletişimleri kuvvetliydi. Garsonlukta da öyleler, bu meslek de kuvvetli bir iletişim isteyen bir meslektir, bu dalda da çok başarılı olmuşlardır.

— Ermeniler o dönemde daha çok ne yaparlardı?
— Ermenilerin en kuvvetli oldukları dal kuyumculuk. Kuyumculuk, pırlanta, taş işi. Musiki dalında, yani sanat dalında çok kuvvetli olmuşlar zaman zaman. Ticarette de vasıfları kuvvetli.

— Museviler daha çok ne iş yapardı, hatırlıyor musunuz?
— Tabii hatırlıyorum. Museviler ticarette bir numaraydı. Bugüne kadar da böyle. Türkiye'de değil, bütün dünya ülkelerinde durum böyle. İtalya'ya, Almanya'ya, Fransa'ya, İngiltere'ye gidin, yine onlar baştadır. Amerika'da bazı sektörler tamamen onların elinde. Bu zannediyorum doğal bir yetenek. Bakınız benim burada bazı tek tük Musevi öğrencilerim olur. Yaşı 19-20'dir. Gelir der ki, "Hocam, babam bana bir iş teklif etti. Ben yakında bir işyeri açıyorum." Bakınız o yaşta bir iş düşünüyor. Ne kadar güzel bir şey, takdir ederim ben kendilerini. Babasının işini devralmayı 19 yaşında planlamıştır. Değişik bir yetenek var onlarda.

— Şimdi gelelim sizin hayvan sevginize. Şişli'de hayvan besler miydiniz?
— Benim hayvanlara karşı ilgim iyidir. Fener'deki kediyi atma işi tabii çocukluk döneminin yaramazlıklarıdır. Bugüne kadar da hayvanlara karşı sevgim normal çapta. Böyle aşırı bir sevgim yok.

— Besleme de yok.
— Hayır besleme de yok. Annemin güzel bir anısı var: Bir gün annem Karadeniz Apartmanı'ndayken yolda minnacık siyah bir kedi bulmuş. Çok da sevmiş, çok da sempatik bir kediymiş. Onu alıp eve getirdi, adını da Bulduk koyduk, yani sokaktan bulduk ya onu! Artık evin bebeği olmuştu. Bulduk aşağı, Bulduk yukarı. Biz de çok seviyorduk, kardeşim de vardı o zamanlar. Bulduk çok afacan bir kediydi. Evin arka tarafındaki odasından ön tarafa koşardı, bir aşağı bir yukarı. Dört-beş sene yaşadıktan sonra bir gün ön balkonun camı açıkmış, yine her zamanki gibi arkadan koşmuş cama doğru gitmiş olduğu gibi sokağa düşmüş. Orada öldü hayvan. Annem günlerce ağlamıştı. Annemin teyzesi müthiş hayvan severdi. Kendisi, kızları hepsi de evde hayvan beslerdi, her zaman evlerinde köpek vardı. Kedi de vardı. O evin önemli anı-

ları var bende. Her yıl bahçeden hırsız giriyordu bu eve. Annemin teyzesinin kızı da çok cesur bir kız. Birkaç kere hırsızı yakalamıştı, erkek gibi kızcağızdı ve alıp bir gün karakola götürmüş hırsızı. Karakoldaki polisler de kendisine polislik teklif etmiş: "Bayan, siz çok cesursunuz. Size polislik teklif ediyoruz" demişler. Kendisi bunu kabul etmemiş. Hatta o teyzenin kocasının yatağının başucunda devamlı tabanca dururdu.

— *O kadar tehlikeli...*
— Evet, o zamanlar vaziyetler o kadar tehlikeliydi. Evler alçak tabii. Hatta birkaç kere hırsız bahçeden sarmaşıklara tırmanmış, balkona çıkmış. O zamanki balkonlar hep ağaçtan. Böyle çimentodan balkonlar yok. Hırsız ağaçtan terasa girmiş, kapıyı açmış. Eniştem o zaman uyanmış, çekmiş tabancayı adamcağızı ayağından vurmuştu.

— *Peki, gelelim okul yıllarınıza, ilk aşkınızı ilkokulda mı, ortaokulda mı yaşadınız? Alis Hanım duymasın da...*
— Alis Hanım duymasın. Okulda, şimdi bir aşk mevzu yok. Yok, çünkü kızlı-erkekli değil, yalnız erkek. Bilahare Pangaltı Lisesi kızlı-erkekli oldu.

— *Mahallede?*
— Mahallede de yok.

— *O zaman ilk aşk lise yıllarında...*
— Onu iyice düşünmem lazım.

Atatürk bana şeker verdi

— *Atatürkle ilgili anılarınız varmış anlatır mısınız?*
— Evet. İki önemli anı var: Benim iki tane halam olmuş. Birisi öz hala, birisi üvey hala. Halalarımdan biri çok genç yaşta, 28 yaşında ölünce, onun kızını dedem evine alıp ömrünün sonuna kadar ona bakmış. Eniştem de halam ölünce ikinci bir evlilik yapmış. Biz eniştemin yeni evlendiği bu hanıma da

hala derdik. Tabii öz hala değil, yani öz babamın kardeşi değil. Adı Satenik Hala idi. Biz onu hala olarak benimsemiştik. Çok da iyi bir kadıncağız. Biz onu hiçbir zaman bir yabancı gözüyle görmedik. Belki de bilmiyorduk onun yabancı biri olduğunu, yani üvey hala olduğunu. Biz onu öz hala olarak benimsemiştik. O halam yazları Florya'ya yazlığa giderdi eşiyle birlikte. Florya'nın Kalatarya bölümünde. Kalatarya bölümü nerede biliyor musunuz?

— *Nerede?*
— Florya Parkı var, Atatürk'ün Deniz Köşkü'ne çok yakın. Onun çok yakınındaki bir yer. Tabii şimdiki gibi Florya'da böyle evler yok. Halam sayfiyeye giderdi. Biz de sayfiyede zaman zaman onu ziyaret ederdik. Aslında çocukları vardı ama bizi de davet ederdi. Biz de kuzenim, ben, kuzinlerim giderdik. Büyük bir şenlik olurdu. Yine gittiğimiz günlerden bir gündü. Bir hafta sonu sabahı, "Atatürk, Florya'ya gelecek" dendi. Bugünkü gibi hatırlıyorum, 5 yaşındaydım. Halam, çok genç idi, giyindi kuşandı. Sıcak bir yaz günü olmasına rağmen kocaman bir şapka taktı. Atatürk'e gözükecek diye süslendi, kendini beğendirmek istedi. Halamın hali çok enteresandı. Uzun bir elbise giymişti. Sonra bizi, en az beş-altı çocuğuz, topladı. Florya Köşkü'nün yanına gittik. Bekliyoruz. Başkaları da var, çok büyük kalabalık. Atatürk bir türlü gelmiyor. Bir saat sonra Atatürk geldi. Herkes Atatürk'ü alkışlıyor. Biz de alkışlamaya başladık, yani niye alkışladığımızı tam bilmiyoruz. Atatürk geldi, bizi sevdi.

— *Sizi mi?*
— Evet, tabii bana şeker verdi.

— *Oooo!*
— Tabii. Elini uzattı bana. Elini öptüm. Kuzenlerimle halam da öptü. Atatürk, hepimize şeker dağıttı. Ama o zaman fotoğraf makinesi yok. Düşünülmemiş böyle şeyler.

— Heyecanlandınız mı?
— Çok heyecanlanmıştık hakikaten. Belki bilinçli bir heyecan değil, çok küçüktük.

— Diğer anınız neydi?
—Benim eniştem ve arkadaşları muhtelif kilise korolarında şarkı söylerlerdi. Onlar da o yaz zaman zaman Kalatarya'ya, Florya'ya geliyordu. Bir gece eniştemle iki arkadaşı Florya Köşkü'nün civarında bir akşam yürüyüşüne çıkıyor. Yürürken de Ermenice şarkılar mırıldanıyorlar, ama biraz yüksek sesle. Atatürk de köşkteymiş. Köşkün hademeleri gelip eniştem ile arkadaşlarını uyarıyor: "Niye bu kadar yüksek sesle şarkı söylüyorsunuz. Atatürk var içerde." Bu konuşmaları Atatürk duyuyor. Hademeyi çağırıyor, "Ne dediniz bu şarkı söyleyen arkadaşlara" diyor. Hademeler de, "Efendim biraz yüksek sesle şarkı söylüyorlar da onun için kendilerini ikaz ettik" diyor. Atatürk, "Kim onlar" diye soruyor, hademe de "Buradaki Ermeni cemaatinden kişiler" deyince, Atatürk onları çağırmalarını istiyor. Oysa o söylenen şarkılar herhalde Atatürk'ün hoşuna gitmiş. Bizimkiler huzura çağrılınca korkuyorlar: "Atatürk çağırıyor, biz hata işledik, bir şey yaptık" diye telaşlanıyorlar. Bu heyecanla çıkıyorlar Atatürk'ün huzuruna. Korka korka içeri gidiyorlar. İçeri buyur edip oturtuyorlar. Atatürk onlara çay ikram ediyor. Bunlar şaşırıyorlar, Atatürk karşılarında ve onlara çay ikram ediyor, olacak iş değil. Atatürk, "Ne yapıyordunuz" diye soruyor. Onlar da "Biz şarkı söyleye söyleye yürüyüşe çıkmıştık" diyorlar. Atatürk bunun üzerine, "Siz şimdi buradan ayrıldığınızda, çıkın ve o şarkılarınıza devam edin" diyor. Eniştem bunu bize zamanla birkaç kere anlatmıştı. Her gelen misafire de anlatırdı. Atatürk'ün büyüklüğünü hep methederdi.

— Atatürk'ün evinden söz edilmişken Şişli'deki eviniz de Atatürk'ün evine yakınmış...

— A, evet evet. Biz Abide-i Hürriyet Caddesi'ndeydik. Onunki de Halaskargazi Caddesi'ndedir, yani aşağı yukarı 200 metre mesafede.

— Merak edip gittiniz mi hiç o zamanlar?
— Evet, okuldan birkaç kere götürmüşlerdi bizi. Ama bir kere ailece ziyarete gitmiştik.

Annem gerçek bir Atatürk aşığıydı

— Anneniz Atatürk aşığı imiş.
— Annem gerçek bir Atatürk aşığıydı. Bakın, "hayran" değil, "aşık" diyorum. Babam da, annem de öyle idi. 1938 yılında Atatürk ölünce ben de 7 yaşındayım, daha canlı hatırlıyorum. Babam müthiş üzülmüştü. Annem, "Biz de cenazeye gidelim" dedi. Ama nasıl gideceğimizi bilmiyoruz. Babam, cenazenin nereden kaldırılacağını, nereden alınacağını, nerelerden geçirileceğini öğrendi. 19 Kasım'dı sanırım cenazenin kalkacağı gün. Babam bizi sabahleyin kaldırdı ve "Atatürk'ün cenazesine gideceğiz oğlum" dedi. Ben, babam ve annem yola çıktık. Şişli'den Tophane'ye yayan indik, yürüyerek. Bugün o yer üniversitenin bulunduğu yerdi.

— Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin Fındıklı'daki yeri değil mi?
— Mimar Sinan Üniversitesi'nin bulunduğu yerdi. Orada eskiden üniversite yoktu. Tophane'den aşağıya Dolmabahçe'ye kadar hep oduncular, odun depoları vardı. Hep sıra sıra açık odun depoları diziliydi. Cenaze Eminönü taraflarından geliyordu. Tophane'den geçecek, Tophane'den geçtikten sonra Dolmabahçe'ye top arabasıyla gidecekti. Babam bir oduncuya, bahçesinde oturmak için rica etti. Oturduk, adamcağız bize çay ikram etti. Saat sabah 9:50-10:00'a doğru Atatürk'ün naaşı top arabasına konmuş şekilde önümüzden geçti. Annem durmadan ağlıyor. Benim, yani 7 yaşındaki bir çocuğun duyguları ne derece olabilir, ben de ağlamaya başla-

dım. Hüngür hüngür herkes ağlıyor. Kalabalık hıçkırıyor. O şekilde cenaze önümüzden geçti, Dolmabahçe'ye doğru gitti. Biz de orada bir-iki saat daha kaldık ve sonra eve gittik.

— Anneniz, Atatürk'ü nasıl anlatırdı?

— Tabii annem 1911 doğumlu; yani Atatürk'ün yapmış olduğu bütün yenilikleri yaşamış bir kadın. Zaman zaman onun hakkında kitaplar okumuş, yapmış olduğu, Türkiye'ye getirmiş olduğu yenilikleri devamlı takip etmişti. Hep bize bahsederdi. Biz tabii çok küçük olduğumuz için onu pek anlayamıyoruz, sıkılıyoruz. Harf yeniliği olmuş, şapka yeniliği olmuş, laiklik gelmiş. Bütün yeniliklerden bahsederdi. Annem hayranıydı onun. Annemin cenazede döktüğü gözyaşı sanki bugün gibi canlı olarak gözümün önünde. Herkes ağlıyordu, ama annemdeki bambaşka bir sevgiydi.

Savaş yıllarında camlar karartma kağıdı ile kaplıydı

— II. Dünya Savaşı yılları nasıldı? O yıllara ait neler hatırlıyorsunuz?

— Zor günler yaşadık, mesela 1939-41'de bütün evlerin camları mavi karartma kağıdı ile kaplıydı, çünkü sıkıyönetim vardı. Hiç ışık sızmaması lazımdı dışarıya. Almanlar Edirne'ye kadar, yani Bulgar hududuna kadar gelmişler. İstanbul'da bir korku var: Almanya Macaristan'ı, Çekoslavakya'yı, Romanya'yı, Bulgaristan'ı almış zapt etmiş. Bir Türkiye kalmış. İsmet İnönü sağ olsun her seferinde Almanya'yı oyalıyor, "Evet biz sizleyiz" diyor. Hem Almanya'yı oyalıyor, hem Amerika tarafından baskı var. Almanya'ya da "Aman paşam, canım paşam" diyor. Neticede Türkiye'yi harbe sokmadı. Harbe soksaydı ne olurdu bilmiyorum. O ayrı dava. Ama Türkiye'de o yıllar ekmek karneyle, ekmek alamıyorsunuz. Bütün nüfus kağıtlarımız, ki o zamanki nüfus kağıtları defter halindeydi. Ben halen saklıyorum o nüfus kağıtlarını; isim, resim, ana adı, baba adı, bütün evlilik kayıtları, askerlik kayıtları o defterin içerisindeydi. Kapakçıklı, şimdiki sağlık

sigortası karneleri gibiydi. Ekmek almak için muhtarlardan kupon alıyorsunuz. O kuponla gidip fırından ekmek alabiliyorsunuz. Herkesin günde çeyrek ekmek alma hakkı vardı. Memlekette un, şeker, pirinç, çay, kahve yok. Yiyecek maddeleri çok kısıtlı. Hatta hiç unutmam Karadeniz Apartmanı'nın en üst katının üzerinde de büyük bir terası vardı; kapalı bir terastı, balkon vardı. Burası aynı zamanda çamaşırhaneydi. Anneannem büyük çamaşırları orada yıkıyordu. Bir de küvet vardı. Bir ara altı ay şeker olmayacağı söylentisi çıktı. Anneannem birkaç kilo şekeri bir yerden bulmuş. Şekeri sulandırdı o küvete doldurdu, sulu vaziyette banyonun içerisine sakladı. O sıralar sulu şeker kullanıyorduk,

O zamanlar fazla ekmek almak da suç. Fazla şeker, tuz bulundurursanız ceza yiyorsunuz. Her şey kupona bağlanmıştı.

— Bütün bu yaşananlar okulu nasıl etkiledi peki? Tam okul dönemi ve çocuksunuz...

— Ben öğle yemeklerini okulda yiyordum. Okulun talebe adedi kadar fırınlardan ekmek alma hakkı vardı. Kaç tane talebeye öğle yemeği veriyorsa, o kadar ekmek alıyordu. Bu kez ekmek alışverişleri başladı; mesela diyelim ki siz benim akrabamsınız, sizin evde fazla ekmek yiyen yok, ondan rica ediyorsunuz. Sizdeki fazla ekmeği bana veriyorsunuz, bendeki fazla ekmeği kardeşime veriyorum. Çünkü fazla ekmek alamıyorsunuz.

Yamalı giysilerle dolaşırdık

— Bu durum kıyafetlere de yansımıştır herhalde. Yamalı giysilerle dolaşır mıydınız?

— Tabii, gayet tabii. Ben iç çamaşırlarını hatırlarım. Benim iç çamaşırlarımı anneannem evde dikerdi. Patiska alırdı, patiska bir nevi bir kumaş cinsidir. Atletimi, donumu v.s. anneannem evde dikerdi. Hep yamalı çoraplarımız olurdu. Biliyor musunuz çorapları nasıl yamalarlar? Yumurtanın ne olduğu-

nu bilir misiniz, tahta yumurta: Tahta yumurta bu çorapları yamamak için kullanılan bir alettir. Bir yumurta düşünün, tahtadan yumurta. Onu çorabın içine sokarlar, o çorabı gerer ve sonra da iplikle o yırtılan yerlere, "röpriz" derler ona, kafes şeklinde yamalar yapılırdı. Hep yamalı çoraplar giyerdik; pantolonlar yamalı, ceketin kolları gerekiyorsa hep yamalı. Her zaman hazır ceket almak yok o zamanlar.

— *Karartma gecelerinden söz edelim mi?*
— Tabii. Karartma geceleri çok kötü gecelerdi. Babam normalde akşam 7:30 ile 08:00 arası işten gelirdi ve aşağıdan bir kere evi kontrol ederdi. Dışarıya hiçbir ışık sızmamalıydı. Ufak bir sızıntı oldu mu kötü. O zamanlar daha fazla bekçi vardı, polis az vardı sokaklarda. Hep sokaklarda bekçiler gezerlerdi ve ellerinde düdükler vardı. Diyelim ki sizin pencereden ışık sızıyor, hemen düdüklerini öttürürlerdi. O zaman anlarsınız ki sizden bir ışık sızıyor. Biraz daha dikkat edersiniz, biraz daha kapatırsınız. Ya oraya bir bez parçası, ya bir kumaş koyarsınız. Harp görmedik ama zor günler yaşadık.

— *Zor günler...*
— Bir ara, "Almanlar Edirne sınırına kadar geldi" dendi. Çok korkmuştuk. Bir ara dendi ki, "Almanlar, Türkiye'yi de bombalayacaklar." Yine aynı korku. Sonra bütün geceler şehrin muhtelif yerlerinde askeri projektörler olurdu. Bütün göğü aydınlatıyorlardı, acaba herhangi bir uçak var mı diye. Bütün gök, böyle bembeyaz gözüküyordu.

— *Korkar mıydınız?*
— Evet, çok korkuyorduk tabii. Çünkü annemiz babamız da korkuyordu. Bir an evvel yatağa gidip uyumak istiyorduk açıkçası. Gece geç vakitlere kadar kalmak yoktu. Radyo yayınları kısıtlıydı. Televizyon, müzik yok. O zamanlar sadece ışık değil, ses de dışarı çıkmamalıydı. Evde patırtı, gürültü olmayacak, o da yasak.

— *Çok zor günlermiş.*
— Evet zordu.

Varlık Vergisi

— *Peki, Varlık Vergisi sizi etkiledi mi?*
— Evet. Varlık Vergisi hadisesini hiç unutmam. Ben 11 yaşındaydım, 1942 yılıydı. Okuldan yeni dönmüştüm, bir Varlık Vergisi sözü geçiyor ve deniliyor ki, "Varlık Vergisi konulacak." Ben orta 1'deydim. Fötr şapka takardı babam, gri bir fötr şapkası vardı. Bir gün eve erken geldi, o şapkayı çıkardı, masanın üzerine koydu. Anneme, "Eliza, gittik borcumuzu öğrendik, elimizde bir bu şapka kalıyor" dedi. Annem ağlamaya başladı. Ben de 11 yaşındayım, ama ne olduğunu kısmen anlıyorum. 240 lira Varlık Vergisi konmuş babama. O zaman için çok büyük rakamdı. Varlık Vergisi daha fazla azınlıklara konulan bir vergiydi. Bilhassa Rumlara daha fazla konmuştu bu vergi. Ermenilere de Musevilere de ağır bir yüktü. Muayyen bir ödeme süresi tanındı bize. Ödeyen ödeyebildi Varlık Vergisi'ni. Babamın elinde eskiden biriktirmiş olduğu altınları varmış: "Ben ödeyeceğim. Zor ödeyeceğim ama bütün varlığım gidiyor" dedi. O altınlarını bozdurdu o süre dahilinde borcunu ödedi. Ödemeyenler Aşkale'ye gönderildi. Orada bir nevi hapis demeyeyim de bir nevi sürgün yaşadılar. İnşaatlarda çalıştırıldılar. Borçlarının sonuna gelinceye kadar bir müddet orada kaldılar. Bu bizim gibi azınlıklara ağır bir darbeydi.

— *Yakınlarınız var mıydı buralara gönderilen?*
— Çok, pek çok! Ödeyemeyenler mahvoldu. Ödeyemeyenler Aşkale'ye gidiyor. Aşkale'ye gidince bu sefer borcunu ödeyebilmesi için evine geliyorlar, mallarını haczediyorlar. Aileler açıkta kalıyordu, çok mahvolan aileler vardı. Ailemden pek fazla değil, ama tanıdıklardan çok kalan vardı.

— Çevrenizin nasıl bir ruh hali vardı? Küskünlük mü oldu hükümete karşı?

— Ben pek hatırlamıyorum, çocuk sayılırdım. Ama müthiş bir üzüntü vardı bütün ailede. Babam, dedem, aile efradı üzgündü. Devlete karşı azınlık olarak büyük bir tepki gösteremezsiniz; ya ödeyeceksiniz, ya Aşkale'ye gideceksiniz. Başka bir alternatifiniz yok. Zamanın başbakanının gayrımüslim bir müsteşarı vardı. Bir ara bir rivayet çıktı ki Varlık Vergisi ödemeleri altı ay ertelendi. Sonra rivayetmiş bu meğerse, başbakan onu tekzip etti: "Hayır, böyle bir şey yok. Zamanında ödenecek" dedi. On beş gün mü, yirmi gün mü, böyle bir süre tanınmıştı. Tabii oldukça kısa bir süreydi.

— Evde, büyük bir üzüntü oldu...

— Çok tabii, bir ölüm sessizliği vardı evde. Bilhassa ilk günlerde. Babam vergi dairesine gitmiş. Hatta vergi dairesi Sirkeci'deydi sanırım. Biz oraya bağlıydık çünkü. Babam borcunu orada öğrenmiş, listeler halinde asılmış vergi borçları.

— Peki, evi ekonomik anlamda nasıl etkiledi?

— Annem zaten tutumlu bir kadındı. Babam, "Bu vaziyette, eski hayat şartlarımıza dönebilmemiz çok zor" dedi. Ondan sonra annem bir ekmek alıyorsa yarım ekmek almaya, yarım ekmek alıyorsa çeyrek ekmek almaya başladı. Bir kilo pirinç alıyorsa, yarım kilo pirinç alabilir hale geldi. Büyük bir kısıtlamaya girdik ve II. Dünya Savaşı bitimine kadar devam etti kısıtlama. Ekmek, şeker, un, her şey karneyle alınıyordu. Babam da 1945 yılından itibaren kendi işine devam ediyordu tabii.

— Manukyan Biraderler...

— Manukyan Biraderler'in işleri devam ediyordu ve tabii borcunu ödedi. Elinde sıfır kaldı ama yine çalışarak bu borcu ödedi. Çalışkan iki kardeş düzeltti durumu. 1947 yılında maalesef amcamı kaybediyoruz. O da çok çalışkandı. Onu genç

yaşta kaybettik. Babam bu sefer tek başına işi yürütmeye devam etmişti. 1951 yılına, ben mezun oluncaya kadar tek başına çalıştı. Sonra ben devam ettirdim o işi.

— O yıllarda acaba hatırlıyor musunuz, aileniz nelerden vazgeçmek zorunda kaldı?
— Annem her hafta yaptığı cuma günkü ziyaret günlerini çok masraf oluyor diye ayda bir kereye indirdi. Yiyecek, içecek kısıtlandı. Artık sayfiyeye gitmedik. 1940'lı yıllarda Yenimahalle'ye sayfiyeye gidermişiz. Yenimahalle, Büyükdere'nin aşağısı. Bizim bildiğimiz Sarıyer'den bir önceki durak. Hatta Yenimahalle'de kalmış olduğumuz ev halen duruyor. Geçende de arabayla oraya gitmiştim, baktım evimizi gördüm. Önü cumbalı, yandan iki tarafından merdivenlerle çıkılıyor, Yenimahalle'ye yine topluca, sekiz-on kişi gidermişiz. Oldukça büyük bir evmiş. O kısıtlamalarda sayfiyeye gitme işleri de kalkmıştı. Annem gezmede, yemede, içmede, seyahatlerde büyük bir kısıntıya girmişti. Babam da tasarrufluydu ama annem daha fazla tasarrufluydu. Mecburen bunu yapıyordu çünkü bu Varlık Vergisi'nden sonra durumu düzeltmek için başka çaremiz yoktu. Tabii üç yıl büyük bir sıkıntı çektik.

— O altınlar gitmeseydi, babanız o zaman neler yapacaktı, yani ne yatırımları vardı?
— Babamın işini büyütme planları vardı. O iş için para, altın biriktiriyormuş. İşini daha büyütecekti, fakat imkan bulamadı.

— Tanıdıklardan mesela, örnek verir misiniz, Aşkale'ye gidenlere...
— Varlık Vergisi olunca ben 11 yaşındaydım. Benim sağdıcım Kağanı Markaryan varlıklı biriydi. İnat etti, vergiyi ödemedi. Aşkale'ye gitti. Orada ne kadar kalacakları belli değildi. Ailemden başka kimse gitmedi. O zamanlar kendisi bekardı, çoluk çocuğu yoktu. Annesine yakınlık gösterdik, biz baktık. Zor günler geçirdiler. Ruh halleri çok bozulmuştu. Tüm gi-

denlerin aileleri aynı durumdaydı. Akıllarına kötü şeyler geliyordu, "Gitsek döner miyiz, dönemez miyiz?" diye düşünüyorlardı. Ne zaman dönecekleri belli değil: "Ölür müsün, kalır mısın?" diye kaygılanıyorlardı. Pek çok aile Aşkale'ye gitti. Rum ve Museviler de vardı; üç ekalliyetten de vardı. Her evden vergiye tabi, vergisini ödeyemeyen birkaç kişi Aşkale'ye gönderilmişti. Geleceği meçhul olduğu için korku verici bir hal almıştı. "1915 olaylarının bir uzantısı olabilir mi?" diye düşünenler de vardı. "Tehcir olabilir mi" diye moraller bozuktu. Bir müddet Aşkale hadiseleri devam etti. Sonra bir kanun çıktı, Aşkale'den geri gönderdiler. Sonra dönenlerin derdi yurtdışına gitmek oldu. O yıllarda yurtdışına göçler yoktu. Yine ilerde de başka hadiseler olur düşüncesiyle, bir hayli Ermeni vatandaşı da yurtdışına gitti. Aynı hadise 1970'li yıllarda oldu. Üniversitelerdeki terör olayları nedeniyle genç çocukları olan aileler çocuklarını üniversitelere göndermek istemiyorlardı; her gün üniversitede birkaç kişi ölüyordu. Bu yıllarda daha fazla göç oldu. Eğitimlerinden geri kalmasınlar diye çocuklarını yurtdışına gönderdiler, kimisi de ailece göç etti. Daha çok Amerika'ya gittiler. Kanada'ya da giden çok oldu.

— Bu arada kardeşinizden hiç söz etmediniz. Kardeşiniz ne kadar okudu, onunla ilişkileriniz nasıldı?

— 1 Kasım 1936'da doğdu. Ondan evvel annemin bir erkek çocuğu daha olmuş, fakat doğar doğmaz ölmüş. Babam Ferdi adını çok severdi, kardeşim doğunca adını Ferdi koymuştu.

— Niye Ferdi?

— Herhangi bir nedeni var mı bilmiyorum. Hep anneme, "Birincisi Arman oldu, ikincisini de Ferdi koyalım" derdi. Bu arada biz Şişli Meydanı'nda başka apartmana taşındık.

— Ferdar Apartmanı.

— Ferdar Apartmanı. Bu Ferdi ve Arman'ın kısaltmasıydı. Ferdi doğdu. Şişli civarında bir hayli Ermeni okulu var. Bu-

gün de öyle. Pangaltı Lisesi var, Abide-i Hürriyet Meydanı'na giderken Karagözyan var Bomonti'de. Mecidiyeköy Vergi Dairesi'ne inen bir yokuş var, oradan inmeden bir sokak geriye gidin, o sokağın içerisinde Hintliyan Okulu var. Hintliyan İlkokulu o zamanlar Nişantaşı'ndaydı. Şimdiki Yargıcı'nın yerindeydi. Bahçe içerisinde büyük bir konaktı, "Hintliyan Konağı" denirdi ona, sonra Bomonti'ye taşındı. İyi bir okuldu. Başında da Hintliyan Efendi vardı. Hintliyan Efendi, Ermeni eğitim sahasında oldukça tanınmış bir kişi olmuş ve epey de mezunlar vermiş. Yalnız ilkokulu vardı. Bir de daha yukarıda Bomonti Muhitaryan Okulu var. Feriköy'de Feriköy İlkokulu var. Çünkü o civarda Feriköy, Pangaltı, Kurtuluş, Nişantaşı, Osmanbey, Mecidiyeköy'e, Şişli'nin üst kısımlarına kadar Ermeniler'in topluca yaşadığı yerlerde bu okullar vardı. Eskiden Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Yeşilköy, Bakırköy'de Ermeniler çoğunluktaymış. Dedelerim de Kumkapı'dan Fener'e, Fener'den de Şişli'ye taşınmışlar. Oralardan yavaş yavaş Şişli'ye doğru göçler başlıyor. Dolayısıyla eğitim de bu paralelde yürümüş. Ermeni cemaatinde şöyle bir şey var: Her Ermeni okulunun yanında muhakkak bir kilise vardır. Bu Ortaköy'de, Beşiktaş'ta, Pangaltı'nda, Feriköy'de, Samatya'da da böyle.

Bütçe açısından da hem okulun, hem de kilisenin kendi bütçesi vardır. Birbirlerine yardımcı ve destek olurlar. Her kilisenin kendi Muganni Heyeti, yani korosu var. Dini günlerde, pazar günleri ayinlerde bu korolar kilisede yerini alırdı. İstanbul'da 25 tane koro var; çünkü 25'ten de fazla kilise vardır. Bu rakamlar bugün de aynen devam ediyor. İstanbul'un hemen her semtinde bir Ermeni kilisesi var. Merkezi uzak veya yakın her yerde durum aynı. Kiliseler çok eski kiliseler, yeni yapılmış değil. Kiliselerin bulunduğu semtlerde eski yıllarda daha fazla Ermeni cemaati varmış. Korolar o zamanlar kurulmuş, bugüne kadar da devam ediyor. Her koro o semtteki Ermeni çocuklardan, kızlardan oluşur. Haftada en az iki kez prova yaparlar kilisede. Org eşliğinde bu çalışma yapılır. Ve her pazar ve dini günlerde (Paskalya,

Noel gibi) muhtelif kiliselere davetli olarak giderler. Kendi kiliselerinde de konuk olarak başka kiliselerde de gösteriye çıkarlar. Korolar 60, 70, 80 kişilik. Önemli bir dini kişi gelirse yurtdışından, onlar için korolar bazen birleşir ve konser verir. Muhtelif korolardan en iyi elamanlar toplanır ve birleşik koro meydana getirir. Dini parçalar söylerler. 20 yaşından 50-60 yaşına kadar kişiler olur. Daha fazla genç kızlar vardır. Ev hanımlarından da koroya gidenler olur. Koro başka bir kilisede gösteri yaparsa, kadınlar siyah etek beyaz buluz, erkekler de koyu renk elbise giyer. Ama kendi kilisesinde pazar günü istediği kıyafeti giyer, genellikle ciddi bir kıyafet olması tercih edilir. Koroların önemli bir görevi var İstanbul cemaat hayatında. Bazen Patrik bu korolardan bir kısmını alıp Anadolu'daki kiliselere götürüyor. Orada ayinler yaptırıyorlar. Diyarbakır, İskenderun, Hatay ve Kayseri'de kiliseler var ama cemaat kalmamış. Oraya koroları götürürler. Noel ve Paskalya'da ayin yapılır. Feriköy semtinin kilisesinin korosu Vartanants ile Beyoğlu'nun Lusavoriç Korosu İstanbul'un en tanınmış korolarındandır. Kiliseler dışında burada konser veren koroların isimleri farklı olur. Doksan, yüz yıllık korolardır bunlar. Koronun adı ayrı, kilisenin adı ayrıdır. Bu isimler çok eskilerde verilmiştir, bugüne kadar devam eder, kişiler değişse de bundan sonra da bu isimler sürer.

— *Kardeşinizi anlatıyordunuz.*

— Kardeşim de biraz önce sözünü ettiğim Hintliyan Okulu'nda başladı. İlk beş sınıfı orada okuduktan sonra Kadıköy'de Saint Joseph'e gitti. O da benim gibi oldukça yaramazdı. Onun okul yaramazlıkları daha fazlaydı. Okuldan arkadaşlarıyla kaçardı. Müdür beni çağırıyordu, ben ondan 6 yaş büyüğüm ya. Gidip müdürle konuşur, kardeşimin bir daha yaramazlık yapmayacağı sözünü verir, müdürden onu affetmesini isterdim.

— *İlişkiniz nasıldı?*

— Aramızda altı yaş fark olmasına rağmen güzel bir ilişkimiz vardı. Fakat bu ilişki 1945 yılından sonra ayrılmaya yüz tuttu. Ben 1945 yılında Robert Kolej'e yatılı olarak girdim. Ancak hafta sonları kardeşimle görüşebiliyordum. Hafta içi kardeşim yalnızdı. Evde anne babamla birlikteydi. Orada hafif bir kopma oldu, yani hislerde değil de görüştüğümüz zamanlar azaldı.

— *Sonra?*

— Ondan sonra Saint Joseph'in orta kısmını bitirdikten sonra liseye de devam etti. Lise 2'den sonra, "Ben artık bu liseye devam etmek istemiyorum" dedi. Gerekçesi de Fransız papazlarının müthiş baskısı. Kendisi de biraz yaramaz ya, biz de bunu kabul ettik. O sene de galiba bir dersten kaçmıştı. Sonra hocalar onu buldu, tekrar geri çağırdılar. Hatta yine ben gittim af rica ettim. Oradan alıp Pangaltı Lisesi'ne yazdırdık. Kardeşim Pangaltı Lisesi'nden mezun oldu. Sonra da üniversite hayatına devam etmek istemedi. 1948 yılından itibaren o da babamın yanına, firmaya geldi. Firmada babam, ben, kardeşim, halamın oğlu vardı. Firmayı ailece yönetiyorduk. Biz hala oğlu Yetvart ile birlikte Fener'de büyüdük. O 1928 doğumludur. Benden üç yaş büyüktür. Uzun yıllar Fener'de yaşadıktan sonra onlar da bizden üç-dört yıl sonra Şişli'ye taşındılar. Ve babamla amcam onlara bir ev satın aldılar, Şişli Kocamansur Sokak'ta. Orada yaşadılar. Babaannem, dedem, halamın dört çocuğu vardı, eniştem aynı evde yaşadılar. Bahçe içinde güzel bir evdi. O da 1949 yılında firmaya geldi. Pangaltı Lisesi mezunuydu. Babam, amcam ve eniştem bize işi öğretmek için halamın oğlu ile beni küçüklükten itibaren liseden mezun oluncaya kadar her yaz işyerine götürürdü. Sabahtan akşama kadar giderdik. Oradan her yaz adaya giderdik. Hafta içi bazen gitmiyorduk, hafta sonları tatil yapıyorduk. Eskiden dışardan yemek yemek bugünkü kadar popüler değildi. Bazen annem, babaannem evde yemek pişirirlerdi, ben babama, halamın oğlu da enişteme yemek götürürdük. Bunları yazları yapardık. Kışın okuldaydık. Kışın da di-

ni bayram tatillerinde giderdik işyerine; babamıza, amcamıza yardımcı olmak için.

— Bu arada babanızla ilişkileriniz nasıldı? Özel zamanlarınız var mıydı, birlikte top oynar mıydınız mesela?
— Babam son derece demokrat bir insandı. Güzel şeyler paylaşırdık.

—Siz bu arada Pangaltı Lisesi'ni bitirdiniz ve Robert'e girdiniz. Robert'e girişiniz nasıl oldu?
— Pangaltı Lisesi'ni bitirmeden önce babama, "Robert Kolej iyi bir okul. Eğer maddi imkanın varsa oğlunu oraya gönder" demişler. Babam ilk önce bu konuyu bana açtı. Benim de Robert Kolej hakkında pek fazla bir bilgim yok. Babam, beni Şişli'deki evde karşısına aldı: "Gel oğlum, sana bir şey söyleyeceğim. Sen ortaokulu başarıyla bitirdin. Bir Robert Kolej mevzu var. Eşimiz, dostumuz burayı tavsiye ediyor. Sen ne diyorsun?" dedi. Benim de yaşım o zamanlar 14; ilk olarak 14 yaşında hissettim ki babam beni bir büyük insan yerine koyuyor ve bana da danışıyor.

Evet, çok çok değişik bir duygu bu. Yani o zamana kadar 12-13 yaşına kadar çocukluk devri. Robert Kolej'in o zamanlar kayıt işleri müdür yardımcısının babası da Kayserili. Dedemin Everek'ten arkadaşı, Tomarzalı. Onun oğlu da Robert Kolej'de Kayıt İşleri Müdür Yardımcısı Bay Vahe Dolikyan. Ve Vahe de bizim evimize gidip geliyor. Babamı ziyaret ediyor, kendi babası gidiyor-geliyor, dedemi ziyaret ediyorlar. Vahe, "Aman Artin Bey, ben Robert Kolej'de kayıt işleri müdür yardımcılığı yapıyorum. İmkanın varsa Arman'ı bizim okula gönderin" demiş. Amcam da teşvik etmiş babamı. Çünkü amcam yurtdışı münasebetleri kuvvetli olan bir insandı. Fransızlar'la, İngilizler'le görüşür ederdi. Böyle dostları vardı. Zaten amcam, Dikran Manukyan; çok hoş, nüktedan, hayatında hiç evlenmemiş, bekar kalmış, sporcu karakterli bir tipti. Ve maalesef kendisini çok genç yaşta, 1947 yılında, 44 yaşında kaybettik. Kulak arkası iltihabı olmuş,

doktorlar anlayamadılar, ondan vefat etti. Robert Kolej'de, okulun orta avlusundaki sahada top oynuyordum. Sınıf maçımız vardı. Tam oyunun ortasında, telefon santralinden bir arkadaş beni acele çağırıp babamı aramamı istedi. Hemen santrale koştuk. Babamı aradım, amcamın ölmüş olduğunu öğrendim. Büyük şoktu benim için. Ölüm haberini öyle almıştım. Kendisi uzun yıllar boyunca Tenis Eskrim Dağcılık (TED) Kulubü'ne üyeydi. Tenise çok meraklıydı. Oldukça iyi bir oyuncuydu. Bilhassa iyi tenisçilerle oynamak isterdi. Onları kızdırırdı, kendisiyle oynasınlar diye. Ortaya hediye koyar, "Beni yenersen sana hediye veririm" derdi. Ölümünden sonra uzun yıllar TED Kulubü Manukyan turnuvaları tertip ettiler. Tanınmış biriydi. Bu külübe herkes giderdi. Müslüman vatandaşlar daha fazlaydı. Yeri Taksim'deydi. Şimdi Tarabya'ya taşındı. Neyse, amcam da sağdan soldan duymuş ki iyi bir okul.

Ben kabul edince babam, mezun olmadan bilhassa yaz aylarında bana matematik ve İngilizce dersleri aldırdı. Çünkü o zamanlar Robert Kolej'e girmek bugünkü gibi ağır sınavlara bağlı değildi. Okul idareleri, müracaat edenlere kendi çaplarında bir sınav yapıyorlardı.

1945 yılında Pangaltı Lisesi'nin, ortaokulundan mezun oldum ve o yaz mezuniyetten hemen sonra ağustos ayında Robert Kolej'de bir sınava girdik. Sınav oldukça basit, matematik ağırlıklı bir sınavdı. Bir de bazı aktüalite soruları ile İngilizce vardı. Ben İngilizce bilmediğim için bu sınava girmedim. Matematik sınavını iyi derecede geçtikten sonra kabul edildiğimi söylediler ve 13 Eylül 1945 günü Robert Kolej'e girdik.

— İlk günü hatırlıyor musunuz hocam? Pangaltı Lisesi herhalde daha küçük bir yerdi. Burası büyük...

— Evet, benim için tabii çok büyük bir değişiklikti; çünkü Şişli'de oturmaktaydık. Babam ve annem, her ikisi birden, "Her gün Şişli'den taa Bebek tepelerine gidip gelmek 13-14 yaşında bir çocuk için zor olur. Seni yatılı verelim" dediler.

Beni yatılı yazdırmışlardı. İlk günü annem ve babamla okula birlikte geldik, yerleştik. Bugünkü Sosyal Bilimler binasının en üst katı o zamanlar yatakhaneydi. Aşağı-yukarı yirmi kişilik bir yatakhanemiz vardı.

— Zorunlu muydu yatılı?
— Hayır, zorunlu değildi ama babam öyle uygun görmüştü. İyi ki de öyle olmuş. İlk başta hiç İngilizce bilmediğimiz için "Hazırlık 3" olarak adlandırılan sınıfa öğrenci olarak girdik. Burada Eylül'den Aralık ayına kadar yalnızca İngilizce ders gördük. İngilizcemizi epey toparladık bu üç-dört ay zarfında. Sene sonunda tekrar bir sınava girdim. Dediler ki, "Senin İngilizcen yeterli olmadı. Bir yıl daha okusan daha iyi olur." Yani kolej bölümüne geçmeden evvel iki yıl hazırlık okudum. Şimdi aynı şeyi bugün öğrencilerime tavsiye ediyorum. Çünkü bir üniversite ya da lisede lisanının en iyi öğrenileceği yer hazırlık sınıfıdır. Daha sonraki sınıflarda tek tek akademik, mesleki dersler görürsünüz, yani İngilizceniz bir yere kadar ilerler. Esas lisanı —hangi lisan olursa olsun— öğreneceğiniz yer bu hazırlık sınıfı dediğimiz sınıflardır. Neyse ben bu şekilde Eylül'den itibaren Robert Kolej'e girmiş oldum.

— O zamanlar kampüsün nüfusu 320...
— 300 ila 320 kişilik bir öğrenci grubu vardı. Tabii bugünkü Boğaziçi Üniversitesi ile mukayese etmek oldukça zor. Böyle bölümler, departmanlar, yeni yeni dallar tabii yoktu ve herkes birbirini tanımaktaydı. 320 kişilik bir okul, normal bir kolej havası içerisinde. Bugün Boğaziçi Üniversitesi'nin "Güney Kampüsü" olarak dediğimiz kampüse sahipti; altı-yedi binadan oluşmaktaydı. Bugün tabii bunlar kat be kat yükselmiştir, hem talebe adedi olarak, hem binalar olarak ve diğer bölümler olarak.

— Öğrenci profili nasıldı hocam, sadece zengin çocukları mı okurdu, yoksa daha çok gayrimüslimlerin çocukları mı vardı?

— Belki adı zengin çocuklarının okuduğu okul olarak çıkmıştır. Ama Anadolu'dan gelen çok öğrenci vardı, şimdi de öyle. Tabii şimdiki profil oldukça değişmiştir. Daha fazla İstanbul çocuğu vardı o yıllarda. Belki Anadolu'daki öğrencilerin İstanbul'a gidip gelmeleri zordu. Bugünkü şartlarla mukayese etmek tabii kolay değil. İstanbul okullarından, diğer bölümlerinden mezun olanlar Robert Kolej'e gelmekteydi. İyi bir adı vardı. Robert Kolej, 1863 yılında kurulmuş, benim girişim 1945. Yani yüz yıla yakın tarihi olan bir okul. Revaçta ve popüler bir okuldu.

— *O zaman, siz okula girdiğinizde, okulun ilk Türk müdürü Hüseyin Pektaş mıydı?*
— Evet, Hüseyin Pektaş Türk müdürümüzdü. Eşi Mihri Pektaş da hocamızdı. Okulumuzun ilk Türk müdürüydü Hüseyin Pektaş.

— *Hocaların büyük kısmı yabancıymış, öyle mi?*
— Yüzde 90'ı, evet. Hep Amerikalı hocalardı. Her yıl Amerika'dan gelen yeni hocalar eklenirdi. Türkçe dersleri Türkçe olarak veriliyordu, ama diğer bütün dersler Amerikalı hocalar tarafından veriliyordu.

— *Hep İngilizce mi konuşulurdu?*
— Hayır.

— *Yani böyle bir zorunluluk yoktu...*
— Hayır, böyle bir zorunluluk yoktu.

— *Peki, okula nasıl gidip gelirdiniz? O zaman ulaşım pek kolay olmasa gerek.*
— Ulaşım kolay değildi. Ben yatılı olduğum için cumartesi günleri eve gidiyordum; çünkü cumartesi günleri de okul vardı o zamanlar.

— *Öğlene kadar mı yine?*

— Evet, öğlene kadar. Bazen pazar akşamları ama genelde pazartesi sabahları da Şişli'den Taksim'e tramvayla gidiyorduk. Tramvayla Taksim'e, Taksim'den Gümüşsuyu yoluyla Dolmabahçe'ye yürüyor, Dolmabahçe'ye indikten sonra da o zamanlar Bebek-Eminönü tramvayı vardı, o tramvaya biniyorduk Bebek'e geliyorduk. Bebek'ten de yayan Robert Kolej'e çıkıyorduk. İlk yıllar değil, ama sonra Necdet Abi dediğimiz bir taksicimiz vardı, o dolmuş yapıyordu kendi taksisiyle. 25 kuruşa bizi Bebek Tramvay Meydanı'ndan Robert Kolej'e taşıyordu. Aksi takdirde hep yayan gidip geliyorduk.

— Ermeni hocalar da çoğunlukta mıydı o yıllarda?
— Bir hayli Ermeni hoca vardı. Mesela matematik hocamız Ohannes Kondayan Efendi... Vahe Dolikyan, daha fazla idari mekanizmada çalışan hocamızdı fakat bana bazı matematik dersleri de veriyordu. Bir hayli Ermeni ve Rum personel vardı. Kayıt işlerinde, bölümlerde vardı. Vahram Azaryan hesap işlerinde çalışırdı. Sarafyan kayıt işlerinde görev yapardı. Rumlar da vardı. Bay Mantikas ve Angelidis de kayıt işleri elemanlarındandı.

— Atatürk'ün imzasını atan kişi değil mi, Kondoyan?
— Atatürk'ün bilinen imzasını atan kişi, Vahram Çerçiyan Efendi. Onu Robert Kolej'e gelinceye kadar tanımamıştım. Robert'te hocam oldu. Matematik dersi de verirdi. 1930'lardan kalma iyi İngiliz kumaşından elbiseleri vardı, tutumluluğu ile bilinirdi. Bize değer sistemini öğreten biriydi. Güzel yazı yazanlara hediyeler verirdi. Rozetler verirdi. Güzel yazı kulübümüz vardı. Bizim iyi yazmamızı çok arzu ederdi, hakikaten çok güzel yazı yazardı. Biz kendi el yazısının Atatürk tarafından kabul edildiğini biliyorduk. Derslerde bundan pek de bahsetmezdi. Gösterişe meraklı değildi. Şık giyime ve tutumluluğa meraklıydı.

— Hazırlık bitince, kolej başladı...
— Evet. Dört yıllık kolej eğitimine başladık. Değişik bir uygulamaydı. O zamanlar Robert Kolej ne bugünkü üniversite

muadili, ne de lise. Lisenin üstünde belki üniversitenin altında, yani ikisinin ortasında bir yerde idi. Fakat Amerika tarafından üniversite olarak tescil edilmekteydi. Çünkü dört yılı bitirdikten sonra, mesela ben doğrudan yüksek lisansa Amerika'ya kabul edildim.

— *En yakın arkadaşlarınız kimlerdi o yıllarda?*
— *Prep,* yani hazırlık yıllarından çok sevdiğim bir arkadaşım vardı, bundan yıllar evvel kendisini kaybettik, Adanalı Yalçın Yarman; sonra İbrahim Bodur, o yıllarda o da yatılı okumaktaydı; Erdal Özbilen, Bedri Çıngıllı çok yakın arkadaşlarımdı. Daha fazla iyi arkadaşlıklar yatakhanede meydana çıkmaktaydı. Mersinli Fikret Atahan arkadaşım vardı. Çok çok yakın, bugüne kadar da hâlâ arkadaşlığımız devam ediyor, aradan elli küsur yıl geçmiş olmasına rağmen.

İki yıl hazırlık okuduktan sonra birinci sınıfa geçtik. Değişik bir binaya taşındık. Oradaki en yakın arkadaşlarım; Mehmet Baler, Mahmut Öngören, beni bu hocalığa sevk eden Oktay Yenal, Talat Halman, Yüksel Uslu, Ömer Yörük, Teoman Onat, Şükrü Aya idi. Bütün bunlar çok yakın arkadaşlarım oldu, bugüne kadar da bu arkadaşlıklarımızın büyük bir kısmı devam ediyor.

Rahmi Koç'un mektuplarını açar okurduk

— *Rahmi Koç?*
— Rahmi Koç'la da yeni binaya taşındıktan sonra tanıştık. Gerçi Rahmi'yle aynı yatakhanede hiçbir zaman beraber olmadık; fakat sınıfta beraberdik, aynı sınıfı okuyorduk ama hiç hatırlamıyorum birlikte yatakhane hayatında olmadık.

— *En büyük zevkiniz Rahmi Bey'e babasından gelen mektupları açmakmış.*
— Evet. Topluca, arkadaşlarla birlikte yapıyorduk. Her hafta Rahmi'ye babası Vehbi Bey'den mektup geliyordu. Bir dağıtım sistemi vardı. Postacı gelince, biz gidip Rahmi'nin yakın

1951. Robert Kolej'den mezuniyet. Arman Hoca daire içindeki.

arkadaşı olduğumuz için mektupları alırdık. Mektupları ben de Rahmi'ye veriyordum ama o arada biz mektupları diğer arkadaşlarla birlikte açıp okuyorduk...

— *Ne yazıyordu?*
— Vehbi Bey genelde oğluna talimatlar vermekteydi:
"Sevgili oğlum Rahmi, sana bu hafta 40 lira gönderiyorum. 1- Bu 40 liranın 10 lirasını kitap parası olarak kullanabilirsin. 2- İkinci 10 lirasıyla elbiseni temizlemeye v.s. verirsin; bu temizlik v.s. işleri için. 3- Üçüncü 10 lirasını cep harçlığı olarak kullanabilirsin. 4- Dördüncü 10 lirasını da kitaplara ayırırsın." Hep böyle talimatlı mektuplar gelirdi. Rahmi'ler Ankara'da oturuyorlar, İstanbullu değildi o zamanlar. Hatta biz de kaç kere Ankara'ya gittik, evlerinde kaldık. Kızılay Meydanı'nda, çok güzel bir yerde oturuyorlardı. Her hafta da babası oradan oğluna mektup gönderiyordu.

— *Rahmi Bey, okul yıllarında galiba tek arabalı öğrenciymiş.*
— Evet.

—*Biraz onu anlatır mısınız?*
— Efendim ben Koç Ailesini ki babalarından, annelerinden, ablalarından, Suna Koç'tan bilirim. Suna Koç, daha sonra benim öğrencim oldu. Benim gördüğüm kadarıyla o zamanlar bugünkü kadar olmasa da varlıklı bir aileydi Koç ailesi. Son derece mütevazı insanlardı ve bu tevazu bence tabii babadan oğula, oğuldan da oğullara geçmektedir. Vehbi Bey son derece muhafazakar, mütevazı, haddini, ölçüsünü, harcamasını, gelirini gayet iyi bilen biriydi. Vehbi Bey'in Rahmi'ye yazdığı mektuplardan belli oluyordu zaten, ona dair talimatlar, yani bütün mesele ona 40 liranın hesabını vermekte değil. Hiç sorun değil onlar için ama işte o öyle alışmış. Bilir misiniz, Vehbi Bey bir lokantaya gittiğinde adisyonu alıp teker teker hesabı kontrol edermiş.

Sınıf yemeğinde Rahmi Koç şarkı söylerken.

— *Sizce Rahmi Bey de öyle mi?*
— Pek o kadar değil tabii ama o da son derece mütevazıdır. Mesela Vehbi Bey işyerinde, yani Koç Holding'deki öğle yemeklerinin menüsünü kendisi yaparmış. Niye? Öğlen personel hafif yemek yiyecek ki öğleden sonra daha fazla randıman versin diye. Hem cebe zarar, hem çalışmaya zarar. Koç Holding'in müdürlerinden biri bana bir gün bir şey anlattı, çok hoştu: Bundan on-on beş sene evvel daha kivi meyvesi Türkiye'de yeni yeni yetişmeye başlamış. Bir gün Vehbi Bey'e Antalya'daki müşterilerinden biri bir sepet kivi gönderiyor. Ama o zamanlarda kivi pahalı. Vehbi Bey de tesadüfen o gün işe gitmemiş. Onlar da tabii bu kiviyi arabayla evine gönderiyorlar. Ama Vehbi Bey farkında değil. Ertesi sabah Vehbi Bey'i sevindirmek için kahvaltı masasına bütün sepetle kivi getiriliyor. Vehbi Bey de kahvaltıya iniyor, kiviyi görünce şaşırıyor, kahvaltıyı hazırlayan kıza, "Bunları kim gönderdi?" diyor. Kız, "Şirketten" deyince, telefon açtırıyor şirkete. Vehbi Bey'in üzerinde durduğu nokta "Kivi pahalı bir meyve, daha Türkiye'de yeni yeni yetişiyor tanesi 2 milyon lira. Böyle bir şey çok pahalı, bu nereden geldi?" Şirkettekiler Antalya'daki müşteriden geldiğini söylüyor. Vehbi Bey diyor ki, "Bu sepeti al kızım, direkt geri gönder. Ben daha 2 milyon liralık meyveyi yiyecek adam olmadım" diyor.

— *Ooo!*
— Bunlar gerçek, canlı olaylar, yani yaşanmış olaylar.

— *Okul yıllarına dönersek çok aktif bir öğrenciymişsiniz.*
— Evet.

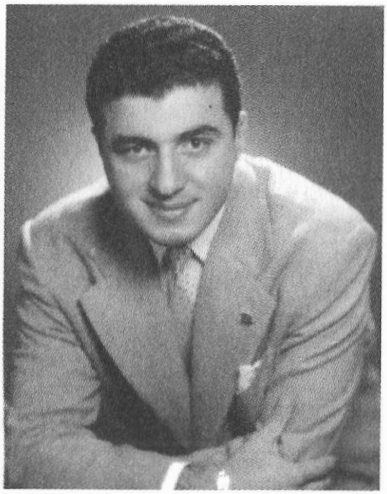
— *Sabah, öğlen, akşam da başka bir spor yaparmışsınız...*
— Evet. O zamanlar arkadaşlarımızla birlikte en büyük heyecanımız ve hevesimiz futbol oynamak.

Robert Kolej hocalarıyla öğrenciler arasındaki maç. Arman Hoca topa vuruyor. Karşısında, okulun beden eğitimi hocası, eski Türkiye güreş şampiyonu Abbas Sakarya (1964).

— *Gündüz futbol.*
— Evet.

— *Basketbol ve voleybola ne zaman vakit ayırıyordunuz?*
— Gündüzleri her fırsatta futbol oynuyoruz. Mesela kahvaltımız saat 08:00'deydi. Biz de 07:30'da kalkıyoruz; 07:30'dan 08:00'e kadar ufak bir futbol maçı yapıyoruz kendi aramızda. Yani o yarım saati dahi değerlendiriyoruz sonra kahvaltıya gidiyorduk. Derslere girdikten sonra da tabii teneffüs arasında, on-on beş dakika yine oynardık. Öğle yemeğimizi alelacele yedikten sonra tekrar hangi saha boşsa orada oynuyorduk. Dersler 15:30'da bitiyordu, 17:00'ye kadar boş saatimiz vardı. Akşam ikindi kahvaltısı etmek için 17:00'ye kadar yine bir futbol maçı yapardık. Sonra 17:00 ile 18:30 arası "mecburi etüt" dediğimiz ders çalışma saati vardı. 18:30'da yemeğe gidiyorduk, sonra da kapalı salona, akşam saat 20:00'den sonra gidiyor basketbol, voleybol oynuyorduk.

Arman Hoca (1951).

Spor Kulübü'ne girmek için bir gün boyunca yürütülürdük

— Okulun Spor Kulübü'ne girmek için enteresan bir sınav varmış bunu biraz anlatır mısınız?
— Sınav aslında önce sizin sportif alanda *fair play* adına iyi bir sporcu olduğunuzu anlamak için yapılıyordu. Oldukça zor sınavlardan geçtik. Dört ay bizi her gün deniyorlardı.

— Ne yapıyorlardı?
— Bize birer mavi ve kırmızı kordela vermişlerdi, devamlı bu kordelayla gezmek mecburiyetindeydik; çünkü namzettik o zamanlar. Herkes bizim aday olduğumuzu biliyor ve bizi gerektiği kadar kızdırmaya gayret ediyordu. Bizim de kızmamamız, sinirlenmememiz gerekiyordu.

— Sabrınızı ölçüyorlardı...
— Evet sabrınızı ölçüyorlar, işte *fair play*'inizi ölçüyorlar, sportif alandaki duygularınızı deniyorlar. Yani nasıl bir yaradılışta olduğunuzu test ediyorlardı.

— Bu "kızdırma" anlamında hatırladığınız neler var?

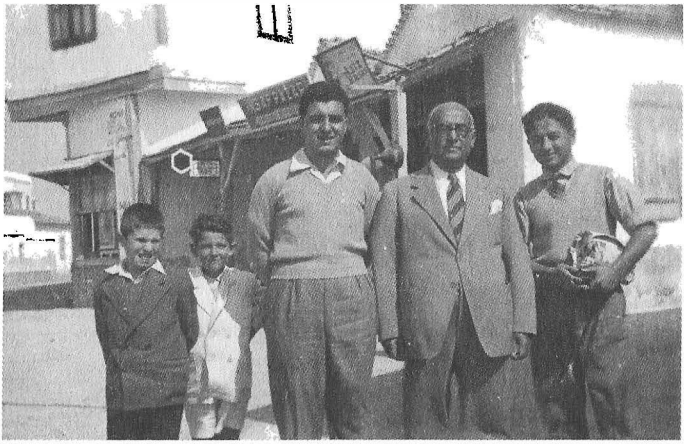
— Eski üyeler bu testi yapıyordu. Bir öğrenci geliyordu, bize, "Şu sahanın etrafını on kere koş" diyor. Mecbursunuz koşmaya. Bir başkası, "Bebek'e git, bana pastaneden iki pasta getir" diyor, bunu da yapıyorsunuz. Bazen ağır laflar ederlerdi. Müsabakalar tertip eder, orada bizim sinirlilik veya asabiyet durumumuzu ölçerlerdi. Bizi kızdırmak için provoke ederlerdi. Biz de tabii elimizden geldiği kadar kızmamaya gayret ediyorduk.

— Evet, dört ay öyle geçti...

— Namzetliğimiz kabul edildi. En son gün zor bir sınav vardı. Yağmurlu da bir gündü. Bizi bir yürüyüşe çıkardılar. Benimle birlikte başka namzetler de vardı, aşağı yukarı sekiz-on kişiydik. Şort ve tişört vardı üzerimizde. O günü yürüyüşe kampüsten başladık, Emirgan'a ve İstinye'ye yürüdük.

Robert Kolej'in şampiyon futbol takımı. Ayaktakiler soldan: Arman Manukyan, Haluk Özsoy Karaçetin, Turan Feridun Onar, Ara Kırmoyan, Yorgi Panayotidis. Oturanlar soldan: Hazım Aldıkaçtı, Sabahattin Akyıldız ve Garbis Karalı.

Arman Hoca (soldan üçüncü) ve Oktay Yenal (en sağda), Celâl Bayar'la birlikte (1949).

— *Yağmur yağıyor...*
— Yağmur da yağıyor, tesadüfen yağmurlu bir güne rastladı.

— *Hangi ay?*
— Nisan sonu. Emirgan'a yürüdük. İstinye yolu ile Şişli'ye geçtik. Hep yürüyoruz, devamlı kontrol ediyorlar bizi yolda. Vasıtaya binmememiz için bakıyorlar. Olur, birisi kaçarak otobüse atlar diye. Çünkü bir saatte de örneğin Şişli'de olmamız gerekiyor. Yani, ona göre düzgün adım yürüyeceksin. Gideyim, oturayım da yarım saat istirahat edeyim, tekrar yürüyeyim yok. Mecburduk o kalıplara uymaya. Şişli'den Osmanbey'e, Osmanbey'den Harbiye'ye, Harbiye'den Taksim'e, Taksim'den de Dolmabahçe'ye ve Dolmabahçe'den de tekrar Bebek'e yürüyeceksiniz ve kampüse geri döneceksiniz.

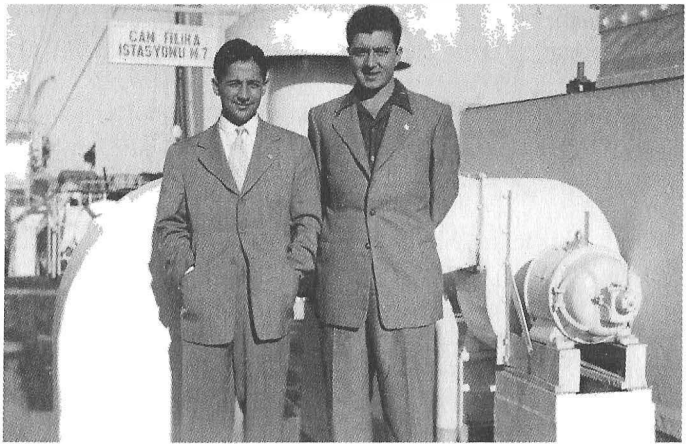
— *Hiç durmadan!*
— Evet, hiç durmadan.

— *O zaman sabah çıkıp akşam geri geldiniz...*
— Evet. Saat 11:00'de başlamıştık, akşam 20:00'de döndük.

— *Ne haldeydiniz?*
— Çok berbat bir haldeydik, müthiş yorgunduk. Onu bırakın, geldik, "Daha bitmedi" dediler. Bizi jimnastikhaneye soktular. Ondan sonra başımızda yumurta kırdılar. Evet, bu da zorlu geleneklerinden biriymiş. Sportmanship Club, Sporculuk Kulubü de denilebilir. Bu etik ve ahlaki sportif kurallara son derece bağlı olan, üyelerinin de bu tarzda yetişmesini isteyen bir dernek. Her yıl kolejin sporcularından seçmeler yapılırdı. Önce adaylar seçilirdi. Aday rozetleri takılırdı. O kulübe aday olduğunu gösterirdi. Herkes, bilhassa kulübün eski üyeleri bu adayları denemeye tabii tutarlardı. Jimnastikhanede toplandık bütün üyeler. Eski üyelerin ellerinde yumurtalar vardı. Gelip, başımızda yumurta kırıp kafamızda bu yumurtayı ovaladılar. Ama biz hiç sesimizi çıkarmadık. O kadar yorgunluğa rağmen tepki göstermedik. Kafamızdan yumurtalar akarken, bu kez kovalarla üzerimize sular döktüler. Sonra o vaziyette bizi bırakmadılar. Banyoya gittik, yıkandık, temizlendik. Bu işin sonu idi. Üye olduğumuzu kabul ettiler. Bir tören yaptılar. O akşam çay partisi yaparak bizi diğer arkadaşlara tanıştırdılar, üyeliğimiz resmen tescil edildi. Bu üyelik ömür boyudur. 1971-72 döneminde Robert Kolej artık Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşünce bu kulübün herhangi bir varlığı kalmadı. Yine Boğaziçi'nde Sportmenler Kulübü var. Ama bu gibi denemeler yapmıyorlar. Yalnız üye kabul ediyorlar.

— *Kaçıncı sınıftaydınız?*
— Ben mi? Kolej'in 3. sınıfında, yani *junior* sınıfındayım.

— *3. sınıfta Spor Kulübü'ne ancak böyle kabul edildiniz...*
— Evet, tabii. Bu şerefli bir üyelik. Oldukça ağır sınamalardan geçiyorsunuz ama buraya kabul edilince herkes sizi "sportmen" diye parmakla gösteriyor.

Ordu gemisinde. Kendisine hocalık teklif eden sınıf arkadaşı Oktay Yenal (solda) ile birlikte (1949).

— *Bu kadar eziyete değer miydi?*
— Değerdi, evet.

— *Bir de bir fotoğraf tutkunuz varmış...*
— Evet, o zamanlar amcam bana çok eski körüklü bir Zaisikon fotoğraf makinesi hediye etmişti. Ben de kendi çapımda fotoğraf çekiyordum. Sonra baktık burada da bir Fotoğrafçılık Kulübü var, üye olduk. Binalardan birinde karanlık odamız vardı. Oraya gidip çektiğimiz resimleri kendimiz banyo ediyorduk. Tabii bugünkü banyo sistemiyle o zamanki banyo sistemi arasında çok fark var. Şimdi her şey mekanik artık. Epey resimler çekiyordum. Evimde karanlık oda kuramayınca, halamın evi daha müsaitti. Onun ufacık bir odası vardı, onu karanlık oda yaptım ve bütün filmleri halamın evinde banyo ettim.

— *Okulda bu spor etkinlikleri dışında kültürel, sosyal etkinlikler de olur muydu?*

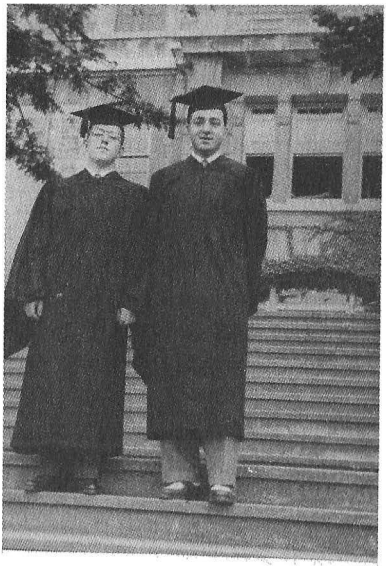
— Evet. Robert Kolej'in korosunda aktif rol aldım. Charles Estes adında çok iyi musiki hocamız vardı. Onun nezaretinde çalışıyorduk. Şimdi "BTS" dediğimiz Büyük Toplantı Salonu'nda çalışmalarımızı yapıyorduk. Bir de Robert Kolej'in o zamanki orgu, ki hâlihazırda yarı piyanoya dönüşmüş durumda, işte o Balkanlar'ın en büyük orguydu. Öyle bir org Türkiye'de hiç yoktu ve biz o orgla çalışıyorduk. En az haftada iki kere prova yapıyorduk. Sık sık konserler veriyorduk.

— Her fırsatta da bir şenlik varmış!

— O zamanki Robert Kolej yalnız erkek okulu, hiç bayan öğrenci yok. Bayanların okudukları merkez Arnavutköy'ündeki kız koleji. O da Robert Kolej, bu da Robert Kolej; aynı bünye, aynı rektör tarafından yönetiliyor. Fakat kız ve erkek olarak ayrılmış vaziyette. Şimdi üniversitede, kızlar erkekler hep birlikte okuyorlar, o zamanlar öyle şey yok. Ama kızlarla sık sık sınıf partilerimiz olurdu. Biz onlara gi-

Robert Kolejin son sınıfındaki arkadaşları: Semih Bayar (en üst sıradan sağdan üçüncü), Ömer Yörük (en yukarda en sağda), Hazım Aldıkaçtı (en sağda ikinci sırada), Mahmut Öngören (önden ikinci sırada sağdaki gözlüklü), Oktay Yenal (en önde ortada), Talât Halman (en önde soldan ikinci). Arman Hoca fotoğrafta yer almamış.

Sınıf arkadaşlarından Burhan Silahtaroğlu ve Arman Manukyan, okulun önünde (1951).

derdik, bir ay sonra onlar bize gelirlerdi. Yılbaşı partisi, ilkbahar partisi, sene sonu partisi olurdu. En az yılda dört-beş kere karşılıklı partilerimiz vardı, bu çok güzel bir hava yaratırdı. Kızlardan çok samimi arkadaşlarımız vardı. Oradan edindiğim kız arkadaşlarımla hâlâ görüşüyorum, yani kardeşlerimiz gibiydi.

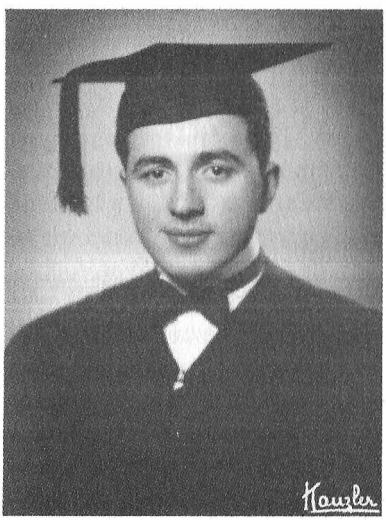
— *Kimler?*
— Mesela Ülker Bilimer Germen halen benim kardeşim sayılan bir sınıf arkadaşım. Aysel Keremoğlu, bunlar bana en yakın olan sınıf arkadaşlarımdı.

— *Hiç kopya çektiniz mi öğrencilik yaşamınız boyunca?*
— Evet.

— *Ne zaman?*

— Zannediyorum hazırlık sınıfında İngilizce sınavında çekmiştim. Bize İngilizce kelimeler soruyorlardı, karşılığında Türkçelerini yazmak mecburiyetindeydik. Tabii yeni lisan öğrenmeye başlamışız, bilmiyoruz. Kendime ufak bir not kağıdı yapmıştım, cebime koymuştum. Enis Dinç adında İngilizce hocamız vardı. Ondan evvel Robert Allen adında bir Amerikalı hocamız vardı. Esas İngilizce'yi biz hem Enis Bey'den, hem de Robert Allen'den öğrendik. Kopya olayına gelince, yaşadığım bir olaydan sonra bir daha hayatımda kopya çekmedim.

— *Neydi o?*
— 9. sınıftaydık ve fizik dersi vardı. Hayatımızda ilk olarak fizik alıyoruz. Amerika'dan Mr. Stetson adında genç bir hoca gelmişti. Bir ara sınavımız vardı. Ben de o ara sınavında rahatsızlandım; grip olmuştum, birkaç gün okula gelemedim, yani o sınavı kaçırdım. Okula gelince sınavı kaçırdığımı söyledim. Hoca, "Sorun değil, rapora gerek yok. Sana yeni bir sınav yapacağım" dedi. Salı günü bir öğlen vaktiydi.

8.6.1951. Robert Kolej mezuniyet üniformasıyla.

Robert Kolej-Arnavutköy Kız Koleji son sınıflar partisi. (Arman Hoca ortada öne eğilmiş bayanın sağında.)

Şu anda oturduğum bu binanın alt katı o zaman büyük bir çalışma odasıydı, *study hall* dediğimiz çalışma odasıydı. Beni oraya götürdü, soruları verdi. Ben de kağıdı kalemi çıkarıp yazmaya başladım. Hoca "Allahaısmarladık" dedi, kalktı gitti.

— *Siz yalnız kaldınız...*

— Ben tamamen yalnız kaldım. Hayatımda görmediğim, alışmadığım bir olay! Kitap yanımda, istersem açabilirim. Ama anladım ki bu Amerikalı hoca bana mutlak güveniyor. Bugüne kadar böyle bir sınava girmemiştim, hocanın bir sınavı bırakıp gitmesi, bize karşı güvenini gösteriyor. Çünkü bütün imkanlar elimde, kitaplar, notlar yanımdaydı. Kesinlikle onun bana göstermiş olduğu bu itimattan dolayı hiçbir şeye yeltenmedim. Ne kağıtları açtım, ne notları. Sınavı bitirdikten sonra da götürüp imtihan kağıdını kendisine verdim. Oldukça da iyi bir not aldım. 100 üzerinden 85 idi. Bundan ders aldım, aynı şeyi tatbik ederim, öğrencilerime karşı mutlak itimadım vardır. Bugüne kadar bu hususta yanılmış oldu-

ğumu bilmiyorum. Bir öğrencim gelip, "Ben hastayım, gelemiyorum" dediğinde, hep senenin başında söylerim, "Hasta olursanız, derse giremeyecekseniz ve sınavınız varsa bana telefon edin, mail atın." Ben inanırım. Bugüne kadar hiç kimsenin bana yalan söylediğini duymadım, görmedim. Öyle karşılıklı büyük bir güvenimiz var birbirimize. Zaten daha sonra da Amerika'ya gidince gördüm ki Amerikalı kolay kolay kopya çekmez. Kolay kolay orada kopya olayını göremezsiniz.

— *Niye?*
— Niye; çünkü hocaların öğrencilerine karşı mutlak güvenleri vardır: "Sen kendin çalış öyle gel. Kopyaya yeltenme. Çünkü kopya seni bir yere götürmez. Nasıl olsa bir nevi aldatmaca. Ne olacak? O gün kopya çekeceksin, belki iyi bir not alacaksın, peki başka sınavlarda ne olacak?" diyorlar. Yüksek lisans için Amerika'ya gittiğimde sınavlarda herkes kendi başına, kâğıdın üzerine eğilmiş yazardı, ne sağa, ne sola bakan var.

— *Bizde niye çok çekilir kopya?*
— Bizde çok. İyice bilemiyorum ama bence şahsa karşı olan güvensizlikten. Kopyanın yegane kaynağı bu. Çünkü bir dersi iyice öğrendikten sonra artık kopya çekmeye gerek yok. Bence şahısların, kendi şahsına karşı olan güven yetersizliğinden oluyor.

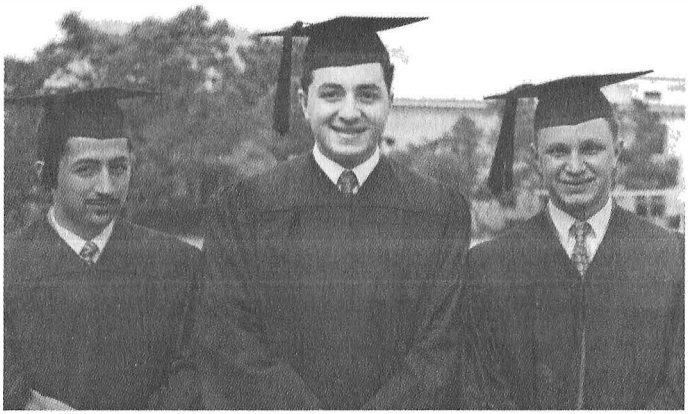
— *Ama onu da yine öğretmen yaratıyor herhalde.*
— Bu karşılıklı Nuran Hanım. Öğretmen talebenin kopya çekmesini istemiyor, istemez. Talebe de kopya çekmek ister. Gerçi bu biraz da yaradılış meselesidir. Öyle öğrencilerim vardır ki kitabı açıp önüne koysanız bakmaz ona. Bu kadar kendisinden emin, bu kadar kendisine karşı güveni yüksek olanlar da var. Ama fırsattan istifade etmek isteyen de var. Boğaziçi Üniversitesi'nde ders verdiğim ilk yıllarda şimdi ismini söylemeye hiç gerek yok, bir bayan öğrencim vardı. Saç-

ları uzundu, ben kürsüdeyim. O uzun saçlarını bir tarafa doğru aktarırdı. Ben ne tarafa gitsem, saçlarını o tarafa alırdı. Yandaki arkadaşlarına bakar, kopya çekerdi.

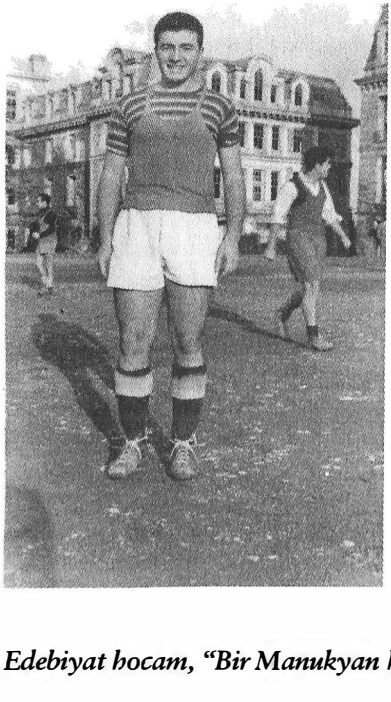
— *Anlardınız...*
— Görürdüm, gözümüzden kaçmaz kolay kolay.

— *Ne yapardınız kopya çekene?*
— İkaz ederim: "Bak, görüyorum sağa sola bakıyorsun" derim. Öğrenci kızarır, bozarır. Ama herkesin önünde onuruna dokunmam. Asla rapor etmem.

— *Sizin Robert Kolej yıllarında zorlandığınız ders oldu mu?*
— Evet. Fizik dersinden çok zorlanmıştım. Fakat sonra sevmeye başladım. Belki tek başına bu sınavı yapıp odadan çıkan hocamın bana vermiş olduğu güvenden. İlk başlarda oldukça ağır geliyordu bu ders. Kimyayı fiziğe göre çok daha fazla seviyordum.

Sınıfın en aktif üç mezunu ve ayrılmaz üç arkadaş: (Soldan) Oktay Yenal, Arman Hoca, Mehmet Baler (Bal Mahmut'un oğlu). Yıl 1951.

Kolej futbol kıyafetiyle.

Edebiyat hocam, "Bir Manukyan kadar olamadınız" derdi.

— En sevdiğiniz ders neydi?

— Türkçe ve edebiyat; Osmanlı edebiyatı. Ekrem Yirmibeşin adında bir edebiyat hocamız vardı. Bir gün hiç unutmam, sınıfa oldukça zor bir edebiyat sorusu sordu ve yalnız ben cevaplandırabildim onu. "Faili, mefaülün" kalıplarından bir soruydu. Arkadaşlarımızın hiçbiri bilemedi. Ben söyledim hocamın müthiş hoşuna gitti. Ekrem Bey, Türk edebiyatını gayet iyi bilen, Galatasaray Lisesi mezunu, uzun yıllar Robert Kolej'de hocalık yapmış biriydi. Oldukça da sert bir adamdı, yüzü pek fazla gülmezdi, ama çok iyi kalpli bir insandı. Ben bu soruyu bildikten sonra, "Bir Manukyan kadar olamadınız" diyerek sınıfa müthiş kızmıştı. Herkes mahçup oldu. Ben onun ne demek istediğini biliyorum. Şunu demek istiyor-

du: "Manukyan bir Hıristiyan. Ama siz onun kadar dahi edebiyat bilmiyorsunuz." O günden sonra bütün edebiyat derslerim zaten hep iyi gitti.

Robert'te öğrenci iken İsmet Paşa'nın huzuruna da çıktım

— Bir ara İnönü ile tanışmışsınız...

— Robert Kolej'de futbol müsabakaları her çarşamba günü yapılıyordu. Boğaziçi'nin ortasında şu anda çimen olan kısımda biz futbol oynardık. Biz o yıl İstanbul liseleri arasında ikinci olduk. Davet İsmet İnönü'nden geldi. İlk üçe giren liselerle İsmet Paşa'ya da çıktık. Biz de otuz kişilik bir grupla Ankara'ya gittik ve İsmet Paşa çok iyi bir şekilde bizi Çankaya Köşkü'nde karşıladı. Aramızda Amerikalı hocalar da vardı. Ankara'da müsabakalar yaptık, İstanbul'a döndükten sonra bu kez Beyrut Üniversitesi'nden bir davet geldi. Robert

Robert Kolej futbol takımı İsmet İnönü ile beraber. Çankaya Köşkü, Ankara (9 Nisan 1949).

Kolej okul takımı olarak Beyrut'a gittik orada da müsabakalar yaptık. Kız kolejinde okuyan arkadaşlarımızdan birisinin babası Devlet Demir Yolları müdürlerindendi. Özel vagon ayarlamıştı. Özel vagonla Ankara'ya gittik. Sonra aynı vagonla Beyrut'a kadar gittik. Ankara'da 19 Mayıs Stadı lojmanında kaldık. Ankara Spor Kulüpleri misafiri idik. Ankara Üniversitesi ile oynadık, 2-1 kazandık. O zaman hava çok kötüydü. Biz müsabaka günü havanın açılacağını düşündük. Ama maç esnasında müthiş bir sağanak yağmur yağdı. O kadar şiddetli yağdı ki, hakem maçı kesmek istedi, biz izin vermedik, oynadık ama Beyrut'taki maçımızı kaybettik. Oradaki Amerikan üniversitesi ile oynamıştık. 2-1 kaybettik.

Ben takımda sol bek oynuyordum. Pek birinci sınıf olmasa da vasatın üstü bir oyuncuydum. Sağlam vuruşlarım vardı. O zaman İsmet Öber takım kaptanı idi. Amil Kunt kalecimizdi. Osman Türkman (Sarı Osman), Hazım Aldıkaçtı (Bıdık Hazım), Özcan Başaran (Galatasaraylı futbolcu) takımın iyi oyuncuları ve müdavimleri idi. Diğerleri zaman zaman değişirdi. Bir de Kayhan Yolaç vardı.

Müsabakalar her çarşamba günü olurdu, İstanbul'un önemli bir lisesiyle maç yapardık. Çarşamba günü kiminle maç yapacağımız o günün öğlenine kadar belli olmazdı. Öğlen vakti, Hamlin Hall dış kapısına saat 12:00'de o gün oynayacak oyuncaların listesi asılırdı. Biz büyük bir heyecan içinde o gün oynayıp oynamayacağımızı beklerdik. Bu takımı komisyon kurardı ve takıma onlar karar verirdi. Dersler 12:00'de biterdi, koşa koşa kapıya giderdik. Bizim için büyük heyecandı. Müsabakalar 15:30-17:00 arası oynanırdı. O saatlerde ders olmazdı. Dersler 15:30'da biterdi. Sonra bütün gelen takımlara çay partileri verirdik.

Orta sona kadar Galatasaraylı'ydım, sonra Fenerbahçeli oldum

— *O yıllarda hangi takımı tutardınız?*
— Ben orta 3'e kadar koyu bir Galatasaray taraftarıydım.

— Babanız da mı öyleydi?

— Hayır. Nedenini bilemiyorum, bir sempatim vardı Galatasaray'a karşı. Pangaltı Lisesi'nde okul sıramın üzerine bütün Galatasaraylı oyuncuların resimlerini yapıştırmıştım. Evde Galatasaraylı oyuncuların koca koca posterleri vardı. Askere giderken o zamanki Galatasaray'ın sağ açığı İsfendiyar Açıksöz benim asker arkadaşım, (Yedeksubay Okulu 6. Bölük) çok yakın arkadaşım oldu, onun da belki etkisi olmuştu. Turgay Şeren'den de etkilenmiştik. O zaman Turgay, Galatasaray Lisesi'nde öğrenciydi. Bizim okula maça gelirdi. Özel arkadaşlığımız olmasa da bir yakınlığımız vardı. Kendisiyle karşılıklı çok oynamışlığımız vardır. Turgay o zamanlar santrafordu, kalecilik yapmıyordu. Daha sonra kaleci oldu. Ayrıca Eken Kardeşler vardı (Bülent ve Reha Eken kardeşler. Her ikisi de Galatasaray Kulübü'nün iyi futbolcuları idi. Milli oyuncuydu aynı zamanda), onlarla da yakın ilişkimiz vardı.

Robert Kolej futbol takımının üç oyuncusu: (Soldan) Arman Hoca, Osman Türkman, İsmet Öber (14.5.1949).

Belki onların da tesiri olmuştur. Bir de sınıf arkadaşlarımın yanımda oturanların hepsi Galatasaraylı'ydı çünkü.

— *Orta 3'ten sonra ne oldu?*
— Orta 3'ten sonra Robert Kolej'e geçince bu sefer bir Fenerbahçe taraftarlığı başladı.

— *Nasıl?*
— Yatakhanede arkadaşlarla boş zamanlarda futbol maçlarından konuşurduk. Baktım yatakhanedeki çocukların büyük bir kısmı Fenerbahçeli. Ben de onlardan etkilendim, Fenerbahçe taraftarı oldum. Bugüne kadar da devam ediyor. Fanatik bir durum değil, ama bir sempati meselesi. Fenerbahçe'yi tutarım, onun galip gelmesini isterim ve ona karşı sempatim daha fazladır.

— *Sizi o yıllarda Robert'te en çok etkileyen hoca hangisiydi? Neden?*
— En çok iki hocanın etkisinde kaldım: Biri Amerikalı Mc Neal, Amerikan edebiyatı dersi verirdi. Uzun yıllar Mc Neal ve eşi Robert Kolej'de yaşamışlar. Amerika'dan geldikten sonra Robert Kolej, kampus dışında bir ev tahsis etmişti onlara. Kendisi Amerikan edebiyatı hayranıydı, aynı zamanda müzikle uğraşırdı. Pek çok kereler bütün sınıfı veya bazı öğrencileri evine davet eder, çaylı partiler yapar, bize çay ikram ederdi. Bize bütün Amerikan şairlerini gayet iyi bir şekilde öğretmiştir. Son derece yumuşak bir öğretim tarzı vardı. Sınıfa gelip Amerikan edebiyatı kitabından bazı eserler hakkında hepimizin ayrı ayrı yorumlar yapmasını isterdi. Bizi severek dinlerdi. İyi çalışan arkadaşlar için notu boldu. Not konusunda cimri bir hoca değildi. Çok tatlı, şeker bir hocaydı, kendisini çok severdik.

Bir de fen dersleri veren Doktor Ulyott adında İngiliz kökenli bir hocamız vardı. Bütün fen derslerimizi o veriyordu. Binanın en üst katını bir biyoloji ve jeoloji müzesine çevirmişti ve bizi devamlı oraya götürüyordu. Hijyen dalında

bizim iyi olmamız için çok gayret sarf ediyordu. Çok da sempatikti. Onu sevmeyen hoca ve talebe hemen hemen yok gibiydi. Son yıllara kadar Boğaziçi Üniversitesi'nin İktisadi İdari Bilimler Binası'nın üst katındaki bu müze devam etti.

Diğeri de edebiyat hocamız Ekrem Yirmibeşin. Ekrem Bey'in talebeyle çok yakın ilişkisi yoktu, fazla yüzü gülmez, sert bir hocaydı. Fakat çok temiz kalpli, dersini, işini gücünü çok iyi bilen, bizim iyi olmamız için gerekli gayreti sarf eden bir hocaydı. Ben onun etkisinde çok kaldım.

Bir de Ziya Akant adlı coğrafya hocamız vardı. Biz ona Baba Ziya derdik. Son derece babacan, coğrafyayı hem iyi bilen, hem de iyi öğreten bir hocamızdı. Ve aynı zamanda da bütün öğrencilere mutlaka bir kulp takardı, takılırdı mutlaka. Bana bir isim takmamıştı, bazı öğrencilere ilginç hitaplarda bulunurdu. Birine koyun, birine keçi derdi. Dersi daha zevkli hale getirmek için isimler bulur, takardı. Kesinlikle dersini kaçırmazdık.

— Hocalığınız sırasında örnek aldığınız hocalarınız kimlerdi?

— Mesela Mr. Stetson; bir dersin başarılı olması için öğrencilerinize güvenin ve itimat edin. Herhalde her hocadan muhakkak ki bir şey aldım.

— Robert yıllarında ne olmak isterdiniz? Meslek olarak bir tercihiniz var mıydı?

— Evet. Babam, "Robert Kolej'den mezun olacaksın ve benim işin başına geçeceksin" derdi. Ben de buna uyardım, bu düşünceyle okula devam ettim. Zaten, yaz aylarında halamın oğluyla devamlı işe gidiyorduk, orada yazları çalışıyorduk. Babama, amcama yardımcı oluyorduk. Mezun olduktan sonra iş hakkında az çok bilgimiz vardı, yaşımız 20 idi. Ve gittik, babamın firması olan Manukyan Biraderler'de derhal işbaşı yaptık. Ama sonra tesadüfen hocalığa geçtik.

Robert Kolej mezunları 50. yıl toplantısı, Fethiye Robinson Club (2001). Arman Hoca önden ikinci sırada sağdan üçüncü.

Siz okul yıllarında şiir de yazarmışsınız.

Evet. Aşağı yukarı otuz-kırk tane şiirim var. Size iki tanesini okuyayım

ANNEME... YEGANE SEVGİLİM BENİM
Anne, bir gün dahi uzaklaşsan
Değil bir gün, bir saat, bir dakika bile
Vallahi nasıl ararım seni bilsen
Yarab! Hayalin kafi bana... ANNE
Sen var oldukça istemem ne yer, ne yar
İstemem ne zevk, ne de sefa
Ne düğün, ne eğlence
Vallahi istemem ANNE... Bana ne!
Herkes ne düşünürse düşünsün, karışmam ben
Hayat tatlı... yaşamak tatlı... sen tatlı...
Lakin sensiz oldukça... Bırak istemem

Bizler birer yok, mefhum-u hayat yok gayrı
Biricik annem benim
Birgün elbet gelecek, Allah dahi kıskanacak muhabbetimizi
Neden de düşündüm bunları
Ne yapsam anne... Alınyazısı mukadder
Sen oldukça hiçbir şey hissetmem
Ne yara ne keder
Ayrılık güç amma belki mukadder
Ne yapsam boş, her şey böyle gelmiş böyle gider
Fakat tahammül zor... Bilmem ne yapsam?
Ağlamam nedir ki? Hiiiç...
Haykırsam da... Kükresem de yok işte.
Hıçkırıklarım boğar sıkar beni anne
Pak yüzün derdime deva
Annem benim biricik annem
Nasıl tapmam sana anne
Zannedersin ki unuturum
Ellerinin o tatlı sıcıaklığını
Şefkatin bulunmaz, hayatını esirgemeyen annem
Gözlerin, bakışların tatlı hülyalar
Beni mest eden tatlı hayalin
Ufuklara sürükler beni...
Bir anlık zevk seni yaşama
O dahi kafi bana
Anne
Seni ararken duyduğum hisler... Ah bir bilsen
Hilkatim, mazim ve istiklalim hep sana
Yine sen, yine sen, yine sen
Annem
****

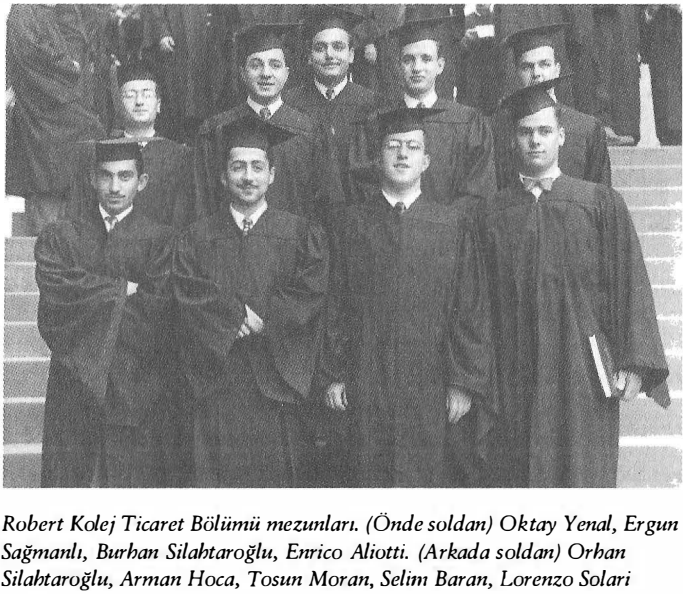
HAYATIM
Ses... müzik... resim
Ne de güzel tatlı sesim,
Çantam, kitaplar, kalemler

Al yanaklı, pembe yüzlü radyom benim
Tozlar içinde yüzen kitaplarım vah
Binbir çılgınlıklar
Şiir kitaplarım, eserlerim benim
Kalın çerçeveli bir çift göz
Kızarmış bakışlar
Nerede o tatlı hülyalar
Pick-up'da çalan ağır bir melodi
Puccini'nin bitmez aryaları
(7 Şubat 1953)

Kolej haylazlıkları

— Kolej yıllarından unutamadığınız okul olayları var mı?
— Evet var. Hazırlık sınıfında Sabahattin adında bir yatakhane arkadaşımız vardı. Fakat bunun da kötü bir huyu vardı; geceleri çok horluyordu. Bir gece arkadaşlarla ona bir oyun oynadık. Çünkü her gün horlaması çekilmiyordu. Bir gece herkes yattıktan sonra arkadaşlarımızdan biri gitti, Sabahattin'in ağzına kendi çoraplarını tıkadı. Sabahattin mışıl mışıl uyuyordu, bunun hiç farkına varmadı. Biz deli gibi güldük. Ertesi sabah oldu, Sabahattin uyandı. Aslında uykuyu çok seviyordu ve biraz da geç uyandı. Bir kalktı, müthiş kızgın bir vaziyette: "Kim yaptı bunu?" dedi. Hiç kimsede çıt yok. Hiç kimse üzerine almıyor. Sonra ona durumu anlattık.

Bir başka unutamadığım anım daha var. Samimi arkadaşlarımdan Yüksel Uslu adında yatakhane arkadaşım vardı, çok titiz biriydi. Maalesef beş-altı yıl evvel kendisini kaybettik. Bir gece Yüksel yatakhaneye gelmeden çocuklardan biri Yüksel'in yastığının üzerine hacıyağı sürdü; hacıyağı da pis kokan bir yağ. Yüksel, beş-on dakika sonra geldi, yorganını çekti ve yattı. Önce farkına varmadı, sonra bir baktı ki yatağında pis bir koku var. Ama o zamanlar gece 10:00 gibi elektrikleri söndürürlerdi. Hemen kalktı, "Kim yaptı bunu?" dedi. Kimsede yine çıt yok.

Robert Kolej Ticaret Bölümü mezunları. (Önde soldan) Oktay Yenal, Ergun Sağmanlı, Burhan Silahtaroğlu, Enrico Aliotti. (Arkada soldan) Orhan Silahtaroğlu, Arman Hoca, Tosun Moran, Selim Baran, Lorenzo Solari (1951).

Bir de edebiyatçı Ekrem Bey'in dersinde rahmetli Faruk Uzöz adında bir sınıf arkadaşımız vardı, çok muzip bir arkadaştı. Muzipliği de Ekrem Bey'e yapıyor üstelik. Ekrem Bey ders anlatmaya başladı. Ekrem Bey, "Sanat" dedi. Faruk da önlerde bir yerde oturuyor, "Altın bileziktir hocam" diyor. Ekrem Bey ters baktı, hoşuna gitmedi tabii. Arkadaşımızın orada durması lazım, ama durmuyor muziplik yapıyor. Neyse Ekrem Bey kızdı, kızdığını belli etti ama bir şey söylemedi. Hoca tekrarladı, "Arkadaşlar sanat" diye başladı. Faruk yine, "Hocam altın bileziktir sanat" dedi. Hoca, yanına çağırdı iki tokat attı, ama istedi Faruk. O sınıfta Rahmi Koç, Talât Halman, Mahmut Öngören, Oktay Yenal vardı, oldukça iyi bir edebiyat sınıfıydı. Edebiyat sınıfı olarak hatta o kadar ileriye gittik ki *Daily Tower* adında bir edebi mecmua çıkarıyorduk; yarısı Türkçe, yarısı İngilizce idi, onu okul dahilinde dağıtıyorduk. Güzel bir mecmuaydı, içimizde iyi yazarlar vardı.

— Bu mecmuada çıkan resminiz nedeniyle okulda bir hayli konuşulmuşsunuz...

— Evet. Bu mecmuayı aynı zamanda Amerikan üniversitelerine gönderip karşılıklı değiş tokuş yapıyorduk. Onlar bize kendi mecmualarını, biz de onlara bizim mecmualarımızı gönderiyorduk. Bir gün yatakhanede oturmuştuk. Talat ve Mahmut uzaktan bana, "Arman, Arman, gel gel" diyor. Baktım, ellerinde bir mecmua. Onlar bana, "Şu resme bak" diyor. Baktım, Hawai Üniversitesi'nden gelen mecmuada bir resim; Arthur Caldiera isminde bir Amerikalı'nın resmi ve bana müthiş benziyor, saçı aynı. O zaman saçlarımız simsiyah, yukarıya doğru taranmış. Arkadaşlarım, "Allahını seversen şu resme bak, sana ne kadar benziyor" diyorlar. Baktım, hakikaten, oldukça benziyor. Arthur da Hawai'de tiyatro bölümü son sınıf öğrencisiymiş, o da bizim gibi sahneye bir eser koyuyormuş. Bu nedenle resmi çıkmış. Artık çocuklar işin muzipliğine kaçtı. Sürekli okulda, "Artık Arman Amerika'da ikiz kardeşini buldu" diye konuşmaya başladılar. Bu gazeteyi okulun her tarafına dağıttılar. Çıkardığımız mecmuaya da yazdılar. Hatta bir ulusal Türkçe gazeteye de bunu verdiler. Ben de düşündüm taşındım bu olayı biraz daha geliştirmek istedim. Arthur Caldiera'ya bir mektup yazdım ve hadiseyi aynen bütün çıplaklığıyla anlattım. İki hafta sonra bana on üç sayfalık bir mektup geldi.

— Ne yazıyordu?

— Diyordu ki, "Hayatımda bundan daha büyük bir olay olmadı." Kendini anlatıyordu. Amerikan ordusunda Pearl Harbour Dünya Savaşı'na iştirak etmiş, savaşa katıldığı için de üniversitede burslu okuyan Hawaili biri. Sonra da mektuplaşmayı sürdürdük.

— Arkadaş oldunuz!

— Evet. Resimler gitti geldi. Belki ikiz kardeş kadar olmasa da aramızda büyük benzerlik var. Sonra 1964 yılında ben bir

iş için Japonya'ya gittim. Japonya'dan direkt Asya üzerinden Türkiye'ye dönmektense Hawai üzerinden Türkiye'ye dönmeyi düşündüm. Hawai'deki kardeşimizi görmek istedim. Yaz günüydü, ona hiçbir şey söylemeden sürpriz yapmak istedim.

— Arkadaşımızın haberi yok muydu ona uğrayacağımızdan?
— Hiç haberi yoktu. Sene 1964. Benzerliğimizin meydana çıkmasından on üç-on dört sene sonraydı. Zaten yazışıyorduk. Neyse, Japonya dönüşü Hawai'ye indim, otele yerleştim ve arkadaşımın evine hemen bir telefon açtım. Hanımı çıktı "Ben, İstanbul'dan Arman Manukyan. Arthur'un ikiz kardeşiyim" dedim. Kadın şaşırdı: "Siz benimle alay mı ediyorsunuz? Sen John musun, dalga geçme benimle" dedi.

Ben ısrar ettim, "John değilim, ben Arthur Caldiera'nın Türkiye'de vaktiyle meydana çıkmış ikiz kardeşiyim" dedim. Arthur üniversitedeymiş. Akşam aradım, Arthur eve gelmişti. Müthiş sevindi. Otele geldi, ben heyecanla lobide bir aşağı bir yukarı dolaşıyorum. Sarıldık birbirimize. Biliyorsunuz, Amerika'da pek öyle birbirine sarılmazlar. Ancak, bizimki sıcakkanlı bir arkadaştı. Üç gün müddetle evlerine aldılar götürdüler, gezdirdiler beni.

— Yine okul yıllarına dönelim. Robert Kolej yıllarında hiç pişmanlığınız var mı?
— Hayır, öyle hiç pişmanlık çekmedim. Hiçbir hususta.

Öğrencilerimin hepsinde telefon numaralarım vardır

— Peki, Robert'li olmanın size, hayatınıza etkisi nedir?
— Bizim okuduğumuz dönemlerde burası bir Amerikan müessesiydi ve Amerikalılar'ın bir prensibi vardır. Karşısındakilere yeteri kadar emniyet sağlarlar ve güvenirler. Tek istekleri vardır, onları suistimal etmemek. Amerikalı'ya ne isterseniz yapın sesini çıkarmaz. Ama asla yalan söylemeyin, iyi niyetini suistimal etmeyin. Ben bu prensiplerin çok etkisinde kaldım. Bilhassa öğrencilerime karşı buna dikkat ettim. Bakınız

hocalığımın 53. yılı içindeyim. Bana, "Öğrencilerinizle yaşadığınız kötü bir olay oldu mu" diye sorarlar. Hatırlamıyorum, böyle bir olay yok. Herhangi bir öğrencimin beni kırdığını, beni üzdüğünü, bana karşı kötü bir söz sarf ettiğini bilmiyorum. Olabilir, insani ilişkilerdir, hele bir de hocasınız diye sorun yaşarsınız, yani Allah değilsiniz ya! Ben hiç hatırlamıyorum böyle bir şey. Ben öğrencilerime karşı iyi niyetli hareket ederim, güvenirim. Onlar da bana karşı iyi niyetli olurlar. Bilirler ki karşılarında iyi niyetli bir hoca var, yalan söylemezler. Hiçbir öğrencimin bugüne kadar gelip de bana işte, "Hocam kusura bakmayın, ben dün hastaydım da gelemedim" diye yalan söylediğini bilmem. Hepsinde benim ev, cep telefon numaralarım vardır. İstediği anda beni arayabilir. Onlara, "Bir derdin mi var, sınıfa gelmeyecek misin, bir işin mi var? Olabilir insanlık hali, hasta mısın? Bana lütfen bir telefon et" derim. Bu kadar iyi niyet gösterince onların sana farklı davranmasını bekleyemezsin.

— *Size bu duyguyu Robert Kolej mi öğretti?*
— Evet. Amerikalılar bizi yetiştirirken bilhassa bunun üzerinde durdular. Bir de tabii çok açık fikirli insanlardır. Burada çok değişik kökenli öğrencilerimiz vardır. Ermenisi, Rumu, Musevisi, Almanı, İngilizi, Fransızı okur. Biz bugüne kadar hep bir arada aynı hava içerisinde olduk. Farklı fikirleri savunan çok liberal bir şekilde büyüdük bu ortamda. Talebelerimde özellikle dikkat ettiğim en önemli şey diyalog felsefesidir. Bu bence çok önemli bir felsefe. Siz ne kadar da iyi hoca olursanız olun eğer öğrencinizle diyalogunuz yoksa, önemi yok. Bu diyalog; hem okul içinde, hem okul dışında da olacak. Öğrenciyi mezun ettikten sonra da hoca ilgilenmeli, derdi olup olmadığına bakmalı.

— *Bir de okulun 77 Gün Törenleri varmış. Çok ilginç şeyler yapılırmış...*
— Mezuniyete 77 gün kala, hangi güne rastlıyorsa o günü yalnızca son sınıf öğrencilerinin okulda istediklerini yap-

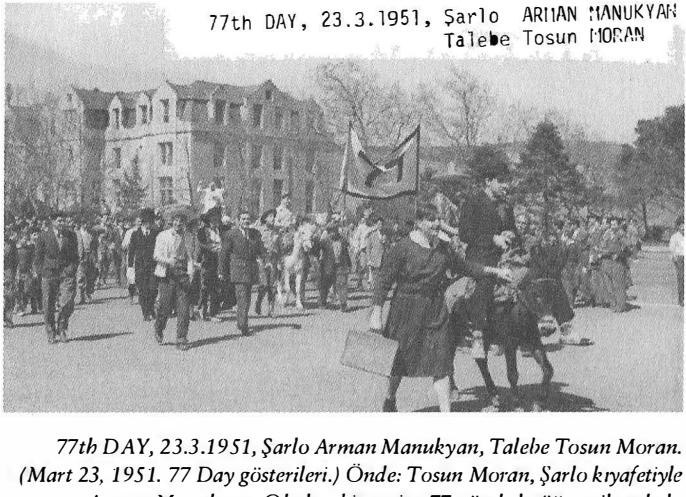

51 Mezunları hocaları Turgut Erem'le birlikte, okul bahçesinde. (2'nci sıra soldan birinci.)

maları serbest; hem hocalara, hem öğrencilere karşı ne istiyorsa yapabilirler. İsterlerse gidip bir hocanın kafasına bir kova su dökebilirler. Örneğin bizim 77 günde okula canlı eşek getirmiştik. Ben Şarlo kıyafeti de giymiştim. O günün akşamında 77 balomuz oldu. Herkes kız arkadaşını davet etti.

— *Her istediğiniz şeyi yapabiliyorsunuz, ceza yok öyle mi?*
— İstersen bir hocanın başında yumurta kırın, gidin hocaya yumruk atın veya bir sınıfı basın ve "Bugün artık ders yapmayacaksınız" deyin, bunların hepsi serbest. Bizden bir yıl sonra öğrenciler 77. günde okula bir deve getirdi. Deveyi binaya sokmak istediler. Deve maşallah büyük, giremedi kapıdan. 77. gün bir Amerikan geleneğiymiş. Ancak, Boğaziçi Üniversitesi'ne geçilince bu gelenekler artık tatbik edilmemeye başladı.

— *Robert Kolej'de hocalarla ilgili bazı anılarınız vardır.*
— Robert Kolej'in 3. sınıfındayken ilginç bir seyahat anımız var. Onu anlatmak istiyorum:

77th DAY, 23.3.1951, Şarlo Arman Manukyan, Talebe Tosun Moran. (Mart 23, 1951. 77 Day gösterileri.) Önde: Tosun Moran, Şarlo kıyafetiyle Arman Manukyan. Okulun bitmesine 77 gün kala öğrenciler okula eşek getirmişler.

Can Toktar, Oktay Yenal ve ben bir bahar tatilinde Beyrut'a gitmeyi düşündük. Kız kolejindeki arkadaşlarımızdan Güler Topkaya'nın babası da Devlet Demiryolları'nda önemli bir pozisyonda bir yönetici olduğu için bize trende özel bir kompartıman açtı. Bu trenle Halep'e kadar gittik ve akşama oraya vardık, otele yerleştik. Talebe usulü çok ucuz bir otele gittik. Üçümüz aynı odada kalıyorduk. Geldiğimizin akşamı Halep şehri hakkında otelciden bilgi aldık. Otelci bize, "Siz Türkiye'den geliyorsunuz, Türksünüz, kebap çok seversiniz. Burada çok meşhur Agop isminde bir kebapçı var. Muhakkak onu ziyaret edin" dedi.

O gece yattık. Ertesi sabah erken kalktık. Agop'un yerini öğrendik. Gittik, önü perde ile kapatılmış bir dükkan. Tabii sabah erken olduğu için henüz restoran açılmamış. Öğlen ve akşam servisi var. Perdenin aralığından ben başımı içeriye soktum. Bir baktım içerde uzunca bir masa, masanın üzerine en azından belki 50-60 kilo da kıyma var. İki tane de Arap fellah çıkmış, yalınayak kıymaları dövüyor.

Mezuniyet günü hatırası. Baba Artin, anne Elis, kardeş Ferdi (8. 6.1951).

— *Ayaklarıyla!*
— Evet ayaklarıyla. "Bu ne biçim kebapçı böyle. Böyle kebapçı mı olur" dedik. Neyse her şeye rağmen gidip öğlen kebabımızı orada yedik. Hakikaten çok lezzetli bir kebaptı. Ama böyle bir yöntemi varmış.

— *Başka yere gittiniz mi?*
— Tabii o yıllar da birçok yeri de gördük. Şam'a gittik. Sonra da oradan bir otobüsle Beyrut'a geçtik. Beyrut seyahatimizin bir nedeni daha vardı: Çünkü o zamanlar memlekette büyük kıtlık var. Yıl 1949. Memlekette birçok şey bulunmuyor. Biz hep yamalı çoraplar giyerdik. Pantolon ve ceketler de öyle. Beyrut'tan epey alışveriş yaptık. Güzel bir şehirdi. O zamanlar, "Avrupa'nın Paris'i" deniliyordu.

— *Neydi Beyrut'un özelliği?*
— Sosyetenin akın ettiği bir yerdi. O yıllar dahi büyük kumarhanesi vardı. Avrupa'dan pek çok kişi kumar oynamaya Beyrut'a gidiyordu. Bugünkü Dubai havasındaydı. İş, ticaret, para merkeziydi. Oldukça ucuz sayılırdı, çünkü pek çok şeyi

onlar gümrüksüz alıyordu. Türkiye'den de Avrupa'dan da giden çok vardı.

— Sonra bir daha gittiniz mi Beyrut'a?

— Tabii, birkaç kere gittim. Çünkü orada yaşayan uzaktan bir akrabamız vardı. Bir antikacıydı. Yine aynı güzelliğini muhafaza ediyordu. Fakat sonra on yedi yıl harp yaşadı. Şimdi fena değil durumları ama eskisi gibi değil.

Hocalar bize bağımsızlığı öğretmişti

— Peki, o hocalarımızın sizde iz bırakan, unutamadığımız yönleri neydi?

—Robert Kolej'in 3. ve 4. sınıfında çok ilginç hocalarımız vardı. Bunları anmak istiyorum:

Mesela Mc Neal, David Garwood, Hillary Boyd, Lowrence Seelye, okul rektörü Floyd Black ve bir de dekanımız vardı, Dekan Scott. II. Dünya Savaşı'nda oğlunu Avrupa'daki Alman harbinde kaybetmiş, sonra Türkiye'ye görevli gelmiş ve Robert Kolej'de dekan olmuştu. Uzun yıllar burada görev yaptı. Kendisi öldükten sonra da eşi Türkiye'yi o kadar benimsemişti ki uzun yıllar Türkiye'de yaşadı ve Amerika'ya dönmedi.

Doctor Seelye adındaki hocamız, 2 metre 5 santim boyunda, uzun kollu, ilginç yöntemleri olan biriydi. Mantık ve filozofi hocasıydı. Hemen hemen her ders, bir ufak on-on beş dakikalık bir sınav yapıyordu ve bize, "Eğer sorduğum sorunun cevabını bilmiyorsanız, kafanızdan atmayın. Bilmediğiniz bir şeyi yazmayın. Bilmiyorsanız, 'bilmiyorum' deyin. O zaman size geçer not veririm" derdi. O da bizim üzerimizde çok iz bırakan bir hocamızdı. Eşi de hem burada, hem Arnavutköy'de ders veriyordu.

Bazılarından bahsetmiştim, Mc Neal Hoca, çok iyi bir Amerikan edebiyatı hocasıydı. Garwood da, Boyd da öyle. Bir de Doktor Ulyott'umuz vardı. O da biyoloji ve hijyen derslerini veriyordu.

Bunlar, bizim üzerimizde derin izler bırakmışlardır. Bize bağımsızlık duygusunu anlatan kişilerdi. Bir gencin o yaşta bunları öğrenmesi ilginç. Biz o yıllarda 17-18 yaşlarındayız, bağımsızlığın ne demek olduğunu ve bağımsız bir şekilde büyüyeceğimizi, kendi kararlarımızı kendimizin vermesi gerektiğini, bu işe okuldan başlayacağımızı devamlı olarak bize dikte ederlerdi. Ve hepsinin de hayatımız boyunca bizim üzerimizde çok derin etkileri olmuştur.

— Robert yıllarında kız arkadaş ilişkileriniz nasıldı, gönül işleri ne alemdeydi?

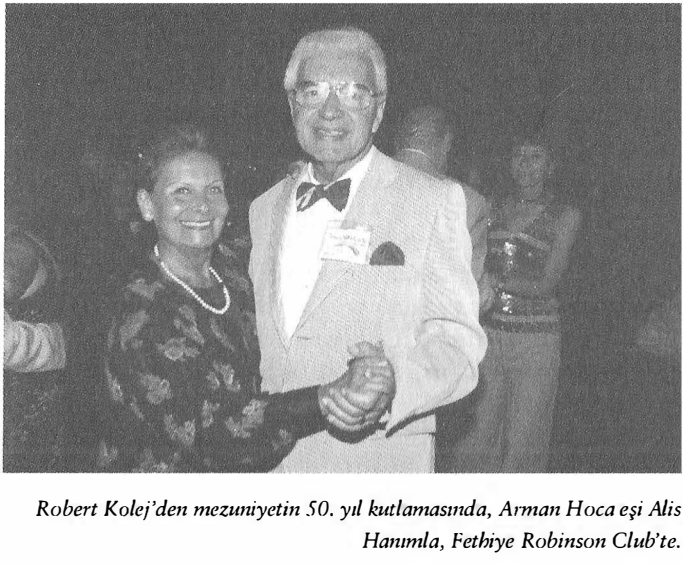
— Bizim Robert Kolej'e girişimiz, 1945; yani yaş 14, 1. ve 2. yıl hazırlık sınıfı. Hazırlık sınıfında okulun sosyal faaliyetleri ile pek fazla ilişkili olmazsınız. Yalnız lisan öğrenirsiniz. Daha doğrusu hazırlık sınıfında olduğunuz için sizi pek adamdan da saymazlar.

9. sınıfla birlikte sosyal aktiviteler de başladı. Bizim burada yegane sosyal aktivitemiz, Arnavutköy'deki kız koleji ile olan münasebetlerdi. Senede birkaç kere kızlı-erkekli partiler olurdu. Karşılıklı olarak sınıf partilerinde birbirimize gider gelirdik.

Bu arada kız koleji ile çok iyi arkadaşlıklarımız kuruldu, hatta bugüne kadar aradan elli beş yıl geçmesine rağmen o arkadaşlıklarımız devam ediyor; mesela Ülker Bilimer, Kızlık soyadları ile söylüyorum, bugüne kadar kendi kardeşimden bile bana daha yakın olan bir kız arkadaşım. Halide Almaz, rahmetli Güler Topkaya.

Robert Kolej'deki kız arkadaşlarla fazla duygusallık olmadı. Zaten yaşımız 14-16. Andreana Vulahopulo, o benim ilk yemeğe davet ettiğim bayan arkadaşımdı. Rezzan Tek, şu anda Amerika'da. Aysel Dümer, çok sevdiğim arkadaşlarımdı. Bu kız arkadaşlarımla çok samimi bir çerçeve içerisinde devamlı görüşürdük. Hatta bu Ülker'den bahsetmek istiyorum; çünkü benim en yakın kardeşlerimden biri Ülker'di.

Ülker'in babası Vehbi Bey, son derece mutaassıp bir insandı. Gayet iyi hatırlıyorum. Şimdi okul içindeki partilere

Robert Kolej'den mezuniyetin 50. yıl kutlamasında, Arman Hoca eşi Alis Hanımla, Fethiye Robinson Club'te.

tabii aileler pek karışamıyordu. Ülkerler'i bir gün bizim eve davet etmiştim, evde parti veriyorduk. Bir yılbaşından sonraydı. Ülker'in babası sormuş, kimin evine gideceğini. Babası bize geleceğini öğrenince, "Eğer Armanlar'a gidiyorsan müsaade var, ama başkasının evine müsaade yok" diyor.

— *Size güvenmişler...*
— Evet. Hakikaten çok büyük bir parti vermiştik. Ülkerler, başka kolejden arkadaşlarımız vardı.

— *O zamanlar ev partileri çok yapılırmış.*
— Evet, ev partileri modaydı.
— *Nasıl oluyordu?*
— Kendinize yakın hissettiğiniz kız ve erkek arkadaşlarınızı çağırırsınız. On beş-yirmi kişilik partiler olurdu. Herkes kendi sırası geldiğinde bu partileri tekrarlardı. Bu partilere gelebilen kızlar da vardı, gelemeyenler de "Arkadaşıma gidiyorum" diye kaçamak gelenler de olurdu.

— Anneniz, babanız evde olur muydu, yoksa yalnızca gençler mi?
— Annem, babam her ikisi de gayet demokrat insanlardı. Evde kalmamayı tercih ederlerdi. Kalmak istemezlerdi: "Aman yalnız fazla aşırıya kaçmayın" derlerdi. Zaten ne yapılırdı ki? Dans olurdu, yiyecekler vs.

— Anneniz mi yiyecekleri hazırlardı?
— Evet, annem, anneannem yapardı. Evet, her ikisinin de elinden gelirdi.

— İçki olur muydu?
— Hafif içkiler.

— Peki, konu-komşu rahatsız olmaz mıydı, yoksa herkes yaptığı için herkes birbirini idare mi ederdi?
— Vallahi, konu-komşuyu pek böyle rahatsız edici bir şekilde bir şey yoktu.

— Yirmi kişi bir evde bugün... Yirmi genç!
— Evet doğru, yirmi genç 17-19 yaşlarında, ama öyle aşırıya kaçmadan, fazla patırtı gürültü etmeden yapılırdı partiler. Kimseden bir şikayet duyduğumu pek hatırlamıyorum, buna dikkat ederdik.

— O yıllarda en sevdiğiniz müzisyen, sanatçı kimdi? Ne tür müzik dinlerdiniz? Ev partilerinde ne ile coşardınız?
— Ev partilerinde dans müziği. Yani bugünkü gibi bir kere pop müzik yok; yani popüler değil.

— Hangi dansları yapardınız?
— Mesela en fazla yaptığımız da komparsita ile tango.

— Nerede öğreniyordunuz bu dansları?
— Annelerimiz gayet iyi biliyordu. Annem de babam da çok iyi dans ederlerdi. Annem kendi düğününde de komparsita

ile babamla ilk dansı yapmış. Tabii komparsita malum, oldukça eski bir tango, çok da güzel bir tango. Bir de Celal İnce çok dinlerdik. Türk tangoları son derece revaçtaydı. Caz müziği pek fazla revaçta değildi. Tango, Fokstrot, Vals, Avusturya Valsleri vs.

— Siz ailenizden mi öğrendiniz bu dansları, okuldan mı?
— Okuldan, arkadaşlarımızdan öğrendik. Anne, babamdan dans hususunda bir yardım görmüş değilim, ama onlar iyi dans ederlerdi. Amcam çok iyi dans ederdi, bekardı böyle şeylere pek meraklıydı. Ev topluluklarında da böyle danslar olurdu. Fener'de, Şişli'deki evlerde dans eksik olmazdı. Halam da iyi dans ederdi.

Şişli Spor Kulübü

— O zamanlar profesyonel olarak spor yapmak mümkün değildi galiba, ama siz sporcuydunuz da aynı zamanda. Yani girişimciliğinizin yanı sıra sporculuğunuzla da tanınıyorsunuz. Sporu hiç profesyonel yapmayı düşündünüz mü?
— Hayır, düşünmedim, çünkü bir amatör kulüpte idim. Bu amatör kulüp, yani Şişli Spor Kulübü ile tanışmam 1947 yılında oldu; yani 60. yılı geçtik. Okulda spor yapıyorduk muhtelif dallarda. Bir de dışarıda bir kulübe üye olunca, orada da basketbola bir yatkınlığımız oldu. Futbol da var ama daha fazla basketbolla ilgileniyorum. Futbolu daha çok Robert Kolej'de oynuyordum, ama sporda profesyonelliği kesinlikle düşünmedim.

— Peki, Şişli Spor Kulübü'nü biraz anlatır mısınız, yani Robert'teyken tanıştınız, nasıl oldu tanışmanız?
— Sene 1947, yani ben 16 yaşındayım. Bir hafta sonu Şişli'den, Halaskargazi Caddesi'nden Osmanbey'e doğru yürürken, o zaman Şişli Kulübü'nün Genel Sekreteri olan Bay Jirayr Çakır'la yolda tanıştım. Pangaltı Lisesi'nde okurdu o da vaktiyle. Şişli Kulübü'nün bir üyesi olduğunu da bilmiyorum.

Şişli Spor Kulübü açılışı. Şişli Kulübü şeref başkanı Arman Manukyan, Türkiye Ermenileri Patriği Başpiskopos Mesrop Mutafyan'a hatıra verirken. (12.12.1998.)

Şişli Kulübü'nün varlığını dahi ben o çocuk halimle pek fazla bildiğim yok. Yanıma geldi, "Arman bu hafta basketbol maçımız var" dedi.

Ben de, "Ben basketbol oynamayı bilmiyorum" dedim. Çünkü o zaman daha çok yeni başlamışım. O da, "Zararı yok, sen gel. Biz sana bir forma bulacağız. İşte topu tuttuğun kadar... Bütün mesele bu. Önemli değil basketbolu bilip bilmemen. Sen yalnız gel. Orada bir takım olarak çıkalım. Kendimizi, rüştümüzü ispat edelim, gösterelim. Ondan sonra oynadığınız kadar oynarsınız" dedi. O yıl, bir gençler ligi kurulmuş, ona eleman arıyormuş Jirayr Çakır. Kendisi, Şişli Kulübü'ne çok uzun yıllar yararlı olmuş; sporcu bulma, yönetim, idari mekanizmada çalışma açısından çok yararlı olmuş biriydi. Yanlış hatırlamıyorsam, bir cumartesi günüydü, Galatasaray Kulübü'nün Beyoğlu'nda Asım Galip Sokak'taki lokalinde olacak maçı kabul ettim. Ama önce Şişli Kulübü'ne gittik.

— Kulüp, Taksim'de miydi?

— Evet! Halen aynı yerde. Fakat tabii eski vaziyeti ile şimdiki vaziyeti arasında çok büyük farklılıklar var. Neyse maç zamanı gittik, formaları giyindik. Kiminle oynadığımızı şu anda iyice hatırlamıyorum ama bizim gibi genç bir takım çıktı. Altı kişiyi ancak toplayabilmiş Jirayr. Nitekim çıktık ve mağlup da olduk o günü müsabakada. Ama bende bir heves uyandı.

— Basketbola karşı...

— Evet, basketbola karşı. Robert Kolej'de de oynuyorduk basketbol. Ondan sonraki yıllarda; 1947-50'li yıllarda tabii daha ilerlettik. İyi antrenörler nezdinde çalıştık. Hem Robert Kolej'de, hem Şişli Kulübü'nde oynadık. 1947 yılında da Şişli Kulübü federe oldu; yani federasyona bağlı resmi bir kulüp oldu. Bütün müsabakalara girdi.

Şişli Kulübü halterde çok iyiydi. Türk halterinin başlangıcında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye şampiyonu halterciler yetiştirmiştir. Boksta son derece iyiydi. Son yıllarda bu her iki branş da kaldırıldı. Tabii zor branş, pek alakadar olan da

Şişli Spor Kulübü sezon açılışı. Patrik Mutafyan (ortada), Arman Hoca (sağdan birinci). (12.12.1998.)

Şişli Spor Kulübü sezon açılışı. İki başkan Arman Hoca ve Haygaram Karasu, 52. yıl pastasını kesiyorlar.

yok. Basketbolda, voleybolda da fena değildi; kızlı-erkekli takımları vardı. Futbol takımı da ikinci kümede oynuyordu.

Bütün bunlar tabii amatör bir çerçeve içerisinde yapılıyordu. Esasen o yıllarda profesyonelizm bugünkü kadar gelişmiş de değil. Siz bana diyorsunuz ki: "Profesyonel bir duygu uyanmadı mı?" Uyanmadı, çünkü böyle bir hadise yok. Sporculara para verme olayı yok ve böyle transfermiş vesaireymiş gibi olaylar yok. Her şey amatör çerçeve dahilinde oluyor.

Papyonla tanışma

—Şimdi bütün hayatımızla özdeşleşen, bir parçanız haline gelen papyona gelelim. İlk tanışma 1949'da Amerikan Kız Koleji'nde verilen partiyle mi oldu?

— Benim papyon ile yakından uzaktan bir ilişkim yoktu, papyon taktığım da yoktu. Genelde takmıyordum papyon. Bir sınıf partisi vardı, yatılı arkadaşlarla konuşuyorduk. Bir-

birimize ne giyeceğimizi soruyorduk: "Aman, iyi bir elbise giyelim. Kızlara gideceğiz ne de olsa."

Kravatlarımızı birbirimize gösteriyoruz, benim de nereden geldiğinin farkında değilim, bir papyon kravatım vardı. Dedim ki çocuklara: "Ben papyon takacağım bugün. Bunun havasını da atacağız" Yani biraz havalı gidelim oraya diye bu yolu bulduk. O zaman herkes papyon takmıyor. Neyse kalktık, gittik...

— *Ne renkti papyonunuz?*

— Kırmızı renkti. En çok sevdiğim renk kırmızıydı. Kırmızı papyonu taktık, gittik. Çocuklardan alay edenler oldu: "Aaa papyon takmış! Bu da nereden çıktı." Çok popüler bir olay değil. "Siz bir kız kolejine gidin de görürsünüz oradaki havayı. Bak papyonla ne kadar beğenecekler" diyorum onlara. Bir de lacivert elbisem vardı hatırladığım kadarıyla, onu da giymiştim. Kalktık gittik, gayet güzel bir parti oldu. Orada

Şişli Spor Kulübü'nde basketbol oynarken.

da neşelendik. O hafta sonu benim papyonla ilk tanışmamdı. Ondan evvel hiç papyon falan takmamışım. Belki çocukken takmış olabilirim. Hatırlamıyorum. Biliyor musunuz, küçük çocuklara bazı törenlerde takılır. Belki takılmıştır bilmiyorum.

Her hafta sonu olduğu gibi o hafta sonu da Şişli'deki halamı ziyarete gittim. "Halama da bir numara yapayım, ona da papyonla gideyim şaşırsın"dedim. Hoş kadın tabii kendisi, nüktedan da bir kadıncağız, "Bu ne ya! Nereden çıktı bu papyon" dedi, "Hala, gittik kızlara hava attık" dedim. O da durdu, durdu, durdu: "Bak Arman! Sana çok yakışmış bu papyon. Oğlum sen bunu hiç çıkarma. Uzun kravat da takarsın da ama bu sana çok yakışmış, daima papyon tak" dedi. Sene 1949-50 diyelim, o yıllarda oldu. Halamın o sözlerinden sonra bende bir papyon tutkusu başladı. Ondan sonra her fırsatta kullandım. Her kravat takmak mecburiyetinde kaldığım zaman papyonu tercih ettim.

— *"Tutku" dediniz...*

— Papyonları biriktirmeye başladım. Şimdi yüzden fazla papyonum var evde; çünkü her yıl öğrenciler bana papyon hediye ediyor. Hocalığa başlamamdan sonra bir bakıyorum bir paket geliyor: "Biliyorum, bana papyon hediye almışsınızdır" diyorum çocuklara. Bir açıyorum hakikaten gömlek veya papyon ya da gömlek ile birlikte papyon. Her yıl muhakkak bir papyon alıyorum. Amerika'ya gittiğimde çok papyonlar aldım. Eski model papyonlar klipli olurdu, takılması kolaydır. Yeniler öyle değil, kendinizin bağlaması gerekiyor, uzun boylu uğraşacaksınız. Ben daha fazla kliplileri tercih ediyorum.

Bir gün taktığım papyonun tarihçesini araştırdım. Uzun kravat, Hırvatlardan gelmeymiş, yani Hırvat, "kravat" o isimden geliyor hatırladığım kadarıyla, bir yerde kitaptan okumuştum.

Papyonu da inceledim. Bir, iki ansiklopedi karıştırmıştım o zamanlar. Beş bin yıl evvel. İnsanlar ayak bileklerine bir

bağ atarmış yürümek amacıyla; artık ayakkabı amacıyla mı veyahut başka bir amaçla, bir koruma amacıyla mı bilmiyorum. Fiyonk yaparlarmış. Ondan sonra o fiyonk ayak bileğinden yukarıya doğru çıkmış, bele bir şey bağlayıp fiyonk atmışlar. Beline atkı bağlıyor. Benim enişte de bel atkısız sokağa çıkmazdı. Yani önce ayak bileğine, sonra bele ve daha sonra da boyuna çıkmış ve papyon şeklini almış. Tarihçesi buymuş papyonun.

— *Nasıl bel atkısı?*
— Bel atkısı; yani beline iç çamaşırının üzerine uzun bir atkı takılır. Korse, kuşak. Buna bel atkısı diyoruz. Enişte onsuz sokağa çıkmazdı, dedem de öyle. Babam takmadı, amcam da takmazdı ve "Bu demode iş" derdi. Bir de eskiler hep uzun külot giyerlerdi, ayak bileğine kadar. Şimdi de giyen var eskilerden ama artık demode oldu.

— *Siz nişanınızda da düğününüzde de papyon taktınız değil mi?*
— Evet, düğünde papyon taktım. Nişanda da galiba papyonluydum.

— *Peki, yadırgayan olmadı mı? O yıllarda herhalde çok az insan takardı.*
— Evet, çok az insan papyon takıyordu. Pek yadırgayan olmadı. Tek tük yadırgayanlar oluyordu: "Aaa papyonlu!" diye. Daha doğrusu bana, "papyonlu" demiyorlar da. Hocalık mesleğimde "kelebek hoca" diyorlardı bana. Annem, babam da çok benimsemişti, onlar da seviyorlardı. Büyükannem de anneannem de çok beğenmişti:
"Bu sana çok yakışıyor" diyordu.

— *Alis Hanım nasıl karşıladı?*
— Çok iyi! Çok iyi, ama onun yine esas sevgisi uzun kravattadır. Kravatın da bana yakıştığını söyler. Doğrudur o da çok yakışır. Zaman zaman, onu da takarım.

Fullbright bursunu kazananlar Amerika'ya giderken. Arman Hoca, sol başta oturuyor.

—Robert'te okurken ne olmak isterdiniz? Çünkü arkadaşlarınız sizi: "Arman Manukyan'ın hoca olacağı aklımıza gelmezdi" diyorlardı. Sizin hayalinizde hangi meslek vardı?

— Benim aklımda da hocalık mevzu yoktu. Küçükten beri, yani 15-16 yaşımızdan beri, halamın oğlu Yetvart vardı, onunla hep babamız ve amcamız tarafından işyerine götürülürdük. Bilhassa yaz ayları, boş zamanlarımızda, onlara çantayla yemek taşırdık ve kendi çapımızda kendi yaşımıza uygun işler gördürürlerdi bize. Yazı işleri, satış ile ilgili bazı şeyler yapardık. Çünkü Manukyan Biraderler firması da o zaman mevcuttu, yani iyi bir durumdaydı, personele de ihtiyacı vardı.

Babam da, amcam da hep şu fikri bana aşılamıştır, amcam ölümüne kadar, babam tabii çok daha sonraki yıllar dahil: "Oğlum, siz iyi bir tahsil görün. İyi tahsil gördükten sonra sizin yeriniz burası" derdi. Zaman zaman da bunu tekrarlardı ve o fikirle büyüdük. Yani ben Robert Koleji mezunu da olsam üniversiteyi pek fazla düşünmüyordum. İşyerim hazırdı. Bu fikirle büyüdük. Hocalık kesinlikle aklımızda yok.

— Siz kolejden sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde okudunuz değil mi?
— Evet, çok kısa bir süre.

— Hangi yılda başladınız?
— 1952, yani bir yıl devam ettim sonra askere gitmeyi düşündüm; çünkü babamın yanında çalışıyordum. İktisat Fakültesi'ne büyük bir devam mecburiyeti yoktu. Yalnız mecburi olan derslere giriyordum. Beyazıt'ta İktisat Fakültesi'ne gittim. Bir yıl devam ettim, 1953 yılına kadar. Sonra babam, "İyi, güzel de benim sana ihtiyacım var. Sen üniversiteye gidiyorsun, işten ayrılıyorsun. Bu arada askerlik ne olacak?" dedi. Düşündük, taşındık. Şimdi ortada Alis de var. Ben askere de gitmek istemiyorum. Askerlik de bir borç tabii. Eninde sonunda yapacaksınız, bunun kaçışı yok. Ani bir karar verdim, babamın da ısrarı üzerine, 1953 yılının nisan ayında askere gittim.

— Ama Robert Kolej Yüksek Okulu Ekonomi ve Ticaret Bölümü diploması alıyorsunuz değil mi?
— Evet evet!

— 1952'de bir melodili ıslık plağı çıkarmışsınız?
— Evet!

— Siz enstrüman çalıyordunuz oysa...
— Evet, ben 1945'ten 1948 yılına kadar da akordeon çalıyorum. Babam dedi ki, "Ne müzik aleti çalmak istersin?" O zaman akordeon son derece popüler. Gençler için de kolay bir enstrüman. Babam bana Hohner marka bir akordeon satın almıştı; siyah-beyazdı. Seksen baslık bir akordeon. Pandeli adında da bir hoca tutmuştuk. Pandeli, o zaman çok meşhurdu. Her akordeonu alan, Pandeli'den ders alıyordu. Babam, araştırmış, sormuş, soruşturmuş, "Sen de Pandeli'den ders al" dedi. Pandeli eve geliyordu, hatta Büyükada'dayken Büyükada'ya geliyordu. İstanbul'a taşındığımızda İstanbul'daki evimize geliyordu. Beş yıl akordeon dersi aldım.

— Beş yıl!
— Evet, beş yıl! 1945'ten 1949 senesinin sonuna kadar, dört-beş yıl. Sonra okuldan mezun olmaya yakın 1951 yılında akordeonu bıraktım. Akordeon ile o zaman daha çok tangolar, valsler, fokstrotlar, eski müzikler, dans müzikleri çalıyordum. Aile toplantılarında hep çalardım. Aileye misafirler gelince onlara akordeon ile parçalar çalıyordum. Babam da meraklıydı. Vaktiyle keman çalarmış, çok küçükken. Düşünün, 1910'lu yıllarda keman dersi almış, hani kolay olaylar değil. Amcam da mandolin çalarmış. O zamanlar popüler enstrümanlarmış. Akordeonla birlikte ağız mızıkası da çok iyi çalıyordum. Benim de dudaklarım çok ince olmadığı için iyi ıslık çalabiliyordum. Baktım ıslığım iyi, bir gün düşündüm ve plak doldurmaya karar verdim. Plak kayıt işi yapan bir arkadaş bulduk. Bugünkü gibi değil tabii, zar zor bulduk bu arkadaşı. 78'lik taş plak.

— Taş plak!
— Eski plaklar, büyük olurdu. Şimdiki gibi DVD, CD efendim 33'lük vs. bu gibi olaylar yok. Osmanbey'de stüdyo gibi bir yer vardı. Ama bugünkü stüdyo gibi düşünmeyin. Oraya gittik, kayıt cihazı vardı. Ben ıslık çaldım, parçalar söyledik. Dört-beş tane parça söyledik. Tango, popüler parçalar var. Halen saklıyorum evde duruyor. Eski pikap da var evde. Pek uzun yıllardır çaldığım yok. Bu ıslık plağını kolejdeki arkadaşlar da duymuşlardı, hep alay ediyorlardı: "Arman ıslıkçı oldu! Arman ıslıkçı oldu!"

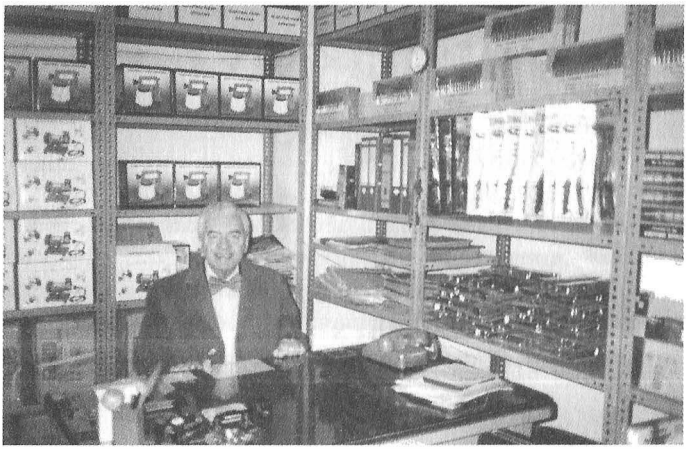
— E, ne yaptınız sonra o plağı? Yakınlarınıza dağıttınız mı?
— Tek plaktı.

— Bir tane!
— Tek! Tek! Tabii tek, büyük!

İKİNCİ BÖLÜM

Manukyan Biraderler

Manukyan Biraderler bir toptancı müessese, perakendeci değil. Sonuna kadar da öyle kaldı, yani hiçbir zaman perakende işi yapmadık. 1930'dan 1951 yılına kadar, yirmi yıl babam ile amcam yürüttü işleri. On beşe yakın personel çalışıyordu işyerinde. O zaman için az değil, orta çapta bir müesseseydik. Anadolu'nun her köşesinden müşterileri var ve onlara toptan mal satıyorduk.

Manukyan Biraderler firmasında (Eylül 2004).

— *Manukyan Biraderler'e geçelim ne dersiniz?*
— Daha önce de anlattığım gibi, Manukyan Biraderler (babam Artin ve amcam Dikran Manukyan) 1930 yılında kurulmuş. Eminönü'nde Saka Çeşme Sokak Fındıklıyan Hanı. Beşaltı yıl kaldıktan sonra yan sokağa geçmişler. Oldukça büyük bir yer tutmuşlar ve orada iki kardeş işe devam etmişler. Esas işleri kundura malzemesi satmak. Herkes bizi o yıllarda "Çivici Manukyan" olarak tanıyor. Neyse, iki kardeş çok çalışmışlar. Bilhassa İtalya ve Almanya ile yurtdışı münasebetleri var. Hem İtalya hem Almanya'da çivi mamulleri üzerinde oldukça büyük fabrikalar vardı. Babam onlarla alakadar olmuş, onların mümessilliğini almış ve daha fazla ithalat yapıyor toptan olarak satıyordu; yani Manukyan Biraderler bir toptancı müessese, perakendeci değil. Sonuna kadar da öyle kaldı, yani hiçbir zaman perakende işi yapmadık. Anadolu'da çok büyük müşterilerimiz oldu. 1930'dan 1951 yılına kadar, yirmi yıl babam ile amcam yürüttü işleri. On beşe yakın personel çalışıyordu işyerinde. O zaman için az değil, orta çapta bir müesseseydik. Anadolu'nun her köşesinden müşterileri var ve onlara toptan mal satıyorduk. Tabii o zamanki kundura, ayakkabı malzemeleri ile şimdiki ayakkabı malzemeleri arasında çok farklılıklar var. O zaman, "çiriş" denilen bir madde vardı, ayakkabının derisi, köselesi onunla yapıştırılırdı.

— *Çiriş?*
— Çiriş, topraktan çıkan un gibi bir şeydi. Kunduracılar onu suyla karıştırıp kullanırdı. Zamk gibi olduktan sonra yapıştırırlardı. Sonradan solüsyon, kimyevi yapıştırıcılar çıktı ama ilk başlarda çiriş kullanılırdı. Ağaç çivisi vardı. İlk önce çiviyi

çakmadan evvel ağaçtan yapılma çivi çakarlardı; ağaçtan, kürdan gibi bir şeydi. Çiviyi onun üzerine çakarlardı.

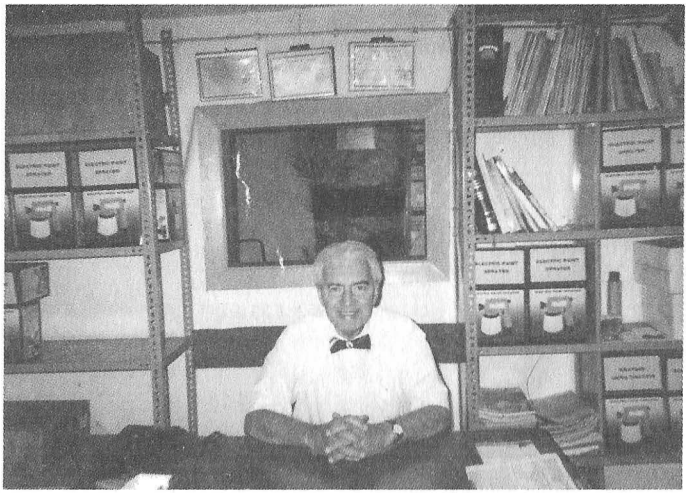
Mesela böyle taban lastikleri yoktu, yalnız ökçe lastikleri vardı. Şimdi bütün tabanlar lastik oluyor. Yalnız ökçemizin lastiği değişiyor ve bir de burun demiri kullanılırdı, ayakkabıların ucuna demir çakarlardı.

— *Neden?*
— Çarpmasın, sağlam olsun diye. Bir de bilhassa babam, askeriyeye nalça satardı. Nalça bilhassa askeri ayakkabılara ve erkek ayakkabılarının böyle taban kısmına konulan bir demir parçasıydı, nal şeklindeydi. Onun için "nalça" deniliyordu. Çok nalça satardı babam. Ben de hatırlıyorum herkes nalça kullanırdı. Çünkü nalça daha ucuzdu. Ayakkabınızın altına, ökçesine, nal şeklinde çivi ile çakılırdı.

— *Sağlam mı olurdu?*
— Sağlam, sağlam, demirdendi. Eskiden yürürken ayakkabılar hep "çat çat çat" diye ses çıkarırdı.

— *Evet...*
— Manukyan Biraderler 1951 yılına kadar bu şekilde kundura malzemesi ile devam ettikten sonra, 1951'de ben mezun oldum. Bundan sonra işyerine gitmeye başladım. Ben ve halamın oğlu Yertvart. O, daha da. erken gitmeye başlamıştı, çünkü o benden 3 yaş büyüktü.

— *Kardeşiniz bu arada dükkanda mıydı?*
— Yok! O daha dükkanda değil. O benden 6 yaş küçüktü. Ben ve halamın oğlu kuzenimle işe başladık. Kuzenim ile kardeşimden de daha yakın olmuşum, çünkü hep birlikte büyümüşüz. İşe başlayınca baktım çok köhne bir dükkan. Birer tane ampul asmış babam o zamanların düşüncesi ile pek konfor yok. Babama, "Baba, ben burada nasıl çalışacağım. Robert Kolej'den mezun olmuşum, parlak öğretim görmüşüm" dedim. Babam, "Alışırsın oğlum, alışırsın. Biz de vaktiyle böyle değildik, biz de alıştık" dedi.

Manukyan biraderler firmasında.

Ben de en kısa sürede yenilik yapma planları kurdum. Bu arada babam, kalbimin kırılmasını da istemiyordu. Şimdi iyi bir okuldan mezun olmuş olan beni, işyerine davet etmişti. Tabii o zamanlar profesyonel hayat denilen bir olay da yok, yani böyle başka bir firmaya gidip de çalışmak da yok. Herkes babasının işinde çalışıyor, babasının işinde çalışmak istemeyen de bir yerde memur oluyor. Profesyonel hayat, 1970'li 80'li yıllardan sonra başladı.

Neyse, ben yavaş yavaş dükkanda değişikliklerle ilgili şeylere başladım. İlk olarak tavanda asılı duran ampulden başladım. Tek ampul, bir kordon, ucunda da tek bir ampul var; yani bir avize şeklinde bile değil. Dangıl dungul asılı. Amcam da birkaç kere Avrupa'ya gitmiş gelmiş, yani yabancı görüşleri oldukça kuvvetli bir insandı. O bana çok destek verdi. Bütün işyerinin ışıkları değişti. Florasan da vardı o zaman, florasan oldu. Babam bana karşı çıkmıyor ama masraf olacak diye kaygılanıyordu. Tabii yeniliklerin hepsi, masraf etmek demekti. İlk aşamada başarılı olduk. Işıklar değişti.

Sonra babamın yazıhanesi çok eski bir yazıhaneydi. 1930'lu yıllardan kalma ağaçtan yapılmış yazıhaneydi. O zamanlar da çelik masalar popüler olmaya başlamıştı. Bunu değiştirmek istedim, babam amcamın hatırası diye karşı çıktı. Ben kendime üç tane çelik masa aldım. 1954-55, ben hâlâ çalışıyorum. Bu arada bir-iki personel değişikliği oldu işyerimizde. O gelen personelden biri, "Zamanla da bu kundura malzemesi işi zayıflayacak. Çünkü kundura yapım işleri değişti. Yeni malzemeler çıktı. Bu Eminönü piyasası el aletleri ile alakadar oluyor. Biz de biraz dönüş yapalım" diye bizi uyardı. 1955-56 yılında onun dediğini yaptık. Çünkü demir hırdavatçılarının yanında uzun yıllar çalışmış biriydi, babam onu satış memuru olarak almıştı. Onun verdiği fikirlerle biz el aletleri grubunda çalışmaya başladık. Fabrikaların kullandığı her türlü alet, edevat, elektromekanik aletler, motorlar vs. gibi şeyler üzerinde durmaya başladık ve baktık ki o branş daha iyi gidiyor.

— *Personeliniz size yön verdi...*
— Evet, bize ışık oldu. Yine çivi işini bırakmadık. Fakat zamanla uzaklaştık çivi işinden. Artık yeni yapılan ayakkabılara çivi çakılmamaya başlandı. Her şey yapıştırma usulü oldu, lastik tabanlar vs. oldu; yani o branş zayıfladı. Bu arada el aletlerinde babam İtalya'da birkaç tane mümessillik aldı. Piyasada o zamanlar çalışan hep Musevi komisyoncular vardı, onlarla çalışmaya başladılar ve devamlı ithalat yaptılar. Bütün güçlerini ithalata veriyorlar. Gelen ithal malları piyasaya toptan olarak satıyorlardı. Anadolu'nun her ilinde çok iyi müşterileri vardı. Tabii eskiden sistem değişikti. Devamlı Anadolu'dan mal almak için İstanbul'a insanlar geliyordu. Şimdi yine gelenler var; ama artık telefon var, faks var, e-mail var, her türlü komünikasyon cihazları ile siparişler hallediliyor. Ama o zamanlar İstanbul'a gelen Anadolu müşterisi pazarlık eder, canınızı çıkarırdı. O zamanlar öyleydi. Aşağı yukarı 10 bine yakın müşterisi olmuştu Manukyan Biraderler'in, Anadolu'da.

Çiçekpazar, Manukyan Biraderler kadrosu (1972).

1956'ya gelince, Manukyan Biraderler muteber bir firma olmuş, iyi isim çıkarmış, iyi müşterileri olmuştu. Ama bu arada 1956 yılında da benim hocalığım başladı, ama hocalığımın başlaması hiçbir zaman işimi engellemedi.

— *Yine gittiniz, Manukyan Biraderler'e.*
— Tabii tabii! Hiçbir zaman bırakmadım. Geçen seneye kadar da bırakmadım işimi devam ettirdim. Geçen sene devrettim artık işimi: "Yeter," dedim. Tabii işimle birlikte hocalığı yürüttüm; çünkü en az hocalığım kadar işimi de ticareti de seviyordum. Bugüne kadar da böyle oldu.

Eşle tanışma

— *Eşinizle tanışma faslınıza gelelim isterseniz. Adada Alis Hanım'la küçük yaşta tanıştınız değil mi?*
— Aileler birbirleriyle tanıştığı için Büyükada'da Tepeköy denilen bir yer var, Ada'nın tepesinde. Bir de Tepeköy'ün bir futbol sahası var. Benim yaşım, hiç unutmuyorum 12-13; yıl 1942.

— *Ortaokuldasınız?*
— Evet ortaokuldayım. Annem-babam dedi ki, "Alisler de Tepeköy'e gelmişler." Onlar Tepeköy'de bir ev tutmuşlar. Biz de biraz daha aşağıda bir yer tutmuştuk. Babası, amcamın yakın arkadaşı olduğu için bu şekilde mahallede tanıştık. Mahalleler de birbirine çok uzakta değildi. İlk tanışmamızdan sonra baktım Alis bisiklete binmesini bilmiyor. Aramızda bir sempati doğdu. Bunu fırsat bilip, "Ben sana bisiklete binmesini öğreteyim" dedim, o da kabul etti. Tepeköy top sahasında, babamın bana almış olduğu bisikletle başladı arkadaşlığımız. Düşünün o yılları! Tepeköy, hakikaten bir tepede. Bir de güzel bir futbol sahası var. Yaz sabahları ben oraya gidiyordum, Alis'e bisiklet binmeyi öğretiyordum. Ama birkaç kere düşürdüm. Hep ayakları yara bere içerisinde kalmıştı. Alis'le bisikletle gezerken, yani ben ona öğretirken, ondan 4 yaş büyük ablası yanımızda duruyordu. Ben de Alis ile yalnız gezmek istiyorum, bir gün ona, "Kardeşinle gezebilir miyim?" dedim. O da bana, "Evlenirsen bu iş olur" dedi.

— *Eyvah!*
— O yaşta! O, şu an Kanada'da yaşıyor. Geçen gün kendisine telefon açtım: "Hatırlıyor musun? Ben sana böyle söylemiştim" dedim, "Gayet iyi hatırlıyorum" dedi.
Böyle de bir anımız var.

— *Baldızla da aranız iyi...*
— Baldızımın adı, Sirarpi Acemyan. Kendisi bizim yanımızda elinde tentürdiyot şişesi ile dolaşırdı; çünkü Alis bisikletten sık düşerdi. Ben onu gider kaldırırım, o da ayaklarına pansuman yapardı. İlk tanıştığımız yaz böyle devam etti. İyi arkadaştık, yani duygusallık orada başladı. Sonra bir-iki yıl sürdü. Ancak kışları çok fazla görüşemiyorduk. O da ben de okuldaydık. Halamlar bir kış günü Alis'in ailesini Şişli'deki evlerine davet ettiler. Amcam ile onun babası çok yakın arkadaşlar. Sonuna kadar da arkadaşlıkları devam etmiş, okuldaki arka-

daşlıkla kalmamış, sürmüş. Neyse Alisler halama geldi. Kendisi, ablası, annesi, babası, dedesi. O zaman dedesi de sağdı. Ailesi bir ara, "Alis'in çok güzel sesi var, bir şarkı söylesin bize" dedi. Amcam da biliyormuş. O zaman Alis, 12 yaşında, "Yok ben söylemem. Utanırım" dedi. Çok ısrar edince de, "Bir şartla söylerim. Dışarıya çıkarım. Dışarıda koridordan söylerim" dedi. Salon büyüktü, hole çıktı ve oradan şarkısını söyledi, bizim yanımızda söylemedi yüzünü görmeyelim diye. Bu görüşmeden sonra arkadaşlığımız bir-iki yıl devam etti. Evdeki partilere onu da davet ediyordum. Sonra arkadaşlığımız bozulmadı ama uzun bir müddet, beş-altı yıl görüşmedik.

— *Ada'da da mı görüşmediniz?*

— Ada'da da görüşmedik. Herhalde bir kırgınlık oldu aramızda. Daha sonra o konservatuvara girdi. 12 yaşında kimseyi kabul etmedikleri halde Alis'i o yıllarda şan bölümüne aldılar.

Şan bölümüne, ancak 16-17'sinde öğrencileri alıyorlardı. Ama onu çok yetenekli buldular ve aldılar. Alis aynı zamanda hafta sonları kilise korolarında söylüyordu. 13-14 yaşında kiliselerde sık çıkardı. Dediğim gibi bizim ilişkimiz kolej yıllarının sonlarına kadar kopuktu. Küs değildik, ama görüşmedik. Saint Pulcherie'ye ve aynı zamanda konservatuvara *full time* gidiyordu. Daha sonra Saint Pulcherie'den ayrılmak zorunda kaldı. Bir gün Parmakkapı tramvay durağında Saint Pulcherie çıkışı kendisini gördüm.

— *Tesadüfen!*

— Evet. Ben kulüpten çıkmıştım, onlar da okuldan çıkıyorlardı. Eh tabii uzun yılların boşluğu var. O boşluk orada yine doldu. "Ne yapıyorsun?" dedim, "İyiyim. Sen ne yapıyorsun?" dedi. Biraz sohbet ettikten sonra tramvaya birlikte bindik. Ben onu Osmanbey'e kadar götürdüm ve "Tekrar görüşelim" dedim, o da kabul etti. İlişkimiz yine başladı.

— Hafta sonları mı görüşüyordunuz?
— Evet, genelde hafta sonu görüşüyorduk. Hafta içlerinde de görüşmelerimiz oluyordu. Ben gidip kendisini konservatuvardan alıyordum. O zamanki Belediye Konservatuvarı şimdiki İstanbul Sanayi Odası'nın bulunduğu binadaydı; Şişhane'de şimdiki Odakule'nin arkasında, eski Amerikan Elçiliği'nin dört-beş bina aşağısıydı. Alis de Belediye Konservatuarı'nın korosundaydı. Akşamları oraya gidiyor, ders çıkışında onu alıp eve kadar götürüyordum. Bu şekilde görüşebiliyorduk. Kurtuluş'ta oturuyorlardı. Kurtuluş'a kadar götürüyor, sonra ben Şişli'ye gidiyordum. Hafta sonları kaçamak görüşüyorduk, çünkü annemizin böyle bir kızla dolaştığımızdan haberi yok. Alis'in annesinin de babasının da haberi yoktu benden. Gerçi yalan konuşmuyorduk, ama bir müddet sonra zaten ortaya çıktı ilişkimiz. Fakat en az bir-iki yıl böyle kaçamak buluştuk.

— Çok ilginç!
— O zamanlar böyle annenize, babanıza: "Benim böyle bir kız arkadaşım var" diye söyleyemiyorsunuz, yani bugünkü gibi değil şartlar.

— Nerede buluşurdunuz?
— Sokaklarda buluşuyorduk. Genelde konservatuvardan alıyordum. Çünkü ders saatini, çıkış saatini biliyorum. Bütün gezmemiz, tozmamız da konservatuvardan Şişhane'den çıkıp, tramvay ile Osmanbey'e kadar el ele gitmek. Sonra da evine kadar götürmek. O da evin sokağının köşesine kadar götürmek; evine kadar götürmek de yok. İşte biri görür ayıp olur diye düşünüyorduk. Şimdi her şey farklı. Benim torunum, 12 yaşında kız, arkadaşlarından bahsediyor bana. Gayet normal.

— Bu arada peki siz yatılı değilsiniz o zaman Robert'te, hafta içi çıkabildiğinize göre...

— Bunlar Robert'ten daha evvelki yıllarda oldu. Bir de ondan sonraki yıllar var. 1951-56'ya kadar olan yıllarda da görüştük. Esas ilişkimiz, Büyükada'daki Tepeköy'deki bisiklet turlarının dışında, 1951'den sonra başlıyor.

— *1951'den sonra...*
— Evet. Bir de Tepeköy'den bahsederken meşhur futbolcu Lefter Küçükandonyadis'i de hatırlatmak isterim. Tepeköy, Büyükada'da bir tepecik; köy değil. Büyükada'nın yüksek yerlerinden biri. Tek futbol sahası da orda vardı. Lefter, Büyükadalı idi, bize orada futbol antrenmanı yaptırırdı.

— *Çocukları topluyor Lefter...*
— Evet, çocukları topluyor, futbol dersi veriyor. Hatta birkaç kere karşımıza çıktı, bizimle de oynadı. O bizlerden dört yaş büyüktü. Şimdi 80 yaşında olması icap eder. Çok da ünlü bir futbolcu olmuştu. Fenerbahçe'nin aslarındandı. Bizim o zamanlar yaşımız 11-12. Lefter'in de yaşı 16-17'dir. Bize çok büyük gelirdi. Haftanın belli günleri Lefter meraklı olanları toplar, antrenman yaptırırdı. Kendisi daha çok meşhur olmamıştı. Fenerbahçe'de oynamıyordu. Taksim takımında oynuyordu. Çok sert biriydi. Esas mesleği balıkçılıktı. Bizi de adam akıllı haşlardı. Biz de çocuğuz o zaman, topa iyi vuramıyoruz, iyi koşamıyoruz. Yanlış hareketler yapınca çok kızardı. En ufak harekette bizi azarlardı. Kendi takım arkadaşları arasında yaşıtlarımızla müsabakalar yaptırırdı. Bunu bir bedel karşılığı yapmazdı. Zevkine yapardı. Bizim ağabeyimiz yerindeydi. Doğma büyüme Büyükadalı. Hâlâ da orada yaşıyor.

Ada yılları

— *Biraz Ada yıllarına dönelim. 1950'li yılların Adalar'ı nasıldı, kimler otururdu? İnsanlar ne ile eğlenirdi, nasıl dinlenirdi? 1950'li yılların popüler şeyleri nelerdi?*
—Büyükada'ya yazları, yaz aylarında cambazhane gelirdi.

— *Ne demek "cambazhane"?*
— Cambazın ne olduğunu bilirsiniz değil mi? Tel üzerinde yürüyen insanlar.

— *Evet.*
— Sirk gibi yani. Her yaz gelirlerdi. Adlarını da gayet iyi hatırlıyorum: Rifat Telgezer, Şevket Çevik Cambazhanesi. Meşhurdu o zamanlar. Yazları Büyükada'ya geliyor, kışları da başka semtlere gidiyorlardı.

— *Gösteri yapıyorlar...*
— Gösteri yapıyorlar tellerin üzerinde, ama çok ilgimizi çekerdi. Şimdi sirklerde yapılıyor aynı şeyler. O zamanlar sirk yok, yalnız cambazhane var. Çok meşhurdu onlar. Bizim de tabii hoşumuza gidiyor. Annemiz, babamız bizi cambazhaneye götürüyor.

— *Her akşam gidiyorsunuz.*
— Her akşam değilse bile, en azından haftada bir iki kere giderdik. Çünkü her gün değişik akrobasiler yapıyorlardı. Büyük bir eğlence vesilesiydi bizim için. Bir de Büyükada'da hoca yemişi turları vardı.

— *Ne demek o?*
— Hoca yemişi, kırmızı bir meyve. Ufacık, çileğe benzer, çileğin daha ufağı bir meyve. Yalnızca Büyükada'da ve sonbaharda bulunurdu. Kırmızı kırmızı, üzeri hafif noktalı, hoş bir şeydi. Yalnız fazla yediniz mi, sarhoş bile ederdi. Fazla yemeyeceksiniz. Güzel bir şey, dışarılarda pek satılmazdı. Manavlarda satılan meyve türlerinden değildi. İşte o yıllarda hoca yemişi turları olurdu. Ağaçta değil, fundalıklarda yetişirdi.

— *Maki gibi...*
— Maki gibi onların üzerinde yetişiyor. Tabii bilhassa hafta sonları her mahallenin kızları, erkekleri toplanır, "Haydi bugün hoca yemişi toplamaya çıkıyoruz" derdi. Daha fazla Bü-

yükada'nın büyük tur yolu üzerinde çok olurdu. Adanın ortasında pek yoktu. Biz de oraya gidiyor kızlı, erkekli eğleniyorduk. Sonra Hristos turları olurdu. Hristos, Büyükada'nın bir tepeciği. Orada da bir kilise var. Hıristiyanlar, Rum asıllılar, Ermeni asıllılar, hafta sonları Hristos Tepesi'ne çıkarlardı. Oldukça da büyük bir tepeydi. Oraya çıkılıp piknik yapılıyordu. Bir de Aya Yorgi vardı. Aya Yorgi de bir Rum manastırı. Ben hayatımda bir kere çıktım oraya. Çok küçüktüm, çıkarmışlar. Eşek ile çıkabiliyorsunuz o zamanlar. Bir de esas adak adıyorsanız çıplak ayakla çıkmak gerekiyordu. Bilhassa Rumlar öyle yapardı. Daha da şiddetlisi diz kapağınız üzerinde çıkmaktı. Böyle çıkanlar da vardı.

— *Diz kapağıyla yokuş yukarı çıkmak!*
— Tabii tabii! Düşünün! Kaç metre olduğunu bilmiyorum ama...

— *Çok uzun bir yol.*
— Tabii en azından neredeyse 1 kilometreye yakın bir yol. Çıplak dizkapağınızın üzerinde çıkacaksınız. O yol sonradan asfalt yapıldı.

— *Dileğinizin olması için mi böyle çıkılırdı?*
— Evet, bir dileğiniz olacak, o dileği tutacaksınız, ya çıplak ayakla ya diz kapağınızla o yokuşu çıkmanız gerekiyordu. Her yıl bu yürüyüşler yapılırdı. Son yıllarda da büyük gruplar geliyor. Hem Büyükada'yı ziyaret ediyorlar, hem Aya Yorgi'ye çıkıyorlar, kendi dileklerini sunuyorlar. Büyükada'nın önemli lokantaları var, o zamanlar sahilde, deniz kenarında. Bunlardan biri de Selek Lokantası.

— *Nedir özelliği?*
— Çok güzel balık yemekleri, mezeleri var. Biri de meşhur Milto ve Façyo Lokantası vardı. Her hafta sonu annemiz, babamız bizi çoluk çocuk toplar yemeğe götürürlerdi. Fakat bunlar tarihte de namlı, şöhretli olmuş lokantalardı. Bilhassa

deniz mahsulleri, mezeleri çok meşhurdu. Deniz kenarında da olduğu için çok şık bir manzarası vardı. Yabancılar da çok gidiyordu. Bugüne kadar da hâlâ bunlar var.

— *Siz ailece Ada'ya ilk ne zaman ve nasıl gittiniz? Hangi mevsimde giderdiniz? Yine maaile mi giderdiniz?*
— Tabii tabii. İlk 1941 yılında gittik. Büyükada'nın Maden tarafında Alparslan Sokak 56 numara; ilk gittiğimiz ev orasıydı. Üç-dört yıl aynı eve gittik. Bir bahçıvan olan Yani'nin eviydi. Hem bahçıvanlık, hem çiçekçilik yapıyordu. Büyükada'nın arka tarafında kendi seraları vardı ve çiçek yetiştiriyordu. İki katlı bir evdi. Üç oda aşağıda, iki oda da yukarda vardı. Aşağıda oturma odaları; mutfak, banyo olurdu. Yukarıda da yatak odaları vardı. Eski evlerin tipi böyleydi. Alt katlar oturma yeri, düzayak cadde üzerinde çok güzel bir evdi, denize de çok yakındı, 50-60 metre mesafedeydi. Tabii o zamanlar 1941 yılı ben 10 yaşındayım. Annem beni tek başıma çıkarmıyor.

— *Bırakmıyor...*
— Denize annemle birlikte gidiyoruz. Kardeşim daha küçük, 5 yaşında. Maden'den denize giriyoruz. Daha ileride Naki Bey adında bir iskele vardı. Naki Bey, çok meşhur bir Türk tüccarın adı. Bir villası vardı, Maden tarafında. Villa denize kadar uzanıyordu. Denize de büyük bir iskele yapmıştı. Daha sonra halka açmıştı. Alisler de Tepeköy'de oturuyorlardı, oradan Naki Bey'e iniyorlardı. Tepeköy'den Naki Bey'e aşağı yukarı 400-500 metrelik bir yoldu. Biz de, daha büyüdükten sonra Naki Bey'e gidiyorduk. Orada bu sefer denizde buluşmalar başlıyordu.

— *Siz bütün aile mi giderdiniz?*
— Hayır! Büyükada'ya annem, babam, ben, kardeşim toplam dört kişi giderdik. Bir de hafta sonları halamın oğlu, kuzinlerim, halamın kızları geliyordu. Bizde misafirlikte çoğu zaman uzun kalıyorlardı.

— Dede ile büyükanne İstanbul'da mı kalıyorlardı?
— Onlar İstanbul'da kalıyorlardı. Birkaç yıl Bostancı'ya gittiler.

— O zaman Bostancı'da plaj var tabii.
— Tabii! Suadiye, Bostancı, Caddebostan, Fenerbahçe hep plaj yeriydi.

— Neydi Adalar'ın özelliği, popülerliği o zamanlar?
— Denizinin çok temiz olması, azınlıkların bulunmasıydı. Büyükada'da bilhassa daha fazlaydı. İlk zamanlar Büyükada'ya gidiyorduk. Orada daha fazla Rum vardı ama Ermeni ve Musevi ile az miktarda da Türk vardı. Güzel bir yerdi; hem manzara, hem de turistik bakımından çekiciydi.

— Gündüz denize girilir, akşam ne yapılırdı?
— Akşamları tek eğlencemiz radyo idi. Televizyon yoktu o zaman. Bir de akşamları herkes kendi mahallesinde bisiklet turları düzenlerdi. Babam bana ilk olarak 9 yaşında Fransız marka bir bisiklet almıştı. Bütün eğlencemiz, sokak turları, bisiklet turlarıydı. Mahalledeki bütün kızları, erkekleri topluyoruz. "Haydi küçük tur yapalım." Dediğimiz anda yirmi beş kişi toplanır, grup halinde küçük tur yapardık. Hafta sonları büyük tur yapıyorduk. Eğlencelerimiz böyleydi. Bir de tenis oynardım.

— Adada mı tenis oynuyordunuz?
— Evet. Büyükada'nın Büyük Kulübü'nde tenis kortları vardı. Oraya bir ücret ödeyerek gidebiliyorduk. Bir de Maden'de tenis kortları vardı. Oraya da babam beni üye yapmıştı. Ben 11 yaşında tenis oynamaya başladım. Halen de devam ediyorum, yazları antrenman yapıyorum.

— Ne kadar kalıyordunuz?
— Haziran başında gidiyorduk, eylül sonuna kadar kalıyorduk. Yani okullar kapandıktan sonra açılışına kadar, eylül ayına kadar, dört ay kalınıyordu.

— *Sever miydiniz?*
— Çok! Çok severdim. Çok iyi arkadaşlıklarımız vardı. Bilhassa mahalleden arkadaşlarımızla çok iyi anlaşırdık. Mesela Alparslan Sokağı'nda, hatırlıyorum, ilk arkadaşım Eleni isminde bir kızcağızdı. Ben 11 yaşındayım, o da yaşıtımdı. Mahallede onunla birlikte oynuyoruz. Daha ortada ne Alis var ne de başka biri. Yani isminde bir Rum arkadaşım da vardı. O sonra Amerika'ya gitti. Burada Pan American'da çalışıyordu. 2001 yılında Robert mezunları olarak 50. yılımızı kutlarken, Fethiye'de karşılaştık, elli beş sene sonra. Çok heyecanlıydı.

Haralambo Kardeşler adında iki kardeş vardı. Rum asıllı, onların da güzel bir evleri vardı. Bütün bunlar bizim komşularımızdı. Fortune adında bir kız da vardı, benden daha büyüktü, Musevi bir arkadaştı. Güzel bir bisikleti vardı. Hep onun bisikletine binmek istiyorduk ve hep de çalıyorduk bisikletini. O da kapısının önüne bırakıyordu bisikletini, biz yavaşça gidip onu alıyorduk, bir tur atıp geliyorduk. Annesi, babası bize çok kızardı.

— *O evden sonra başka bir eve mi taşındınız?*
— Evet, sonra başka bir eve geçtik. Dört sene Alparslan Sokak'ta kaldıktan sonra Nizam tarafına geçtik. Büyükada'nın Maden tarafı daha serin, daha rüzgarlıdır. Nizam tarafının daha yumuşak bir rüzgarı, daha mülayim bir atmosferi vardır. İkisinin ortasında bir yerde, ama Nizam'a daha yakın bir ev kiraladı babam. İki yıl da oraya gittik.

— *Sonra?*
— Sonra bu 1944-47 yıllarında Büyükdere'ye gittik. Büyükdere'de de şimdiki belediye binasının karşısında bir ev kiraladık. İki yıl da orada kaldık. Ondan sonra Kınalıada'ya geçtik. 1948'den sonra da Kınalıadalı olduk.

— Ev mi aldınız?

— Hayır! O zaman daha ev almadık. Annemin halasının kızının bir evi vardı. İki katlı, güzel, betonarme bir evdi. Hemen deniz kenarında, çok güzel bir yerdeydi. Biz o evin bir katında cüzi bir kira mukabilinde oturduk. 20 lira mıydı, 25 lira mıydı, yazlık kirası hatırladığım kadarıyla. Çok büyük bir evdi. 1948'den 1964'de kadar oturduk. Sonra Kınalı'da Akasya Caddesi'nde kendi binamızı yaptırdık, oraya taşındı bütün aile; yani annem-babam değil de Alis'in anne-babası.

Alis'in ablası Sirarpi Acemyan, Kenterler'de, Nisa Serezli'de oynamış, Şehir Tiyatrosu Dram Bölümü'nde uzun yıllar oynamış bir sanatçıdır. Çok da tanınmış bir tiyatrocuydu ve yaz aylarında da tiyatrolar kapalı olduğu için kendi grubu ile birlikte Büyükada'da gösteriler yapardı. Alis'e de rol veriyorlardı. Şimdi diyeceksiniz ki nerede oynuyorlar: Bahçelerinde oynuyorlar.

— Evlerinin bahçelerinde!

— Evlerinin bahçelerinde. O zamanki evlerin büyük bahçeleri var. Hatta geçen gün Sirarpi'ye, yani baldızıma telefon ettim Kanada'ya, bunu konuştuk. Tabii perde merde yok, beyaz çarşaf seriyorlar, iki ağacın arasına bir ip geriyorlar... Çarşaf seriyorlar bahçeye ve çarşafı perde gibi yapıyorlar. Perde, yani çarşaf açılıyor. Arkada dekor mekor yok. İki sandalye, fakat mesela Moliere'in *Gülünç Kibarlar*'ını oynamışlardı. Tabii, çok yetenekliler. Bir kere baldızım çok yeteneklidir de yani diğer arkadaşlar da çok, çok yetenekliler. Bir de *Kırk Kırat* (Barillet ve Gredy). Onun kimin eseri olduğunu bilmiyorum.

Birlikte oynadığı kişiler: Yalçın Boratap, Naci Girgin, Yılmaz Gruda, Aytaç Yörükaslan, Suphi Tekniker, Ali Yalaz. Hocaları da, Türk tiyatrosunda çok önemli bir ismi olan kendi hocaları Ercüment Behzat. Ani İpekkaya, Gülen Kıpçak... Efendim bunlar Şehir Tiyatrosu'nda, *Bir Kavuk Devrildi*'yi de oynamışlar. Bilkay Tekden, o da arkadaşlarından,

Şehir Tiyatrosundan... Bir de çok yetenekli bir Ermeni yönetmen vardı, Arto Berberyan. Onun tiyatrosunda da benim baldızım oynadı uzun yıllar, hatta geçenlerde baldızımın 60'ncı sanat yılını kutladılar, ama Kanada'da. Bu arada onun arkadaşlarından Vartan ve Jak İhmalyan vardı. Jak İhmalyan çok tanınmış bir ressam olmuştu. Tabii benden on yaş kadar büyüktüler, onun için onlara dair fazla şey hatırlamıyorum. Ama uzun yıllar Büyükada'da yaşadıklarını, sol görüşlü olduklarını bilirim.

— *Son olarak Kınalıada'ya taşınmıştınız...*
— Evet... 1960'lı yıllarda Kınalıada'ya taşındık ve bugüne kadar da orada yaşıyoruz. O zaman evimiz yoktu, sonradan yaptırdık. Halihazırda bu evde yaşıyoruz bütün aile; torunlarım, çocuklarım hep aynı binada. Oldukça enteresan tipler geçmiş, bilhassa Kınalıada'dan. Diğer adalardan da var, fakat Kınalıada'dakileri ben tabii daha yakından tanıyorum. Benim hatırlayabildiklerim de var, hatırlayamadıklarım da var. Kınalıada'nın önemli caddelerinden biri Akasya Caddesi'dir. Bir sahil yolu var, Ada turu yapılır; bu Akasya Caddesi ile Sahil Yolu arasındaki İstanbul'a doğru taraftan bahsediyorum, yani Ada'nın batı tarafından bahsediyorum, Onnik Efendi'nin evi varmış. 1930'lu yıllarda Atatürk bir gece orada kalmış. Onnik Efendi, Atatürk'ün ahbabıymış. Ben bu Onnik Efendi'nin soyadını araştırdım bulamadım, fakat "Meşhur Onnik Efendi'nin Evi" diye bilinirdi. Eski ahşap bir evdi, hatta sonradan eşim Alis ve ailesi de bir yıl orada kiracı kalmışlar.

— *Alis Hanım hatırlıyor mu o evi?*
— Evet, o da hatırlıyor. Yani 1930'lu 1935'li yıllardan bahsediyorum. Ben dahi doğmamıştım o zamanlar. Atatürk bir gece gitmiş Onnik Efendi'nin evinde kalmış. Çok yakın dostuymuş. Ondan sonra Ada'nın bizim film artistlerinden çok ziyaretçiler vardı. Çünkü iki tane filmci aile yaşıyordu, Kınalıada'da.

— *Kimler?*
— Bunların birisi, Burçkin Film'in sahipleri, amcaları ve kendileri; Süha Burçkin, Emre Burçkin ve amcaları. Onları, mesela Ediz Hun, Zehra Bilir ziyarete geliyordu. Filmci oldukları için o zamanın tanınmış kişileri gelirdi. Zehra Bilir çok tanınmış bir türkücüydü. Müzeyyen Senar misafir geliyordu.

— *Siz hiç gördünüz mü onları o zamanlar, hatırlıyor musunuz?*
— Evet evet, hatırlıyorum, herhangi bir temasımız yoktu ama onların geldiğini hatırlıyorum. Sonra bizim Galatasaray'ın milli oyuncularından Eşfak Aykaç, Kınalılı.

— *Öyle mi?*
— Tabii, Kınalılı doğma büyüme. Bütün ailesi ile birlikte, hatta vaktiyle Kınalıada'da Türk okulu olmadığı için Türk çocukları da Ermeni okuluna gidermiş. Eşfak Aykaç da bir iki yıl o Ermeni okuluna gitmiş. Eşfak Aykaç milli takım tek seçicisi olmuş, uzun yıllar Galatasaray Kulübü'nde spor hayatı, gazetecilik hayatı var. Bugün Kınalıada'da önemli bir caddeye babasının adı verilmiştir: Fazıl Ahmet Aykaç Sokak vardır. Sporculardan bahis açılmışken, eski Beşiktaşlı Şükrü Gülesin, meşhur, sol açık Şükrü, bunu herkes bilir, bütün futbolcular bilir, Kınalıada'da doğmuş, büyümüş, yaşamış. Hatta Kınalı'nın Burgaz'a bakan tarafında, "jarden" denilen yerde; yani evini bile hatırlıyorum. Ahmet Tarık Tekçe, film artistlerinden, o da Adalıdır.

— *Ooo!*
— Evet, evet, Kınalıada'da yaşardı. Çünkü bir Ermeni aile vardı: Kaçuni Kardeşler. Bunlar filmciydiler ve bütün bu Ahmet Tarık Tekçeler falan kendilerine misafir geliyorlardı.

Önemli bir kompozitör; Ferit Tüzün. Meşhur! Türk operasına pek çok eserler vermiş, Türk musikisine eserler vermiş. Kınalıada'da yaşamıştır. Birkaç yıl evvel kaybettik kendisini.

İhap Hulusi! İlk, çok önemli bir grafiker. Eskiden Tekel İdaresinin ve Tekel Bakanlığı'nın bütün şarap, rakı etiketlerinin resimlerini çizen biri. Tabii Türkiye çapında bir grafiker, İhap Hulusi. Fazıl Ahmet Aykaç Sokak'ın son kısmında çok güzel bir villaları vardı; birkaç sene evveline kadar orada yaşıyorlardı. Birkaç sene evvel maalesef kendisini kaybettik. Oldukça yaşlıydı. Sonra Sadri Alışık da bir müddet Kınalıada'da yaşamış.

— *Öyle mi?*
— Evet, evet!

— *Hatırladığınız başka bir şey var mı, Ada yıllarına dair?*
— Kınalıada'nın eskiden Şahap Oteli adında bir oteli vardı. Burayı iki Ermeni kızkardeş çalıştırıyorlardı. Bu bayanlardan birisinin ismi Vartanuş'tu. Diğerinin adını hatırlayamıyorum. Başka da otel yoktu.

— *Bir otel vardı...*
— Bir tek otel. Otelimsi diyeyim, yarı otel, yarı pansiyon gibi değişik odaları vardı. Odaları kiralıyorlardı. Eskiden çok daha teşkilatlı bir otelmiş. Son yıllarda onu pansiyona çevirmişler; örneğin siz İstanbul'dan gelip de bir gece Ada'da kalmak istiyorsunuz. Gidip orada kalıyorsunuz. Çok tarihi bir binaydı. Bundan üç sene evvel yıkıldı. Yenisi yapıldı, fakat aynen muhafaza edildi; çok daha güzel, şık bir şekilde aynen mevcut.

—*Kınalı'dan başka hatırladıklarınız?*
— Ermeni şairlerden şair, Zahrat (Zare Yaldızcıyan). Maalesef kendisini kaybettik. 82 yaşındaydı. Çok büyük eserler vermiş, doğma büyüme Kınalılı. Ermeni şiirinde önemli yeri olan biri. Onu da muhakkak anmak istiyorum.

Kınalıada'da Ermeni kilisesi vardır. Bir de Büyükada'da Ermeni Katolik Kilisesi var. Latin kiliseleri var, Rum kiliseleri var. Burgazada'da ve Heybeliada'da da pek çok Rum Kilisesi var, fakat Kınalıada Kilisesi oldukça güzel bir kilise, tepe üze-

rinde. Kilisenin hemen yanında da patriğin yaz aylarında yaşadığı bir yaz evi var. Hemen onun yanında da uzun yıllardan beri Kınalı Kampı var. Kınalı Kampı, aşağı yukarı otuz yıl önce eski patrik Kalustyan tarafından kurulmuş. Karagözyan Okulu'nun yaz kampı. Eskiden Karagözyan Yetimhanesi vardı. Her yıl İstanbul'daki Ermeni okullarından iki yüze yakın fakir çocuk, oraya getirilir, yazı burada geçirirlerdi.

— *Yetimhanedekiler mi?*

— Hoş şimdi fazla yetimhane kalmadı tabii, fakat fakir ailelerden ve çocuklarını kampa götürmek isteyen kişilerden oraya iki yüz kişi toplanıyordu. Temmuz ve ağustos aylarında çocuklar Ada'ya getirilirdi. Güzel bir kamptı. Yatmak, kalkmak, yemek, gezmek çocukları izlemek hoşumuza giderdi. Ada'da güzel bir havuzumuz vardı. Ada hayatı yaşar, çok güzel sayfiye günleri geçirirdik orada.

Eski yıllarda iki önemli yetimhane vardı. Karagözyan ve Kalfayan Yetimhaneleri. Her ikisi de kızlı-erkekli yetim çocukları kabul ediyorlardı, tam yetimhane olarak kurulmuştu. Karagözyan, Şişli Adliyesi'nin tam karşısında idi. Kalfayan da Hasköy'deydi. Daha sonra memlekette bir okulu doldurucak kadar yetim kalmadı. Bu yetimhaneler daha fazla Anadolu'dan yetim veya fakir çocukları alıp eğitiyorlardı. Anadolu'da Ermeni cemaati kalmayınca oradan gelenlerin sonu kesildi. Bu nedenle yetimhaneler de normal okula dönüştüler. Gerçi yine yetimhane vasıfları var. Yetimhane, bir öğrencinin yatılı kalması demektir. Karagözyan ve Kalfayan'da her ikisi de halen mevcut. Karagözyan kendi eski yerinde. Halihazırda çok güzel bir ilköğretim okulu var. Çok modernleşti. Bakımı gayet güzel, yönetimi gayet güzel. Kalfayan ise Üsküdar'a taşındı. Bu ikisi de hâlâ sürüyor. Her türlü öğrenciyi kızlı erkekli kabul ediyorlar. Sekiz sınıflık ilköğretim okulu. Bu iki okul da cemaat yardımlarıyla ayakta duruyor. Yetim çocuklar isterse buralarda yatılı olarak kalabiliyor. Ama asıl işlevi ilköğretim okulu. Gayet iyi bir eğitim veriyorlar. Bilhassa Karagözyan okulu çok başarılı. Bütün bu okullar, hemen hemen bütün Ermeni okulları, cemaat yardımlarıyla ayakta duruyor.

Eğer bir öğrenci katkıda bulunmak için okula bir ücret ödeyebiliyorsa ödüyor, ödeyecek durumu yoksa almıyorlar. Bütün Ermeni okullarında durum böyle.

— *Söz açılmışken, İstanbul'da başka hangi Ermeni okulları var?*
— Pangaltı'nda Pangaltı Lisesi, Beyoğlu'nda Esayan Lisesi, Karaköy'de Getronagan Lisesi, Samatya'da Sahakyan Lisesi, Üsküdar'da Tıbrevank Lisesi var. Pangaltı Lisesi ile Esayan Lisesi'nde ilköğretim ve anaokulu bulunuyor. İlköğretim okullarına bakarsak Feriköy İlköğretim Okulu, Bakırköy'de Dadyan Okulu, Yeşilköy İlköğretim Okulu, Ortaköy'de Tarkmançaş İlköğretim Okulu, Bomonti Mıhitaryan İlköğretim Okulu, Kadıköy Aramyan İlköğretim Okulu, Bakırköy'de Anarathoğutyun İlköğretim Okulu...

Abasıyanık'ın evine giderdik

— *Tekrar Adalara'a dönelim. Burgazada'ya da sık gidermişsiniz...*
— Burgazada'da Sait Faik Abasıyanık yaşardı. Halen de evi var. Daha küçükken anne babamız bizi alıp evini ziyarete götürürlerdi. Burgazada'ya sık sık giderdik. Heybeliada'da İsmet İnönü'nün evi vardı. İsmet İnönü yazları Heybeliada'ya gidermiş. Hatta meşhurdur onun denize çivileme atlayışı.
— *Evet evet!*
— Hatta bütün gazetelerde okumuştuk. Birkaç kere biz de gittik. Halihazırda müze haline getirilmiştir, İsmet Paşa'nın yaşamış olduğu ev. Daha sonra oğulları bir müddet yaşadılar ve sonra galiba müzeye çevirdiler. Malum, Erdal İnönü bizde de hoca idi. Boğaziçi'nde fizik departmanında. Adalarımızın belediye başkanı, yedi-sekiz seneden beri belediye başkanlığı yapan Coşkun Özden de aslen Kınalıadalı'dır.

— *Öyle mi?*
— Orada doğmuş, büyümüş ve ondan sonra da tabii gelişmiş. Bizimle; yani cemaatle olan ilişkileri son derece olumlu

ve son derece müspet bir arkadaşımızdır. "Ada'dan böyle belediye başkanı yetişir" diye biz de kendisiyle gurur duyuyoruz. Halen de kendisi Ada'da yaşıyor.

Bir de spor faaliyetlerimiz vardı. Kınalıada'da güzel bir sahamız vardı. Büyükada'dan Lefter geliyor, her pazar çok enteresan maçlar oluyordu orada. İstanbul'dan da takımlar gelip Kınalıada ile maç yapıyorlardı. Belli başlı kulüplerimizin iyi oyuncuları gelip Kınalıada Takımı'nda oynuyorlardı. Lefter'in birkaç kere geldiğini, oynadığını biliyorum. Vaktiyle Eşfak oynamıştır, çünkü veteranlar maçı yapılıyordu. Ben de birkaç kere oynamıştım. Şişlili Diran Vanlıyan mesela, onu anmak isterim, halen sağ kendisi, bizim de komşumuz. Eskinin iyi futbolcularından. Meşhur futbolculardan bir de Zaven Tovmasyan adında bir Ermeni futbolcu vardı.

Bir de yaz aylarının ortasında, kendi çapında olimpik oyunlar olurdu Kınalıada'da. Başımızda Hrant Barsamyan adında sporsever bir bey vardı. Bizden tabii yaşça çok büyük. Kendisi eski bir sporcu idi ve bütün Ada gençliğini etrafında toplardı. Muhtelif koşular, atlamalar, futbol maçları, voleybol maçları, basketbol maçları falan yaptırırdı. Efendim, hepimizi giydirir ederdi, kendi cebinden para harcardı. Bütün malzemelerimizi kendisi temin ederdi. Ağustos ayında yapılırdı bu oyunlar.

Son yıllarda Ada çok gelişti. Çok güzel bir yüzme havuzu ve kulübü var. Güzel bir sutopu takımı, yüzme takımı var. Halen devam ediyor. Kurucusu ve uzun yıllar bu havuzun başkanlığını yapan Başar Acarlı'yı da ben burada anmak istiyorum. Başar, çok yakın bir dostumuzdur ve çok emeği vardır Ada'nın gelişmesinde. Kendisi aynı zamanda iyi bir yüksek mühendis ve mimardı. Pek çok da binalar yaptı, yaptırttı. Ada'daki o havuzun gelişmesinde en büyük etken kendisi olmuştur.

— Ada vapuru hani çok meşhurdur ya, nasıldı o gençlik yıllarınızın Ada vapuru? Biraz da bize bundan bahsedebilir misiniz?

— Ada vapurları... Daha eskiden başlayayım: Eskiden Ada vapurları yandan çarklıymış.

"Çark" derler, pervane gibidir, ama çok büyük pervaneler. Şimdiki gemilerin hepsi arkadan pervaneli, alttan pervaneli tabii. Onların da on-on beş yıl evveline kadar vardı, o yandan çarklılar. Şimdi müzelik olmuştur. Rahmi Koç'un müzesinde (onlardan bir tane biliyorum mu?) var mı? Tabii çok eski model vapurlar. İki yandan çarklar dönüyor ve onlar hareket ettiriyor gemiyi; hem insan, hem de yük taşıyorlardı. Eskiden Adalar'a bu kadar tehacüm yoktu, bilhassa yaz aylarında. Ben size bazı rakamlar vereyim Kınalıada'dan, daha iyi biliyorum. Kınalıada'da; mesela kışın bin beşyüz kişi yaşıyor; bilemediniz iki bin. İnşaatlarda işçiler falan, yani devamlı yaşayan pek yok. Yazın kırk bin kişi yaşıyor.

— *Off, çok!*
— Evet! İki bin kişi nerede, kırk bin kişi nerede...

— *Peki sizin gençliğinizde nasıldı?*
— Bizim gençliğimizde de yine kışın bin-bin beş yüz kişi yaşıyordu. Yazın da on-on beş bin kişi yaşıyordu. Son yıllarda çok yeni binalar yapıldı, her tarafa doğru, hem İstanbul tarafına doğru, hem Burgazada tarafına doğru, tepelere doğru. Ada'nın arkası gayet güzel bir şekilde onarıldı. Plajlar var şimdi Ada'nın arkasında; gazinolar, havuzlar var. Ben Robert Kolej'de öğrenciyken nasıl toplam mevcudumuz 320 kişiyken şimdi 11 bin kişiye çıktı, Adalar da öyle.

Vapurlara dönersek, Ada vapurları, bu çarklı vapurlar çok enteresandı.

Ada vapurunda akordeon çalardık

— *Ne kadar sürerdi yolculuk, uzun muydu? Giderken müzik dinler miydiniz, grup halinde mi giderdiniz?*
— Grup halinde de olurdu. Benim anılarım daha çok, daha sonraki şehir hatları vapurlarından. Çarklı vapurları hatırlı-

yorum ama o zamanlar tabii çok küçüktük. Ondan sonra tabii normal şehir hatları vapurları seferi başladı. Çok muntazam seferler vardı ve vapurlarda devamlı müzik çalınırdı. Biz de arkadaşlarla Kınalıada'dan çıkıp diğer adalara, bilhassa maçlara giderken Burgaz'a, Heybeli'ye Büyükada'ya hep akordeonlarla vs. ile giderdik. Çok güzel bir eğlence vesilesi olurdu.

Hele akşam fasılları çok zevkliydi. Mesela şimdi dahi akşam 6:00-6:30 vapurlarına binseniz, muhakkak her gece bir vapurda birkaç arkadaş toplanıp, kendi içkilerini alıp, vapurun arkasına gidip, Ada'ya kadar keyif çatarlar; rakı, bira, mezeler... Her zaman böyle bir piknik havasındadır, Ada vapurları.

Eskiden tabii 1-1,5 saatte gidiyormuş bu çarklı gemiler. Şimdi tabii normal vapurlar 45 dakikada gidiyor, Kınalıada'ya kadar. Diğer Adalar'a da tabii o şekilde. Tabii son yıllarda deniz otobüsleri başladı, 20 dakikada gidiyoruz. Hayatta her şey süratlendi.

— *Ada'da yaşayanların profili de değişti tabii.*

— Çok değişti. Kınalı'yı tabii, daha iyi biliyorum. Kınalı eskiden de böyleydi, daha çok Ermeni cemaatinin gittiği bir adaydı. Yine de aynı hüviyetini muhafaza ediyor. Şimdi Ada'da otuz-kırk bin kişi var. Eğer yazın Ada'da otuz bin kişi varsa, bunun rahat yirmi bini Ermeni cemaatindendir. On bini de Müslümandır, Süryani'dir son yıllarda. Eskiden hiç Süryani gelmezdi Ada'ya. Son yıllarda onlar da Ada'ya karşı bir sempati beslemeye başladılar ve yazları geliyorlar. Bir hayli Süryani vatandaşımız var. Bilhassa hafta sonları müthiş kalabalık oluyor.

Tabii bazı avantajları var Ada'nın, ondan bahsedeyim: Denizi temiz, mikropsuz, berrak bir su ve plaj bedava. İstediğiniz her yerden denize girebilirsiniz, parasız pulsuz. İstanbul'dan da en yakın ada Kınalı. Tabii ailesi olan, çoluğu-çocuğu olan, çocuğunu alıp geliyor, piknik yapıyorlar. Bir cumartesi-pazar günü Ada'ya gelseniz, boydan boya bütün

Ada'nın her tarafı denize girenlerle dolu. Spor yapmak isteyen insan için futbol sahası, basketbol sahası, tenis sahası var.

Belediye çalışmalarından son derece memnunuz, gayet güzel, temiz, bakımlı. Eskiden kanalizasyon, Terkos suyu yoktu. Terkos suyunun gelmesi belki, on-on iki yıl oldu, kanalizasyon da öyle; ikisi birlikte geldiler. Eskiden gemilerle su taşınıyordu Kınalıada'ya. Gemilerden evlere hortum uzatılıyordu. Gemi yanaşıyor Ada'ya, hortumunu uzatıyor ve su basıyordu sizin sarnıçlarınıza. Siz de sarnıçlarınızdan alıp kullanıyorsunuz. Tabii son yıllarda bu tamamen değişti. Şimdi adaların arasında Terkos hattı var, her zaman suyumuz var. Bu yıl bütün Adalar'a doğalgaz da geldi.

— *Oh!*

— Tabii tabii, doğalgaz da geldi ve bildiğim kadarıyla Büyükada'dan başladı. Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalı'ya verildi. Doğalgaz taktıranlar var. İleriki yıllarda belki kışın da yaşayan olacak. Şu anda kışın yaşayan pek yok Kınalı gibi yerlerde. Burgaz'da var, tek tük. Heybeli'de var.

— *Büyükada'da var...*

— Büyükada'da var, tabii. Büyükada tabii daha şehirimsi bir yer. Kışın da yaşayan var. Yazları tabii daha da kalabalık.

— *Adalarla ilgili eklemek istediğiniz var mı?*

— Zaman zaman siyasi çevreler de Adalar'ı ziyaret etmişlerdir. Nihayet bir oy potansiyeli olan bir yer olduğu için mesela ben gayet iyi hatırlıyorum, yıllar evvel bir keresinde Ecevit gelmişti. Ada'yı gezdi, gitti. Ondan sonra İsmail Cem geldi. O zaman Halk Partisi'nin önemli bir sözcüsüydü. Sık sık siyasiler geliyordu. Eski Rum Patriği Atenagoras çok sık gelirdi. Bilhassa o zamanlar çok da Rum yaşıyordu Kınalıada'da. Onun her gelişi bir olay oluyordu, yani bütün Rum

ahalisi toplanıyor, işte elini öpmek için gayret edenler var, peşinden gidenler var. Uzun bir sakalı vardı, kendisi de çok heybetli bir tip, aşağı yukarı 2 metre boyunda.

— *Ooo!*
— Evet evet! Böyle çok, hakikaten muhteşem bir adamdı. Ve ilk önce Kınalıada'yı ziyaret ediyor, sonra Heybeliada Ruhban Okulu'na gidiyordu. Oradan evvel bizi ziyaret ediyordu.

— *Bu hangi yıllarda oluyordu?*
— 1975-80'li yıllarda oluyordu. Bilhassa Büyükada'da, Heybeli'de, Burgazada'da, Kınalıada'da Rum ve Ermeni cemaati müşterek; sporda, sosyal faaliyetlerde, hep birlikte hareket etmiştir. Büyükada'da esasen daha fazla Rum yaşıyordu. O zamanlar, mesela benim sokak arkadaşlarımın çoğu Rum'du. Türk arkadaşım da vardı, ama sokak arkadaşımın çoğu Rum'du. Heybeli'de öyle. Burgazada'da daha fazla Musevi cemaati vardır ki bugüne kadar da öyledir. Orada evleri var, barkları var. Kınalıada, Ermeni cemaatinin daha fazla rağbet ettiği bir ada. Açık hava sinemaları vardı, bütün adalarda.

Adalardaki açık hava sinemasını unutmuyorum

— *Nasıl?*
— Evet bizim yazın bütün eğlencemiz oydu. Büyükada'da vardı, Heybeli'de vardı, Burgaz'da da vardı. Hatta Kınalı'da bir yıl, iki tane oldu sonra bir tanesini kapattılar o kadar fazla iş yapamadı diye. Açık hava sinemaları büyük bir alan, sandalyeler falan konulup sinema haline çevrilir, akşamları bir de büyük sinema ekranı konulur, normal yabancı filmler, Türk filmleri, çocuk filmleri falan oynardı.

Akşamları Adalar'da yapacağınız pek fazla bir şey yok. Şu son birkaç yıldır akşam sinema olmuyor maalesef. Belki bu yıl olur. Bizi annemiz-babamız sinemaya götürüyordu, vakit geçiriyorduk.

O zamanlar iki yıl nişanlı kalınırdı

— Şimdi biraz eşinizle olan ilişkiye dönelim. O zamanlar Robert'ten mezun olana kadar mı ailenize söylemediniz arkadaşlığınızı? Sonra ne oldu?
— 1951'den sonra ilişkimiz başlıyor. Esasen evdekiler de öğrendiler. En iyisi eşimle tanışma faslına geleyim. Şimdi biz, Alis ile 12 yaşında tanıştık.

— *O zaman sizin kafanızda* Alis *Hanım var.*
— Var, var. Alis'in babası yani benim sonradan kayınpederim olan Artin Derminasyan ile rahmetli amcam, vaktiyle Kumkapı'da komşuymuşlar. 1916-25 yılları arasında dedem, amcam ve babam Kumkapı'da yaşarlarmış. Kayseri'den sonra ilk olarak bir süre Çatal Han'da bir odada kalmış, üç çocukla. Ama sonra işleri biraz düzeltince Kumkapı'da bir eve taşınmışlar. Çatal Han da zaten Kumpkapı'ya çok yakındır. Ayrıca ikisi de okulun izci takımındaymış ve birbirleriyle çok yakın arkadaşmışlar. Sonra halamlar Şişli'ye taşındıktan sonra bu kez ailevi görüşmeler olmaya başladı, ama benim Alis ile tanışmam Büyükada'da olmuştu, anlattığım gibi.

— *Nasıl öğrendiler?*
— Aileler birbirleriye tanışıyorlar. Tamamen yabancı birisinin kızı değil. Annem onu tanıyor. Yazları Ada'dayız, bizi görenler var. Devamlı birlikte geziyoruz. Denize birlikte gidiyoruz vs. Anneme, "Senin oğlun Alis'le görüşüyor, biliyor musun" demişler. Annem de, "Evet biliyorum. Oğlum pek yüze çıkmadı (eskiler bu tabiri çok kullanır, 'itiraf etmek, açıklamak' demek) ama gezdiğini biliyorum" demiş.

— *Anneniz nasıl baktı ilişkiye? Biraz uzun sürmüş sizin ilişkiniz; evlilik konusunda biraz sorun çıkardı mı?*
— Evet. Annem de babam da ilk başta: "Daha çok gençsin. Başını bağlama" dediler.

Yüzde yüz olumlu davranmadılar. Bu kısa bir müddet sürdü. Ben ısrar edince bu iş oldu. 1957 yılında, yani 26 yaşında iken, dört-beş yıllık bir flört döneminin ardından evlendik. 1951-56 arası flört ettik.

— *Uzun bir dönem değil mi?*
— Evet, uzun bir dönem, çünkü o konservatuvardan pekiyi derece ile diplomasını alıp mezun oldu. Ben de okuldan mezun oldum. Bir buçuk yıl yedek subaylık yaptım. Bu arada 1956'da nişanlandık. Eskiden nişanlardan hemen sonra evlilik de yoktu, yani eski modeller çok değişikti. O yıllarda birisi ile nişanlandınız mı, en az bir-iki sene de nişanlı kalınıyordu.

— *Niye, tanımak için mi?*
— Evet. Çok iyi tanımak için. Şimdi her şey "şipşak" oluyor malum. Şimdi nişan, düğün vs. pek fazla beklemeden oluyor. O zamanlar böyleydi. Biz nişanlandık, bir buçuk yıl da nişanlı kaldık.

Basketbolcu yedeksubay

— *Askere ne zaman gittiniz?*
— Ben 1953 yılının Eylül ayında askere gittim. O zamanlar altı ay erlik yaptıktan sonra asteğmen olarak tayin çıkıyordu. Türkiye'nin herhangi bir yerine tayin ediliyorsunuz. Biz aynı zamanda dört-beş arkadaş askere gittik. Hem mahalleden, hem okuldan arkadaşlar var. Ben 36. dönem Yedeksubay Okulunda askerim. Elbiseleri giydik, aynanın karşısına geçtik. Müthiş moralimiz bozuldu.

— *Askere alınma veya askerlik sırasında gayrimüslim olduğunuz için olumsuz bir şey yaşadınız mı? Mesela gayrimüslimlerin* GM *rumuzuyla listelendiği söyleniyor.*
— Ben böyle bir rumuz duydum ama şahsen görmedim. Sağdan soldan duydum. Bu kadar gayrimüslim bu kadar yedeksubaylık yaptı, askere gitti, aleyhte hiçbir hareket görmedim.

Yedeksubay fotoğrafı.

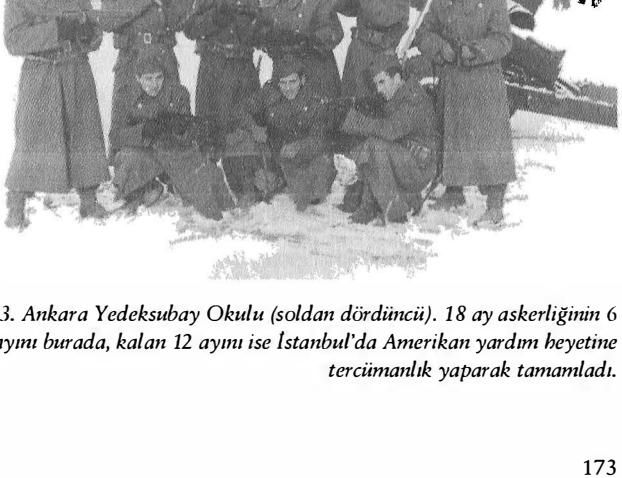
Yedeksubay da oldum, en iyi yerde askerlik yaptım, en iyi şekilde de ağırlandım.

— *Neden moraliniz bozuldu?*
— Niye, çünkü bir kere evinizden uzaklaşıyorsunuz. Askeri elbiseyi ilk olarak giyiyorsunuz. O zamanki askeri elbiseler de bugünkü gibi böyle çok modern değil. Elinize bir de silah veriyorlar: "Eyvah, biz ne yapacağız burada?" dedik. Subaylar geliyor, "Burası disiplin yeri. İstanbul hayatı yok çocuklar" diyorlar. Bir-iki gün bu moralsizlik sürdü. Sonra moralimiz yerine geldi. Ben 6. bölükte talebeydim. Çok iyi bir yüzbaşımız vardı. Subaylarımız da bize karşı çok iyi davranıyorlardı. Sonra sınıfları ayırdılar: "Sporcu var mı aranızda"diye sordular.

— *Siz, basketbol mu dediniz?*
— Evet, ben basketbolu söyledim. Bizi de yedek subay basketbol takımına aldılar, birkaç kere antrenman yaptırdılar

Yedeksubay Okulu'nda. Yedeksubay takımına girdik ve okul takımında oynamaya başladık. Çok iyi basketbolcular vardı. Benden çok daha iyi arkadaşlar vardı; mesela bir Rum arkadaşımız vardı: Aleko Morisis. Aleko Türk Milli Takımı'nda da oynamıştı. Ara Agopyan vardı. Spor işlerinden sorumlu olan çok da iyi bir İrfan Yüzbaşımız vardı. Bize çok iyi bakıyordu. Devamlı antrenmana götürüyordu. Tabii antrenmana gidince, nöbetlerden, talimlerden biraz uzak kalıyorduk, rahat oluyorduk ama derslere de çalışıyorduk. Çünkü Yedeksubay Okulunda bir hayli de teorik ders vardı. Ankara'nın kışı oldukça soğuk, karlı havalar bitmiyordu. Beş-altı tane yedeksubay arkadaşla Ankara'da bir ev tuttuk. Hafta sonları evci çıkıyorduk. Çamaşırlarımızı yıkıyorduk. Pazar akşamı veya pazartesi sabahı erkenden gene Yedeksubay Okuluna geliyorduk. O yıl yedeksubay basketbol takımı oldukça başarılı oldu.

Paskalya zamanı geldi. İrfan yüzbaşı, Hıristiyan sporcu olan ben ve diğer arkadaşlarımıza Paskalya nedeni ile bize bir hafta izin verdi. Çok sevindik. İstanbul'a geldik, ailemize ka-

1953. Ankara Yedeksubay Okulu (soldan dördüncü). 18 ay askerliğinin 6 ayını burada, kalan 12 ayını ise İstanbul'da Amerikan yardım heyetine tercümanlık yaparak tamamladı.

vuştuk. Alis de var işin içerisinde. Tabii o zaman çok hızlı dönemlerimiz. Koşa koşa geldik. Bir gün İrfan Yüzbaşı'dan bir telgraf geldi. "Çocuklar hafta sonunda Harp Okulu ile maçımız var. Gelirseniz memnun kalırım" diyor. Ben diğer arkadaşlarımı topladım, zaten toplam üç kişiydik. Arkadaşlarım, "Canım gitmesek ne olur" dediler. Ben kızdım, "Hayır! Ne olursa olsun. Bizim yüzbaşımız bize bu kadar iyi niyetle bir hafta izin vermiş. Paskalya ama ne yapalım. Bu askerliktir başka bir şeye benzemez" dedim. Maç hafta sonundaymış. Bir perşembe sabahıydı trene atladık, direkt Ankara'ya gittik. O İrfan yüzbaşının sevincini tarif etmem imkansız.

— *Sizi karşısında görünce ne yaptı?*
— Nasıl sarıldı bize, anlatamam: "Benim evlatlarım! Siz bayramı seyranı, Paskalyayı bırakıp gelmişsiniz" dedi. Artık ondan sonra biz de yedek subay olduk ama kral olmuştuk. O haftaki müsabakayı da kazandık. Yüzbaşının gözüne müthiş girmiştik. Yani oradaki yedeksubay ve Harp Okulu maçları, Fener-Galatasaray maçı gibi...

— *Eyvah! Eyvah!*
— İbrahim isminde de çok iyi bir sporcumuz vardı, sonra o Almanya'da dış işlerine intisab etti. Soyadını hatırlayamıyorum İbrahim'in. Almanya'da elçilikte çalıştı. O da iyi bir oyuncuydu. Neticede maçı kazandık. Sonra yine okul subaylarından biri geldi. Ben aynı zamanda Türkiye'deki piyasaları biliyorum. Çünkü 1951'den sonra babamın yanına girmişim, dükkanda çalışıyorum, piyasalarda ne oluyor, bitiyor izliyorum. Hüsamettin Yüzbaşı adında bir yüzbaşı bana; "Armancığım, benim Kara Kuvvetleri'nde tanıdık üsteğmen arkadaşım var. Bir çamaşır makinesi almak istiyor. Sen İstanbul piyasasını bilirsin. İstanbul'a gittiğinde bir bakıp, alakadar olur musun? Biz 5 liraya alıyorsak, sen 4 liraya almanın yollarını bilirsin" dedi.

Tanıdıklarımız da çoktu. Yine bir hafta sonu askeri bir iş meselesi ile İstanbul'a gelmiştim. Hüsamettin yüzbaşının

dediğini unutmadım. O zamanki çamaşır makineleri de tabii kollu. Öyle otomatik şey yok. Hiç unutmuyorum 525 liraya satılıyor, o makineler. Ben 500 liraya alabildim. Evet, yani 25 lira kârdaydık. Toptancısını tanıyordum, Eminönü'ndeydi. Bu buzdolabını aldım, ambalajlattırdım ve o Hüsamettin Yüzbaşı'nın bana vermiş olduğu adrese postalattım. O Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndaki üsteğmen de bana teşekkür etti: "Çok teşekkür ederim. İnşallah, sizin kura zamanı gelir de senin dosyan da benim elimden geçer. Ben de sana elimden geldiği kadar yardımcı olurum" dedi.

Çünkü kendisi Kara Kuvvetleri Personel Dairesinde çalışıyordu. Zaman geçti, bizim kuralar nisan ayında çekiliyordu. Bize, "Bir kere siz Robert Kolej mezunusunuz. İngilizceniz kuvvetli. Sizi normal kuraya değil de, tercümanlık kurasına tabii tutacağız" dediler.

Buna çok sevindik, çünkü tercümanlar hep iyi yerlerde ve daha fazla Amerikalılar'ın bulunduğu yerde çalışıyorlardı. Ankara, İzmir oluyor, İstanbul oluyordu.

Bir pazar günüydü. Ben yine görevli olarak İstanbul'a gelmiştim. Artık sık sık İrfan yüzbaşı bizi İstanbul'a görevli gönderiyordu. Hem ticaret, hem ziyaret, hem izin yap diye.

— *Siz de koşa koşa Alis Hanım'ın yanına geliyordunuz.*

— Hem de nasıl koşuyoruz. İrfan yüzbaşından izini aldık, Yedek Subay Okulu'ndan ayrıldım. Okulun karşısında büyük bir tarla, boş bir arazi var. Bir metre kar yağmış. Hiç unutmuyorum, iznim de var, izinli çıkacağım. Ama bir vasıta yok. Vasıtaya binmek için epey bir yürümeniz lazım. Neyse biz tarlaya vurduk askeri elbiselerle. Köpekler peşimden koşmaya başladı. Ben köpeklerden nasıl kaçıyorum anlatamam. Neyse bir şey olmadı, ısırmadılar. Ondan sonra İstanbul'a geldim. Evdeyim, Ankara'dan telefon geldi. Beni arayan da kendisine çamaşır makinesi aldığım üsteğmen. Tayinimin çıktığını söyledi. Yer, İstanbul Karaköy Yolcu Salonu Amerikan Yardım Heyeti.

"Arman, come here*!"*

— *Oh! Neredeyse işyerinizin yakınında.*
— Hemen yakınında! Altı ay Yedek Subay Okulunda kaldık, sonra İstanbul'a tayin edildik. O zaman Amerikan Yardım Heyeti-JAMMAT (*Joint American Military Mission for Aid to Turkey*) organizasyonuyla Marshall Planı çerçevesinde Amerika'dan Türkiye'ye yardım malzemesi gelirdi. Bu yardım malzemesi İstanbul'da Sirkeci'deki binaya gelirdi. Şimdi bu bina hâlâ var. Eski tarihi bir binadır, basın binası olarak kullanılır.

— *Sepetçiler Kasrı.*
— Evet, Sepetçiler Kasrı. O zaman Sepetçiler Kasrı bizim yardım malzemesi aldığımız bölüğün merkeziydi. Orada merkezimiz vardı, bir de İzmit-Derince'de vardı.

— *Gemilerle gelirdi değil mi yardım?*
— Evet, gemiler Derince'ye yanaşıyordu. Malzemeleri oraya boşaltıyorlardı. Bütün evrak ve dokümantasyon işleri de bizim ofisimizde oluyordu. Bizim ofisimiz de Karaköy'de yolcu salonunun karşısında Denizcilik Bankası'nın büyük binası vardı; onun karşı köşesindeydi. Eskiden onun altında Bursa-Mudanya vapurlarının biletleri satılırdı. Üstünde ise biz vardık, güzel bir ofisti. Orada başımızda Amerikan Yardım Heyetinden bir Amerikalı albay olurdu. Bir de yüzbaşı, çavuş, dört tane de sivil personel bulunurdu.

— *Onlar Türk mü, Amerikalı mı?*
—Türk, fakat Rum asıllı Türk. Hatta birisi benim Robert Kolej'den Fedon Sandukas adında bir arkadaşımdı, orada çalışıyordu sivil olarak. Ben orada tam bir yıl yedek subaylık yaptım. İstediğim zaman resmi elbise ile istediğim zaman sivil gidebiliyordum. Amerikalı albayın bir itirazı olmuyordu. Amerikalı subaylarla münasebetlerimiz çok iyiydi. Bölüğüm Selimiye Kışlası'na bağlıydı, görevim Karaköy'deydi.

— *Akşamları eve mi geliyordunuz?*
— Tabii! Her gece! Böyle okula gider gelir gibi. Sabah 08:00-08:30, akşam 17:00'ye kadar. 17:00'de Amerikalılar kendi evlerine, ben de kendi evime gidiyordum. Bu 1955 yılına kadar sürdü; yani 1953-55 arası.

— *Bu yardım heyeti ile ilgili olarak anımsadığınız neler var?*
— Marshall Planı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın müttefik devletlere yapmış olduğu askeri teçhizat yardımıdır. Bu yardımlar değişik formatlarda oluyordu. Mühimmat, top, mermi, araçlar vs. her türlü askeri yardım olurdu. Bizim Milli Savunma Bakanlığı ile Amerikan Milli Savunma Bakanlığının anlaşması ile gelen malzemelerdi. Biz malzemeleri alıyorduk. Amerikan yük gemileri ile Amerika'dan gelirdi bu mallar. Türkiye'nin muhtelif bölgelerine geliyordu. En büyüğü İzmit Derince Limanı, ikincisi İzmir ve üçüncüsü İskenderun Limanı'dır. Oldukça geniş çapta malzeme gelirdi. Biz İstanbul'a gelenleri Derince Limanı'nda Türk ordusu adına teslim alırdık. Oradan da Türkiye'nin değişik yerlerine ihtiyaca göre dağıtım oluyordu. Diğer illerde de aynı şey yapılırdı. Vapurdan mallar direkt limana alınırdı. Derince'de askeri birlik vardı. Askeri birlik alırdı. Trenlerle ihtiyaç bölgelerine giderdi.

Yardım heyetinde İstanbul Bölgesi'nin başında bir Amerikalı albay, bir yarbay, bir yüzbaşı ve bir de başçavuş bulunuyordu; dört-beş de sivil personel vardı. Ben Türk subayı olarak Türk ordusunu temsil eden tek subaydım. Benim görevim gelen malzemeyi kontrol etmek, lisan bildiğim için Amerikalılar'a yardım etmekti.

— *Derince'de güzel anılarınız varmış...*
— Amerikalı subaylarla giderdik Derince'ye. Bir de zaman zaman İstanbul dahilinde Amerikan Yardım Heyeti Başkanlığı olarak valiyi, belediye başkanını ve üst düzey Türk komutanları ziyarete giderdik. Ama en az haftada bir kere de De-

rince'ye gidiyorduk. Benim altımda bir cip var, onu ben kullanıyorum veya emir erim var Türk askeri, o kullanıyor. Bir gün yine Derince'ye giderken ilginç bir şey yaşadık. Öğlen vakti olmuştu, Derince'ye vardık. Amerikalı yarbay da yanımdaydı. Gidip malzemeleri kontrol ediyorduk. Derince'de tabii Türk Birliği var. Amerikalı yarbay öğlen yemeği yedikten sonra işe başlamak istedi. Tam askeri yemekhaneye doğru giderken, karşıdan da bizim Türk askerleri geliyor. Ellerinde de ekmekler var. Herhalde yemekhaneye yemek taşıyorlardı. Bu Amerikalı yarbay onları görünce, büyük bir şaşkınlıkla kolumu tuttu İngilizce, "Arman, Askerlere bak!" Bakıyorum ben askerlerde anormal bir şey görmüyorum yani bizim askerler ellerinde ekmeklerle yemekhaneye doğru gidiyorlardı. Bu yine ısrarla, "Ellerine bak!" dedi. Ellerine bakıyorum ellerinde ekmek vardı. Bu bağırarak, şaşkınlıkla, "Ekmek ambalajsız!" dedi. O da o rahmetli oldu. Yarbay Krener Ronzan. İri, kelli felli bir yarbay. Derince'ye ziyaretimizden iki gün önce Amerika'dan Türkiye'ye gelmiş ve ilk yurtdışı görevi olarak tayin edilmişti. Bizdeki durumları, ambalajsız ekmeği pek görmemiş: "Ambalajsız, yemekhaneye ekmek taşıyorlar. Olmaz. Ekmek ambalajsız taşınmaz" dedi. Ben de, ona "Dur! Sen daha yeni geldin. Öğrenirsin bazı şeyleri" dedim. Ertesi gün, yine aynı yarbayla daha hoş bir hadise yaşandı.

Bizim Karaköy'deki ofisimiz iki katlıydı. Daha önce söylediğim gibi alt katta da Denizcilik Bankası'nın Mudanya-Bursa vapur biletlerinin satıldığı bir bürosu vardı. Yanında da iki tane tuvalet var. Yani ihtiyacı olan tuvalete, alt kata gidiyordu, sekiz-on merdiven iniliyordu. Bu Krener Ronzan yine tuvalete gitme ihtiyacı duymuş ve tuvalete girmiş. Tuvaletlerden biri alaturka, biri alafranga; ikisi de yan yana. Alafranga meşgulmüş. Ama bizim Amerikalı alaturkayı bilmiyor. Alaturka tuvalete girmiş ama hayatında görmediği cinsten bir tuvaletle karşılaşmış. Nasıl avazı çıktığı kadar bana bağırıyor alt kattan. Ben korktum, herhalde bu adamcağıza bir şey oldu dedim. Çünkü ses aşağıdan geliyor, ben de üst katta çalışıyorum: "Arman!!! Gel buraya, *Come here*!" Hemen koşa

koşa aşağıya fırladım, hatta Mehmet adında Rizeli bir emir erim vardı benim, çok iyi bir çocukcağızdı. Ben korkumdan, "Mehmet gel bakalım, bizim yarbaya bir şey oldu herhalde" dedim.

— *Siz bir şey oldu zannettiniz...*

— Ben öyle zannettim. Düştü, ne bileyim bir tarafını kırdı. Ama aklımızdan tuvalet geçmiyor. Bir gittik baktık bu tuvaletin önünde pantolonunu yarı iliklemiş vaziyette: "Ben burayı nasıl kullanacağımı bilmiyorum" dedi. Anladık durumu, neyse kötü bir olay yok, yani düşme, kalkma yok. Gösterdik ona nasıl yapacağını. Ama yapamadı. Zaten yandaki yer de boşaldı, oraya girdi.

Başka bir anımı daha anlatmak istiyorum. Ben göreve başladıktan bir müddet sonra Amerika'dan yeni bir albay geldi. Albay da o dairenin başkanı oluyor. R. Grant adında, orta yaşlarda, 50-55 yaşlarında çok hoş bir adamcağız, hanımı ile birlikte geldiler. Onlara Maçka'da bir daire tuttuk, orada yaşamaya başladılar. Her şey gayet iyi. Tabii bizim görevimiz aynı zamanda Amerikalı subaylara tercümanlık yapmaktı; çünkü benim görevim tercümanlıktı. Türk subayı olarak bütün işlerini ben görüyorum. R. Grant Amerika'dan geldi, henüz üç-dört gün olmuştu. Buradan tanıdıkları bir Türk aile varmış, onlar da hafta sonu onlara İstanbul'u gezdirmeyi teklif etmiş. Albayı ve karısını almışlar ve Büyükada'ya götürmüşler. Eskiden, bilmem hatırlar mısınız, Ada vapurları Galata Köprüsü'nün üzerinden hareket ederlerdi. Tabii, bütün köprü de boydan boya lokantalar vardı. Bütün Adalar, Boğaziçi vapurları, Üsküdar hepsi oradan hareket ederdi. Son yıllarda Sirkeci'den ve Eminönü'nden hareket etmeye başladılar. Şimdi de Kabataş'tan.

Amerikalı Albay ile Türk aile vapura binmişler. Ancak, vapur Büyükada'ya gidene kadar; Kadıköy'e, Kınalı'ya, Burgaz'a, Heybeli'ye uğruyor. Gezmişler, yemek yemişler Büyükada'da, fayton turu yapmışlar. Sonra tekrar dönmüşler; yine Büyükada, Burgaz, Kınalı, Kadıköy, Köprü. Pazartesi sabahı

oldu R. Grant beni çağırdı, koşa koşa çıktım. Sigarasını yaktı. "Dün çok güzel bir gezi yaptık, fakat sana bir şey soracağım. Büyükada'ya böyle böyle gittik. Bir buçuk saatte gittik, bir buçuk saatte de döndük. Neredeyse altı-yedi saatlik bir gezi yaptık. Bunun üç saati yolda geçti. Niye köprüden Büyükada'ya helikopter servisi koymuyorsunuz" demez mi bana. Şimdi o zamanlar bırakın helikopter servisini memlekette, ne bileyim belki helikopterler parmakla sayılırdı. Sene 1953-54. Helikopter! Şimdi ne cevap vereyim adamcağıza. Birdenbire durakladım tabii. Dedim ki: "Helikopter bizim ülkemizde şu anda böyle bir transport vasıtası değil. Böyle popüler bir taşıma aracı değil". O yine şaşkın, "Niye? Kocaman memleket. Milleti vapurlarla taşıyacağınıza, helikopterle taşırsınız" diyor.

Sonra dedim ki: "Siz biraz daha kalın da Türkiye'de, o zaman anlarsınız helikopter konur mu, konmaz mı?" Böyle enteresan bir anım var benim. Sonra biz, Alis ile 1956 yılında Park Otel'de nişanlandık. R. Grant ve diğer bütün Amerikalı subaylar nişanımıza katıldı.

Askerden mektup var

— *Askerlik de bitti.*

— 1955'te askerliğim bitti. 1956 yılında nişanlandık, Park Otel'de. Büyük bir nişan töreni oldu. Amerikalıları da davet ettik. Bütün ofis personeli geldi.

— *Askerden, Ankara'dan yazdığımız mektuplara sıra geldi.*

— Ben, hemen hemen her gün mektup yazıyorum Alis'e.

—*Ne yazıyorsunuz?*

— Günlük olayları, duygularımı, işte Alis'den uzak kaldığımdan dolayı çok yalnızlık çektiğimi. Her gün en az bir-iki sayfa mektup yazıyorum. *Alis*'in okuduğu konservatuvardaki çaycının ilgisini çekmiş bu mektuplar. Tabii mektup çaycılara gidiyor. Çok sevdiğimiz bir adamcağızdı. Alis'e, "Alis Hanım, seninki sana her gün ne yazıyor, Allah'ını seversen şunları bana da söylesene" demiş. Adamın dikkatini çekiyor.

Her gün postadan mektup gidiyor. Ben de her gün de birisini bulmak mecburiyetindeydim. Çünkü yedek subay okulundan her gün böyle postane vs. servisi yok.

— *Nasıl gönderirdiniz mektupları?*
— Hafta sonları sorun değil, çünkü biz de evci çıkıyoruz. Fakat hafta içlerinde her gün bizim bölükten ya da başka bölüklerden görevli şehre çıkan bir arkadaş oluyordu. Evine mektup gönderecekler şehre inen bu arkadaşa rica ediyor, posta pulu parasını da veriyor, onlar postalıyorlardı.

— *Evine gönderemiyordunuz, ailesi kızar diye mi?*
— Yok yok! Konservatuvara gönderiyordum, eve yasak. Her gün konservatuvara gönderince çaycının dikkatini çekmişim.

Eşine, mektupla İngilizce ders verdi

— *Bir de mektupla İngilizce öğretirmişsiniz.*
— Evet! O da notlarımda var. Alis'nin İngilizcesi o zamanlar hiç yoktu. Amerika'ya gittikten sonra İngilizcesi daha kuvvetlendi. İngilizcesi'nin kuvvetlenmesi için ben İngilizce sınavlar hazırlıyordum. Onun da bana cevaplarını göndermek şartıyla. İngilizce sorular soruyorum, İngilizce cevap veriyor ve cevaplarını sonra tashih edip, tekrar kendisine gönderiyordum. Yani mektupla ders yapıyorduk. Ama bu mektuplarla İngilizcesi'ni ilerletti o yıllarda.

— *Mektupla!*
— Mektupla tabii. İşte elimden geldiği kadarıyla boş zamanlarımda soru soruyordum.

— *Bir de çikolatadan piyano mevzusu var...*
— Evlenmeden evveldi. Alis konservatuvar öğrencisi, musiki ile klasik müzikle çok yakından ilgili. Doğum günüydü. Kendisine bir sürpriz yapayım istedim. Bir pastaneye gittim. Zannediyorum o zamanlar Osmanbey'de Tadlan Pastanesi vardı. Onlar bizim yakın ahbaplarımızdı. "Ben çikolatadan bir pi-

yano istiyorum" dedim. Adamcağız da, "Beyefendi çikolatadan piyano daha önce yapmadık. Ama sen bize şeklini göster biz yapalım" dedi.

— *Bir de kuyruklu piyano istemişsiniz...*
— Bir de kuyruklu olsun işte daha böyle şatafatlı olsun istedim.

— *Nereden aklınıza geldi o zamanlar...*
— Sürpriz, evet işte böyle şeyler her zaman düşünüyorum. Bütün mesele onun kalbine daha fazla girebilmek. Bir büyük piyano resmi buldum, onu pastaneye götürdüm. Ve onlar da gayet güzel bir piyano pasta yaptılar.

— *Piyano pasta...*
— Evet yapmışlardı. Onu, kendi doğum gününde Alis'e götürdüm. Çok şaşırdı.

— *Böyle başka sürprizleriniz var mı?*
— Alis'e bir pudriyer hediye etmişim. Pudriyer biliyorsunuz.

— *Evet!*
— Pudra süreceğin kap, işte pudriyer. Ve Alis'e "Cici" derdim. Onun ikinci adı Cici. Şimdiye kadar da "Cici" derim, zaman zaman. Efendim bir pudriyer hediye etmişim. Gayet iyi hatırlıyorum. Üzerine de böyle çok şık bir yazıyla dışına Cici yazdırmıştım. Yine bir doğum günüydü. Güzel de bir ambalaj yaptırmıştım, onu kendisine hediye ettim. Müthiş hoşuna gitmişti, "Cici" isimli pudriyer.

M.İ.Ç

—Bir de mektupların arkasını M.İ.Ç. diye imzalarmışsınız, nedir M.İ.Ç?
— M.İ.Ç, herkes sorardı: "M.İ.Ç. ne demek" diye. Mektubun arkasına, gönderenin adını yazarsınız ya! M.İ.Ç. bakın bugü-

ne kadar hiç kimseye söylememiştim, size söylüyorum: Mesut İdeal Çift demek diye, böyle imza atardım.

— *Çok güzel!*
— İlk olarak size söylüyoruz. Alis de hayatında kimseye söylememiştir. Artık bunun üzerinde duran kimse yok ama eskiden sorarlardı. Konservatuvardaki çaycı bile, "Alis Hanım, ne demek M.İ.Ç" Alis de, "O aramızda, Arman ile benim aramda bir sır. Söyleyemem" dermiş.

— *Zarfın üzerinde mi?*
— Evet, evet zarfın arka kısmına "M.İ.Ç" yazıyordum.

— *Mutlu İdeal Çift...*
— Evet, bugüne kadar da aynen devam ediyor. Bir de kayınvalideme bir sürpriz yapmıştım. Sürpriz bende çok. Bir yıl, yazın Amerika'ya bir muhasebe kongresi için gitmiştim. Her yıl giderdim böyle kongrelere. Kayınvalidem de bizimle aynı binada oturuyordu, üst kattaydı. Seyahate çıkarken ona sordum, "Gitmeden bir şeye ihtiyacın var mı" diye. Çünkü gelip bazen yemeklerimizi o pişiriyordu, yardımcı oluyordu. Eski kadın ne de olsa. Bana, "Bugün ayşekadın fasulyesi var Arman. Onu pişireceğim. Ama sakın ha, bir şey gönderme ihtiyacım yok!" dedi. Amerika'ya gittim, iki gün sonra Amerika'dan benim Kınalıada'daki manav Kadir'e telefon ettim. Manav, "Arman Abi, sen Amerika'da değil miydin" dedi şaşkınlıkla. Neyse, ben ona, "Şimdi sen iki kilo ayşekadın tart, eve gönder. Kayınvalideme sürpriz yapacağım" dedim.

Manav, iki kilo ayşekadın tartmış, eve götürmüş, kapıyı da kayınvalidem açmış. Kadın ayşekadın fasulye istemediğini söylemiş. Ama manav, "Bunu Arman Abi Amerika'dan sipariş etti" demiş. Kayınvalidem günlerce bunu çevresine anlatmış.

— *Bu arada bir de Mısır Apartmanı eğlenceleri varmış. Onlar evlenmeden önce miydi?*
— Evet, evlenmeden önce.

— Neydi bu Mısır Apartman, hadisesi?

— Mısır Apartmanı o zamanlar çok ünlüydü. İstiklal Caddesi'nde, Tünel'e doğru giderken sol kolda bir apartmandır. Mısır Apartmanı hâlâ var, çok tarihi bir bina ve bu tarihi binanın sekizinci katında da Robert Kolej Mezunlar Derneği bir lokal açmıştı o zamanlar. Biz mezuniyetten sonra devamlı o lokale gidiyorduk. Ben, arkadaşım Oktay, kızlar geliyorlardı.

O zamanlar Günseli Başar, eski Avrupa güzellik kraliçesi, o da oraya geliyordu başka arkadaşlarla. Onlarla da samimi olmuştuk. Eski tiyatrocular vardı. Gayet güzel bir lokaldi. Hafta sonları güzel bir buluşma yeriydi. Bütün kolejliler, kızlar, erkekler oraya gelirdi. Dışarıdan eğer kendi kız arkadaşlarınız varsa, onları davet ediyorduk. Sabaha kadar parti olurdu. Güzel bir de terası vardı, deniz manzaralıydı. Hafif içkiler, çay, kahve veriyorlardı. O zaman en fazla içilen içki Vermut. Viski de var ama pek biz viski alabilecek kıvamda değiliz. Ya çok pahalı veya memlekette öyle pek fazla viski vs. yok. Şimdiki gibi değil. Vermut da yerli bir içki olduğu için tercih ediliyor. Vermut, cinfis, kokteyllerden portakallı votka en popüler içkiler. Onları içiyoruz daha fazla. Öyle aşırı bir şey yok. Çok temiz bir lokal.

Lokalin bir müdürü vardı, onunla da aramız iyiydi. Hafta sonları müzikli toplantılar, partiler olurdu. Yılbaşı gecesi çok güzel bir parti yapmıştık ve Alis'i de davet etmiştim. Altmış-yetmiş kişilik bir partiydi.

Evlilik hayatı

— Alis Hanım'a dönersek, onda sizi çeken şey neydi? Çok sevmişsiniz.

— Evet çok!

— Neydi o ilk zamanlar sizi bu kadar etkileyen şey hatırlıyor musunuz?

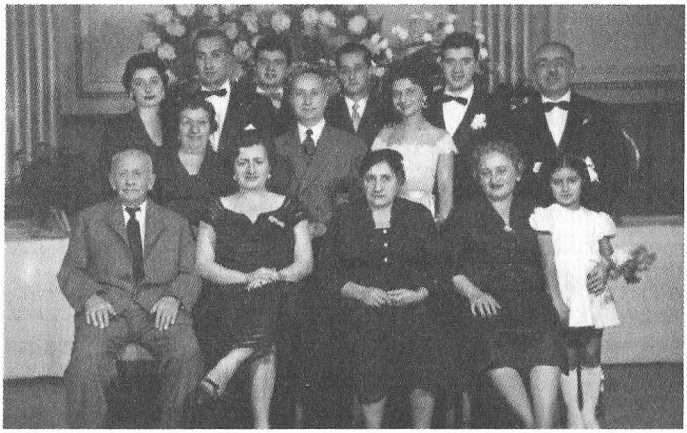
— Ben oldukça duygusal tiplerden hoşlandığımı anladım hayatta. Alis de müthiş duygusaldır. Tabii o beni son derece etkilemişti. Bir de çok dürüst karakterlidir. Her şeyi, gerçekleri olduğu gibi söyler. O zamandan beri öyleydi. İnsanın karakteri değişmez, yaş ne kadar da ilerlese de aynıdır. Onun bu karakteri beni son derece etkilemişti. Aslında o yaşlarda bir elektriklenme oluyor. Siz birisini gördünüz, o sizi gördü mü bir elektriklenme oldu mu, artık ondan sonra hiçbir şey aramıyorsunuz. Duygular kaynaşıyor birdenbire. Sonra iş evliliğe gelince düşünüyorsunuz: "Acaba doğru bir karar veriyor muyum, vermiyor muyum" diye. Aileniz de belki sizi ikaz ediyor: "Bak, senin böyle yanlış tarafların var. Karşı tarafın da böyle tarafları var mı, yok mu? İyi düşündün mü, taşındın mı?" diyor. Alis'in bu karakterini, o zaman da duygusal olduğunu bilirdim, ama sonradan yıllar geçtikçe daha fazla anlıyorsunuz. O zamanlar gençlik yıllarında pek fazla üzerinde durmuyorsunuz bu tür şeylerin.

— Şimdi, evliliğinize gelelim. O tanışma fasıllarını anlattık, nişanlandınız sonra uzun süre nişanlı kaldınız ve evliliğe doğru adım atıyorsunuz. Nasıl oldu?

— Biz şimdi, bilhassa televizyon dizilerinde veya filmlerde gördüğümüz gibi hiçbir zaman ben Alis'e: "Benimle evlenir misin?" demedim bugüne kadar; yani dememiştim. Çünkü gidişatımız zaten evliliğe doğru gidiyordu. Şimdi dizilerde görüyoruz, "Benimle evlenir misin?" deniyor. Bir kızı görüyor ve sonra, "Benimle evlenir misin?" diyor, o da, "Evet" veya "Hayır" diyor, neyse.

Bizimki böyle bir durum değildi. Tabii bir de geriye bakmak lazım. Çok küçükken tanışıyorsunuz, ondan sonra arkadaşlık ediyorsunuz, sonra bir müddet görüşmüyorsunuz, aradan uzun yıllar geçiyor. Ben okuldan mezun olduktan sonra tekrar görüşmeye başladık. Onları anlatmıştım ve bu sefer benim askerlik durumum geldi.

— Askerlikle her şey değişiyor değil mi?

Bütün aile, Alis ve Arman'ın nişanında.

— Askerliğim gelince, ben askere gitmek mecburiyetinde kaldım. Kendi aramızda dedik ki: "Askerden döndükten sonra da nişan yaparız." Ben askerden geldim, kendimizi şehrin havasına adapte edinceye kadar da birkaç ay geçti. 1955'te askerden döndüm. 1956 yılında da yine bir aralık ayında nişan yapıldı. Alis'in babası kızına çok düşkündü, dedi ki, "Kızıma güzel bir nişan yapmak istiyorum." Bizde nişanı kız tarafı, düğünü de erkek tarafı yapar, malum. Gittiler Park Otel ile konuştular. Park Oteli'nin müdürlerinden biri de kayınpederimin çok yakın bir dostuydu. İki yüz kişi davetliydi. Tabii o zaman canlı müzik var, orkestra vs. Bütün eş, dost, aile, yakın arkadaşlarımız, büyük bir kalabalıktı. Alis pembe dantel güpür bir elbise giymişti.

— *Siz papyon taktınız!*
— Ben papyon taktım. Smokin ile gitmiştim galiba. Çok güzel bir nişan olmuştu. Nişandan demek ki aşağı yukarı bir sene sonra da...

— *1956'da, yani...*

— Evet, nişan 1956'da, düğün 1957'de. Bir yıl nişanlı kaldık. 5 Mayıs 1957'de. 2007'de ellinci evlilik yıldönümünü kutladık.

— *Evlilikte de elli yıl!*
— Evet evlilikte de elli yıl. Üniversite de elli yıl oldu, hatta elli ikiye girdik, burada da elli yıl. Onu kutlayacağız. Düğünümüz Beyoğlu Üç Horan Ermeni Kilisesi'nde yapıldı.

— *Nasıl oldu evlilik töreni kilisede, onu biraz anlatabilir misiniz?*
— Onun da türlü türlü kademeleri var; mesela bir bu dini nikah, ondan evvel nisan ayında da nikahımız oldu. O zamanki nikah dairemiz, Tünel'de, Beyoğlu Nikah Dairesi'ndeydi ve orada nikahlandık. Oraya daha yakın bir çerçeve içerisinde ailemden kişiler; annem, babam, teyzeler, halalar, daha dar bir çerçevede nikah yapıldı, çünkü düğün yapacağımız için kalabalık olmadı.

11 Aralık 1955. Park Otel nişan töreni.

5.4.1957. Nikah dairesinde, Beyoğlu (Tünel'de).

— *Nikahı yaptınız...*
— Evet, nikah da usulen yapıldı. Nikahlandıktan bir ay sonra da düğünümüz oldu. Kademe kademe evlendik. Bir nikah, dini nikah yapmanız için ilk önce Patrikhane ile görüşmeniz, bir sağdıç tespit etmeniz lazım.

— *Kim olur sağdıç?*
— Sağdıç, size yakın olan birisi olur genelde. Sizin yakınen tanıdığınız biri tercih edilir.

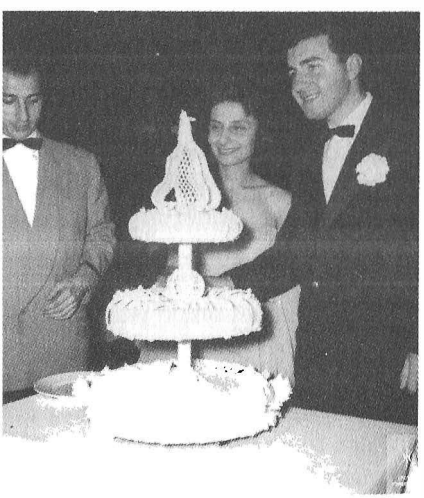
— *Arkadaşınız, akrabanız...*
— Tabii tabii, akraba da olabilir, arkadaş da olabilir. Ailenin dışında; yani anne-babanın dışında olabilir. Onu Patrikhane'ye bildirmeniz, gün almanız lazım ve ondan sonra bir de mesela, "Bir episkopos istiyor musunuz?" yani "Başpapaz istiyor musunuz, yanında kaç tane papaz istiyorsunuz, koro istiyor musunuz, düğün korosu istiyor musunuz?" bütün bunlar tabii ücrete tabi. Bunların ücretlerini ödedikten, gününüzü aldıktan sonra aynı gün gidiyorsunuz orada...

— Sizin sağdıcınız kim oldu?

— Benim sağdıcım; Bay Kağam Markaryan. Babamın çok yakın bir dostuydu, evliydi kendisi sonra büyük bir işadamı olmuş, uzun yıllar Türkiye'de yaşadıktan sonra son yıllarda Kanada'ya gitmişti, orada yaşadı, orada da vefat etti. Eşi, yani benim sağdıcımın hanımı halen sağ.

— Nedir sağdıcın görevi?

— Sağdıcın hem nikah esnasında kilisede görevi vardır, sonra da çocuklarınız olduğu zaman görevi vardır. Onları anlatayım: Malum bir Hıristiyan dininde nikah olurken, papaz sizi kilisenin ön tarafına doğru davet ediyor ve başlarınızı birleştiriyor ve onun üzerine bir haç tutuluyor. İşte o haçı, sağdıç tutar. Bazı nikah masraflarını da sağdıç yapar. Bu, nikah törenindeki görevi. Ondan sonra evinizin bir parçası olur. Dini günlerde siz gidip sağdıcınızın elini öpersiniz, onlar da gelip sizi ziyaret ederler. İleride diyelim bir çocuğunuz oldu, vaftizini sağdıç yapar ve bütün masrafları karşılar. Kızsa kız, erkekse erkek, bütün giyimi, kuşamı ondandır. Vaftizde özel giyim, sünnet törenleri gibi hiçbir farkı yok; birisi sünnet, öbürü de

5.5.1957. Hilton Otel'de düğün gecesi yemeği.

vaftiz. Bütün masrafları, kilise masraflarını, bebeğin, çocuğun giyim kuşam masraflarını, her şeyini sağdıç karşılar.

— *Zengin olması lazım.*
— Evet biraz öyle olması lazım. Tabii, düğünde geline bir şey takacak muhakkak.

— *Bitmiyor yani.*
— Hayır, hayır! Muhakkak bir şey takacak veya erkeğe de isterse takar, ama daha fazla tabii geline takı takılır. İşte pırlanta mı takar, altın mı takar, kendi bütçesine göre bunu ayarlar. Yani masraflı bir iştir sağdıç olmak. Bizde öyle aileler var ki gidip fakirlere sağdıç olmak isterler. Adak edinirler, Hıristiyan dinine göre, yedi kere sağdıçlık yaptınız mı, artık siz şey oluyormuşsunuz, ne diyeyim...

— *Günahlarınız affediliyor...*
— Evet, günahlarınız affediliyor. Makbul bir insan oluyorsunuz. Sağdıcın böyle görevleri var tabii ve ailenin bir parçası olur.

Vaftiz olmayana Patrikhane nikah kıymaz

— *Peki, kendinin mi istemesi lazım, sizin mi?*
— Öyle birisini sağdıç seçmelisiniz ki, size "hayır" demesin. Sağdıçlık zor bir durum. Şöyle ki: Öyle birisine teklif etmeniz gerekir ki sizi reddetmesin. Diyelim ki ben sizinle çok yakınım, diyorum ki, "Nuran'cığım, sen benim sağdıcım olur musun?" Biliyorum ki "Yok" diyemeyeceksin, o kadar yakınız birbirimize. Veya bazıları adak edinmiştir der ki, "Ben sizi çok seviyorum..." siz nişanlısınız birisiyle, "Sizin sağdıcınız da ben olmak istiyorum canı gönülden" demeli.

Öyle aileler var ki fakir aileler, sağdıç filan bulamıyorlar, onlara bazen toplu vaftiz yapılıyor. Ada'da kilisede veya Ermenistan'da da yapılıyor. Fakir fukara öyle sağdıç mağdıçla, falan filan, pek meşgul olamıyorlar. Onlara vaftiz olması ge-

5.5.1957: Evlilik.

rekir; çünkü vaftiz ayini Hıristiyanlık'ta önemli bir dini yöntem. Vaftiz olmayınca nikah da kıymaz Patrikhane, defin de olmaz, defnetmez de sizi ölünce. Muhakkak vaftiz olmanız lazım. Vaftiz, bilhassa yurtdışında gerekiyor. Diyelim ki ben buradan Amerika'ya gittim, kendimi ispat eden T.C. nüfus kağıdımdır tabii ama aynı zamanda oradaki müesseselerin bazıları, dini müesseseler muhakkak Patrikhane'den vaftiz kağıdı isterler.

— Şu vaftiz törenini bize ayrıntısıyla anlatır mısınız? Nasıl vaftiz olunur, vaftiz ne demektir, ne işe yarar?

— Hıristiyan olarak doğan bir kişi doğumundan bir müddet sonra vaftiz olur. Bunun belli bir yaşı yok ama en geç bir-iki yaşında vaftiz olmasında yarar olur. Vaftiz töreni kilisede olur, özel kutsal suyla çocuk yıkanır. Vaftizin anlamı, Hıristiyan olduğunuzun ispatıdır. Cinsiyet ayrımı yoktur. Kız da erkek de vaftiz olur. Vaftiz olmak için önce Patrikhane'ye mü-

racaat etmek gerekiyor. Gerekli belgeler verilir. Nüfus kağıdı suretleri ve kimin sağdıçlık yapacağı önemlidir. Vaftiz töreninde bir sağdıç vardır ve töreni o sağdıç yönetir. Kilisedeki formaliteleri sağdıç yapar. Hangi kilisede yapılacağını siz tespit ediyorsunuz. Hangi din adamının (papazın) bu programı yöneteceğini siz arzu ediyorsunuz. Günü geldiği zaman bebeği alıp kiliseye gidersiniz. Davetliler huzurunda dini ayin yapılır. Bebek vaftiz edilir. İlk önce bebek, anne ve babasının kucağında kiliseye gelir. Daha sonra kilisedeki dini seremoni başladıktan sonra bebek özel vaftiz beyaz elbisesi giydirilerek sağdıcın kucağına verilir. Bebek, sonuna kadar, 45 dakika kadar sürer bu dini ayin, sağdıcın kucağında kalır. Bu arada kilisede ilk başta dini ayin yapıldıktan sonra bebeğin kutsal suda yıkanması söz konusu. Kiliselerde vaftiz için özel bir bölüm vardır, bütün kiliselerde olur. Ufak lavabo gibi bir yerdir; bebek üç kez takdis edilmiş suya batırılıp Hıristiyan yapıldığında papaz duasını eder. Bizim zemzem suyuna benzer kutsal suyu alnına ve yanaklarına haç şeklinde sürer ve vaftiz tamamlanmış olur. Genelde vaftiz hediyesi olarak çocuğa altın takılır. Ya üzerine takılır veya anne-babaya verilir. Başka hediye de olur. Güce göre verilir. Vaftizdeki sağdıç, anne-babanın nikahındaki sağdıçtır. Vaftiz töreninin bütün masraflarını sağdıç yapar, giyimi kuşamı, kilise masraflarını karşılar; maddi durumuna göre.

Vaftiz olmayan çocuğa Patrikhane nikah da kıymaz. Vaftiz önemli bir uygulamadır Hıristiyanlıkta. Hatta vaftiz olmazsa cenazesi kaldırılmaz. Vaftiz kayıtları uzun yıllardır tutulur. Bilhassa yurtdışında Hıristiyan olduğunuzu ispatlamak için sadece vaftiz belgesi yeterlidir. Arzu eden, Patrikhane'den bunu alır. Ermenice, Türkçe ve İngilizce, üç dilde hazırlanır ve talep eden kişiye verilir. Vaftiz belgesinin başka bir özelliği daha vardır: Hıristiyan olup Katolik mezhebine tabi olanlar, Katolik patrikhanesinden alır belgesini. Bu da Amerika'da, Avrupa'nın İtalya, Fransa gibi bazı ülkelerinde önemli bir belgedir. Patrikhane sekreteryasında bütün seremonilerin kayıtları vardır. Dini nikahta da seremoni olur. Ne kadar eskiye

Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Petrosyon'un İstanbul ziyareti sırasında Patrik Kazancıyan'la birlikte. Arman Hoca patriğin arkasında (24.6.1992).

giderseniz gidin gayet muntazam kaydı vardır. Eşimin amcası vardı, onun vaftiz belgesine ihtiyaç vardı. 97 yaşında vefat etti, yüz sene önceki kaydı bulduk. Nerede, hangi kilisede vaftiz edilmiş, kaç papaz iştirak etmiş gördük.

— *Cemaatin Patrikhane ile olan ilişkileri nasıl?*

— İstanbul'daki Ermeni camaatinin Patrikhane ile ilişkisi son derece sıkı bağlarla izah edilebilir. Patrik, cemaatin dini reisidir ve din konuları ile ilgili bütün kararlar Patrikhaneden çıkar. Bütün kiliseler patrikhaneye bağlıdır. Dini bayramlarda bütün cemaat, patrikhanede toplanır, mesela bir Noel günü, 6 Ocak, bir de Paskalya günü cemaat ve cemaat temsilcileri patrikhanelerde toplanır, sorunlar tartışılır ve kokteyl yapılır. Güzel bir şekilde şahıslar ağırlanır. Herkese açıktır, isteyen gidebilir, mutlaka cemaat yönetim kurulu üyesi olmanız şart değildir. Birçok konuda, kilise yönetim kurulları patrikhaneye kendi durumlarını bildirmek zorundadır. Kilise yönetim kurulları, kilisenin bulunduğu semtteki cemaat arasından dört yılda bir seçilir.

— Hazır konu buraya gelmişken, Ermeniler'in başka törensel geleneklerini de konuşalım.

— Bu görüşmeyi yaparken güzel bir hafta içindeyiz. Paskalya haftasından kırk gün evvel oruç başlıyor, tabii tutarsanız. Oruç bizim Müslümanlardaki gibi böyle muayyen saatlerde yenilmeyecek şeklinde olmuyor. Yağlı şeyler, hayvani yağ, hayvan eti vs. yemeyeceksiniz. Daha sade şeyler yiyeceksiniz ama onu istediğiniz zaman yiyebilirsiniz. Müslümanlardaki oruç böyle değil.

— Kısıtlama var bazı şeylerde...

— Evet bazı şeylerde kısıtlama var. Tabii Paskalya'nın logosu kırmızı yumurta ve çörek. Paskalya, zaten adı da paskalya çöreği. Bizim orucu epey tutan var. Fakat ben dikkat ediyorum mesela Ramazan'da Müslüman cemaati oruca daha fazla yatkın, yani Ermeni cemaatinden daha fazla istekli. Ben tabii İstanbul'u daha fazla bildiğim için konuşayım, Ermenilerde fazla oruç tutan yok. Eskiler tutmaya alışkınlarmış. Genç nesil hiç tutmuyor. Patrikhane, "Kabil olduğu kadar oruç tutun" diyor ama pek aldıran yok.

Üzüm zamanı 15 Ağustos'ta başlar

— Evet başka böyle geleneksel törenler var mı?.

— Mesela Paskalya. Pazar günleri olur. Bazen martta olur, bazen nisanda olur. 2008 Paskalyası 27 Mart'ta oldu. Dini merkezler bunu tespit ediyor. Paskalya'dan evvel yedi hafta, oruç tutma haftasıdır. Paskalya, son haftası pazar günü olan pazartesiden itibaren kutsal haftadır. Pazartesi, salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi, pazar gününe kadar kutsal. Pazar günü zaten Paskalya'nın son günü; büyük bir ayin yapılır. Bu kırk gün zarfında kilisenin ön tarafı perde ile kapalıdır, haçı göremezsiniz. Usulen böyle. Pazar günü açılacak; çünkü İsa bir pazar günü göğe çıkmış. "Rezüreksiyon" dediğimiz olay. Perde o zaman açılıyor. İşte o gün Paskalya kutla-

nıyor, yumurta ile birlikte. Perşembe akşamı ise gece geç vakit kilisede küçük çocukların ayakları yıkanıyor.

— *Kiliseye götürüyorlar?*
— Evet, çocuklar kiliseye gidiyor. İsa peygamberden kalma bir gelenek, papazlar küçük çocukların ayaklarını yıkıyorlar. O da önemli bir gelenek. Noel'de buna benzer şeyler yok, fakat Noel'de de bir hafta evvelinden dini ayinler başlıyor. Bizim Noelimiz Avrupalılar'ın Noel'ine nazaran biraz daha değişik. Onlar 24'ü 25'e bağlayan Aralık gecesi kutluyorlar, biz 6 Ocak'ta kutluyoruz. Vaktiyle tarihte böyle bir değişiklik olmuş. Evet, on gün arayla kutluyoruz. O da önemli bir gün. Yazın 15 Ağustos'ta üzüm yeme günü var. Yani bizim İsa peygamberin kanunlarına, geleneklerine göre 15 Ağustos'tan evvel üzüm yemeyiz. İsteyen yer tabii de, dinen yenmemesi gerekir; çünkü 15 Ağustos günü, "Asfazazin Bayramı" dediğimiz önemli bir dini bayram. O gün kiliselerde üzümler okunuyor, ondan sonra yeniyor. Belki vaktiyle, üzüm herhalde 15 Ağustos'tan evvel olgunlaşmazmış da onun için böyle olmuş? Peygamber niye "Domuz eti yemeyin" demiş? Çünkü domuz pis bir hayvandır, her şeyi yer, her pisliği yer. O zamanki sağlık ve hıfzıssıhha durumları ile ilgili muhakkak öyle emretmiş, gayet de iyi etmiş. Ama şimdi yiyen de var, yemeyen de var. İsteyen yiyor, istemeyen yemiyor, artık herkesin şahsına bağlı bir şey.

— *Sizin düğününüze dönersek, nikah oldu, kilisede sağdıç var...*
—Babamın en büyük oğlunun, yani benim düğünüme özen gösteriliyor. Nikahtan sonra Hilton Oteli'nde misafirlere aşağı yukarı yüz kişilik bir yemek tertip etmiştik. Orada yüz kişi civarında bütün aile efradı, sağdıçlar, eş, dost, akrabalar ve bizim ailemiz. Orada balayı yemeği, yani nikah gecesi yemek verdik. Ondan sonra o gece Hilton Oteli'nde kaldık. Salı günü de vapurla İzmir'e gittik.

— *Vapurla!*
— Evet, vapurla. Hava da müsait, iklim de müsait, mevsim de müsait. 5-7 Mayıs, bir hafta da İzmir'de kaldık. İzmir ve çevresini gezdik sonra İstanbul'a kendi evimize döndük. Evimiz de hazır vaziyetteydi.

— *Eviniz Nişantaşı'ndaydı.*
— Nişantaşı'nda, şimdiki Ses Apartmanı'nın eski hali. Beş kattı o zaman. Şimdi sekiz kat. O zaman altında dükkan, banka filan yoktu. Biz ikinci katta oturuyorduk. Hazırlamıştık her şeyimizi, mobilyalarımızı... Evimiz düzeltilmişti ve gelip evimize yerleştik.

— *Kaynvalideniz sizin apartmanda otururmuş?*
— Apartman eşimin ailesine aitti. İkinci katta biz, üçüncü katta kayinvalidem, dördüncü katta Alis'in abisi, altıncı katta ablası oturuyordu. İki tane kiracı vardı. 1974 yılında yıkıldı ve bir buçuk senede yenisi yapıldı. Biz o arada geçici olarak Şişli'de bir yere kiraya gittik. Yedi kat ve bir dükkan yapıldı.

— *Nişantaşı'na taşınmanıza aileniz bir şey söylemedi mi?*
— Hayır. kesinlikle öyle bir şey olmadı. Evet direkt oraya gittik. Dört-beş sene ikinci katta yaşadıktan sonra üçüncü kata geçtik. 1961-62'ye kadar orada yaşadık. Alis'in abisi vardı, Vahan Derminasyan. Bundan yedi-sekiz ay evvel kaybettik maalesef kendisini Kanada'da. Çok iyi bir betonarmeci, yüksek mühendisti. Robert Kolej'i bitirmiş, Amerika'da tahsil görmüştü. Eşimin ablasının kocası, çok tanınmış bir mimar; Nubar Acemyan. Maçka'daki İnönü Evi'nin yanındaki binalar, İstiklal Caddesi'ndeki Metropol Han ve Baro Han onun eserleri. Başka pek çok büyük binalara imzasını atmış, tanınmış bir mimardı. Onu da geçen sene mart ayında kaybettik Kanada'da. Onlar düşünmüşler, taşınmışlar, hem kayınbirader, hem bacanak demişler ki, "Bu Ses Apartmanı beş katlı, bunu yıkalım yenisini yapalım, ilave kata da ruhsatımız var" demişler. 1974 yılında bina yıkılmaya başlandı. Biz ayrıldık

oradan, Şişli'de kuzenimin apartmanında boş bir kat vardı, oraya gittik. Şişli Meydanı'na çok yakın bir yerdi. İki sene orada kaldık, bina bitinceye kadar oturduk. 1975'te tekrar kendi yerimize döndük.

Aileden Kanada'ya göç eden çok oldu

— Bu arada hep bir Kanada lafı var. Aileden çok kişi göçmüş herhalde oraya?

— Aileden Kanada'ya göç eden oldu. Aileden ilk göç eden Alis'in ablası yani baldızım Serapi. O 1968-69 yıllarında göç etti; çünkü, oğlunu ve kızını Kanada'ya tahsil için göndermişti. Sonra onlardan ayrı yaşayamadığı için kendisi de gitti, halen de orada. Bu arada eşi uzun müddet Türkiye'de kaldı, o gitmedi. Sekiz-on yıl kadar burada kaldı. Eşi, dediğim gibi ünlü mimar Nubar Acemyan.

1975 yılında bu kez kayınbiraderim Vahan göç etti. Kendisi yüksek mühendisti, gayet iyi bir işi vardı. Buna rağmen Kanada'ya çocuklarının tahsili için gitti. Oğlu veteriner, kızı işletmeci oldu. Halen de Kanada'dalar. Burada Ses Apartmanı'nı yenilediler.

En son kızım ve damadım 2007 yılında gitti. Onlar da çocuklarının tahsili için gitmek istediler. Bu bizim için büyük sürpriz oldu. Çünkü, her ikisinin de fevkalade iyi işleri vardı. Kızım Aslan Çimento'da Hazine Müdürü idi. Damadım çalıştığı bütün şirketlerde genel müdürlük yapmış, Philips gibi yabancı şirketlerde çalışmış biriydi. Buna rağmen "Çocuklara orada daha iyi istikbal buluruz" diye geçici süre için oraya gitmek istediler. Bu gidişlerini hazmetmiş değiliz.

— Geri dönelim. Ses Apartmanı'na tekrar taşındınız...

— Tekrar taşındık apartmana ve bugüne kadar da orada yaşıyoruz.

— Şişli'deki Ferdar Apartmanı'nda bir olay olmuş, onu anlatır mısınız?

— Ben evlenmeden önce uzun yıllar Abide-i Hürriyet Caddesi'nde yaşadıktan sonra babam bu Şişli'deki apartmanı çok beğenmiş. Sonradan bana sağdıç olan kişi ile birlikte o binayı satın almışlar. Şişli Meydanı'nda, İş Bankası'nın yanındaydı. Adını da kardeşim Ferdi ile benim adımın kısaltmasından Ferdar koymuşlar. Çok güzel bir apartmandı. Daireler büyük, 240 metrekare, dört yatak odası, çifter çifter banyolar. Biz orada beş-altı yıl yaşadıktan sonra yanımızdaki arsa satıldı. İnşaat için kazıya başladılar. Biz farkında değiliz, bizim temellerin dibine kadar gitmişler. 1959 yılında bir sabah çatırtılar hissettik. Hani geçenlerde Zeytinburnu'nda böyle bir hadise oldu. Bina külliyen yıkıldı. Biz evde yatıyoruz. Sabahın 5'i bir çatırtılar hissettik. Anneannem de sağdı o zamanlar. Babam, annem, ben, kardeşim hepimiz, gecelikler, pijamalarla fırladık. Bir baktık ki apartmanın cami tarafına bakan kısmı olduğu gibi yandaki o boş arsaya doğru çökmüş. Arsayı görüyorsunuz apartmanın içinden; yani yıkılmadı da yana yattı. Çok sağlam, betonarme bir binaydı çünkü. Allah'tan o şekilde yana yattı.

— *Ne yaptınız sabah sabah?*
—Sabah sabah, biz öyle pijamalarla sokağa fırladık. Herkes bize bakıyor, pijamalarla sokaktayız, sabahın 5'inde öyle duruyoruz. Belediye, polis, itfaiye arabaları geldi vs. Tabii bir panik havası. Hemen ben o arada Alis'e telefon ettim ve dedim ki, "Bak Alis sana bir şey söyleyeceğim ama korkma, böyle böyle binamız yıkıldı". O da çok korktu tabii. O gün halamın evine taşındık. Halam da Şişli'de oturuyordu.

— *Halanızda kaldınız...*
— Evet on-on beş gün kadar halamızda kaldık. Evi müsaitti. Sonra Halaskargazi Caddesi'nde yeni bir apartman kiraladık. O bina o vaziyette kaldı. Tabii sonra yıkıldı ve satıldı orası. Arsa olarak satıldı.

— *Arsa olarak...*

— Evet. Mahkeme karşı tarafı suçlu buldu. Tazminat ödemişlerdi o zamanlar bize. Önemli bir rakam değildi. Ama annem müthiş korkmuştu: "Buraya saray da yapsanız, ben bir daha buraya gelmem" dedi babama. Gayet iyi hatırlıyorum ve hakikaten de o arsayı satıp başka bir yere, Halaskargazi Caddesi'ne kiracı olarak gittik.

— Evlendiniz, Ses Apartmanı'na geldiniz. Bu arada ne iş yapıyorsunuz siz evlendiğinizde?
— Ben evlendiğimde 1957. Aşağı yukarı bir yıldan beri eski adıyla Robert Kolej'de hocalık yapıyorum.

6-7 Eylül olaylarında dükkana korka korka gittim

— Bir de 6-7 Eylül olaylarından bahsedelim. Sizin yakın aileniz, akrabalarınız zarar gördü mü? O günleri nasıl yaşadınız, sonrasında neler hissettiniz?
— 6-7 Eylül olayları, bir gazetenin o gün çıkarmış olduğu yazı üzerine patlak verdi. Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanmış olduğunu söylüyordu. Gerçekte böyle bir şey olmamış. 6 Eylül günü bir miting olacağı biliniyordu ama işlerin bu noktaya varacağı bilinmiyordu. Normal bir miting diye düşünülüyordu. 6 Eylül gecesi bu gösteri şekil değiştirdi, talan vaziyetine geçti. Bütün İstiklal Caddesi, iki gün sonra geçtim, Eminönü'ndeki, Karaköy'deki işyerleri, bilhassa Rumlar'a ve Hıristiyanlar'a ait yerler talan edildi.

Bizim Eminönü'nde işyerimiz vardı. Bize bir şey olmadı. Çankırılı hamallar bizi tanıyorladı, onlar iyi insanlardı, kimseye bir şey yapmadılar, gelenleri defetmişler. Yanımızdaki dükkan harap vaziyetteydi. Bir Rum'a aitti, tuhafiye işi yapardı. Gelenler kimin Rum, kimin Türk, kimin Ermeni, kimin Musevi olduğunu biliyorlardı. Demek ki evvelce planlanmış bir şey var. Kepenkler kapatılmış. Bu arada Eminönü, Karaköy, Beyazıt ve İstiklal Caddesi'nde Rum, Ermeni ve Museviler'e ait pek çok işyerinin büyük kısmı vahşice saldırıya uğramış. 7 Eylül sabahı gazetelerde resimler vardı, Adnan

Menderes de oraya gitti, ağlamaklı oldu. Hükümet yumuşak davrandı, bu gösteriye karşı. Gerekli tedbirleri almadılar.

İstiklal Caddesi'ne iki gün sonra gittim, halen top top kumaşlar caddede yüzüyordu. Mağazalar talan edilmiş, kepenkler aşağı indirilmiş, mağazada ne varsa, çalınmış. Sırf kötülük olsun diye caddeye de atmışlardı. İstiklal Caddesi bunlarla doluydu. Esas 6 Eylül akşamı ben bir olay yaşadım. Salı günüydü yanılmıyorsam, Teknik Üniversite'deki basketbol antrenmanından dönüyordum. Tam Radyoevi'nin önüne gelince birisi beni durdurdu, genç biri. Hayretimi mucip bir şey var; olaylar olmuş bitmiş, benim hiçbir şeyden haberim yok. Hiçbir şey görmüyorum. Cumhuriyet Caddesi'nde biri durdurdu, 23-24 yaşındayım: "Aman kardeş, Türk bayrağın varsa otomobilin üzerine asıver. Bugün başka gün, görürsün, eve gidinceye kadar" dedi. Anormal bir şey olduğunu hissediyorum, ama anlamadım. Meğer talan edilmiş her yer. Adam, "Bayrak yoksa, derhal arabanı garaja çek, eve git yat" dedi, korka korka gittim.

Annem babam radyoda durumu duymuş, bir şey mi oldu diye müthiş merak etmişler ben geç kalınca. Babam müthiş üzüldü, endişe içindeydi. Bizim dükkanın zarar görüp görmediğini bilmiyordum. Eş dost telefon ediyor. Harap etmişler. Tahtakale Sokak'a çıkamıyoruz. Yasakladılar. İşyerine gitmek isteyenler özel müsaade aldı. Babam büyük endişe içindeydi. Hanın adı Altıparmak Han'dı. Handa bulunan hamallar bize telefon ettiler, "Çorbacı merak etme, size bir şey yok, biz buradayız" dediler. Biz iki gün sonra dükkanı açtık.

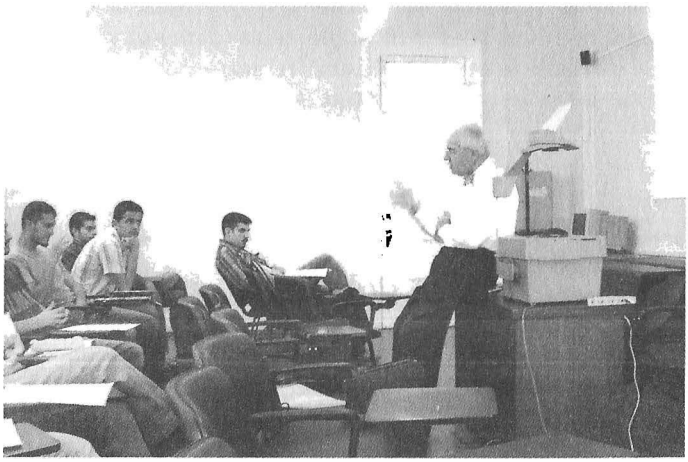
Enistemin oğlu vardı, onun Beyazıt'taki işyeri talan edilmişti. Eminönü'nde Mısır Çarşısı civarında uzaktan akrabalarımızın yiyecek ve gıda malzemesi satan dükkanı tamamen talan edilmiş, peynir, sucuklar sokaklara atılmış, cam, çerçeve kırılmıştı. İstiklal Caddesi'nde birkaç tanıdığımız vardı, çorap ve tuhafiye işi yapan, bunlar da harap edilmişti. İstiklal Caddesi'nde Hıristiyanlar'a ait zarar görmeyen işyeri kalmadı. Taksim'den Tünel'e kadar, hepsi talan edildi.

Cemaat büyük yara aldı. Bu kadar yılınızı burada geçiriyorsunuz, işadamı olarak yıllar boyu çalışıyorsunuz, işinizi muayyen yere kadar oturtuyorsunuz, bir gecede bir hiç yüzünden talan ediliyor bütün varlığınız. Sermayeler yatıyor. Ve göçler bundan sonra artmaya başladı. Hükümete karşı güvensizlik ortamı yaratıldı. Bilhassa bu 6 Eylül'ün gayesi, Rum işyerlerinin zarara uğratılmasıydı. Halk kimin Musevi olduğunu bilmezdi. Hatta ben hiç unutmuyorum, bizim apartmanın kapıcısı vardı. O bile elinde balta ile bir yerlere gitti. Esas zararı Karaköy, Eminönü, Beyazıt, İstiklal Caddesi, Beyoğlu gördü. Göçler başladı. İnsanlar çok korktu, yarın öbür gün böyle bir şey yine olur diye. Kiliselere tek tük tecavüz edildi, bazı duvarları yıktılar Kumkapı tarafında, Samatya'da. Bazı tecavüz olayları duyuldu, ne dereceye kadar gerçek olduğunu bilemiyorum. Son derece kötü bir hava hakimdi. Kaostan da öte bir hava vardı. Bir gecede varınız, yoğunuz talan ediliyor. Bunu planlayan kişiyi durduramazsınız; ellerinde kazma kürekle saldırdılar. Baltalar bulundu. Onlarla kırmışlar. Bu iş hazırlıksız, bir günde olmaz. Bir hazırlık olmuştu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hocalık Günleri

O zaman da Oktay burada, yani Robert Kolej'de benim şu anda çalıştığım bölümde hocalık yapıyor ve muhasebe dersleri veriyor. Bana, "Ben pazartesinden itibaren veremeyeceğim artık bu dersleri. Anadolu'ya gitmem gerekiyor" dedi. Zannediyorum kendisini Erzurum Üniversitesi'nden davet etmişler. "Ne olur Armancığım, bu dersi sen ver" dedi.

Arman Manukyan sınıfta ders anlatırken.

— *Hocalığınız, 12 Eylül 1956'da başlıyor...*
— Ama başlangıcı önemli tabii.

— *Başlangıcını anlatalım o zaman...*
— Başlangıcı çok önemli: Ben, 1951 mezunuyum. 1956'ya kadar askerlik, bir yıl İktisat Fakültesi'ne devam, bir buçuk yıl yedek subaylık. Bütün bunlardan sonra nişan derken, 12 Eylül 1956 Çarşamba günü benim hayatımın değiştiği gündür.

Okuldan mezun olduğum zaman babam bana Oldsmobil marka lacivert bir otomobil hediye almıştı. Kendi de kullanıyordu. Ben de yeni öğrenmiştim, ehliyeti yeni almıştım.

Arabamla Taksim Meydanı'ndan, bugünkü Marmara Oteli'nin önünden geçerken (O zaman Marmara Oteli yoktu, İntercontinental vardı) bir sınıf arkadaşıma rastladım: Oktay Yenal. Çok yakın arkadaşım. Birlikte seyahatlere gitmişiz, bütün kolej hayatımız birlikte geçmiş, en yakın arkadaşlarımdan biri. Elinde kitaplarla, baktım, otelin önünde duruyor. Tabii bugünkü gibi trafik yok, arabaları parmakla gösteriyorsunuz. Taksim Meydanı'ndan tek tük araba geçiyor. Ben Oktay'ı görünce el salladım arabanın içinden. Oktay beni görünce, "Ooo! Dur dur dur! Ben sana önemli bir şey söylemek istiyorum" dedi. Hemen yanıma aldım Oktay'ı. O da Harbiye'ye doğru gidiyormuş: "Armancığım, sana önemli bir şey söylemek istiyorum" dedi, "Hayrola Oktay!" dedim. Bu arada, biz sık sık görüşüyoruz. Okuldan mezun olmuşuz ama işte Mısır Apartmanı'na gidiyoruz, orada karşılaşıyoruz . O zaman da Oktay burada, yani Robert Kolej'de benim şu anda çalıştığım bölümde hocalık yapıyor ve muhasebe dersleri veriyor. Bana, "Ben pazartesinden itibaren veremeyeceğim artık bu dersleri. Anadolu'ya

gitmem gerekiyor" dedi. Zannediyorum kendisini Erzurum Üniversitesi'nden davet etmişler: "Ne olur Armancığım, bu dersi sen ver" dedi.

—Şaşırdınız mı?

—Şimdi, hayatınızda böyle hiç düşünmediğiniz, hiç tasavvur etmediğiniz, hiç planınızda olmayan bir şey teklif ediliyor. Şakacı da bir çocuk Oktay, zannediyorum ki bana şaka yapıyor: "Ya, bırak canım, Allahını seversen nereden çıkardın bunu" diyorum Oktay'a. "Gayet ciddi söylüyorum Armancığım. Ben pazartesi günü yokum" diyor. Günlerden çarşamba. Bakınız, o gün çarşamba ve pazartesi günü Oktay okuldan ayrılıyormuş, üç-dört gün var ve o da harıl harıl hoca arıyormuş. "Sen bu işi mükemmel yaparsın. Benim tanıdığım Arman bunu yapar. Piyasa deneyimin, işin, gücün var, yani bu işe illa ki öyle profesyonel gözüyle bakma" diyerek beni ikna etmeye çalışıyor. "Oktay, güzel de hocalık bambaşka bir mevzu. Benim piyasa deneyimim olabilir, ama sen Robert Kolej gibi bir okulda hocalıktan bahsediyorsun bana" diyorum. "Sen yaparsın. Ben seni tanımıyor muyum canım. Sen bunu yaparsın" diyor. Ben, "Yok" diyorum, O, "Sen yaparsın" diyor. Ben, "Yok" diyorum. O, "Yaparsın." Neyse, arabayla bu arada Harbiye'ye doğru gidiyoruz. "Yahu, o kadar uzatma işi! Yarın sabah gel bir okula gidelim. Bir gör okulu, bir sınıfı gör. İlla istemezsen seni zorla derse sokmayız " diyor.

Hocalığa başlamam tesadüf

— Kararlı yani.

— Olmaz mı! "Ertesi sabah ders günümüz. Ne olur bir gel gör. İlla ki istemezsen bir şey diyemem tabii" diyor. Ben de kırmak istemedim. Çok da hatırını saydığım bir arkadaşım. "Peki Oktaycığım, yarın bir gidip görelim, bir bakalım" dedim. Ama herhalde o anda da bende bir meyil başladı, "Gidelim" dediğime göre. İlla ki istemeseydim, "Yok benim işim

var, gücüm var, gelemem" derdim. Ertesi sabah yine Oktay ile buluştuk. Araba ile okula geldik, 13 Eylül 1956. Bu bina, aynı bina. Yukarıdaki kat, şimdiki Eser Borak'ın yani dekanın ofisi, o zaman bir sınıf, ufak bir sınıftı. Sınıfa girdik, Oktay kürsüye geçti. Ben de en arkaya gittim, oturdum. On beş kişi var sınıfta. Hiç bayan öğrenci yok. O zamanlar hiç bayan öğrenci yoktu, hep erkek öğrenci vardı. İşte tabii hep İngilizce veriyoruz dersleri. Oktay da kürsüye çıkıp dedi ki, "Arkadaşlar, ben pazartesiden itibaren aranızda bulunamayacağım. Size yeni bir hoca getirdim". Bunları söylerken beni gösteriyor, emrivaki yapıyor bana, "Arman Manukyan" diyor. Ben arkadan Oktay'a, "Hayır! Hayır!" anlamında işaretler yapıyorum. Oktay hiç yüzüme dahi bakmıyor. Öyle dersine devam etti. Zaten kısa kestik dersi, sonra dedim ki ona, "Yahu, ne yaptın Oktay sen birdenbire?" "Sen bu işi yapacaksın" dedi. Neyse, kabul ettim. Bölüm başkanı Profesör Potts'a götürdü beni. Kendisinin yerine ders vereceğimi söyledi. Ben de bu durumda Oktay'ı da kırmak istemiyorum, kabul ettim.

O da, "Merak etme sen yaparsın. Ben sana göstereceğim işte kitabı, detayları" dedi.

Düşünün, yaşınız, 25-26, hiçbir hocalık deneyiminiz de yok. Hayatta hiçbir kimse, anadan hoca doğmuyor o başka bir mesele, ama benim hiçbir deneyimim yok. Potts da beni tanıyor, eski hocamız, arada sırada da görüşüyorduk kendisiyle. "Ooo çok memnun oldum. Ben kendisini çok severim" dedi ve beni işe aldı. Bana da, "İstersen bir deneme yapalım birkaç ay. Bak, eğer yani olur ya, hoşlanmayabilirsin. İlk olarak böyle bir şey yapıyorsun. Seni hemen bordroya kaydettirmiyorum. Başka bir hocanın adı altında ders veriyormuşsun gibi olacak. Sana 434 kuruş maaş vereceğiz"

— *Büyük bir para mı o zamana göre?*

— Belki bugünkü 1.200-1.500 ytl gibi bir para olabilir. Ben de kendisine, "Benim için para önemli değil. Kendi okuluma geldim" dedim ve derslere başladık. İşte o gün bugündür, elli iki yıl geçti.

— Hemen mi derse girdiniz?

— Bir müddet sonra derslere başladık. O zaman dersler, sabahları 08:45'te başlıyor. Cumartesi günleri de ders var: Salı, perşembe, cumartesi. On beşer, yirmişer kişilik ufak sınıflar. Gayet güzel bir yıl geçti. Bizim Mr. Potts bakmış ki öğrencilerden, "İyi hocalık yapıyor. Bizimle yakından alakadar oluyor" gibisinden olumlu cevaplar alıyor, bir gün beni ofisine çağırdı, "Arman bu işi gayet iyi yapıyorsun, ama senin bir de Amerika'ya gidip yüksek tahsil yapman gerekir. Bu işe döndükten sonra da yine burada devam edebilirsin. Ben böyle düşünüyorum senin hakkında. Sana en uygun şey Fullbright bursu olabilir. Bak, bir alakadar ol" dedi.

Araştırdım. Fullbright bursunun müracaat zamanına daha vakit vardı. Fullbright'a müracaat ettim. Birkaç sınavdan geçtik. O zamanlar Fullbright işlerini Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi'nde, Amerikan Enformasyon Servisi diye, Amerikan Konsolosluğu'na bağlı bir servis yürütüyor. Başında Ayşegül Sarıalp Hanım vardı, Ruhi Sarıalp'ın eşi. Halen de sağdır kendisi. Bu işlere o bakıyordu. Müracaatlarımızı yaptık, sınavlarımızı geçtik. Kazandık. O yıl Fullbright'ı, bütün Türkiye'den 13 kişi kazanmıştı. Ama onlar bizim beklememizi istediler, "Şimdi Fullbright olarak, bizim size, Amerika'da üniversite bulmamız lazım" dediler.

— Siz, burada aslında yüksek tahsil yapmıştınız Robert'te, değil mi?

— Evet! Şimdi, kolej mezunuyuz. O zamanki Robert Kolej, Amerika'nın standartlarına göre kolej, üniversite. Türk standartlarına göre ikisi ortası bir şeydi. Böyle bir durum vardı. Ben buradan dördüncü yılı bitirdikten sonra Amerika'ya doğrudan yüksek lisansa gittim. Bütün Amerika üniversiteleri yüksek lisansımı rahatlıkla kabul ettiler; çünkü dediler ki, "Robert Kolej'i biz Amerikan koleji kabul ediyoruz." Öyleydi o zamanki statüler. Fullbright'ı kazandığım zaman çok sevinmiştim. Evlenmişim, daha 1957'de de düğünümüz var. Evlen-

dikten sonra Alis de benimle beraber gelecek, yani birlikte gideceğiz. Karı-koca olunca ikinize birlikte müsaade ediyorlar.

Sonra üniversiteyi beklemeye başladık. Aşağı yukarı benim sınavları geçmem kasım-aralık ayındaydı. Mayısa kadar Amerikan üniversitelerinden herhangi bir cevap gelmedi. Fullbright ofisi benim için burslu üniversite arıyor. Nihayet bir mayıs günü, hiç unutmam, işyerimizde, Manukyan Biraderler'de çalışırken, bir telefon geldi. Ayşegül Hanım telefon etti bana, dedi ki, "Arman Bey, sizin Fullbright işiniz oldu. Amerika'da Ohio eyaletinin Oxford şehrinde bulunan Miami Üniversitesi'nden burs temin ettik. Oraya gideceksiniz." Tabii, hayatımın çok sevinçli günlerinden biri. Yanılmıyorsam, 28-29 Mayıs günüydü. Biz hazırlıklara başladık. Oradan akseptanslar geldi.

— *Siz burs için, evlendikten bir yıl sonra mı başvurdunuz?*
— Evet bir yıl sonra. O arada Alis de konservatuvarın son sınıfında. Aşağı yukarı on üç yıllık bir konservatuvar hayatı var

Fullbright bursu ile Amerika'ya giderken (6 Eylül 1959).

ve son sınıfa gelmiş. Konservatuvarın son sınıfında büyük bir sınav vermek mecburiyetindesiniz orkestra ile. Onun hazırlığı, çalışması var. Düğün, konservatuvar, sonra Amerika'ya gidiş işi, yani iki ayağımız bir pabuca girdi. Neyse hepsini birlikte ayarladık ve Alis de sınavını verip konservatuvarı pekiyi derece ile bitirdi. Şan Sineması'nda, İstanbul Şehir Orkestrası eşliğinde büyük bir konser verdi. Şan talebesi oldukları için onların son tez sınavı, oradan not alıyorlar. Orada sınavı da geçtikten sonra Amerika'ya gidiş hazırlıkları başladı. Bütün hazırlıkları gördük. Hem bizim annemiz-babamız, hem Alis'in annesi-babası üzüldüler, Amerika'ya gidiyoruz diye. Allah bilir bir sene mi gelmeyiz, iki sene mi gelmeyiz artık...

— *Hep orada kalırsınız diye endişelendiler anlaşılan...*
— O zamanki Amerika ile şimdiki Amerika aynı durum değil. Öyle hemen her gün telefonla görüşemezsiniz... Amerika'dan İstanbul'u aramak zor. Amerika'da kaldığım süre içinde, telefonla görüştüğümü hiç hatırlamıyorum. Hiç! Niye biliyor musunuz?

— *Niye?*
— Çünkü telefonla bir kere uluslararası santrala bağlanacaksınız, ondan İstanbul'u isteyeceksiniz ve yedi saat bekleyeceksiniz telefonun başında bağlanması için. Yedi saat! Böyle şimdiki gibi, "tık tık tık tık.... tık tık tık..." New York falan yok. Yedi saat! İşiniz var, gücünüz var, yedi saat bekleyemezsiniz. Ha, çok acil bir şey olur da sekiz saat on saat da beklersiniz, o ayrı bir dava; ama normalde beklemezsiniz. Ya, öyleydi o zamanlar. Neyse oralara bilahare geleceğim.

— *Eşinizle yola çıkıyorsunuz*
— Ve yine bir eylül günü on üç Fullbrightçı arkadaş ile birlikte, buradan Panair de Brasil uçağı ile yola çıktık. Fullbright çok harika bir burs. Bütün yol giderleriniz, oradaki bütün üniversite masraflarınız karşılanıyor ve her ay bize 250 dolar maaş ödüyorlar.

— *Kalacak yeri siz mi buluyordunuz?*
— Evet, üniversitenin evli çiftler için apartmanları vardı. *Manor* diyorlardı onlara. Biz orada yer kiralamıştık. Kiralar da o zamanlar ucuzdu 70 dolardı, hiç unutmuyorum. Fullbright ayda bize 250-300 dolar gönderiyordu. Biz rahatlıkla geçiniyorduk. Yememiz, içmemiz, okul masrafımız yok. Kitap parasını da ayrıca ödüyorlardı. Evet çok güzel, çok. *Full* burs. Sigorta da yaptırıyorlar.

— *Sağlık probleminiz de yok...*
— O da yok. Gayet güzel. Ve bu şekilde Panair de Brasil ile İstanbul'dan Lizbon'a, Lizbon'dan uçakla Boston'a oradan da New York'a. Tabii Lizbon-Boston, tam on dört saat sürdü pervaneli uçak ile. Jet falan yok. Sene 1958. Boston Havaalanı'na indik fakat oradan çıkış yok. "Havaalanında bir saat bekleyeceksiniz" dediler. Alis'in hiç görmediği bir amcası varmış, ona haber vermiştik, Boston'da yaşarmış. Ona demiştik ki, "Biz bu uçakla geliyoruz. En azından seni havaalanında bir görelim." O da bizi karşılamaya gelmişti. Ama bizi dışarı çıkarmadıkları için (çünkü gümrük işlemleri New York'ta oluyor) bir gümrük memuruna ben gittim rica ettim. Dedim ki, "Benim görmediğim bir amcam var. Eşim ile birlikte onu bir görebilir miyiz?" Dedi ki, "*Only five minutes*". Yalnız beş dakika. "Benim kendisine bir hediyem var, onu vereceğim" dedim. O pek olumlu bakmadı o işe. Hediye olarak da bir kutu lokum almıştık İstanbul'dan, onu verecektik. Neyse baktık amcayı gördük, amca yanımıza geldi, o da müsaade almış. Şimdi tam o lokumları verirken lokumun kutusu açılıp da içinden, beyaz beyaz tozları dökülmez mi! Herkes başka bir şey zanneder onu. Bana müsaade eden gümrük memuru da gördü. Geldi, beni bir payladı: "Ben sana hediye mi ver, dedim. Git yalnız amcanı gör dedim" dedi. Çıt yok bizde tabii, korkuyoruz da. Tabii, uçak yolculuğunda deforme olmuş kutu. Tam amcaya verirken de işte aksi, kenarından açılmış...

Amerika'da birçok yenilik keşfettik

— *Beyaz tozlar...*
— Sormayın, beyaz tozlar dökülüyor. Şimdi ne zanneder gümrük memuru?

— *Kötü şey zanneder.*
— Evet tabii! Neyse orada da öyle bir şey atlattık. Enteresandı, bakın bugüne kadar hiç unutmam. Kızdı adamcağız verdirtmedi de. Sonra baktı kendisi dedim ki: "Bu, *Turkish delight*, yani bu Türk lokumudur, kötü bir şey değil" "Ben anlamam öyle şeylerden. Onu veremezsin" dedi, "Peki peki" dedik. Neyse bindik, Boston'dan New York'a geldik. New York'ta akrabalarımız vardı bizim, bir-iki gün onların evinde kaldık. Ondan iki-üç gün sonra New York'da biraz dolaşıp bir görelim dedik. Çünkü ilk olarak hayatımızda Amerika'ya gidiyoruz.

İlk bakış çok önemli. Uçaktan bakıyorsunuz Amerika'yı görüyorsunuz. Düşününüz, hayatınızda ilk olarak Amerika'ya gidiyorsunuz. Mesela New York'a inerken (bugün gibi hatırlıyorum) bakıyorum, bütün binaların arkasında böyle mavi mavi havuzlar, plastik havuzlar. Alis'e diyorum ki "Ya, bu ne biçim memleket! Her evin bir havuzu var" "Eh, burası böyle bir memleket! Bilmiyoruz göreceğiz."

Yukarıdan çok renkli görüyorsunuz Amerika'yı, çok renkli. Otomobilleri görüyorsunuz böyle uçak alçalırken, renkli; kırmızı, sarı, yeşil. Bizim Türkiye'de alışmamış olduğumuz renkler hakim. İlk izlenim böyle bende. İki gün sonra New York'tan Ohio'ya gidecektik. New York'u geziyoruz, New Jersey'i geziyoruz. New York'da bir gün Alis ile beraber caddede yürürken, baktım bir ambulans geçiyor. Böyle hızla geçti, "Vınnnn" dedi geçti. Bir baktım üzerinde köpek ambulansı diyor, "*dogs ambulance*".

— *Şaşırdınız tabii...*

Amerika'da Türk gecesi.

— Şimdi düşünün, sene 1958! Bizim memlekette ambulanslar sayı ileyken, orada köpeğe ambulans yapmışlar. Hemen Alis'in kolunu dürttüm: "Bak Alis! Görüyor musun, *dogs ambulance* diye yazılı. Burada köpeklere de ambulans yapıyorlar" dedim. Sonra anladık ki tabii orası bir köpek cenneti, köpek memleketi. O hiçbir hadise değil, orası için.

Evet, ilk intibalar bunlar. Amerika hakkında ilk intibalar. Büyüklüğü vs. tabii onlara bilahare geleceğim, o başka mesele. Ama üç gün New York'ta kaldıktan sonra, Ohio'ya gittik. Bizim okulumuz olan Miami Üniversitesi, Cincinnati'ye 36 kilometre mesafedeki Oxford şehrinde. Oxford, bir üniversite şehri. Miami Üniversitesi o zaman aşağı yukarı 10 bin kişilik bir üniversiteydi.

— *Sonra da gitmişsinizdir buralara.*

— Evet ondan birkaç yıl sonra tekrar gittim okulu ziyaret etmeye. Şimdi, aşağı yukarı 40 bin kişi olmuş. Oldukça büyük bir üniversite. İşletme Fakültesi çok iyiydi.

— İlk kez gittiniz, kampüse, sonra?
— Okula gelmeden evvel yerimizi yurdumuzu da ayarlamıştık. Evli çiftler için (çok evli çift vardı) "*manor*" dedikleri, "*Miami manor*" dedikleri, güzel, tek odalı katlar var. Odanın içerisinde banyosu var, mutfağı var. Çekme yatağınız var, çekip yatıyorsunuz.

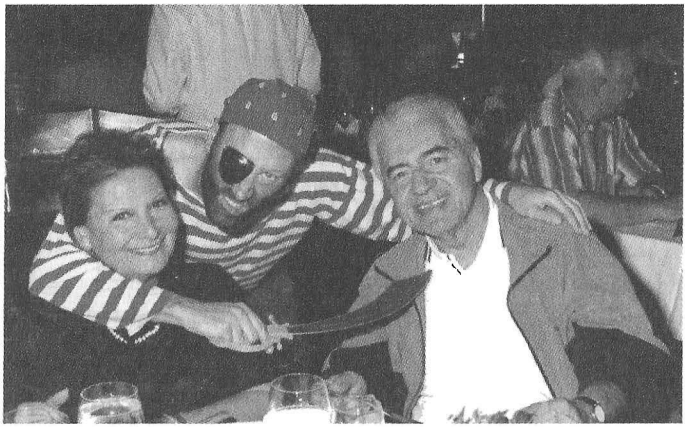
— Stüdyo tipi.
— Tek odalı stüdyo.

— Eşyası var, her şeyi var.
— Eşyası, her şeyi var. Kirası da 70 dolar.

— Çok iyi o zaman.
— Evet çok iyi, yani biz de ekliyorduk o başka bir mesele, ama yani burslu gitmişsiniz oraya, artık biraz da cebinizden eklersiniz. Ama normalde insan geçinebiliyordu, kıt kanaat. Ve orada üniversite hayatı başladı.

— Siz başladınız, Alis Hanım ne yaptı?
— Evet, şimdi ona geleceğiz. Tabii birkaç gün geçtikten sonra ben kayıt işlemlerini falan yaptıktan sonra dediler ki, "Burada bir de müzik, musiki departmanı var". Oldukça kuvvetli bir musiki departmanı imiş.

— Miami Üniversitesi'nin.
— Miami Üniversitesi'nin. Başında dekan Dean Barren vardı. Alis ile beraber oraya gittik. Randevu almıştım kendisinden. Bizi gayet iyi bir şekilde kabul etti. Tabii *Fullbright*'çı olduğunuz için oraya Türkiye'yi temsilen gidiyorsunuz. Herkes size daha değişik bir gözle bakıyor, normal bir Amerikalı öğrenci değilsiniz. Türkiye'den, yabancı bir ülkeden gelmiş bir öğrencisiniz. Yabancı öğrenciler için ayrı departmanlar var. Neyse, gittik, Dean Barren'ı gördük. Dedik ki, "Benim eşim opera sanatçısı, sesi var." "Çok iyi" dedi. "Ne yapılabilir" dedim,

Karaipler deniz gezisi. S/S Norway.

"Ben kendisini bir göreyim. Bir deneyeyim. Bir sesini duyayım" dedi. Ertesi güne bir randevu verdi Alis'e. Alis gitti. Dean Barren ile bir şan provası yaptılar. Çok beğenmiş, "Senin gibi bir ses üniversitemizde yok. Sen hiçbir yere ayrılma, gitme. Ben sana burs veriyorum. Burada istediğin dersi alabilirsin müzik departmanında. Sana şan hocası bulalım. Sen de *master* talebesi olabilirsin" demiş. Hiç beklemediğimiz bir olaydı bu. Büyük bir sürpriz olmuştu, çok sevindik.

— *Orada beraber yüksek lisansa başladınız.*
— Evet evet!

— *Hemen sonra mı, ne kadar süre?*
— Hemen sonra! Çok iyi bir şan hocası vardı; Dora Lynn adında.

— *Peki, o da mı Fullbright bursu aldı?*
— Yok yok! O, Fullbright bursu yalnız bana ait. O benim eşim olarak yanımda bulunuyor.

— *Ücretli olarak okudu orada değil mi?*
— Hayır! Okul ücret almadı. Miami Üniversitesi çok beğendiği için ona burs verdi. Yalnız yiyecek-içecek giderlerimizi ben yapıyorum. Ben de Fullbright'tan maaş alıyorum. Kanaat ederseniz yetebilir de. İsterseniz kendiniz de biraz cebinizden eklersiniz. Ben sonra kendime araba aldım vs.

— *Dersler başlayınca...*
— Ve üniversitede dersler başladı. Şimdi Alis şan derslerine gidiyor. Çok beğeniyor şan hocaları. Opera koçluğu ve şan dersleri almaya başladı ve iki sene müddetle o da benimle birlikte geliştirdi kendi mesleğini. Sonra dediler ki, "Orta Amerika bölgesinde üniversitelerarası bir şan konkuru olacak. Muhakkak Alis'in girmesi gerekir."

— *Ne demek o?*
— Yani Şan Festivali oldu. Orta Amerika bölgesindeki üniversitelerden katılımcılar ve başka isteyen kişiler girebildi.

Miami-Florida'daki portakal ağaçları ve Manukyan çifti (1 Ocak 1960).

Cincinnati şehrinde oldu, Alis orada birinci oldu. Birinci olduktan sonra dediler ki, "Bunun bir de Avrupa bacağı var." İtalya'nın, zannediyorum Milano şehrindeydi. O arada da Alis beş aylık hamile. Bu Şan Festivali bir sene sonra olacak.

— *Eşiniz beş aylık hamile!*
— Böyle olunca, "Bu vaziyette konkura falan girmeyelim" dedik. Neyse, Amerika'daki birincilikle kaldı. Kendisine bröveler, sertifikalar verdiler. Benimle birlikte o da üniversite hayatını bitirdi.

— *Ne kadar kaldınız Amerika'da?*
— Bir buçuk sene. Orada tabii enteresan olaylar var, üniversite hayatında. Telefon edemeyişimden bahsettim Amerika'dan Türkiye'ye; çünkü yedi-sekiz saat bekliyorsunuz.

— *Başka unutamadığınız şeyler var mı?*
— Bir gün Amerika'da, yabancı ülkelerden gelen öğrenciler, kendi gecelerini yapıyorlar. Biz de Türk gecesi yaptık. İstanbul'dan hazırlıklı gitmiştik. Bütün incik boncuk, nargileler, kahve fincanları, tepsiler, porselen tabaklar aldık. Bu Türk gecesini bizim evimizde yaptık.

— *Sadece siz mi varsınız Türk, orada?*
— Başka bir Türk çift daha var, onlar da evliler. Bir de Mahmut Ozan isminde Türkiye'den gitmiş bir Türk vatandaş, orada bir lisede İspanyolca dersi veriyor. Sonra çok yakın ahbap olduk Ozanlarla ve diğer Türklerle. Onlarla çok yakın ahbap olduk ve dostluğumuz burada devam ediyor. Bu Türk gecesini bizim odamızda yaptık. Okuldan bütün Amerikalı hocaları davet ettik. Oldukça kalabalıktı. Çok güzeldi! Ben New York Konsolosluğumuza mektup yazdım. Bana oradan da materyal gönderdiler. Türkiye haritası bende vardı, ama daha güzelini gönderdiler. Türkiye ile ilgili ufak bir film gönderdiler. Harika bir gece geçirdik. Ben Türkiye hakkında gerekli konuşmaları yaptım. Fullbright'çı olunca, sizin bir de

göreviniz var. Siz Türkiye'yi temsilen gidiyorsunuz oraya ve Türkiye hakkında istenilen yerlerde de konferanslar vereceksiniz. Ben çok konferans verdim Amerika'da.

"Köküm Fransız ama ben Amerikalıyım"

— *Türkiye'yi anlattınız sanırım!*

— Tabii tabii! Ama ilki bu Türk gecesi oldu. Çok güzeldi! Afrika'dan epey öğrenciler vardı, Avrupa'dan vardı, Uzak Şark'tan vardı. Amerika dahilinde Amerikalı arkadaşlarımız da vardı. Çok, çok güzel bir gün geçirdik.

Ondan sonra ben gördüm ki Amerika'da değişik bir mozaik var. Mesela bir gün, bir Amerikalı arkadaşımla konuşuyordum. Baktım kendisi İspanyol kökenli. Başka bir arkadaşım var, Porto Rico kökenli. Başka bir arkadaşım var, Meksika kökenli. Başka biri, Güney Amerika kökenli. Birisi Fransa kökenli...

Alis'e diyorum ki: "Yahu, bu ne biçim memleket! Hep çok değişik lisanlar konuşuluyor."

Amerikalı çok değer verdiğim bir muhasebe hocam vardı, Mr.Yankee adında. Ona dedim ki: "Ben Türkiye'den geldim. Bir yabancıyım, Türk vatandaşıyım. Burada çok değişik diller konuşuluyor." Dedi ki, "Arman! Amerika'nın değeri burada işte. Böyle değişik mozaikler Amerika'yı bir bütün haline getiriyor. Biri İspanyolca konuşacak, biri Fransızca, ama kendisine sorsanız hemen, 'Ben Amerikalıyım' diyor, 'Ben Fransızım' demiyor. 'Köküm...' diyor, 'Fransa'dan gelmiş. Ben Amerikalıyım' diyor ve Amerikalı olmakla da övünüyor."

Bu husus beni çok etkilemiştir. Onların milliyetçilik anlayışı, çok daha fazla milliyetçi olarak gördüğünüz ülkelerin milliyetçilik anlayışından, çok daha kuvvetli. Belki bizimkinden de kuvvetli. Milliyetçilik böyle söz ile kelime ile "İşte ben bayrağımı çok severim. Aman ben şöyle milliyetçiyim... Böyleyim..." falan filan olmuyor. Hareket ile oluyor.

— Etkilenmişsiniz..

— Çünkü memleketi için varını yoğunu ortaya koyan, memleketi için her şeyi yapmak isteyen tipte çok Amerikalı'ya rastladım. Ben Amerika'yı böyle zannetmezdim o zamanlar. Biz, Amerika'yı filmlerde gördüğümüz gibi "ha ha hi hi", oynayan, zıplayan, dans eden insanlarla dolu sanıyoruz. Meğer çok değişik bir yermiş. Amerikalı hocamın bana söylediğini hiç unutmuyorum: "İşte Amerika'nın mozaiği... Budur Amerika'yı güzelleştiren! Değişik ırklar, değişik dinler, değişik diller, değişik gelenekler, değişik lisanlar. İşte Amerika'yı bir bütün yapan budur! Biz bu bütünü sağlamak istiyoruz. Onun için sen kiminle konuşsan, 'Ben Amerikalıyım' diyor sana. 'Ben Fransızım... İngilizim....' demiyor" dedi.

Bu milliyetçilik anlayışları önemli bir konu. Şunun da farkına vardım ki Amerikan aileleri müthiş dindarlar.

Kiliseye zoraki gittik

— Evet!

— Müthiş dindarlar! Halen de böyledir. Hepsi dindardır. Biz burada pazar günleri kiliseye gitmiyoruz. Siz belki camiye gitmiyorsunuz. Gitsem, senede bir kere, iki kere giderim ancak. Orada her pazar herkes kiliseye gidiyor. İki ayin yapılıyor: Bir, sabah 09:30'tan 10:30'a. Bir de 10:30'tan 12:00'ye kadar. Konuşmaları dinliyorlar. Papazların söylediklerini dinliyorlar. Ondan sonra kilisenin altında salonları var, gayet güzel, son derece muntazam. Yemekler veriliyor, talebelere dini dersler veriliyor. Ben Amerika'yı, Amerikan ailelerini hiç öyle zannetmezdim. Mesela Alis'in bir arkadaşı vardı, Ann isminde. Diyelim ki o hafta sonu bir erkek çocukla çıkıyor, serbest. Fakat akşam saat 8:00'de eve gelecek. Annesi saat koyuyor.

— Muhafazakar!

— Muhafazakar! Bütün aileler muhafazakar. Bütün aileler, ama erkekle çıkmasına müsaade ediyor, saat 8:00'e kadar.

8'i bir geçe gittin mi, haftaya bir daha çıkamazsın. Evet böyle çok aileye rastladık. Yani onların muhafazakarlıkları da önemli. Dindarlıkları da bizi çok etkilemişti.

— *İlginç.*

— Hatta Paskalya'nın bir cuma günüydü. Biz o gün kiliseye gitmemiştik. Amerikalarda kiliseye ne gideceğiz? Larry adında Amerikalı arkadaşım vardı. Gelip, "Arman! Sen bugün kiliseye gitmiyor musun" dedi. O gün, Kutsal cuma günüydü.

"Ne var?" dedim,

"Ya, pazar günü Paskalya. Niye gitmiyorsun ayıp değil mi" dedi.

Ihhh! Beni bir mahcup etti, bir mahcup etti anlatamam.

Sonra Alis'e, "Kalk gidelim kiliseye. En azından Larry'ye, biz de gittik kiliseye deriz" dedim. Ama Larry beni adamakıllı azarlamıştı.

Bu arada muhtelif üniversitelerde konferanslarımız oldu. Indiana Üniversitesi'nde de oldu.

— *Öğrencilere mi veriyorsunuz?*

— Evet öğrencilere ve hocalara verdim. Oxford şehrinin yakınlarında Hamilton şehri var, oraya, başka şehirlere gidiyordum. *Lions Club*'lar beni öğle yemeklerine davet ediyorlardı. Mesele tabii yemek değil, Türkiye'nin tanıtımını yapmaktı. Konferanslarımızda Türkiye'nin iktisadi durumu, Türkiye Amerika siyasi, askeri münasebetlerini anlatıyorduk. Ben Amerikan yardım heyetinde askerlik yaptığım için Marshall Planı'nı anlatırdım. Türkiye'deki sosyal hayat ve bilhassa kadın hayatı ile yakından ilgileniyorlardı. Robert Kolej'e ilişkin bütün anılarımı anlatıyordum. Türkiye hakkında genel bilgi veriyordum. Konferanslar bir ile bir buçuk saat sürüyordu, birkaç yerde Alis opera parçaları söylüyordu, müthiş hoşlarına gidiyordu; dinleyicilerden sorular oluyordu. O zaman farkına vardık ki, dünya coğrafyasında Türkiye'nin yerini bilmeyenler çok. "Afrika'da mısınız, kuzeyinde misiniz, Kıbrıs'ın bir parçası mısınız"soruları vardı.

Bize vasıtalarını gönderiyorlardı, bizi aldırıyorlardı. Alis de şarkı söylüyordu. Oraya gitmişken, madem kocası konferans veriyor, efendim eşi de opera sanatçısı, o da bir parça söylesin diyorlardı.

Ben Türkiye'yi anlatıyordum, eşim piyano çalıyordu

— *Türkiye'den bir parça...*
— Tabii Türkiye'den bir parça, bir opera parçası, artık nasıl olursa. Ben de Türkiye'ye dair konferanslar veriyordum. Bir gün Oxford şehrinin, bir kilisenin kadınlar grubundan bir bayan geldi bana dedi ki, "Arman Bey, yarın bizim kadınlar kolunun kilisede bir toplantısı var. Sizden rica etsek Türkiye'ye dair şöyle yarım saatlik bir konferans verir misiniz?"

"Tabii memnuniyetle" dedim. Hazırlığım vardı nasıl olsa, artık biliyorum konuşacaklarımı. Ertesi gün gittik, aşağı yukarı elli-altmış kişilik bir grup, bir kadınlar kolu, toplanmışlar. Amerikalılar'ın yabancılara karşı ilgisi çok fazladır. O zamanlar Türkiye'yi Afrika'da zannediyorlardı. Çünkü sonradan biz TÜSİAD ile gittiğimizde, bir anket yaptırdık, hep böyle neticeler çıktı. Türkiye'yi Afrika'da, Afrika'nın güneyinde veya Hindistan'ın batısında vs. zannediyorlardı. Amerikalı meraklıdır. Merakını ilk başta belli etmek istemez, ama sizi de uzaktan kollar eder, "Ne yiyor, ne içiyor, nasıl hareket ediyor. Acaba Türkiye'den gelen insan değişik bir insan mıdır?" diye.

Hayatta her şeyin bir bedeli vardır

— *Siz konferansı verdiniz...*
— Biz kilisede konferansı verdik, çok memnun kaldılar, alkışladılar. Ayrılacağımız zaman, kadın geldi, böyle baktım elime bir şey vermeye çalışıyor. Baktım, para. Evet, para veriyor bana. Bir baktım 10 dolar. Ben irkildim tabii. "Nedir bu 10 dolar" dedim, "Bu sizin çalışmanızın bedelidir" dedi. "Yo, ben böyle bir şey kabul edemem" dedim, "Ben bu işi para

için yapmıyorum. Bu işin profesyoneli de değilim. Ben fullbrightçıyım" dememe kalmadan, kadın kızdı, "Hayır kabul edeceksiniz. Bizde usul böyledir. Hiç kimsenin vaktini çalıp bedava bir şey yaptırmayız" dedi.

— *Aldınız mı?*
— Evet, aldım. Anladım ki Amerika'nın gidişatı böyle. Her şey ekonomik çerçeve dahilinde yürüyor. Kadın bu tavrı ile beni mecbur etti almaya, ben de aldım tabii. Çok ısrar ettim almamak için baktım kadın mahcup oluyor. Almasaydım, ben değil o mahcup olacaktı.

Kadın, "Biz bunu sizin için ayırdık. Zamanınızı tahsis ettiniz bu işe bunu almak mecburiyetindesiniz" dedi. Aldık, teşekkür ettik, sonra baktık ki Amerika'da her iş parayla. Özellikle üniversite çevresinde; mesela siz arkadaşınızı arabanızla bir yere götürüyorsunuz, diyelim ki 50 km. öteye başka bir şehre götürdünüz. Sonra ona, "Biraz benzin parasına iştirak et lütfen" diyorsunuz. Bu da normal karşılanıyor. Amerika için gayet normal.

Ya da birisine bir şey danışıyorsunuz, "Benim ücretim 20 dolar" diyor. Siz de 20 doları bırakmak zorundasınız. Ben bazen düşünüyorum da Amerika'da olsaydım dolar milyarderi olurdum. Her gün talebe gelir, şu olur, bu olur, tabii talebe için söz konusu değil ama işte her gün biri gelir bir şey danışır, ücret vermez gider...

Bizim anlayışımıza bunlar çok tersti ilk başlarda, fakat sonra gördük ki memleket daha çok materyalistik şekilde kurulmuş. Kuruluşu böyle, kendilerine göre ayıp değil. Ama bir Amerikalı hocam vardı hiç unutmam: "Bizim dünyada bir numara olmamızın esas nedeni budur. Her şeyi ekonomik olarak ölçeriz. Her şeyin bir bedeli vardır hayatta" derdi.

— *Bedavaya bir şey yok yani...*
— Bizim gibi, "Canım olsa da olur, olmasa da olur. Sen gel bana danış, para gerekmez. Sen yabancı değilsin. Sen şöylesin böylesin" gibi şeyler orada yok. Her şeyin bir bedeli var. Ba-

kın kilisedeki kadın, beni 10 doları almaya mecbur kıldı. Bütün ısrarlarıma rağmen almak istemedim, çok tuhafıma gitti. Ama o ne dedi: "Hayır alacaksınız. Amerika'daki usul budur" dedi.

Amerika'daki dersler

— Amerika'da hangi dersleri aldınız, neler edindiniz?
— Sene 1958 gidişimiz. O zamanki aklımızla herhangi bir danışman hoca yoktu Robert Kolej'de. Oraya gitsem hangi dersleri alsam iyi olur diye kimseden fikir almamıştım, kendi kendime program yapmıştım, profesörüm Potts'un söylediklerini göz ardı etmemiştim. Muhasebe dalında ihtisas yapsam iyi olurdu. Bütün kuvvetimi muhasebeye konsantre ettim, biraz da yanlış olduğunu anladım. İki yıl içinde tam yirmi üç kredi muhasebe dersi almışım. Çok. Bugünkü aklım olsa başka dersler de alırdım, yatırım ve finans dersi de alırdım. Bugünkü anlayışa göre çok. Yaşımız 26-27, bilemiyorsunuz. Kendi programınızı kendiniz yürütüyorsunuz. Orada da aynı başarı devam etti. Ben muhasebe ve maliye dalında ihtisas yapmayı düşünüyordum, gitmeden önce Prof. Potts muhasebe ve maliye dalında ihtiyacı olacağını söyledi, dört sömestr tezimi de muhasebe tarihi hakkında yazdım. Çok iyi neticelerle başarılı şekilde 3.80 ortalama ile mezun oldum. Bugüne kadar notlarımı saklıyorum. Bazen öğrencilerime gösteriyorum.

— Başka anınız var mı?
— İki anım daha var: Amerika'da Türkiye'den gelen bir Fullbright'çı olunca, bazı merkezleri ziyaret etmek gerekiyor. Pek çok Amerikalı aile sizi evine davet etmek istiyor. Birkaç gün kalmak şartıyla, hem sizi tanımak istiyor, hem de memleketinizi. Bunlardan birinde San Fransisco'ya davet edilmiştik. Biz Ohio'daydık. Her yerde bir Amerikalı aileye misafir olduk. Gideceğimiz yerler daha önce belli olunca onlara telefon edip randevu alıyorduk, onlar da hazırlık yapıyorlardı.

Bir gün San Fransisco'ya cumartesi günü saat 14:00'te vardık. Bizi davet eden evin adresine gittik, kapılarını çaldık, kapıyı açan olmadı. Şaşırdık, tekrar çaldık: "Herhalde evde değiller" diye düşündük. Biraz bekledik. On-on beş dakika bekledikten sonra kimse kapıyı açmayınca bir yanlışlık olduğunu düşündük. Komşularından bir Amerikalı bayan çıktı: "Siz, Türkiye'den gelen Manukyan mısınız?" dedi. "Sizi davet eden komşum söyledi. Sizden özür diliyorlar, bir ay önceden aldıkları beyzbol maçına gitmek zorundalardı. Saat 5:00'te dönecekler. Evin anahtarını bana bıraktılar. Buyurun anahtarı takdim ediyorum, açın, size özel oda hazırlamışlar".

Anahtarı aldık, eve girdik. Baktık, yatağımızı hazırlamışlar, masayı kurmuşlar, yemekler yapmışlar, banyoda bornozumuz bile hazırdı. Bizi hiç tanımayan insan, evin anahtarını bırakıyordu. Bu bizi çok etkilemişti. Bu insanlara karşı güvenin bir ispatı idi. Aradan bunca yıl geçti, her seferinde bu anımı anlatırım.

Los Angeles'ta bir anım daha var. Davetli olduğumuz evin kapısını çaldık, açtılar, içeri girdik. Fakat evin hanımı telefonda birisi ile münakaşa ediyordu. Onun farkına vardık, münakaşa epey sürdü. Biz konuyu bilmiyoruz. Meğerse iki aile bizleri davet hususunda rekabet içindelermiş. Öbür aile ile bizim evine gittiğimiz aile, "Yok ben davet ettim, ben davet ettim" kavgası yapıyordu. Çünkü bizi davet eden ailenin kızı da İzmir'de bir Türk ailesine misafir gitmiş, bizi davet etmekle borçlu hissediyorlarmış: "Kavga etmeye gerek yok, ya sizde, ya onda. Hiç münakaşa etmeyin. İki gün sizde kalır, iki gün de orada kalırız" dedik. Bu şekilde anlaşma oldu. İki ailede kaldık ikişer gün.

Fresno'da bir Ermeni aileye davetliydik. Oldukça zengin bir aileydi, bağları var. Çok üzümün yetiştiği bir şehir, Los Angeles'a yakın bir yerdi, hatta iç kısımdaydı. Bu aile bir cumartesi akşamı bizler için Türkiye'den misafir gitmişiz diye yakın arkadaşlarını davet ettiler. Biz gelenleri tanımıyoruz, bütün gelenlere bizim Türkiye'den geldiğimizi söylediler, tanıştırdılar. Gelenler arasında iki-üç çift Türkiye'den geliyoruz

diye elimizi dahi sıkmadılar. Hep iğneleyici sözler söylediler. Kadınlardan biri gelip ışığı açtı: "Sizde böyle bir ışık var mı?"diyor. Sene 1959 yaz ayları, bir şey söylemedik, kendi propagandamızı yaptık. Bunlar Türkiye'den giden Ermeni ailelerdi.

— *Amerika'da öğrendikleriniz derslerde işe yaradı değil mi?*
— İki yıllık yüksek lisans programı bana son derece yararlı oldu. Türkiye'de eksik olan bazı şeyler vardı. Vaka çalışması (*case study*) az yapılıyordu. Vaka çalışmasının ne olduğunu, dersleri hadiselerle örneklerle, vakalarla öğrenme metodu. Analitik araştırma metodları çok önemli. Pazarlama, finansman dersleri de aldım. Bu iki dalda kendimi bir hayli geliştirdim. Buraya geldikten sonra halen Robert Kolej statüsünde idi, derslere hemen başladık. Büyük sınıflara başlangıç muhasebesi, yönetim muhasebesi derslerini verdim. O günden bu yana devam ediyor. Amerika'da işyerlerinden bana iş teklifleri geldi, orada kalmayı düşünmedim. Babam da "Büyük ailemiz var ne kalacaksınız, bizden uzaklaşacaksınız" dedi. Kırk sekiz sene önce ben babamın sözünü dinledim. Ama, çocuklara sözümü dinletemedim. Kızım Kanada'ya gitti. Bakalım zaman gösterecek; kim daha haklı, kim haksız...

— *Oğlunuz orada doğdu değil mi?*
— Okul bittikten sonra uzun seyahate çıktık, Amerika dahilinde muhtelif şehirlere gittik, Amerikalılar'da misafir kaldık. Bir buçuk ay sürdü o seyahat. Bu seyahat esnasında Alis hamile kalmıştı, dönüşte New York'a varacaktık, oradan İstanbul'a gidecektik. 6 bin kilometre yol katettikten sonra New York'a geldik, New Jersey'de yerleştik, ev kiraladık, doğuma kadar dört ay kaldık. 11 Kasım 1960 günü oğlum Roy orada doğdu. Ailenin ilk erkek torunuydu. İstanbul'a Alis'in hamile olduğunu söylememiştik, son zamanlarda söyledik, sürpriz olsun istedik. Büyük heyecanla bekliyorlardı haberi. Perşembe akşamı 9'u 14 geçe. Alis'i iki gün önce hastaneye yatırdık, iki gün kaldıktan sonra perşembe akşamı doğum oldu. Dok-

toru geldi: "Alis'i beklemeyin Bay Manukyan, doğum olur olmaz sizi ararım" dedi, beni eve gönderdi. Sancı odasında avazınız çıktığı kadar bağırıyorsunuz! Doğum olduktan sonra Roy 29 günlükken 11 Aralık 1960 günü Türkiye'ye döndük.

— *Ve bu tecrübeler sizin iş hayatınıza da yansıyor öyle mi?*
— Tabii tabii! Hiç unutmuyorum Amerika'da bunları, 26-27 gibi çok genç bir yaşta görüyorsunuz, sizde değişik fikirler oluşuyor. Değişik anlayışlar, değişik kavramlar, değişik konseptler oluşuyor kafanızda. Çünkü Fullbright'çı oldunuz mu, temasınız çoğalıyor. Lions'dan, Rotary'den çağırıyorlar sizi, konferans veriyorsunuz. Çok önemli Amerikalılar'la görüşüyorsunuz. Birdenbire kendinizi değişik bir platformda görüyorsunuz.

Amerika'da iken de diaspora mevzusu vardı

— *Amerika'da o zamanlar bugünkü Ermeni meselesi gündemde miydi? Bir Türk vatandaşı ve Ermeni olarak hiç bu konuda sorun yaşadınız mı? O zamanlar Diaspora orada var mıydı? Sizin onlarla temasınız oldu mu? Konunun o zamanlar Amerika'da ele alınışı ile şimdiki ele alınışı arasında karşılaştırma yapabilir misiniz?*
— Bu konunun son yıllarda çok daha aktif şekilde Amerika'da ele alındığını görüyorum. Benim Amerika'da bulunduğum yıllar (sonra da elli kere gitmiş gelmişliğim var) Diaspora mevzu vardı, Türkiye'ye karşı aleyhte tutumu mevcut idi. Fakat 1958-60 yıllarda soykırım meselesini parlamentoya getirmek gibi hadleri yoktu. Bu, son yıllarda, özellikle 80'li yıllardan itibaren bu hadise, parlamentoya taşındı. Orada Diasporaya bağlı pek çok Ermeni aile ile görüştük. Tehcir olaylarını bilfiil yaşamış kişiler vardı ve tehcirin ne şekilde yapılmış olduğunu anlattılar. Bilhassa Los Angeles civarındaki Ermeni aileyi unutmuyorum, o gece gelenlerdi. Tabii onlar o yıllarda Anadolu'dan kaçmışlar, Amerika'ya yerleşmişler, tehcir psikolojisi ile kaçmışlar, görüşleri son derece negatif, "Bizi yeri-

mizden, yurdumuzdan, evimizden, barkımızdan ettiler" diyor. Kendi çocuklarına ve torunlarına da bu fikirleri aşılayanlar var. Bu böyle süreçte devam edip geldi. 80 ve 90'lı yıllardan itibaren soykırımın kabul edilme fikrini Türkiye'nin kabul etmesini istediklerinden Amerikan Parlamentosu da kabul etsin istediler. Bugüne kadar Amerikan Parlamentosu kabul etmedi. Ermeni bazı senatörler, Yunanlı senatörler var. Onlar birbirlerini fazla tutuyorlar, Museviler daha fazla Türkiye' yi tutuyor. Bugüne kadar geçmedi. Her yılın mart-nisan ayında Parlamento ve Kongre'ye dilekçe veriliyor, sürülüyor, 24 Nisan kendi aralarında soykırım günü ilan edildiği için toplantılar, mitingler yapılıyor, soykırım anılıyor. O günün resmi soykırım günü olarak kabul edilmesini istiyorlar Diasporadaki Ermeniler. Türk hükümetinin de buna karşı çalışmaları var. Lobi şirketleri vasıtasıyla, yazılarla, kitapçıklarla soykırım yapılmadığı anlatılıyor, konferanslar veriliyor. Diasporanın en kuvvetli olduğu yer Amerika ile Fransa'dır.

— *Babanıza mektupta gördüklerinizi aktarıyorsunuz...*
— Demişim ki babama, "Baba, beni geldiğimde değişik bir kişi olarak göreceksin."

Geldiğimde onu söyledi babam, "Sen bana böyle böyle yazdın. Görelim bakalım bu yenilikleri" dedi.

— *Neler değişti?*
— Çok büyük şeyler, firmamızda çok büyük değişiklikler yaptım.

— *Ne zaman döndünüz?*
— Bizim gelişimiz 1960'ın sonu oldu. Amerika'dan dönüşte Alis operaya girdi; solist olarak. Malum operada iki türlü sanatçı var: Bir korist, bir de solist. Solist sanatçı tabii başrolleri oynayan kişi. Alis'in sesi iyi olduğu için direkt solist sanatçı olarak girdi. Eskiden Amerika'ya gitmeden evvel koroda söylüyordu. Solo da yapıyordu, ama esas belediye korosundaydı. Amerika'ya gittikten sonra da daha önce söylediğim gibi

yüksek tahsil de görmüştü, Türkiye'ye dönünce hemen solist kadrosuna aldılar. Zamanın Opera Müdürü Aydın Gün çok beğenmişti.

— *Ya siz?*
— Ben de iş hayatımızla ilgili olarak 1963 yılında ilk olarak Japonya ile temaslar kurmaya başladım. Tabii yazışma usulü ile iletişim kurmaya başladım ve olumlu cevaplar geldi. Ben zaten Japonya'ya, Amerika'dayken göz koymuştum.

— *Niye?*
— Çünkü pek çok Japon mamullerine rastlıyordum. Bütün derdim Japonya'dan bazı firmaların mümessilliğini almak ve Japonya ile ticaret yapmaktı. Türkiye'ye döner dönmez, Japon Ticaret Odası'na gittim ve Japonya'da bizim işlerle ilgili bütün fabrikaların adreslerini aldım.

— *Ooo!*
— Hepsine birer mektup yazdım. O zaman öyle mail, faks da yok, hiçbir şey yok. Yalnız mektuplaşma var. 1963'ün sonlarına doğruydu bunlar. 1964'te olumlu cevaplar gelmeye başladı. Okada adında bir firmadan çok olumlu bir cevap geldi ve bana: "Biz bugüne kadar Türkiye ile çalışmadık. Sizinle çalışmayı çok arzu ederiz. Madem böyle oldukça orta çaptan daha büyük firmanız var. Sizin branşta bizimle teşrik-i mesai edebilirsiniz" diyor. Çok sevindim. 1964'te atladığım gibi Japonya'ya gittim.

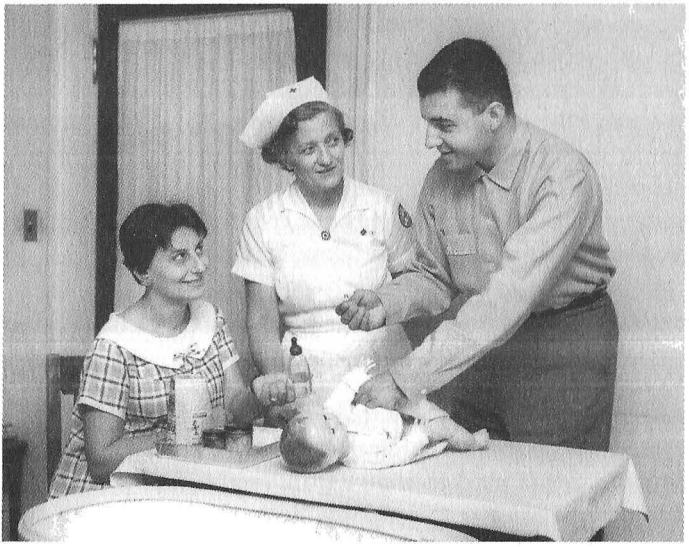
Öğrencilerimle aramın iyi olmasının nedeni diyalog felsefesi

— *Bu arada hocalık da yapıyorsunuz. Amerika'da öğrendiklerinizi derslerinize nasıl yansıttınız?*
— Robert Kolej'in hocasıydım, zaten burada görevime devam ettim. Alis de İstanbul Devlet Operası'na solist kadrosuyla alındı. En fazla ders aldığım akademisyenler muhasebe ve maliye dalındaki hocalardı. Teorik dersler yanında semi-

ner türü dersleri daha fazla takip ettim. Vaka usulü dersler takip ettim. Onları da aynen Türkiye'de uyguladık. Bugüne kadar da uyguluyoruz. Öte yandan Türk öğrenci olmam hasebiyle Lions kulüplerinden davetler alıyorduk, konferanslar için. Bazen Türkiye ile ilgili, bazen de akademik nitelikte oluyordu. Pek çok Amerikalı, Türkiye'de Robert Kolej hakkında bilgi edinmek istiyorlardı.

Akademik çevreyle ilişkim şöyle oldu. Değişik üniversiteleri ziyaret edince oranın önce muhasebe ve murakabe departmanlarına gidip temas kurdum. Amerika'da yüksek lisans öğrencisi olduğumu söyledim. Onlardan kendi eğitim sistemleri hakkında bilgi ediniyordum, ben de Türkiye'ye dönünce bize uygun olanları tatbik ettim. Hemen hepsi kendi eğitim sistemlerini broşürler halinde gönderiyorlardı, ben de onları alıp Türkiye'ye döndüm.

O zamanlar Robert Kolej'de Amerika'ya gitmiş, Amerika'da tahsil görmüş pek fazla Türk hoca yoktu, benim daha

ABD'deki çocuk bakım kursunda eşi Alis Manukyan'la.

değişik vizyona, iki yıl Amerika'da kalmış ihtisas yapmış biri olarak sahip olduğum söylenir. Bir de Amerika'da öğrendiklerimi bugüne kadar Türkiye'de bizim üniversitede tatbik ediyorum. Bu da "diyalog felsefesi".

— *Nedir bu diyalog felsefesi hocam?*
— Bir hocanın kendi öğrencileri ile iyi diyalog içinde olması. Dünyanın en iyi hocası da olsanız, eğer öğrencinizle hem okul içi, hem okul dışı diyalog yoksa, o ders benim açımdan fazla başarılı olmaz. Bugüne kadar bunu tatbik ediyoruz, tüm öğrenciler, on altı bin öğrenci geçti elimden, beni her zaman arar sorar, hem okul içi, hem okul dışında. Çok kuvvetli bir diyalog var, evlerine, düğünlerine davet ederler, nikah şahitleri olurum, yurtdışına gitseler ararlar.

— *Başka neler değişti, iş hayatına bakış olarak? Amerika tecrübesi neler kattı size?*
— Amerika bir müstehlik memleketidir. Müstehlik, yani "*consumer*", yani "tüketici." Bir tüketici ülkesi. Birkaç canlı örnek vereyim: Amerika'ya gittik, evimize yerleştik bir hafta sonra iki tane genç kız geldi. Ellerinde 33'lük klasik caz plakları var. "Biz şu şirketin adına geliyoruz. Böyle bir kampanyamız var. Size bunları bırakacağız. Bunları çalın, beğenmezseniz bir hafta sonra bize iade edersiniz. Ama eğer beğeniyorsanız, hangisini almak istiyorsanız, bedelini de vade ile ödeyebilirsiniz, kredi kartı ile de ödeyebilirsiniz" dedi.

— *Siz de şaşırdınız tabii.*
— Türkiye'de alışmadığımız bir şey; ayağınıza hizmet geliyor. O zamanlar böyle şey Türkiye'de yok. Bir gün de biri geldi, "Ben sütçüyüm. Size her sabah günlük süt bırakalım" dedi. Her sabah bir şişe süt bırakıp, eski şişeyi alıyor yenisini bırakıyordu. Sonra market geldi, kartını bıraktı. Orada üreticiler, tüketicilerin ayağına gidiyorlardı. Bu beni çok etkilemişti.

— *Bunu sonra Türkiye'ye gelince uyguladınız...*

— Türkiye'ye geldikten sonra beni en fazla etkileyen kavram bu kavram olmuştu: Üreticinin tüketicinin ayağına gitme kavramı. Şimdi görüyorsunuz herkes ayağınıza geliyor. Kimi kapınızı çalıyor, kimisi tencere getiriyor, kimisi başka bir şey getiriyor. Olmazsa telefon ile arıyor. Otelden arıyor, yaz tatilinden arıyor. Bu, tüketicinin ayağına gitmek demek.

Bunlar pazarlamada bir trend. Son yıllarda tabii bizde de çok gelişti.

— *Japonya'da kalmıştık.*

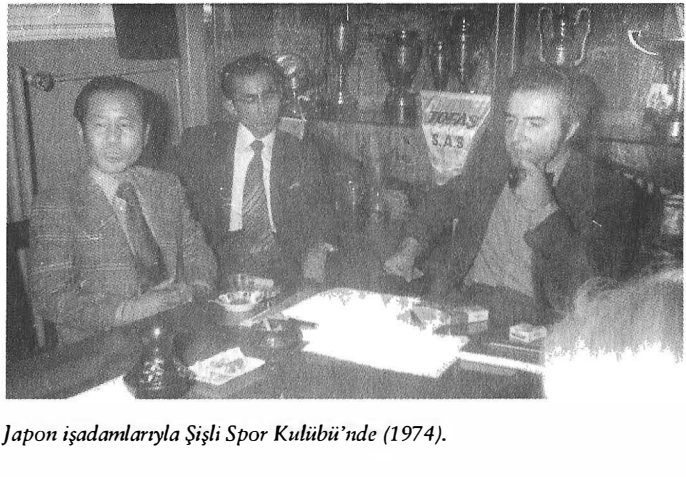
— 1964 yılında ilk olarak Japonya'ya gittim. Okada firmasından beni karşıladılar. Çok da sempatik bir müdürleri vardı ve bugüne kadar görüşürüz. Çok yakın, yani kardeş gibi olduk kendisi ile. Hiroshi Kawanishi adında bir Japon'du. Beni o karşıladı ve tam kırk beş gün kaldım.

— *Japonya'da!*

— Evet. Japonya'ya gitmeden evvel Tayland'a da uğradım, Hong Kong'a da uğradım, kırk beş gün kaldım. Aşağı yukarı bir ay da Japonya'da sürdü. Buraları hem gezmek, hem de ticari anlamda piyasayı kontrol etmek istiyordum. Japonya'da bir ay kaldım. Tabii gezdirdiler de bu turistik seyahat değil, aynı zamanda iş seyahati. Bütün fabrikalara gittik.

Ben kendilerine taleplerimi, hangi mallarla ilgili olduğumu söyledim. Onların fabrikalarının kendi mümessillikleri var. Her bir fabrika gezişi bir-iki gün sürüyor. Tabii kolay değil, uzak şehirler var. Japonya'nın bütün şehirlerini gezdim, Kobe, Osaka, Nagoya, Yokohama, Tokyo. Türkiye kadar Japonya'yı da bilirim. Çünkü sonra dört kere daha gittim.

Okada firması daha sonra bana, "Madem böyle ciddi insanlarsınız, size Türkiye mümessilliğini verelim" dedi. ilk yabancı mümessilliğimiz Japonya'da Okada ile oldu. Resmi sözleşmeleri yaptık. Bizim çalışma grubumuz; elektromekanik aletler, el aletleri grubu, fabrikaların kullandığı malzemelerdi.

Japon işadamlarıyla Şişli Spor Kulübü'nde (1974).

Fakat her Japonya'ya gidişimde de yeni bir alet görüyordum. Bizim burada bildiğimiz, o zamanlar için oldukça dar bir çerçeve içerisinde kalıyordu. Bir sene sonra tekrar Japonya'ya gittim. Bu arada komünikasyonlarımız ve iç ticaret hacmimiz gelişiyor. Bir ziyaretimizde yük kaldırma araçlarını, forkliftleri gördüm. Türkiye'de de pek yok forklift. Fakat gözüm kesti. "Bunlardan ithal edebilsem, Türkiye'de bir pazar buluruz. Uğraşırım, ederim, varımı, yoğumu veririm" dedim.

O arada hocalıkla birlikte, günde on üç-on dört saat çalışıyorum. Ağır bir çalışma ama gençlik var. Nasıl olsa yaş 30-32, en faal dönemimiz. Hem okula derse geliyorum, hem işte çalışıyorum. Babam da sağ, kuzenlerim var, aşağı yukarı on beş kişi çalışıyor yanımızda.

— *Müthiş bir yoğunluk...*

— Anadolu'ya müşterinin ayağına adam göndermeye başladık ve Anadolu'nun her şehrinde acentelikler kurduk. Amerika'dan kapmış olduğumuz bu kavram beni çok etkiledi. Sık sık seyahatlere gidiyorum. Bir taraftan Avrupa'ya da gidiyorum. Ama daha fazla uzak Şark'a gidiyorum, mümessillikleri de alıyorum...

— *Japonya ile bağlantılarınız iyi...*
— Bunun yanında pek çok mümessillikler aldık Japonya'dan Okada firması vasıtasıyla.

Forklift olayına gelirsek. 1965-66'da bir forklift aracı geldi. 1 tonluk bir araç. Yani 1 ton yükü, çatallarının üzerinden 3-4 metreye kaldırıyor. Sermayesi 45 bin lira. 5 bin lira kâr koyup 50 bin lira fiyata satmak istedim. O zamanlar, Japon malı bütün dünyada iyi olarak tanınmıyor.

— *Öyle mi?*
— Tabii! Tabii! "Japon malı mı?" diyorlar.

— *Neden?*
— Harpten sonra kötü isim çıkartmışlar. 1960-65'lerden bahsediyorum. "Japon malı çürük mal olur. Harp artıklarından yapıyorlar" diyorlar. El broşürleri bastırmıştım forkliftlerle ilgili, sağa sola dağıtıyordum. Günün birinde bir telefon geldi bana, "Burası Tifdruk Matbaası. Beyefendi, biz sizin forkliftinizle alakadarız, görüşebilir miyiz?" dedi.

— *Çok sevindiniz.*
— Sormayın! Amerika'ya gittiğimde nasıl sevinmiştim, onun belki iki katı bir sevinç. Ticari bir sevinç. Hemen ertesi güne randevu verdiler, gittim. Tifdruk, büyük bir matbaaydı. O zamanlar *Hayat* mecmuasını çıkarıyorlardı. *Hayat*, o zamanın en meşhur mecmuası. Böyle şimdiki kadar mecmua yok.

— Hayat *var*, Ses *var*...
— *Hayat* var, *Ses* var, işte birkaç tane daha var böyle. *Akbaba* var. Onlar komik mecmualar. Gittik müdürle konuştuk. Anlattım, izah ettim. Bütün teknik detaylarını Japonya'dan öğrenmiştim. Orada eğitim gördüm. Sonra baktım ki Japon malını beğenmiyorlar, ama bu forkliftin markası, Toyounpanki marka dünya çapında bir markaymış. Ben bunları matbaa sahibine anlatmaya başladım. Dünyanın her tarafı-

na ihraç ediyorlar. Tokyo'da, Osaka'da fabrikaları var, bir de üçüncü bir şehirde fabrikaları var. Aynı zamanda *loader*'ler yapıyorlar, yani yer kazan makineleri. Müthiş gözüm tuttu: "Garantisini ben veriyorum. İki sene de size garanti veriyorum. Hiçbir şey olmaz, hiç merak etmeyin. Siz yeter ki aracı iyi kullanın"dedim. Adam da, "Zaten çok kullanmayacağız. Kağıt balyaları kaldırmak için müthiş zorluk çekiyoruz" dedi.

Ticarette hoca olmamın büyük yararı oldu

— Fiyatına itiraz etmedi mi?

— Fiyatına da itiraz etmediler, 50 bin lirayı verdi. Kurtuldum, ama kurtuluncaya kadar ben bilirim çektiğimi. Çünkü mal iki-üç ay satılmadı. Sonra bir deneme daha yapmak istedik. Bu sefer iki tane forklift ithal ettik. Bu sefer daha tecrübeliyiz. İki tane getirdik, onları da sattık. Bu sefer tuğla fabrikaları alakadar olmaya başladılar; tuğlaları kaldırıyorlar. Tuğlalardan sonra çimento fabrikaları ilgilendi. Yavaş yavaş gelişmeye başladık. Üç oldu, dört oldu, beş oldu. Sonra toplam aşağı yukarı üç yüz tane sattık. Üç yüz tane Mercedes araba satmaya benzer bu iş, yani kolay değil. Ama çok gayret sarf ettim. Sağa sola adam gönderiyorum. Hoca olduğumu söylüyorum. Ticarette, benim hoca olmamın büyük etkisi oldu.

— Güven anlamında mı?

— Evet güven anlamında oldu. Bana ne iş yaptığımı sorduklarında, "Ben Manukyan Biraderler'in sahibiyim. Ama bir de Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü hocasıyım" deyince, "Aman Hocam!" deyip hürmet ediyorlardı.

— Hoca olmanız her daim işe yarıyor...

— Yani hemen bir güven oluşuyor. Çok etkisini gördüm hayatta, her yerde, bugüne kadar da. Birçok kişi adımı bilmez "Hoca" diye çağırır. "Hocam gel... Hocam git..." Hakika-

ten de bilmeyen çok. Parkçısı da, berberi de, bakkalı da, kasabı da öyle. Gereken itibarı gösterdiler. Bu tabii hocalığın size vermiş olduğu ayrıcalık.

— *İtibar görüyorsunuz...*

— Basit bir örnek vereyim: Birkaç sene evvel arabayı bazen ben götürüyordum fenni muayeneye. Müthiş kalabalık oluyordu, o zaman şoförüm de yoktu. Memura diyordum ki,

"Memur Bey! Ben Boğaziçi Üniversitesi'nde hocayım. Saat 12:00'de sınavım var."

O da, "Aman, hocayı bekletmeyin! Hocanın arabasını hemen öne alın" derdi.

Bir bakıyorsun hooop bizim araba hemen öne geçiyor. 5 dakikada işimizi görüyorlar. Güven açısından müthiş bir etkisi vardır hocalığın. Türkiye koşulları böyle, Türkiye'de nereye gitseniz, "Ben üniversitede hocayım" deyin, Boğaziçi olması şart değil, herhangi bir üniversite de olabilir, bir lise de olabilir, daha değişik gözle bakarlar size.

— *Daha saygın bir konumu var...*

— Daha saygın bir yeriniz var. Tabii trendler son yıllarda değişti. Gayet iyi hatırlıyorum, çocukken karşımıza bir ilkokul mezunu geldi mi: "İlkokul mezunu... İlkokul... Ooo, İlkokul mezunu, bravo!" diyorduk, düşünüyorduk. Zaman geçti, o ortaokul oldu. "Efendim Nuran Hanım ortaokul mezunuymuş..." diye özen gösteriyorlardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Arman Manukyan'ın Yetiştirdiği Öğrenciler

Her kademeden, her cinsten öğrencim oldu; bayanı, erkeği, zengini, fakiri, iyi eğitilmişi, iyi aileden gelenleri, orta sınıf ailelerinden gelenleri, hepsi var. Fakat unutmamak gerekir ki bunların hepsinin de yaşları genç. Gençler size çok şey öğretiyor. Onlar yeniliklere karşı sizin ufkunuzu açıyor. Ben hayatımda bilgisayar dersi görmedim. Ben bilgisayar derslerimi kendi öğrencilerimden alıyorum.

Boğaziçi Üniversitesi'nde hocalığa başlamasının 50. yıl dönümü töreni. Öğrencilerinden Cem Boyner ile birlikte (2006).

— Şimdi, elli yıllık bir hocalık var Boğaziçi'nde. Boğaziçi'nde bir şeyler değişti mi, öğrenci profili nasıl bir değişime uğradı sizce? Gözlemleriniz neler?

— Evet, tabii öğrenciler hakkında Boğaziçi'nde pek çok şey söylenebilir. Bir kere Robert Kolej döneminden başlayayım. Robert Kolej 1863 yılında kurulmuş. 1971 ila 1972 döneminde Boğaziçi Üniversitesi'ne devredildi. O zamana kadar tamamen Robert Kolej Amerikalı yöneticiler tarafından ve Amerika merkezinden yönetiliyordu. Bütün yardımlar Amerika'dan geliyordu. Hiçbir zaman Robert Kolej kendi imkanlarıyla, kendi bütçesini oluşturamamıştır. 1971-72 yıllarında Amerikalılar, "Artık biz bu işi yürütemeyeceğiz" dediler ve bu gördüğünüz binaları, araziyi, Bebek'ten başlayıp Etiler'e kadar çıkan bütün her şeyi Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'na, Türkiye Cumhuriyet'ine devrettiler ve adı da Robert Kolej yerine Boğaziçi Üniversitesi oldu.

Robert Kolej dönemi 1863-1972. Yüz yıldan fazla bir dönem, yalnız erkek koleji olarak geçmiş. Burada bir tek bayan öğrenci dahi yoktu. Bence en büyük değişiklik buydu.

1971-72 yılından sonra üniversite olduktan sonra artık tabii kızlı-erkekli öğrenciler de gelmeye başladılar. Fakat kız tarafı Arnavutköy'de idi. Arnavutköy'deki eskiden yalnız kız kolejiydi, ondan sonra orası da kızlı-erkekli oldu.

— Karma oldu...

— Burası da kızlı-erkekli oldu üniversite olarak. Arnavutköy, kolej olarak kaldı. Robert Kolej Lisesi olarak burası da kızlı-erkekli oldu. Bence büyük bir değişimdi. Boğaziçi Üniversitesi'nin ilk yıllarında da pek fazla bayan öğrencimiz yoktu. Hatta mühendislikte vs. çok azdı. Ben birkaç yıl, hatırlıyo-

rum da bir bayan öğrenci vardı mühendislikte. Yüz erkek öğrenci, bir bayan öğrenci düşünebiliyor musunuz? Sonra yavaş yavaş bayanlar da arttı. öss sistemi memlekette geçerli olduktan sonra pek tabii olarak bayanlar da mühendisliği kazandı. Erkeklerle birlikte gelmeye başladı ve talebenin peyzajı, imajı değişti. Şimdi aşağı yukarı kız erkek yarı yarıya. Hatta işletme gibi bölümlerde daha fazla bayan öğrencimiz var.

Son yıllarda Anadolu'nun başarılı öğrencileri daha çok geliyor

— Başka değişiklik?

— Robert Kolej döneminden başlayıp yeni dönemlere geçerken, daha fazla İstanbul çocuğu Boğaziçi Üniversitesi'ne gelir oldu. Bu son yıllarda, 1990'lı yıllardan bugüne kadar kısım kısım ve yıl yıl daha fazla Anadolu çocukları vardı. Pırıl pırıl Anadolu çocukları, Boğaziçi'ne geliyorlar. Mesela eskiden her sınıfımızda birkaç tane Robert Kolejli olurdu. Son yıllarda bu azaldı. Daha fazla Anadolu'dan, uzak illerin başarılı öğrencileri geliyor. Tabii merkezi sistem var, sınavı kazanan buraya gelmeye hak kazanıyor ve burada eğitimini sürdürüyor. Bu da önemli bir değişiklik, yani karakter değişikliği oldu.

— Karakter değişikliği oldu diyorsunuz?

— Anadolu'dan gelenlerin İngilizce seviyeleri çok düşük. Burada en az bir yıl hazırlık görüyorlar. İyi bilenler yarım yıl hazırlık görüyorlar, bilmeyenler bir yıl. Fakat o da bazen yeterli olmayabiliyor; çünkü üniversite hayatında 1, 2, 3 ve 4. sınıflar İngilizce öğrenmezsiniz, dil öğrenmezsiniz. Dili nerede öğrenirsiniz: Hazırlık okulunda öğrenirsiniz.

— Dil konusu önemli.

— Burada teknik dersler var; işletmede işletmenin teknik derslerini, mühendislikte mühendisliğin teknik dersleri, sosyolojiyse sosyolojinin teknik dersleri var. Burada dil öğrenilmez, dil biraz gelişir belki. Ama bir yabancı dil öğrenilmez ve bazı hallerde de bu yabancı dil eğitimi yetmeyebiliyor. Bilhas-

sa Anadolu'dan gelen çocukların dil yatkınlığı, bir İstanbul çocuğu kadar kuvvetli değil. Anadolu'dan gelen pırıl pırıl çocuklar var. Kendileri için büyük bir avantaj oluyor buraya gelmek. Çok değişik bir çevreden geliyor. Mesela benim sınıfımda bu yıl Elazığ'dan, Mardin'den, Bitlis'ten, Konya'dan, Adana'dan gelen var. Ege bölgesinden çok öğrenci var da ben Uzak Şark'takilerden bahsediyorum daha fazla. Bunlar dört yıl zarfında bir kere İstanbul'un ve Boğaziçi Üniversitesi'nin sosyal hayatına alışıyorlar ve kendi sosyal hayatlarını da değiştiriyorlar. Gayet güzel yurtlarda kalabiliyorlar. İsterse burada öğrenci yurtlarında, isterse "*super dorm*" dediğimiz, yukarıdaki yataklı binalarda kalabiliyorlar.

Mezuniyetten sonra da profil değişikliği oluyor. Mezuniyetten sonra da hiçbiri kendi memleketine dönmüyor. Hepsi İstanbul'da kalmak istiyor; çünkü iş imkanları İstanbul'da mevcut. Ben bugüne kadar Anadolu'dan gelip de kendi memleketine, İzmir'e dahi dönen fazla görmedim. Bırakın Adana'yı, Konya'yı, İzmir'e dahi dönen yok. Yalnız istisnai bir durum var. Bir bayan öğrencim vardı Lale adında, o İzmir'e gelin gitti, çünkü kocasının işi İzmir'deydi. Yani elli yıl zarfında, böyle tek tük örnekler oluyor.

— *O da zorunluluktan.*
— Zorunluluktan dolayı.

— *Yani her yıl karşınıza çıkan öğrenci farklılaşıyor değil mi? Son yıllarla geçmiş arasında öğrencinin genel kültüründen, hayata bakışından bakarsanız, bir kıyaslama yapar mısınız, ne gibi bir profil değişikliği oldu?*
— Tabii, elli yıl oldukça uzun bir süre, yani 1956'dan bugüne kadar. Bir kere o yıllardaki öğrenci adedinden bahsedeyim, çok önemli çünkü rakamlar. 1945-50'li yıllardan, benim öğrencilik yıllarımdan bahsediyorum Robert Kolej'de 320 öğrenci vardı. Herkesi böyle parmakla, teker teker sayabilirdiniz. Şimdi 11 bin öğrenci var. Tabii bu kendi çapında bir profil değişikliği oluşturuyor. Öğrenci adedi

300 küsürlerden sonra kademeli olarak arttı: 300'den 1000'e, 2 bine, 3 bine, 4 bine vs. çıktı. Bugün 11 bine geldi.

Şimdiki öğrenciler seçici

— Önceki öğrencilerle karşılaştırırsak?

— Bugünkü öğrenciler, tabii türlü teknik imkanlara sahipler. O zamanki öğrencilerin böyle teknik imkanları yoktu. Mesela bilgisayarın, ne eğitimi, ne kendisi vardı. Boğaziçi Üniversitesi'ne devam eden öğrencilerin, hayata son derece ciddi olarak baktıklarını ve bir kariyer peşinde koştuklarını, büyük bir kariyer peşinde koştuklarını söyleyebiliriz.

Diyeceksiniz ki o zamanlar da kariyer peşindelerdi. O zamanlar bu kadar yönetimle ilgili işler de yoktu memlekette. Mesela ben hiçbir zaman, yabancı bir şirkette çalışmayı düşünmedim. Çünkü babamın kurmuş olduğu bir iş vardı. Ben orada çalışmayı aklıma koymuştum. Başka arkadaşlar da benimle aynı şeyi düşünürdü. Üç-dört tane banka vardı. Dört banka, kaç tane eleman alır ki? Bugünkü gibi finansal enstrümanlar, uluslararası çalışmalar, irtibatlar vesaire olmadığı için piyasa işlerine karşı da böyle bir zayıflık vardı. Herkes benim gibi düşünürdü.

Bugünkü yönetim çeşitleri ve şekilleri o kadar çok değişti ki, şimdi ben hiçbir öğrencimin, "Amcamın, babamın işine gideceğim" dediğini duymadım. Herkes ya bir bankada, ya bir dış ticaret şirketinde görev almak istiyor veya danışmanlık şirketinde, murakabe şirketinde çalışmak istiyor. Yani bu gibi büyük anonim şirketlerde çalışmak istiyorlar ve kariyerlerindeki ilerleme nereyi gerektiriyorsa, o işi hedefliyorlar.

Şimdiki öğrenci çok seçici. Dün, bir öğrencim ile konuşuyordum: "Hocam, ben yazın ismini vermeyeyim bir şirkette staj yaptım ama bana bir kariyer planı çizemediler. Ben bir daha o şirkette çalışmam" dedi. Bu, seçicilik. Kariyer planı ne demek: "Ben bugün sizi alıyorum, üç sene sonra siz buradasınız, dört sene sonra şuradasınız, altı yıl sonra şu olabilirsiniz." Herkese bir kariyer planı çizmek lazım.

Bunu şimdi talebe arıyor. Eskiden böyle kariyer planı falan yoktu. Hangi iş olsa girer çalışırdı, tezgahtar olurdu, işçi olurdu sonra da eğer üniversite tahsili görmüşse müdür olabilirdi belki.

Eskiden ÖSS sınavlarına 1,5 milyon kişi mi girerdi? Hayır! Birkaç yüz bin kişi giriyordu. Bugün artıyor, tabii memleketin nüfusu da artıyor ama insanlar eğitime karşı daha bilinçli. Hem teknik imkanlar var, hem daha bilinçli kişiler var. Bugünkü gençler son derece seçici. İş seçiyor.

— Kaç öğrenci yetiştirdiniz?
— On altı bin.

Öğrencimden bilgisayar ve Almanca öğreniyorum

— On altı bin öğrenci! Siz öğrencilere çok şey kattınız ama hocalık yılları size ne kattı, öğrenciler size ne kattı?
— Her kademeden, her cinsten öğrencim oldu; bayanı, erkeği, zengini, fakiri, iyi eğitilmişi, iyi aileden gelenleri, orta sınıf ailelerinden gelenleri, hepsi var. Fakat unutmamak gerekir ki bunların hepsinin de yaşları genç, yani benim muhatap olduğum gençlerin grubu 20 ila 22 yaşında bilemediniz 23-24 yaşında. Gençler size çok şey öğretiyor. Onlar yeniliklere karşı sizin ufkunuzu açıyor. Ben hayatımda bilgisayar dersi görmedim, çünkü böyle bir nesne yok, bilgisayar diye. Ne gördük; bir daktilo gördük. Ben bilgisayar derslerimi kendi öğrencilerimden alıyorum. Her yıl, birkaç öğrenci bana bilgisayardaki yeni teknikleri öğretir.

Son birkaç yıldan beri kullanmaya başladım. Gayet güzel. Bu büyük bir yenilik. Çünkü bugünkü çağ bilgisayar çağı. Bilgisayarsız çöpçüyü bile işe almıyorlar. Bakkal dükkanında bile bilgisayara rastlıyorsunuz..

Yabancı dillerimin gelişmesinde de öğrencilerimin bana katkısı çoktur.

— Nasıl?

— Fransızcam kötü değil. İngilizce kadar çok iyi değilse bile, fena değil. İşlerde, okulda Fransızcam fena değil. Fakat bir de Almancam vardı, 1945 yılından sonra onu kullanmaya kullanmaya unuttum. Şimdi her yıl sınıfıma soruyorum. Fransız okulundan ve Alman okulundan gelen varsa onlar bana haftada birkaç saat İngilizce ve Almanca ders veriyorlar.

— *Gerçekten mi?*
— Evet, bakın kitaplarım hâlâ burada. Her hafta bir-iki saat ders yapıyoruz. Tabii pratik, konuşma, literatür, yani edebiyat yapıyoruz. Fransızca'nın edebiyatını yapabilirim de Almanca'nınkini yapamam.

— *Siz burada çaktırmadan öğrencilik de yapıyorsunuz.*
— Öğrencilik de yapıyorum, evet doğru bu. Aşağı yukarı üç yıl oldu bilgisayar dersi alalı. Şimdi epey geliştirdik. Fakat daha bilmediğimiz çok şey var bilgisayarda. Bu sektör de o kadar büyük bir gelişim içerisinde ki...

Gençler taze fikir. Aramızda en az elli küsür yıl fark var. Az bir fark değil bu. Vizyonlarda, görüşlerde, anlayışlarda büyük fark. Bir öğrenciniz size öyle bir fikir verir ki herhangi bir konuda bir ders verme konusunda, "Hocam bunu böyle yapmasanız da böyle yapsanız belki daha iyi olur" der. Diyelim ki bir ders anlatış şeklinde veya herhangi bir tutumunuza yönelik bir şey söyler. O anda belki, "Evet" demeyebilirsiniz sonra eve gidip düşünürsünüz, "Bu çocukcağız böyle bir şey söyledi ama bunun altında bir fikir yatıyor. Gençlerin bu fikrine hürmet etmek lazım" dersiniz. Bir müddet sonra bakarsınız, onun dediği daha doğrudur. Yani gençlerin, bizim yaşımızda olan kişilerin vizyonunu açmada da büyük yararları var.

Ben 25-26 yaşında göreve başladım ve elli iki yıldır devam ediyorum. Tabii siz yaşlanıyorsunuz ama öğrenci yaşlanmıyor. Her yıl sizin muhatap olduğunuz öğrenciler 20 yaşında, 21-22, bilemediniz 23 yaşında. Siz gençlerle birliktesiniz, gençlerle her zaman için muhatapsınız ve gençlerin de hoca-

lara kattığı pek çok önemli unsur vardır. Onların yeniliklere karşı olan fikirleri, bu bence çok önemli; bu sizin sağlığınızı da etkiler, yani ben sizi bir yaşlılar grubunun arasına itsem onlar gibi hissetmeye başlarsınız ama eğer sizin karşınızdaki kişiler böyle 20-25 yaş grubuysa onlar gibi hissetmeye, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi yeniliklere karşı duyarlı olmaya başlarsınız. Bu bence hocaları en fazla etkileyen unsurlardan biri. Hele böyle bir üniversitenin öğrencileri bambaşka, hepsi kaliteli öğrenciler. Nereden gelirse gelsinler hangi millet, hangi dil, hangi din, hangi ırktan olsa hiç fark etmez. Siz onlardan pek çok yenilikleri kapıyorsunuz.

— Peki, diğer üniversitelerle kıyaslarsanız, nereye koyarsınız ve ne dersiniz bir Boğaziçi deyince?
— Türkiye'de mevcut en iyi beş üniversite arasına korum Boğaziçi'ni. Hatta en başına koyarım. Pek çok faktör var bunu perçinleyen: Birincisi okulun yeri, böyle muazzam Boğaz'ın üzerinde kurulmuş bir okul. İkincisi eski ve geleneklerine bağlı oluşu. Şu anda Boğaziçi Üniversitesi tam 144 yıllık. Diğer faktörler ise şunlar: 1863 yılında kurulmuş ve kendi gelenekleriyle ve mimarisiyle, manzarasıyla, hocayla öğrenci arasındaki kuvvetli diyaloguyla, liberal görüşleriyle, dış piyasaya açıklığıyla, bence en "tok" dediğimiz üniversitelerin başında gelmektedir. Bizi ayrıcalıklı kılan budur.

— Sizden ders almak için, öğrenciler sıraya giriyor ve sizin dersinize girmek istiyor. Size bu kadar talep olmasını neye bağlıyorsunuz?
— 1993 yılına kadar Boğaziçi Üniversitesi'nde bütün muhasebe derslerini ben veriyordum. Hem başlangıç muhasebesi, hem yönetim muhasebesi ve son sınıflara seminer muhasebesi derslerini ben veriyordum. Fakat 1993 yılından sonra, artık biraz ağır gelmeye başlayınca, 2. sınıfların almış olduğu başlangıç muhasebe dersini benim eski bir öğrencim İrem Nuhoğlu'na devrettim. Son derece başarılı bir şekilde veriyor. Gurur duyuyorum, çünkü görüyorum ki talebeler onu da be-

ni sevdikleri kadar seviyorlar. Bir hoca için çok mutluluk verici bir olay.

Son sınıflara verdiğim seminer tipi bir muhasebe dersi de önemli. Bu dersin karakteri biraz muhasebenin dışına taşıyor (şimdiki kodu 488, eski kodu 411) çünkü bu, talebeleri piyasaya hazırlayan bir ders. Eski öğrencilerimi zaman zaman derslere davet ediyorum. Onların hepsi değişik şirketlerde iyi pozisyonlarda çalışıyor, genel müdürlük, yöneticilik yapıyor. Buraya gelip canlı olarak öğrencilerimize piyasadaki koşulları, sektörü tanıtıyorlar ve son derece yararlı bir seminer oluyor. Aynı zamanda, o iş dalındaki iş imkanlarından bahsediyorlar. Ben, öğrencilerime, "Bakınız, buraya gelenleri iyi not edin. Kartlarını alın, saklayın, irtibat kurun. Yarın öbür gün belki bunlardan biri sizin müdürünüz, CEO'nuz, genel müdürünüz olacak. Ne kadar güzel bir şey bugünden irtibat kurmak" derim.

— *Bu derse öğrenci seçiyorsunuz*

— Seçme sureti ile aldığım ders, bu ders. Bu dersi, işletme dördüncü sınıfları alabilir yalnız. İşletme dördüncü sınıflarında aşağı yukarı yüz-yüz beş öğrenci var. Bundan önceki yıllarda, biz bu dersi ikiye bölmüştük. Şimdi öyle yapmıyorum. Bütün öğrencilerin bu dersten yararlanabilmesi için her iki sömestre de aynı dersi veriyorum. Değişik davetliler çağırıyorum, aynı mahiyette dersi veriyoruz. Böylece bütün öğrencilerin, bir yıl boyunca bu dersleri alma şansları oluyor.

— *Nasıl alınıyor?*

— İlk önce okul başlar başlamaz, sonbaharda, ilkbaharda, kış döneminde veya da yaz döneminde alabiliyorlar. İlk önce tabii bilgisayardan kayıtlar yapılıyor. İlk önce müracaat yapıyorlar, kırk kişilik bir kontenjanımız var. İlk müracaat eden kırk kişiyi alıyoruz, fakat yine de mülakat yapıyoruz. Kırktan çok fazla, altmış-yetmiş kişi müracaat ediyor. Herkes müracaat ediyor. Bazen birkaç ilave yapıyoruz. Dersler başladıktan sonra o öğrencileri, teker teker davet ediyorum.

Önce öğrencimi tanıyorum, sonra derse giriyorum

— Odanızdaki meşhur sandalyeye...

— Evet, o sandalyeye geliyorlar, oturuyorlar, teker teker konuşuyoruz. Benim başarımdaki en büyük etken diyalog felsefem. Diyalog felsefesi, benim anlayışıma göre bir hocanın kendi öğrencisini yakından tanımasıdır. Öğrencisi hangi sınıfta, hangi kademede olursa olsun onu yakından tanımasıdır. Yani "yakından tanıması" derken, yalnız öğrencinin kendisinden bahsetmiyorum. Onun annesini, babasını, ailesini, işini, geldiği yeri, nasıl bir yerden, nasıl bir ortamdan geldiğini, yaptığı staj ve deneyimleri bilmesidir. Benim karşıma sandalyeye oturan bütün öğrencilere bunu, teker teker sorarım.

— Bir nevi onları tanıma faslı...

— Anket formlarımız da var ama bunun dışında da bir sürü soru sorarım. Her talebenin anket formunu doldurması lazım. İngilizce'yi nerede, nasıl öğrenmiş, kaç yıl hazırlık okumuş, hangi seviyede İngilizce biliyor gibi sorular soruyoruz. Bu, mevcut durumla ilgili sorular. Bundan sonraki sorular, ilerde ne yapmayı düşündüğüne yönelik sorular. Ben böylelikle bir sınıf profili çıkarıyorum. Diyelim ki elli kişi ile mülakat yaptım, ben bunun kırkını alacağım, sınıfa uygun olanları alıyorum. Bunun sonunda bir sınıf profili çıkıyor. Bakıyorum, sınıfta kaç kişi pazarlama dalıyla, kaç kişi murakabe dalıyla, kaç kişi dış ticaret ile ilgileniyor. Ona göre de konuşmacılarımı ben ayarlıyorum; yani bu bana büyük bir fikir veriyor.

— Başarınızın sırrı burada demek ki.

— Evet, bahsetmiş olduğum diyalog felsefesi bu. Siz bilgi bakımından dünyanın en iyi hocası da olsanız eğer öğrencinizle iyi bir diyalogunuz yoksa derste başarılı olmazsınız, benim kanaatime göre; çünkü öğrenci hiçbir zaman istekle sınıfa gelmez. Benle mülakat yapabilmek içinse kayıt günü görse-

niz, kapıda en az elli kişi toplanıyor ve "Hocam, ilk önce benimle mülakat yapın... Ne olur benimle yapın" diyorlar. Ben herkese gerekli zamanı veriyorum. Bir, iki ders bu iş için kaybediyoruz ama çok yeterli bilgilere sahip oluyorum. Bilhassa son yıllarda Anadolu'dan gelen öğrencilerle ilgili daha ciddi ve derinlemesine mülakatlar yapıyorum. Çünkü bir İstanbul çocuğu ile mülakat yapmak daha kolay olabilir de bir Anadolu çocuğunun geldiği ortamı, ben İstanbul'daki kadar iyi bilemem. Diyelim Elazığ'dan gelmiş, nasıl bir ortamda büyümüş, ailesi, babası, annesi kimdir, ne iş yapar, bütün bunları teker teker soruyoruz.

— Peki, bilmeniz neyi sağlıyor? Diyelim ki fakir bir aile...
— Kim isterse olsun, fakirlik ve zenginlik hiç mevzu bahis değil. Bunları bilmem dersin başarısını, popüleritesini sağlıyor. Onunla ilgilendiğimi gören talebeler daha istekle geliyorlar; çünkü burada kendisi ile meşgul olan bir hoca görüyorlar.

Öğrencilerle manevi kontrat

— İlgilenen biri...
— İlgilenen bir hoca var. Ve bu diyalog çok önemli. Ben, ellinci yıl mesajımda da bildirmiştim. Bu diyalog okul içinde değil, okul dışında da devam ediyor. Tabii, canlı örnekler vereceğim şimdi. Mezun olduktan sonra da bende bütün öğrencilerimin resimleri durur. Otuz-kırk yıldan beri toplarım. Bütün dolaplar resim ve telefon numaraları dolu. Benim telefonum da onlarda var. Mezun olduktan sonra herhangi bir dertleri olunca beni ararlar. Bugün dahi günde sekiz-on öğrenci beni arar. Her gün telefonum susmaz! Eski bir öğrenci, yeni bir öğrenci, ya işini değiştiriyor onun hakkında bilgi ediniyor, yeni bir şirkete girecek... Ben tabii piyasadaki durumum dolayısıyla pek çok şirketi tanıyorum. Benim bu öğrencilerle manevi bir kontratım var gibi.

— Çok ilginç; manevi kontrat!

— Evet, manevi kontratım var, yani şöyle bir kontrat: Onlara karşı büyük bir sevgim var, onları kendi çocuklarım gibi görüyorum. Bu belki yaşımın verdiği bir olgunluktan da kaynaklanıyor. Yani 30 yaşında bir hoca olsaydım belki bu kadar ilgilenmeyebilirdim. Ben onların babaları, dedeleri yerindeyim. Daha büyük bir yakınlık hissediyorum hep. Hepsini kendi çocuklarım gibi görüyorum ve o şekilde de muhatap oluyor, muamele ediyorum.

Bir öğrencim vardı. Onun Japonya'ya gitmesine çok yardımcı olmuştum ve her yıl 31 Aralık gecesi Japonya'dan bana telefon eder. Her yıl hiç üşenmez! Aşağı yukarı altı-yedi sene oldu; Korkut Ata Bilgin. Her yıl telefon eder, yeni yılımı tebrik eder. Almanya'dan, İngiltere'den, Amerika'dan her yılbaşında, Öğretmenler Günü'nde, diğer bayramlarda Şeker Bayramı'nda, Kurban Bayramı'nda öğrencilerim ararlar. Bu bir diyalogun neticesidir, yoksa size otuz sene evvel ders vermiş bir hocayı, kolay kolay hatırlamazsınız artık.

— Kesinlikle!

— Ve adamı bayramda tebrik etmenin de çarelerine bakmazsınız, aramazsınız. Ama benim başımda çok şükür böyle bir şey yok. Bu diyalog okul saflarının dışına taşıyor. Pek çok öğrencimin binlerce kartı benim yanımda durur; hem evde, hem burada. Nerede çalıştıklarını bilir ve takip ederim.

— Nasıl takip ediyorsunuz?

— Kendilerine, "İş değiştirdiğinizde muhakkak bana bildirin" derim. Onlar da genelde bildirir. Ben onu not alırım, yazarım, kartlarını saklarım, yeni kartlarını alırım. Buraya bu kadar davetli geliyor, her davetli on tane, yirmi tane öğrenci hakkında bilgi verse, zaten geniş bir havuz oluyor.

— Anlaşılan manevi kontratın bitiş süresi yok. Açık kontrat.

— Yok! Açık bir manevi kontrat, evet.

— Başlangıcı var, ama bitişi yok.
— Bitişi yok, evet. Bir öğrencim var: Naci Kaynar, Anadolu Grubu'nda çalıştı. Ben kendisine çok yardımcı olmuştum. Çünkü bu diyalogumuzun büyük bir avantajı daha var Nuran Hanım, iş bulmada. Buraya gelen öğrencinin en büyük kaygısı Boğaziçi Üniversitesi gibi bir okuldan mezun olduktan sonra iyi bir işte çalışmak. Buraya gelen şirketler en iyi öğrencileri almak, kapmak istiyorlar; çünkü hakikaten kaliteli öğrenciler.

— Herhalde birçok şirkette sizin öğrencileriniz çalışıyordur...
— Benim Türkiye'de öğrencimin bulunmadığı müessese yok gibidir.

— Bankalar, danışma şirketleri, çok uluslu şirketler...
— Ne şirket olursa olsun, irili-ufaklı, 16 bin öğrenci geçmiş elimizden. Bu ufak bir rakam değil. Bütün bu öğrenciler hep iyi yerlerde, bilhassa üst yönetim gerektiren şirketlerde; holdinglerde, bankalarda, dış ticaret şirketlerinde, murakabe şirketlerinde çalışıyorlar.

Türkiye'de altı-yedi tane Amerikan kökenli murakabe şirketi var. Murakabe şirketlerinde, holding şirketlerinde çalışanların yüzde 75'i benim eski öğrencim, buradan mezun olanlardır.

Öğrencilerimle iletişimim hiç kopmaz

— Hepsine de nazımız geçer.
— Hepsine de nazım geçiyor. Kime telefon etsem: "Aman, şöyle bir öğrencim var. Onu staja al" veyahut "Bakın, edin..." derim. Yani öyle torpil istemiyoruz, ama nazımız geçiyor. Hepsi de yerine getiriyorlar çok şükür. Bundan öğrenci yararlanıyor. Çocuklar, "Hocam, bir murakabe şirketine sizin referansınız olmadan gittik mi, yüzümüze fazla bakmıyorlar" diyorlar. Ben de onlara referans oluyorum. Çünkü

oradakilerin büyük bir kısmı beni tanıyor, ben onları tanıyorum, yaptığı işleri biliyorum; benim mesleğim.

— *Onlara da iyilik yapıyorsunuz, iyi öğrencileri gönderiyorsunuz.*
— Gayet tabii! Esasen Türkiye'deki şirketlerin başlangıcında hep ben varım. Yeri var mı, söyleyeyim mi?

— *Tabii, tabii!*
— Sene 1975, Türkiye'de bir tek murakabe şirketi dahi yok. Çünkü o zaman bir murakabe, denetleme anlayışı yok. Bir tek şirket vardı, bir İngiliz şirketiydi: New Berry and Company. Onların da yeri, şimdiki İnönü Stadı'nın karşısındaki bir hanın içerisindeydi. Ben birkaç kere kendilerini ziyaret etmiştim. Yanlarında on-onbeş kişi kadar, daha fazla Rum kökenli vatandaşlar çalışıyordu denetçi olarak. Fakat onların yapmış olduğu denetim, bugünkü denetim anlayışının çok dışındaydı. Bir müddet daha Türkiye'de kaldılar ve sonra firmayı kapattılar veya bir kısmı da İngiltere'ye gitti; yani işi terk ettiler.

1975 yılında, hiç unutmuyorum nisan ya da mart ayıydı. Bir gün bana İngiltere'den bir mektup geldi. Arthur Andersen şirketinden. Mektubu yazan, Jeremy Robert adında bir İngiliz (*partner*) ortak. Diyor ki: "Biz Arthur Andersen olarak Türkiye'de ofis açmak istiyoruz ve sizin o üniversitede muhasebe dalında sözü geçen bir hoca olduğunuzu duyduk. Acaba size geldiğimizde bu yıl mezun olacak öğrencilerinizden dörtbeş kişiyi bize tavsiye edebilir misiniz?"

— *Sizden yardım istiyorlar...*
— Evet, böyle bir mektup geldi. Ben de derhal olumlu cevap verdim mektupla. O zaman böyle mail falan yok. Kabul ettim. Mayıs ayında Mr. Jeremy Robert geldi. İnce, zayıf, siyah bir kostüm giymiş, zayıf upuzun yüzlü bir adamcağız. Oturup konuştuk, birlikte yemek yedik ve burada benim tavsiye ettiğim son sınıf öğrencileri ile mülakat yaptı. Bunlardan dört-beşi ile anlaştı ve "Sizi gelir gelmez işe alacağım.

Bir kısmınız, da Londra'ya götüreceğim. Orada eğitim göreceksiniz sonra Türkiye'de ilk olarak bir denetim şirketi işe başlayacak" dedi.

Üç-dört gün kaldıktan sonra İngiltere'ye döndü. Tekrar birkaç yazışma yaptık ve neticede kararlı olduğunu anladık. Tekrar Türkiye'ye geldiler. Bu öğrencilerimizi işe aldılar ve bugünkü Galatasaray Futbol Stadı'nın karşısındaki Nilüfer Han'da bir ofis tuttular. İlk ofisleri orası oldu. Türkiye'deki murakabe dalının başlangıcı böyle olmuştur.

— *Sizinle yani.*

— Eh, benim de katkımla oldu. Ondan sonra her yıl bu murakabe şirketlerine Arthur Andersen gibi öğrenci gönderdim. Şu anda Arthur Andersen yok, Ernst&Young ile birleştiler. Onlara, Price Waterhouse'a, KPMG'ye, Deloit-Touch gibi şirketlere devamlı öğrenci ihraç ediyoruz.

— *Sizden gidiyor.*

— Evet bizden gidiyor ve emin olun, şu anda sınıfımda elli kişi var, yarısı bu sene denetçi olacak. Bu mesleğe bu kadar büyük bir ilgi var çünkü öğrencilerime hararetle tavsiye ettiğim bir meslek. Ben bütün meslekler hakkında bilgi sahibiyim. Nihayet bir piyasa adamıyım, aynı zamanda her şeyi bilirim. Bu kadar yıllık deneyimim var. Hiçbir meslek, denetim şirketinin vermiş olduğu tecrübeyi size kazandıramaz. Çünkü siz bir denetçi olarak bir gün cam sektöründesiniz, bir gün banka sektöründesiniz, bir gün dış ticaret sektöründesiniz, bir gün turizmdesiniz, bir gün çimentodasınız, bir gün demirdesiniz, bir gün çeliktesiniz.

Siz gazetecisiniz, yalnız gazetecilik işlerini bilirsiniz. Devamlı röportaj yaparsınız ama yapmış olduğunuz iş röportajdır daha fazla. Evet muayyen bir iştir o. Siz gidip de bir bankada yönetici olamazsınız şu anda. Ama murakebe işi öyle değil, her şirketin, her sektörün karakteri değişiktir. Cam sektörünün karakteri değişik, turizmin değişik, dış ticaretin değişik, bankanın değişik. O zaman sizde bir bilgi haznesi yeşeri-

Hocalığının 50. yıldönümü töreni. Korkmaz İlkorur'la (2006).

yor, büyüyor ve gelişiyor. Dolayısıyla bir murakabe şirketinde üç-dört yıl çalıştıktan sonra oradan ayrılan bir elemanın gideceği yer, ya finansman müdürü, ya genel müdür yardımcısı veya genel müdürdür. Başka hiçbir pozisyonu kabul etmez.

Bülent Şenver, Burhan Karaçam, Erhan Dumanlı, Alp Bayülken, Korkmaz İlkorur; bütün bunlar deneyim kökünden gelmiş kişilerdir ve hepsinin de nerelere gelmiş olduğunu da biliyorsunuz, söylemeye gerek yok. Hepsi de benim eski öğrencilerim. Bugüne kadar görüştüğüm, ettiğim, konuştuğum, devamlı temas halinde olduğumuz öğrencilerimizdir.

Karaktere göre iş

— Peki konu buraya gelmişken hemen size soralım. Gelişmeye açık olan iş alanları neler? Siz bunun dışında hangi meslekleri öneriyorsunuz öğrencilerinize?

— Murakabe benim öğrencilerime önermiş olduğum bir numaralı meslek. Diyalogun önemli bir nedeni de bu. Ben artık insan sarrafı oldum bu kadar yıl boyunca. Ben on beş-yirmi dakikada o öğrencinin karakterini öğreniyorum ve hangi tür

bir işe daha yatkın olduğunu tespit ediyorum. Siz daha iyi bir akademisyen mi olabilirsiniz, daha iyi bir pazarlamacı mı olabilirsiniz, daha iyi bir denetçi mi olabilirsiniz... Her mesleğin karakter yönleri vardır; örneğin sabırsız, iyi niyet sahibi, iletişimi kuvvetli olmayan insan iyi bir denetçi olamaz, pazarlamacı olamaz. Komünikasyon gücü kuvvetli olacak. İnsanları sevmeyen bir kişi iyi bir pazarlamacı olamaz, ne isterse olabilir; ama onu olamaz. Ben bunları mülakatlarda görüyorum, tabii tahlil ediyorum, notlar alıyorum.

— *Yönlendiriyorsunuz.*
— Ben öğrencilerimizin karakterine göre yönlendirme yapıyorum. Öğrenci istese de, istemese de ona, "Ben sende böyle bir murakabe yeteneği görüyorum ya da görmüyorum"diyorum. Aynı şeyi ben kızıma söyledim. Kızım daima yüzüme vuruyor. "Baba, sen bana murakabeyi hiçbir zaman tavsiye etmedin." Ben de ona, "Kızım, ben senin karakterine uygun bulmadım da onun için" diyorum.

— *Kızınıza önermediniz mi?*
— Hayır, önermedim.

— *Niçin?*
— Çünkü o oğlum gibi değil. Oğlum daha soğukkanlı, kızım daha sıcakkanlı. Yani o belki bir-iki sene yapar, bir deneyim sahibi olurdu, ama devam etmezdi. Ben de bu murakabeye girenlerin uzun müddet devam etmelerini istediğim için herkese tavsiye etmiyorum; karakter çok önemli işlerde.

— *Karaktere göre diyorsunuz ki, "Size bu uygun. Bu yolda devam edin."*
— Ve kolay kolay da yanılmıyoruz bu işte.

— *Hiç mi yanılmadınız?*
— Bunu söylemek zor, tabii muhakkak ki yanılgılar olmuştur. Hiç yanılmamak Allah'a mahsus. Muhakkak ki olmuştur

ama pek çoklarında yanılmadığımı biliyorum. Eğer benim dediğim yoldan gittilerse başarılı olmuşlardır. İşletme çok geniş bir dal. İşletmenin altında finansman, pazarlama, dış ticaret, bankacılık var. Bunların herhangi bir dalında rahatlıkla çalışabilirsiniz. Ben birine, "İlla ki bankacı ol" diyemem. Ama, "Finansman dalında çalış" derim, "Denetim dalında çalış" derim. Bunlar genel alanlar.

Yabancı dili iyi öğrenmek için mutlaka iki yıl hazırlık okumalı

— Peki, öğrenci sizce kendini nasıl yetiştirmeli? Ne öneriyorsunuz onlara?

— Türkiye'nin her yerinden buraya öğrenci geliyor. Birinci yıl İngilizce hazırlık yılı olabilir, eğer hazırlık okuyacaksa; İngilizcesi iyiyse hazırlık okumadan direkt üniversite birinci sınıfına gider. Eğer hazırlık okuyorsa, en azından İngilizcesini geliştiriyor. Ben her öğrenciye bir yıl en azından hazırlık okumasını tavsiye ediyorum, daha doğrusu şart koşuyorum. Çünkü yarım yıl da okuyabilirsiniz hazırlık, eğer İngilizce'niz biraz yerindeyse. Ama, bu yanlış. Ne kadar da iyi İngilizce biliyorsan, sen bir yıl oku. Çünkü bir lisan öğrenilecek yer, hazırlık okuludur. Almanca'da da, İngilizce'de de, Fransızca'da da, Çince'de de aynı şey. Ben bunu şart koşuyorum. Öğrenci, "Hocam ben yarım dönem okudum" deyince, ben rahatsız oluyorum, "Öyleyse senin İngilizcen çok kuvvetli değil" diyorum. O da, "Yok Hocam, çok kuvvetlidir"diyor. O zaman test yapıyoruz, İngilizcesi'nin ne vaziyette olduğunu görüyoruz. Bilhassa *vocabulary*, dil, gramer, fonetik, telaffuz bakımından hazırlık okumanın büyük yararı var. Bunların hiçbiri üniversite sınıflarında öğretilmez. Burada teknik dersler öğretilir; pazarlamada, finansmanda, vergide, ticarette, ekonomide.

Üniversitenin ilk yılı biraz "hay huy" ile geçiyor. Öğrenci liseden gelmiş, hazırlık okumuş veya okumamış, birinci sınıfa girmiş. Yepyeni bir ortam, yepyeni bir üniversite ortamı, lise hayatına hiç benzemiyor. 11 bin kişinin içerisine katılıyor. Li-

sede birkaç yüz kişi vardı, burada 11 bin kişi içerisinde bir bunalım geçiriyor. Bir sürü sosyal faaliyetler, kulüpler, sportif faaliyetler var. Boğaziçi'nde elliye yakın kulüp var. İlk yıl bir bulanıklık içerisinde geçiyor. İşte talebe, "Onu mu yapayım, bunu mu yapayım, o kulübe mi üye olayım" kendisini henüz kanalize etmiş değil.

— *Sonra?*
— İkinci yıldan itibaren, hem teknik dersler başlıyor, hem öğrenci en azından bir veya iki yıllık, artık deneyim sahibi oluyor ve daha ciddi düşünmeye başlıyor. İkinci yıldan itibaren, yaz aylarında, ben staj yapmalarını şart koşuyorum. Bu da önemli bir isteğim öğrencilerimden. Bu stajı üçüncü, dördüncü yıla şart koşmuyorum çünkü dördüncü yıl mezuniyet yılı, bazı başka programlarımız var. Bizim kariyer günlerimiz var burada. En azından elli-altmış şirket geliyor bizim öğrencileri almak için. Mülakatlar yapılıyor, kokteyller veriliyor vs. Öğrenciler de bunlardan yararlanıyor. Tabii son zamanlarda memnuniyetle görüyorum ki pek çok üniversitede bu iş yapılıyor. Boğaziçi olması nedeniyle en iyiler geliyor; en büyük holdingler, en büyük bankalar, en büyük şirketler buradalar. Geliyorlar, mülakatları yapıyorlar. Staj şartı var.

İşte başarının en önemli şartı iyi bir stajdır

— *Staj şartı.*
— Bir, İngilizce şartı; ikincisi staj şartı. Ve stajın avantajları saymakla bitmez. Bu staj iki-üç ay sürecek. Banka, finansman şirketi, yatırım şirketi, dış ticaret, denetleme şirketi olabilir. Orada öğrenci müstakbel patronlarını görür, müstakbel müdürlerini görür, sektörü tanır, onlar da öğrenciyi görür. Emin olun, pek çok kişi mezuniyetten sonra staj yapmış olduğu işte çalışmak istiyor çünkü bir yakınlık olur, karşılıklı birbirlerini tanırlar. Büyük bir avantaj olur. Diyalogdan bahsederken, bir şey eksik kaldı. Ukrayna'da bir öğrencim var, Naci Kaynar

adında. Anadolu Grubu'nda çalıştı. Uzun yıllar sonra Anadolu Grubu ile Ukrayna'ya gitti. Ukrayna'da kendi işini kurdu. Senede en az, iki-üç kere bana telefon eder; hal, hatır sormak için. Ve beni devamlı Ukrayna'ya davet eder.

— *Hatırladığınız başka öğrenciler var mı?*
— Başka bir olay daha var: Bundan iki-üç yıl evvel, kendi işyerimde çalışıyordum. Bir telefon geldi. Kardeşim açtı telefonu, "Seni arıyorlar" dedi. Baktım, İsmail Akaydın adında bir öğrencim. Çok sevdiğim bir öğrencimdi, "Hocam, biliyor musunuz ben neredeyim şimdi? Sibirya'dayım"dedi. Staj yapmış olduğu şirket, kendisini Rusya'ya göndermiş üç aylık bir staja. Bana telefon ettiği tarih Ağustos'un 10'uydu. İstanbul sıcaktan kavruluyordu. O, "Hocam ben burada – 20 derecede çalışıyorum"dedi. Neyse epey sohbet ettik. İşte bu da bir diyalogun parçası. Yani yıllar sonra, ta oralardan ararlar. Devamlı böyle arayanlar olur.

Öğrencilere tavsiyeler

— *Peki son sınıfa gelince, yani meslek hayatına atılınca, onlara ne öneriyorsunuz?*
— Evet, meslek hayatına atılınca onlara önerdiğim epey şeyler var. Şimdi okuyacağım notları, her sene sonunda öğrencilerime de okuyorum, anlatıyorum tabii ama bazı özel notlar var. Biraz uzuncadır bu ama.

— *Olsun.*
— Ben bu tavsiyelerimi dört bölüme ayırdım:
Birincisi: Akademik Hayat,
İkincisi: Çalışma Hayatı,
Üçüncüsü: Karakter Yapısı,
Dördüncüsü: Sosyal Hayat ve Evlilik Hayatı.

Onlara bizim tavsiyelerimiz var. Yalnız hocalık değil, bizim burada yapmış olduğumuz. Burada babalık da yapıyoruz; çünkü onları kendi çocuklarım gibi seviyorum. Boğazi-

çi'nden mezun olan öğrenci iki şey yapabilir: Birincisi herhangi bir dalda piyasada çalışabilir. Eğer akademik kariyer yapmayı düşünüyorsa, bir MBA yapması lazım. Ya da ekonomi dalında *master* yapmalı. Sonra doktora programına girmesi gerekiyor.

— *İlk öneriniz bu...*

— İhtisasınız ne olursa olsun, eğer yüksek tahsil yapmak istiyorsanız, bu yüksek tahsil ile ilgili olarak bazı önerilerim var. Bugün global bir dünyada yaşıyoruz. Yurt içi ve yurt dışı çalışmaları çok önem kazanıyor. Eğer yurt içinde bir şirkette çalışıyorsanız, onun yurt dışı olanakları ile de ilgili olun. Ve muhakkak kısa süreli dahi olsa herhangi bir pozisyon için eğer sizi yurtdışına göndermek istiyorlarsa, hiç tereddüt etmeden gidiniz. Tereddüt etmeden gidiniz, çünkü yurtdışında kazanacağınız bir deneyim, sizin rütbenizi arttıracaktır ve de yükseltecektir. Bu, çok önemli. Onlar da bunu kabul ediyorlar: "Eğer *master* yapmayı düşünüyorsanız, iyi bir program çizin kendinize, ileride size yardımcı olacak dersler açısından." Ben, kendi üzerimden, kendilerine canlı bir örnek veriyorum. Ben Amerika'ya *master*'a gittiğim zaman, 26-27 yaşındaydım. O zamanlar böyle, şimdiki gibi "*advisor*" dediğimiz, yani "rehber hoca," işte "danışman hoca" yok. Ben *Fullbright*'ı kazanmışım, büyük bir sevinçle Amerika'ya gidiyorum. Orada kendi kendime program yaptım, bilhassa muhasebe ve maliye dalında. Ve sonradan bir baktım ki bilinçli ve hatta bence bilinçsiz, 23 kredilik muhasebe dersi almışım. Ne lüzumu var! Muhasebe tarihi hakkında tezim burada, gösterebilirim size, yüz elli-iki yüz sayfalık tez yazmışım muhasebenin tarihçesi hakkında. Muhasebe ne zaman başlamış, nasıl gelişmiş bütün dünya ülkelerinde biliyorum. Siz şimdi bana sorsanız "Hocam, muhasebe tarihçesi hakkında tez yazdınız da size yararı oldu mu?" diye, "Hayır olmadı" derim. "Peki niye yazdınız?" derseniz, "Çünkü bilmiyordum o zamanki durumları, yani böyle danışılacak kimseler yoktu" diye yanıt veririm.

Devamlı okurum. Çok gezmişim, bütün dünya ülkelerini, insanları bilirim. Başka dallardan dersler alabilirdim belki Amerika'dayken, yapmamışım. Sonradan yapmışım, ama geç olmuş biraz. Bu, ikinci tavsiyem.

— *Sonraki tavsiyeler...*

— Muhasebe ve maliye konularının daha somut dersler olduğundan bahsederim her zaman; "Daha somut, yani sizin karakterinizin o derslere uygun olması şartıyla başarılı olabilirsiniz. Eğer uygun değilseniz, kolay kolay başarılı olamazsınız. Pazarlama gibi dallar daha fazla yaratıcı bir güç gerektirir. Eğer yaratıcı bir gücünüz yoksa pazarlama dalında pek fazla başarılı olabileceğinizi tahmin etmiyorum."

İşte olgunlaşmanın süresi en az üç ile dört yıldır

— *Ya çalışma hayatı ile ilgili önerileriniz?*

— Çalışma hayatı ile ilgili bazı önerilerim var: İlk girdiğiniz işte maaştan ziyade, size istikbal vaat eden işleri seçiniz. Bunlardan biri denetimdir. İkinci bir iş, bu denetimin yanında yönetim danışmanlığı işi olabilir. Bizde birçok Amerikan kökenli ve yabancı kökenli yönetim danışmanlığı şirketleri var. Orada da en az bu denetim şirketindeki denetimlerimiz kadar tecrübe sahibi olursunuz. Bunu da tavsiye ediyorum.

Bir işte olgunlaşın, bunun da süresi en az üç-dört yıldır. Çünkü bazı öğrenciler, mesela bir denetim şirketine giriyorlar, bir sene sonra bırakıyorlar işi. O ağır tempoya dayanamıyorlar. Ben de bu ağır tempoya dayanamayan öğrencilere diyorum ki: "Siz bu yaşta çalışmazsanız, yaşınız 22-23, benim yaşımda mı günde on üç-on dört saat çalışacaksınız? Eğer çok rahat bir iş arıyorsanız bulamazsınız. O zaman belediyeye gidin, belediye memuru olun. Çantanız elinizde sabah 9'da işe gider, akşam 5'te de işten dönersiniz. Yok böyle bir iş dünyada, artık böyle saat 5'te biten iş kalmadı. Dolayısıyla kendinizi şimdiden alıştırın fazla çalışmaya, fazla mesai yapmaya. Ne isterse olsun, hangi dalda isterse olsun, bir işte olgunlaşmanın süresi üç ila dört yıldır."

— İş değiştirmelere iyi bakmıyorsunuz galiba.
— Bir iş değiştirme için olumlu bakarım. Ama değiştirdiğiniz işte en azından yüzde 50 avantajınızın olması lazım. Hem deneyim, hem maddi açıdan. Eğer o avantaj yoksa, hiç boşuna işinizi değiştirmeyin; işvereninizi de düşünün. İşvereniniz size bir yatırım yapıyor. Sizi işe alıyor, eğitiyor, geliştiriyor, para ödüyor, maaş ödüyor, promosyon veriyor size, geliştiriyor. Ama siz, bir-iki yıl sonra, "Allahaısmarladık" deyip bırakıp gidiyorsunuz. O da doğru değil. İşveren açısından doğru değil, ama üç-dört yıl olgunlaşırsınız, daha avantajlı bir iş bulursunuz, olabilir, ona diyeceğim yok. Her zaman yüzde 50 avantaj arıyorum iş değiştirmelerde, bir de zamanlama çok önemli. Zamanlama, *timing* çok önemli.

— Zamanlama en önemli şey...
— Mesela murakabe dalında çalışan bir arkadaş, eğer bir yılın sonunda, bayan veya erkek olsun, eğer ayrılıyorsa, bu çok kötü bir zamanlama. Niye? Çünkü bir yılda o, ancak, "Merhaba" demesini öğrenir, o şirkette. Hiçbir şey öğrenmedi. Yeni bir işe girecek. O işte de çalışacak veya çalışmayacak. Bazen ben arkadaşlara rastlıyorum, bir yılda üç iş değiştirmiş, size dördüncü iş olarak gelse, siz alır mısınız o arkadaşı? Ben almam şahsen, herhalde beni de değiştirecek diye düşünürüm. Bir yılda üç iş değiştiren demek ki sabırsız, hoşgörüsü yok, iyi niyeti yok, acele karar veriyor, işte sabırsız, dolayısıyla ve mutsuz.

İşte mutlu olmanın yolu sabırdan geçer

— Ya işinden mutlu değilse?
— İşlerden mutlu olmak için sabırlı olmanız lazım. Eğer sabırlı bir karakteriniz yoksa, kolay kolay mutlu olamazsınız. Her şeyi sabırsızlıkla çözmek isterseniz, hayatta hiçbir işten memnun kalmazsınız. Her işte bir şikayet bulursunuz. Çok yanlış politikalar. Bütün bunları aşılıyoruz gençlere. Çok şükür hepsi de ellerinden geldiği kadar yapıyorlar.

Bu arada, "İşinizden ne kadar da memnun olsanız da, her zaman bir iş arayışı içerisinde bulununuz" diyorum. Bu ayıp değil. Bugün bile gazetelerin en dikkatli okuduğum sayfaları, İK-İnsan Kaynakları sayfalarıdır. İş mi arıyorum ben kendime, yok, alakası yok. Niçin? Bir öğrencime yardımcı olabilirim diye bakıyorum, piyasada ne gibi işler aranılıyor. Daha fazla ne gibi işlere karşı bir yatkınlık var. Sektöre bakıyorum, sektörü inceliyorum. Bütün ekonomi sayfalarını okuyorum. Ben her gün dört gazete okurum. Az değil bu, dünyanın zamanını alır. Köşe yazarları ile politikası ile ekonomisi ile şusu ile busu ile. Arkadaşlara da onu söylüyorum. İkinci, üçüncü, dördüncü yılından itibaren her gün gazete okuyacaklar ve bilhassa her gazetenin ekonomi sayfasını. Eskiden tek sayfa ekonomi olurdu. Şimdi maşallah dört, beş, altı, istemediğiniz kadar. Bunlar insana bir bilgi veriyor, yarar veriyor.

"İşinizden ne kadar da memnun olsanız, diğer iş imkanları ile daima meşgul olunuz" diyorum. Çünkü bir bakarsınız, umulmadık bir tesadüf karşınıza çıkar ve değiştirmek icap eder. Siz arayış içerisinde olun. Cumhurbaşkanı dahi olsanız, bir bakın bakalım, belki başka bir iş sizi daha fazla tatmin eder.

Başka bir şey: İşlerde başarı oranı yüzde 60 performanstır.

— Geri kalan?

— Geri kalan nedir biliyor musunuz: Şans, tesadüf. Ben ona, "rastlantı" diyorum. Hayatta pek çok iş, benim hocalığa başladığım gibidir. Siz isterseniz buna, "baht" deyin, "şans" deyin, "kısmet" deyin, "kader" deyin. Ben, "rastlantı" diyorum. Yeter ki hayatta karşınıza iyi rastlantılar çıksın. Nerede mi? İşte, evde, evlilikte, ticarette, ekonomide, okulda, arkadaşlığınızda her yerde. Yeter ki iyi tesadüfler karşınıza çıksın. Benim elli bir yıl evvel hocalığa başladığım tesadüfün ne olduğunu arkadaşlara kerelerce anlatırım. Koç Üniversitesi ile ilgili de öyle bir şey var. Koç Üniversitesi'nde 1993-2000 yılları arasında hocalık yaptım, hem yüksek lisans hem de lisans bölümünde görev yaptım.

O da şöyle gelişti. Birgün işyerimde çalışırken telefon çaldı. Kardeşim telefonu açtı. Beni arıyorlarmış. Telefonun diğer ucunda otuz yıl önce mezun olmuş Seha Tiniç adlı öğrencim vardı. Seha bana sordu: "Beni hatırladınız mı?" İyi öğrenciydi Seha, Boğaziçi'nde. "Hocam, sizden bir ricam var. Ben Koç Üniversitesi'ne rektör olarak tayin edildim. Yüksek lisans programları yapıyorum. Muhasebe hocasına ihtiyaç var. Bizde ders vermenizi rica ediyorum."

Seha, uzun yıllar Amerika'da kalmıştı. Eşi de benim öğrencimdi. Seha ısrar edince, ben de programımın dolu olduğunu söyledim.

— *Niye kabul etmediniz?*

— Zamanım müsait değildi, dışarıda işim vardı. Çok ısrar etti. Ertesi gün İstinye'deki Koç Üniversitesi binasında yemeğe davet etti. 1993 Ağustos ayında yemeğe gittim. Koç üniversitesi'nin yeni kurulmuş üniversite olduğunu, muhasebe dalında piyasayada bir araştırma yaptığını, herkesin beni tavsiye ettiğini söyledi. Ben de Seha' yı çok severdim, orada ders vermeyi kabul ettim ama Boğaziçi'ni bırakmadım. Koç Üniversitesi'nde yedi yıl ders verdim. Rumalikavağı'na taşınınca bana uzak geldi.

— *Sizin de bir rastlantı hayatınızı değiştirdi, değil mi?*

— Ben demek ki o arkadaşımın tavsiyesine uymayıp, elli iki yıl evvel okula gelmeseydim, bu tesadüfü olumlu olarak karşılamasaydım, ben bugün elli yıllık bir hoca olmayacaktım. Bunun gibi hayatımda pek çok böyle tesadüflerle karşı karşıya kaldım ve hepsinden de yararlanma cihetine gittim ve bana faydalı oldu.

Hocalık mesleğim, yani iş hayatının dışında en fazla mutlu olduğum mesleklerden biridir. Para kazanmak için değil, manevi tatmin açısından. Ben bu işten para kazanmıyorum. Para kazanmak için de bu işi yapmıyorum. O ayrı bir iş. Öğrencilerle, insanlarla manevi bir bağım var, manevi bir kontratım var, onun için yapıyorum bu işi. Okuluma karşı da

büyük bir bağlılığım var ve ona karşı bazı görevlerimin olduğuna inanıyorum ve onun için de yapıyorum.

Demek ki karşınıza çıkan tesadüfleri ve olanakları çok iyi değerlendirmeniz lazım. Bir de "Benim gibi..." diyorum, "Her sabah işe erken başlayın. Gününüz çok daha bereketli olur." En önemli tavsiyelerimden biri: "Sabah erken işe başlayın. Hangi iş olursa olsun, göreceksiniz günden daha fazla yararlanacaksınız."

Bunun dışında karakter yapısı ile ilgili söyleyeceklerim var öğrencilerime...

Başarısızlığın en büyük nedenlerinden biri küsmektir

— Lütfen...

— İnsanın karakteri gerçi bir yapı meselesidir, fakat bazı alışkanlıklar, bazı kötü alışkanlıklar veya iyi alışkanlıklar da geliştirilebilir. İnsanlar zaman zaman kızgın olabilir. Kadın olsun, erkek olsun sinirli, kızmış olabilir, stresli halleri olabilir. Böyle zamanlarda karar vermemeye gayret edin. Eğer bir karar verme aşamasındaysanız, uzaklaşın o ortamdan. Erteleyin onu, bir saat, iki saat, üç saat, dört saat duruma göre, bir gün, iki gün erteleyin. Tamamen uzaklaşın o ortamdan. Her dalda başarının başında sabır vardır. Sabırlı olmaya kendinizi alıştıracaksınız. Çok çabuk karar vermemeye gayret edin. Bu zamanla insanı sabırlı kılıyor. Başarısızlığın da en büyük nedeni nedir biliyor musunuz: Küsmek.

— Başarısızlığın en büyük nedeni...

— Evet! Başarının ana nedeni: Sabır. Başarısızlığın ana nedeni: Küsmek.

— Biraz açar mısınız?

— Bayanlarda da erkeklerde de olabilir; yani küsmenin cinsiyeti yok. Çok çabuk küsen insanlar görüyorum. Küsmek nereden kaynaklanıyor? Sosyolojik, psikolojik olarak da düşünün, sizi iyice hazmedemediğimden dolayı size küsüyo-

rum. Siz bana bir şey söylüyorsunuz hemen küsüyorum size. Çünkü sizin o söylediğinizi iyice incelemedim. Belki yanlış anladım sizin söylediğinizi. Niye küsüyorsunuz?

— *Hiçbir zaman küsmemek gerekiyor o zaman.*

— Tabii. Bu demek değildir ki hayatta insan hiçbir şeye küsmez. Bir insanı küstürebilirsiniz de ama onu iyice bir dinleyin, iyice bir yorumlayın onun söylediklerini, ondan sonra eğer küsmenize gerek varsa, küsersiniz. Ama küsmenize gerek yoksa, küsmezsiniz. Genelde ani olarak küsmemeye dikkat edin. Bu başarısızlığın ana nedenlerinden biridir. Çünkü küsmek moralinizi, sağlık durumunuzu bozar, sizi strese sokar, daha sağlıklı düşünmenize engel olur. Türlü negatif yönleri var küsmenin. Dolayısıyla küsmeden uzak durun.

Bizim muhasebede bir nosyon mevzumuz var, "Hesap verilebilirlilik nosyonu" diye. Hesap Verilebilirlilik nosyonu, muhasebenin temellerinden biridir. İşinizde, evinizde, ailenizde, çocuğunuza karşı her zaman kendinizi hesap verebilir bir durumda olduğunuzu görmek için istersiniz bunu. Bu bir kavramdır muhasebede, "*accountability*" dediğimiz bir kavram. Bu kavram, size hayatta attığınız her adımın eşiğinde, bir hesap planı olmasını öğretir.

Size şöyle bir örnek vereyim: Bugün ne kadar para harcayacaksınız. Bunun, bir hesaba dayalı bir işlem olması lazım. İşte size bir nosyon kazandırır. Eğer hesabınızın ne kadar olacağını biliyorsanız, ona göre hareket ediyorsanız, bu size bir nosyon kazandırıyor. İşte bu, Hesap Verilebilirlilik nosyonudur.

Ne kadar yemek yiyeceksiniz ki fazla kilo almayasınız. Bu da bir hesap gerektiriyor. Buradan işinize kaç saatte gidebilirsiniz? Vasıtanız varsa başka, otobüsle gideceksiniz başka, uçakla gideceksiniz başka, neyse vasıta... orada da bir hesap verilebilirlilik vardır. Şuradan şu kapıya kadar, kaç adımda gidebilirsiniz; beş mi, altı mı? Bir *accountability* var, bir hesap verilebilirlilik var. Dikkat edin, farkında değilsiniz belki, hayatta her işte bir "hesap verilebilirlilik" kavramı

var. Bu, muhasebede bilhassa çok önemli bir kavram ve bu sizi cimri olmamaya da yönlendirir.

— *Nasıl?*
— Eğer siz attığınız her adımın hesabını kendi kendinize veriyorsanız. Bu hesap verilebilirlilik kavramıyla oturup da kağıt üzerinde matematik yapacak değilsiniz. Bu düşünce ile oluyor. Ona ne zaman giderim, hemen dakikasında, hesabını verebiliyorsunuz. Bu muhasebe dersleri ve özellikle de finansman dersleri, size böyle bir nosyon kazandırıyor ve size her işi hesaplı bir şekilde yapmanızı öğretiyor. Dolayısıyla sizi de cimrilikten uzaklaştırıyor. Böyle bir yararı var.

İşiniz dışında bir sosyal hayatınız olsun

— *Sosyal hayata gelirsek hocam...*
— Sosyal hayat ve evlilik. Öğrencilerime, bilhassa son sınıf öğrencilerime, mezun olanlara son derste şunları tavsiye ediyoruz: "İşinizin dışında size sosyal etkinlikler kazandıracak kurumlara, derneklere, cemiyetlere bağlanın. Çünkü bugünkü işler bu gibi derneklerden kaynaklanıyor, meydana çıkıyor. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi'nin son derece güzel bir mezunlar derneği var (BÜMED). Orada, 7-8 bin üye var. Yakında bu 15-20 bine çıkacak. Oraya üye olun. Sosyal kulüplere, mezun derneklerine, spor kulüplerine üye olun ve orada Boğaziçi Üniversitesi'nin size vermiş olduğu avantajları yaşayın. Aynı zamanda kendi okulunuza da bir katkınız olur."

Bir de aile hayatı: "Eşinizi seçerken fikir, para, sevgi ve saygı uygunluğuna bilhassa dikkat ediniz."

— *Biraz açar mısınız?*
— Evet tabii. Eşinizin ve kendi ailelerinizin, her bakımdan birbirlerine uyumlu olmalarına dikkat edin. Bu çok önemli bir nokta. Bugün belki müstakbel eşinizle karşılaşıyorsu-

nuz okulda. Diyelim ki ben bir erkeğim, bir kızı sevdim, tamam, onunla evlenmeyi düşünüyorum. Güzel, fakat başka üzerinde durmam gereken noktalar var: Eşimin ailesi kimdir, nasıl bir ortamdan geliyor. Benim ailem ile onun ailesi uyumlu olur mu? Biz Amerika'da yaşamıyoruz. Orada 18'inden sonra bütün çocuklar başlarına buyruk, tek başlarına, *independent* dedikleri, bağımsızlık fikri altında büyüyorlar ve değişik yerlerde yaşıyorlar; annelerinden, babalarından uzak. Bizim böyle bir yaşantımız yok. Bizim yaşantımız daha fazla ailelerimizle olan yaşantılarımızdır. Ve ailelerimizle birlikte değil, fakat onların yakın çevrelerinde böyle bizim bir yaşama stilimiz var. Öyle değil mi?

— *Öyle, evet.*

— Ne olacak, sizin aileniz ile eşinizin ailesi ile bu her iki taraf için de söz konusu. Birbirleriyle git-geller, münasebetler, görüşmeler olur. Onların da uyumlu olması lazım. Birbirleriyle uyumlu kişiler olması lazım. Çünkü onların uyumsuzluğu sizi mutsuz kılar.

Bir zaman sonra eşinizi ne kadar da sevseniz, ne kadar da ona aşık olsanız, muayyen bir zaman sonra tatsızlıklar da olur: "Vay benim anneme sen şu gözle baktın. Gerekli hürmeti göstermedin, gerekli saygıyı göstermedin" gibisinden. Tabii eşinize aşık olup da evlenebilirsiniz, bu da çok güzel bir olay. Fakat evlendikten bir müddet sonra o aşktan uzaklaşınız.

— *Ne demek o?*

— "Aşkın gözü kördür" dedikleri çok doğru. Aşık olduğunuz yıllarda eşinizin her hareketini belki kötü de olsa, iyi de olsa, olumlu karşılarsınız ama muayyen bir yıl sonra o aşk yerini sevgiye ve saygıya bırakmalı. "Eşinizle sabırlı ve mutlu olarak yaşamak istiyorsanız eşinizle, o aşık olduğunuz yılların havasını bırakıp, ona karşı gerekli hürmeti, sevgiyi saygıyı göstermeniz lazım ki mutlu yıllar sizin olsun."

Bir de son bir sözüm var gençlere: "Gençlik günlerinizin maceralarını eşinize kesinlikle anlatmayınız." Onu da söylerim. Müthiş bir alkış kopar sınıfta. Müthiş bir alkış!

"Hocam sahi mi, hiç söylemeyelim mi" diye sorarlar.

"Kesinlikle söylemeyin!" derim ben de.

— *Onun için sizden hiç laf alamadık biz...*
— Söylediğim bu.

Ünlü öğrenciler

— *Evet hocam, şimdi siz çok ünlü öğrenciler yetiştirdiniz; başbakanlar, iş adamları, bürokratlar. Biraz bize onlardan hatırladıklarınızla ilgili anılarınızı aktarır mısınız? Kimlerdi, nasıl öğrencilerdi, hem karakterleri, hem de notları ile.*
— Tabii pek çoğunun notları kaldı. Size daha önce söz ettim, hocalığımda en çok diyaloga dikkat ederim. Diyalogu meydana getiren unsurlardan biri de tabii o öğrencilerin, bilhassa

Tansu Çiller, S.P. Yedikule Hastanesinde. Arman Hoca hemen yanında (2006).

eski öğrencilerin hatırlanması. Ben şöyle bir yol çizdim kendime: Uzun yıllardan beri, belki elli yıl olmasa bile en azından kırk yıldan beri bütün öğrencilerimin resimleri bende mevcut. Bakın bu yılkileri de toplamaya başladık. Her sömestr dosyalar halinde bütün öğrencilerimin resimlerini toplarım, hepsi dosyalarımda mevcut. Notları mevcuttur.

— *Hepsinin mi?*
— Tabii, aşağı yukarı evet. Ara sınavda, finalde ne almış hepsi mevcut. Kitapçıklar halinde hep saklarım. Eskilerden bazen gelenler oluyor, kendilerine gösteriyorum, "Bak hatırlıyor musun, bu notu almıştın" diyorum. Müthiş hoşlarına gider bu. Bende upuzun bir liste var. Burada önemli öğrencilerden biri Türkiye'de başbakanlık yapmış Tansu Çiller.

— *Nasıl bir öğrenciydi?*
— 1963-65 yıllarında öğrencimiz oldu. Ekonomi bölümü öğrencisiydi, oradan mezun olduktan sonra, daha okul sıralarındayken evlendi. Sonra eşiyle birlikte Amerika'ya gittiler, orada yüksek tahsil yaptıktan sonra tekrar Boğaziçi'ne döndüler. En az sekiz-on yıl burada hocalık da yaptıktan sonra siyasete atıldı. Okuldayken siyasetle hiçbir ilişkisi yoktu. İyi bir öğrenciydi, hırslı bir öğrenciydi. Tahmin ediyorum o zamanlar Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel kendisinden bir proje üzerine çalışmasını rica etmiş, Süleyman Özmucır adında bir başka öğrencimizle birlikte. Bunlar bir proje hazırlamışlar ve Demirel'e götürmüşler. Demirel çok beğenmiş, "Kızım, sen siyasete de girsen çok iyi olur" demiş. Hadise böyle gelişmiştir. Onun da herhalde aklı yattı ve Tansu Çiller birdenbire siyasi hayata atıldı, başbakanlığa kadar yükseldi. Türkiye'de bir bayanın başbakan olması kolay değil bizim şartlar altında. Bugüne kadar da görüyorum partizanları var, yani popülaritesini bugüne kadar muhafaza ediyor, koruyor. Belki kendisi tekrar siyasete girmek istemiyor ama taraftarı pek çok.

Tansu, hırslı öğrenciydi

— Öğrenciyken nasıldı?
— Odamın karşısındaki koridorun birinci sınıfındaydı dersimiz, hiç unutmuyorum. Şimdiki bilgisayar odası. Koridoru geçerken 10 metre ilerideki sağda girişteki ilk oda. Bir ara sınavımız vardı. Sınav sonrası notları verdim. Tansu'nun notları çok yüksek bir not değildi, çok düşük de değildi. Tansu dersten sonra geldi çok rica etti, "Hocam, ben çok çalışmıştım ama olmadı, başaramadım. Ne olur bana ikinci bir sınav hakkı verin" dedi. Ben de, "Kızım, güzel söylüyorsun ama ben ikinci sınavı prensip olarak vermiyorum. Sana versem başkalarına da vermek mecburiyetindeyim" dedim. Ama o ısrar etti, rica etti, yalvardı yakardı. Neticede, beni ikna etti ve ikinci bir sınav yaptım. İkinci sınavda çok daha başarılıydı, böyle bir şey geçmişti aramızda.

— Değişen neydi ki tekrar başarılı olmak istedi?
— Çok çalışmış. Bazen çok çalışsan da başarılı olamayabilirsiniz, rahatsızmış o gün.

— Hırslıymış.
— Hırslı, evet hırslı, yani düşük notu kabul etmiyor, böyle bir yaradılışı vardı. Hırslıydı.

— Sizden hangi notla geçti?
— B+, yani 85.

— Tansu Çiller'le sonra görüştünüz mü ya da başbakanlığı sırasında?
— Evet evet.

— Nasıldı size saygısı?
— Son derece yüksek, son derece iyi, son derece olumlu. Hatta resimlerde de var, bir gün Yedikule Ermeni Hastane-

si'ne davet edildi kendisi başbakan iken. Kalabalıktan az daha eziliyordum o gün.

— *Niye?*
— Efendim, bu mübalağa değil az daha ölüyordum tehacümden. Millet bir hücum etti hastaneye, yani felaketti.

— *Hayranları, değil mi?*
— Hayranları evet. Çiller otobüste, uzaktan gelmeye başladı. Beni de hastaneden davet ettiler, "Sen hocasısın gel, seninle de görüşür" dediler. Tam kapının girişinde, herkesi de içeri almıyorlar hastaneye. Ama belki 4-5 bin kişi yığıldı kapıya, içeri almıyorlar. Tansu Çiller beni gördü. Tabii selamlaştık öpüştük ama içeri alırken hastanenin bir kapısını kırdılar. Ben de orada bekliyordum az daha eziliyordum. Orada görüştük, ondan başka pek böyle büyük fırsatlarımız olmadı.

— *Diğer öğrencileriniz hocam, mesela Güler Sabancı.*
— Güler Sabancı, o da bugünkü Sabancı Holding'in Yönetim Kurulu Başkanı. O zamanlar amcası Sakıp Bey sağdı. Güler Sabancı'nın aktif rolü vardı Sabancı Holding'de. Fakat bugünkü kadar değildi, amcası vefat ettikten sonra bütün yükü üstlendi. O da son derece hırslı bir öğrenciydi ve sınıftaki bütün münazaralara da katılırdı.

— *Nasıl hocam?*
— Yani sınıfta herhangi bir konuyu tartışıyoruz. Bütün tartışmalara bilfiil iştirak ederdi. Bütün görüşmeler de, fikir beyan etmeler de ondandı.

— *Sosyal bir öğrenci miydi?*
— Sosyal bir öğrenciydi, evet. Bugüne kadar da devam ediyor ve tabii şimdi yükü oldukça ağır.

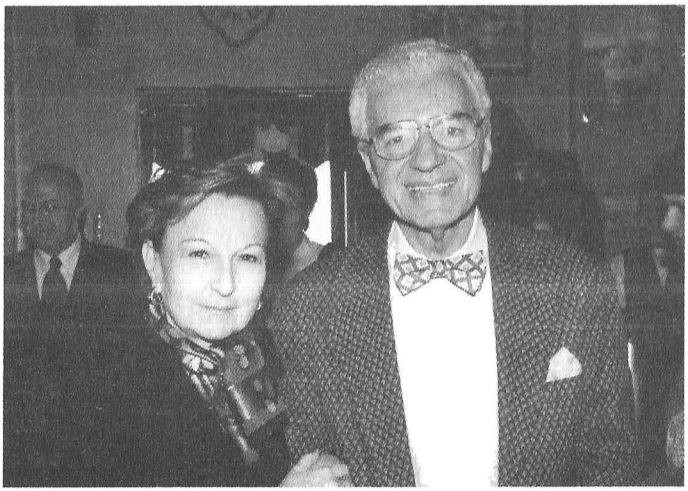
— *Peki görüşüyor musunuz hiç?*

— Arada sırada. Kendisi hocalığımın 50'nci yıl törenine gelemedi diye şahsen telefon etti. "Hocam, ah çok üzgünüm gelemiyorum toplantınıza" dedi. Başka bir toplantısı mı varmış, uluslararası toplantıymış.

Suna Koç, mütevazı, çalışkan bir öğreniydi

— *Suna Koç...*
— Ben hocalığa yeni başlamıştım, yani birkaç yıllık hocaydım, Suna Koç geldi. Tabii abisiyle sınıf arkadaşı olduğumuz için hoş bir tesadüf oldu. O da çok çalışkan bir öğrenciydi, bakın A ile geçmiş bütün derslerini. Aynı mütevazı ailenin kızıydı. Kendisiyle konuşsanız, etseniz hiç böyle, "Koç'un kızıdır" demezsiniz. Okulda aynen öyle, çok çalışkandı.

— *Hissettirmezdi zenginliğini...*
— Hiç, kesinlikle, kesinlikle. Bu bir yaradılış meselesidir, zenginliğe fakirliğe de bakmaz bu iş.

Eski öğrencisi Suna Kıraç ile birlikte (1995).

Hocalığa başlamasının 40. yıldönümü töreni. Koç Üniversitesi Rektörü Seha Tiniç'le birlikte Burç'ta.

— Sizin abisiyle sınıf arkadaşı olmanızla ilgili herhangi bir şey söyledi mi?
— Tabii tabii. Sonra Suna'yla Koç Üniversitesi'nin kuruluşunda da çok kereler görüştük. Ben yedi yıl da Koç Üniversitesi'nde ders verdim. 1993'le 2000 yılları arasında. Suna devamlı yemeğe geliyordu, Vehbi Bey de Rahmi de geliyordu, hep aynı masada oluyorduk. Çok güzel günlerimiz geçti, şimdiki durumu çok kötü maalesef.

— Kendisine gittiniz mi?
— Yazı yazdım, mektup yazdım. O da bana cevap verdi, tabii eşi tarafından. "Çok çok üzgünüm" dedim. Hayat böyle tabii. Bilemiyorsunuz.

— Başka kimler vardı öğrenciniz?
— Daha önce söylediğim gibi Seha Tiniç, Koç Üniversitesi rektörü. O da Boğaziçi Üniversitesi mezunu, son derece başarılı, parlak bir öğrenci. Sonra uzun yıllar Amerika'da kaldı,

Rahmi onu, Koç Üniversitesi'ne rektör olması için Türkiye'ye davet etti. Uzun yıllar rektörlük yaptı.

Burhan Karaçam, Yapı Kredi Bankası'nı geliştiren, büyüten ve bugünkü haline getiren başlıca elemanlardan biri, çok sevdiğim bir öğrencim.

— Başarılı bir öğrenci miydi o?

— Vasattı. Erhan Dumanlı'yla sacayağıydılar, yani çok yakın arkadaşlar. Her ikisi de Tarsus Amerikan Kolej mezunuydu. Okul dahilindeki başarı muhakkak hayatta da aynı şekilde yansımıyor. Okulda orta derecede bir öğrenciydi Burhan ama iş hayatında son derece başarılı... Yapı Kredi Bankası'nda süper işler yaptı.

— O zaman tahmin ediyor muydunuz bir yerlere geleceğini?

— Hayır etmiyordum. Erhan'ı da öyle. Erhan Dumanlı; Yapı Kredi Sigorta'nın genel müdürlüğünü yaptı. Şimdi ayrıldı, başka işler yapıyor, başka yerlerde çalıştı. Bankada çalıştı. O da oldukça isim yaptı, popüler bir isim oldu. O her ikisi de herhalde akademik hayatlarında işi biraz daha hafife aldılar.

— Çok başarılılar.

— Bakınız ben size bir şey söyleyeyim. İbrahim Bodur benim sınıf arkadaşım. Bugün İbrahim Bodur kendi dalında Türkiye'nin bence bir numarası.

— Okulda nasıldı?

— O da zayıf bir öğrenciydi, hatta ortanın da altında bir öğrenciydi. Çünkü aynı sınıfta okuduk. Fakat belli olmuyor tabii.

— İbrahim Betil nasıl biriydi?

— İbrahim Betil son derece başarılı bir öğrenciydi. Okul sıralarında olmasına rağmen sosyal aktivitelere her zaman yakınlık hissetmiş bir karakteri vardı. Ben geçen sene kendisini davet ettim bir konuşma yaptı sınıfa. Hiç bankacı olmayı istemezken bankacı olmuş kendisi.

— *Ne olmak isterdi?*
— Bankacı olmak istemezmiş, kesinlikle nefret ederdi, ama çok başarılı bir bankacı oldu. Bankacılıktan ayrıldı.

— *TOGEV...*
— TOGEV'in başında, son derece başarılı büyük faaliyetler peşindeler.

— *Cefi Kamhi nasıldı?*
— Cefi Kamhi tabii zengin bir ailenin oğlu olarak buraya geldi, ben babasını da çok iyi tanırım. Çünkü TÜSİAD heyetiyle Bay Jak'la birlikte Amerika'ya gittik. Orada on beş günlük çok güzel bir arkadaşlığımız oldu. İlk önce babasından bahsedeyim, Jak Bey son derece zeki bir insan. Memleketini çok seven, çok büyük gayret ve faaliyetler gösteren yaradılışda bir insan. Ben bunu seyahatte anladım ve tespit ettim.

— *Nasıl oldu?*
— İngiltere'de birlikteydik. Amerika'da gruplar halinde senatörlerle görüşmeye gidiyorduk. Öyle fikirler ileriye sürüyordu ki biz belki onun düşündüklerini düşünemiyorduk. Bir insanın zekasını nasıl ölçersiniz: Bazı hadiselerle ölçersiniz, hadiselere karşı duyarlılıklarıyla ölçersiniz. Ben de öyle baktım, Bay Jak son derece zeki bir insan ve kendi işinde de son derece başarılı. Bugün Profilo'yu kuran, yaratan, büyüten insan ve Alarko'nun başında olan kişi. Sonra Cefi öğrenci olarak geldi. O da, yani yine babasının yolunda olan bir kişi. Siyasi hayata atılmak istedi. Okuldayken onun bir merakı vardı; mum yapardı, mum. Bizim bildiğimiz mum. Evde mum yapardı ve sağa sola satardı onları.

— *O zaman da girişimciymiş*
— O zamanda da bana bir mum hediye getirmişti, "Hocam size bir mum. Bu benim prodüksiyonumdur" diye.

— *Onun notları nasıldı?*
— Ortanın üzerinde, fena değil.

Selçuk Altun asistanımdı

— *Faruk Yöneyman...*
— Faruk Yöneyman, Roche'un eski genel müdürü. Oldukça başarılı bir öğrenci ve Türkiye'de Roche gibi bir yabancı işletmenin ilk Türk Genel Müdürü. Roche'tan ayrıldı. Şu anda ne iş yapıyor bilmiyorum.

Yapı Kredi'nin genel müdür yardımcılarından Selçuk Altun benim burada en az iki yıl asistanlığımı yaptı. Son derece başarılı bir bankacı o da... Yapı Kredi'den ayrıldı ve halen başka işlerle meşgul oluyor.

Futbol Federasyonu ve FİFA As Başkanı, Şenes Erzik. Benim ilk yıllardaki öğrencilerimden biri. Eşi de öğrencimdi. Çok başarılıydı.

Petrol Ofisi (geçen dönem) Genel Müdürü Ertuğrul Tuncer, tanırsınız herhalde kendisini, o da çok başarılı bir öğrenci ve çok iyi bir futbolcuydu. Okul takımında oynuyordu. Uzun yıllar Petrol Ofisi genel müdürlüğü yaptı.

Neşe Erberk, Avrupa Güzellik birincisi, benim öğrencim oldu.

— *Nasıl bir öğrenciydi?*
— Son derece başarılı. Hep A ila geçerdi ve mütevazıydı.

— *Burada okurken güzellik kraliçesi olmuştu değil mi?*
— Evet, üçüncü sınıftayken Avrupa Güzeli olmuştu.

— *Nasıl karşılandı üniversitede?*
— Tabii çok iyi karşılandı, beklenmiyordu belki böyle bir hadise. Sonra Avrupa'ya gitti, Avrupa Güzellik Yarışması'na iştirak etti, Avrupa Güzeli oldu. Buraya geri döndü ve buradan mezun oldu. İş hayatına atıldı, uzun yıllar mankenlik bürosu

50. yıl töreni. Cem Boyner'le birlikte (13.9.2006).

yürüttü. Bir yuvası var, üçüzü, üç tane kızı var. Eşini de gayet iyi tanırım. Son derece başarılı, çok aktif bir kız, çok zeki, son derece faal. Bir-iki televizyon programı yaptık, onu davet etmişlerdi.

Bunun dışından gazetecilerden Enis Berberoğlu ve Osman Ulagay da benim öğrencim oldu.

— *Onlar nasıl öğrencilerdi?*
— Her ikisi de son derece başarılı öğrencilerdi. Fakat tabii öğrenciyken bir insanın gazeteci olacağını bilemiyorsunuz. Bilahare bu medya dalına girdiler ve bugüne kadar da devamlı yazılarını okuyorum, son derece başarılılar.

— *Cem Boyner nasıl bir öğrenciydi?*
— Cem Boyner malum Boyner ailesinin veliahtı. Buraya geldiği zaman siyasetle bir ilişiği yoktu. Yalnız babasının yanına giderdi –bize söylerdi çünkü– sonra biliyorsunuz bir siyasi parti girişiminde bulundu bundan bir süre evvel. Fakat yürümedi. Boyner Holding'in başına geçti. Oldukça başarılı bir

öğrenciydi; sessiz, sakin, fazla faal olmayan biriydi okul dahilinde. Tabii piyasaya atıldıktan sonra bir hayli büyük değişiklikler oldu.

Birkaç tane de murakabe dalındaki kişilerden bahsedelim: Osman Dinçbaş bugün Ernst&Young şirketinin genel müdürü; son derece başarılı. Burada öğrenciyken ve onunla birlikte yine Arthur Andersen'la başlayan Alp Bayülken'den bahsedebilirim. O da çok sevdiğim bir öğrencim ve Arthur Andersen'da müdürlük, genel müdürlük yaptı.

Bir de şöyle bir olay var tabii: Boğaziçi Üniversitesi, bilhassa İşletme Bölümü hocalarının yüzde 80'i benim eski öğrencim.

— *Nasıl buluyorsunuz onları, hocalıklarını?*
— Gayet iyi. Çünkü bütün raporları öğrencilerden alıyorum.

— *Sizden ara sıra tüyolar alırlar mı?*
— Alırlar. Bazı talebeler hakkında gelip bir ricada bulunurlar. Devamlı görüşüyoruz. Nasılsa aynı bünye, aynı çatı altındayız. Murat Sertel, Mustafa Dilber, Muzaffer Bodur, dekan Eser Borak, Bülent Şenver öğrencimdi.

— *Bülent Şenver de?*
— Evet, Bülent Şenver de benim öğrencimdi. Şimdi bir iki yıl sonra kızı da öğrencim olacak. Bu yıl kazandı bizim üniversiteyi.

— *Boğaziçi'ni kazandı.*
— Evet Boğaziçi Ekonomi Bölümü'nü kazandı. 50. yılda babası adına bir konuşma yaptı benim için. Babası Bülent o gün İngiltere'ye gitmek mecburiyetindeydi, iştirak edemedi. Onun yazısını kızı okudu, çok güzel bir yazıydı. Ayrıca İşletme Bölümü hocaları vardır öğrencim olan. Reklam dalından Pınar Kılıç kardeşler var, benim çok sevdiğim öğrencilerdi. Reklam dalında epey isim yaptılar. Cevdet Suner yine murakabe dalında KPMG şirketinin genel müdürü.

50. yıl töreni. Dekan Eser Borak, öğrencisi Korkmaz İlkorur (13.9.2006).

— *Ömer Dinçkök nasıl bir öğrenciydi?*
— Son derece başarılı bir öğrenciydi ve gayet iyi hatırlıyorum okula otomobille gelen nadir öğrencilerimden biriydi. Çünkü o zamanlar böyle otomobiller falan yok. 50. yıl münasebetiyle bana çok özel bir mektup yazdı. Etyen Mahçupyan benim öğrencim oldu...

Berna Yılmaz (Müren) hiç ders kaçırmaz, kibar bir öğrenciydi

— *Öyle mi?*
— Evet, o Kimya Bölümü'nden mezun oldu eğer yanılmıyorsam. Fakat o zaman diğer bölümlere de ben, işletme dersi olan muhasebeyi vermekteydim. O zaman da gazetelere yazı yazma, siyasi olaylarla hiçbir ilişiği yoktu. Bilahare mezuniyetten sonra meydana çıktı o da. Mesut Bey'in hanımı Berna Müren. Berna'nın kızlık soyadı Müren.

— *Nasıl bir öğrenciydi Berna Hanım?*

— Berna Müren son derece hanımefendi, son derece kibardı. Hiç ders kaçırmayan son derece başarılı, sınıfın en önünde oturan bir öğrenciydi. Bugüne kadar da pek sık görüşememize rağmen aynen devam ediyor zannediyorum. Sonra işte Mesut Bey'le evlendiler, o başbakan oldu, o da başbakan hanımı.

Eser Karakaş, profesör; benim öğrencim oldu. Şimdi Bahçeşehir Üniversitesi'nde. Çok sevdiğim öğrencilerimden biri.

Metin Kalkavan, bugün Deniz Ticaret Odası Başkanı. Metin Kalkavan deniz ticaretinde büyük isim. Devamlı beni gemilerin denize indirilmesine davet ediyor, bir iki kere gidebildim.

AKP Milletvekili Lokman Ayva... Görme özürlü olan.

— *O nasıl bir öğrenciydi Lokman Bey?*

— O da çok iyi bir öğrenciydi. Bir kere çok hevesli bir öğrenciydi. O vaziyette, düşünün, üniversite hayatına girmiş biri. Biz kendisine gerekli suhuleti ve gerekli kolaylığı göstermekteydik, diğer hocalar da öyle. Sonra AKP'ye üye oldu, milletvekili olarak Meclis'e girdi. Oldukça başarılıydı. Semih Şeftali, Galip Yorgancıoğlu... Tanır mısınız?

— *Semih Şeftali, Tefal'deydi...*

— Tefal'in genel müdürü. Galip Yorgancıoğlu o da Mey İçki'nin Genel Müdürü. Her ikisi de son derece başarılı oldular, hatta her ikisi de okulda öğrenciyken yaz aylarında, piyasada muhtelif firmalarda çalışıyorlardı. Çok aktif insanlardı. Mezun olduktan sonra da tabii devam etiler. Şimdi çok iyi pozisyonlarda her ikisi de; birisi Mey'in, diğeri Tefal'in başında. Halit Narin'in kızı Mine Narin, o da öğrencimiz oldu, o da çok başarılı bir öğrenciydi. Oya Eczacıbaşı...

— *Oya Eczacıbaşı...*

— Evet, bizde hoca olan Turhan Bey'in kızıdır Oya. Turhan Esener, çalışma bakanlığı yapmıştı. Ben Oya Eczacıbaşı'nı da Berna Müren gibi kızların grubuna dahil ederim. Berna Müren

gibi hanımefendi, son derece ciddi, çalışkan biriydi. Hep "A" notuyla geçti Boğaziçi'ni. Tabii Bülent Eczacıbaşı'yla evlendikten sonra sosyal faaliyetlerde kendini gösteriyor, epey başkanlıklar yapmakta. Daha çok var ama ben en önemlilerini söyledim.

— *Sizde iz bırakan öğrencilere gelirsek hocam...*
— İz bırakan öğrencilerimden biri Beyza Oba: Mezuniyetten sonra o da akademik kariyer yapmak istedi ve şu anda kendisi Bilgi Üniversitesi İşletme Bölümü'nün başında bulunuyor, hatta oğlumun da Bilgi Üniversitesi'ne hoca olarak tayininde görüşmeleri kendisi yaptı, kendisi karar verdi ve son derece başarılı bir öğrenciydi.

— *Sait Köseoğlu?*
— Boğaziçi Üniversitesi mezuniyetten sonra Borusan Holding'te uzun yıllar çalıştı. Çok iyi bir finansmancıydı, Sait. Aynı zamanda Sait, İstanbul beyefendisi bir öğrencimizdi. Notları gayet iyi, kendisini çok iyi bir şekilde hatırlıyorum.

— *Dinç Kızıldemir?*
— Mezuniyetten sonra Kelebek Mobilya'nın başkanlığını yaptı uzun yıllar. Oradan ayrıldıktan sonra kendisi bir *fast food* şirketinin başına geçti, fakat oradan da ayrılmış olduğunu duydum.

— *Vedat Akgiray?*
— Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü'nde finansman dersleri veriyor. Vedat, okulda öğrenciyken, son derece başarılıydı ve mezuniyetten sonra Amerika'ya gitti. Orada doktorasını bitirdikten sonra tekrar İstanbul'a geldi, halen Boğaziçi Üniversitesi'nde devam ediyor.

— *Keti Bonofiyel?*
— 1982-83, bütün notları "A" ile geçmiş. Piyasada çalıştıktan sonra sigortacılık mesleğine intisap etti. Hali hazırda, Aviva Emeklilik'in Genel Müdürü.

— *Neslihan Demirel?*
— Süleyman Demirel'in yeğenlerinden biri. İki kardeştir bunlar, hem Binhan, hem Neslihan, her ikisi de benim öğrencim oldu, 1982-83 yıllarında. Son derece başarılıydılar ama...

— *İlhan Kesici ile evlenen...*
— Evet, onunla evlenen. Ama benim esas öğrencim, bu Neslihan'dır. Binhan da gidip geliyordu okula... Neslihan da evlendi ama şu anda hatırlayamıyorum tabii.

— *Harika ve Faika Erler Kardeşler?*
— 1974-75 yılı, yani otuz yılı aşkın bir süre evvel, benim öğrencim oldular. Her ikisi de son derece başarılıydılar. Harika, sonra İstanbul Üniversitesi'nde "*Business English*," yani ticari İngilizce dersleri vermeye başladı. Şu anda bir danışmanlık şirketinin başında bulunuyor.

— *Yalçın Nak?*
— Bende oldukça derin bir izi olan bir öğrencimdir. Çünkü kendisi endüstri mühendisi öğrencisiydi. Ben de başka bölümlerden öğrenci almadığım için senenin başında sınıfa gelir gelmez, "Başka bölümlerden öğrenci var mı" diye sordum. Herkes parmak kaldırdı, Yalçın da parmak kaldırdı. Ben de "Kusura bakmayın, başka bölümden öğrenci alamıyorum" dedim. Hiç ses çıkarmadı Yalçın. Başka bölümlerden olanlar ayrıldılar. Esasen sınıfım müthiş kalabalıktı. İkinci ders baktım, Yalçın tekrar en arkaya gelmiş oturmuş, sesini de çıkarmıyor. Neyse dersten sonra dedim ki, "Geçen hafta seninle konuştuk, yani seni alamayacağım". O da, "Hocam ne olur beni alın. Ben iyi bir öğrenciyim" dedi. Ben de, "Canım güzel de bir ayrıcalık yapmamız çok zor" dedim. Neyse, o ders de öyle bitti, ayrıldı. Üçüncü ders bakıyorum, Yalçın gene en arkaya gelmiş. Yani neticede anladım ki Yalçın'dan kurtuluş yok. Yanına gittim ve dedim ki, "Bir şartla seni kabul ediyorum. Anladım ki senden kurtulamayacağım, ne yapsam gelip

oturacaksın orada. Peki sen kal bakalım. Bu dersi al, ama başarılı olamazsan final sınavlarında hiç gözüme gözükme." Zaten talebeyi sınıftan kovma adetimiz de yok. Her derste birkaç tane misafir öğrencimiz de olur. O da bana, "Bakın Hocam kendimi nasıl ispatlayacağım" dedi. Hakikaten de son derece başarılı oldu.

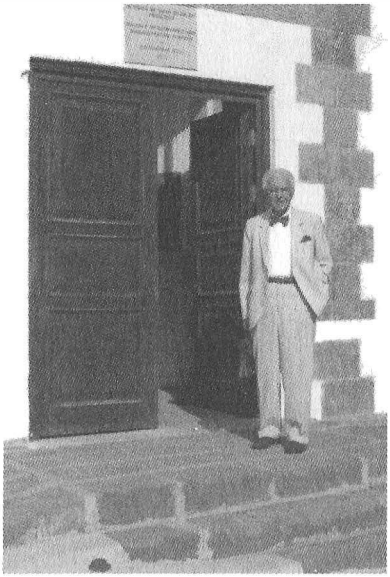
Sonra Yalçın, bir danışmanlık şirketinde uzun yıllar çalıştı.

Bu şirket dünyada sayılı yönetim danışmanlığı veren şirketlerden biriydi. Uzun yıllar orada çalıştıktan sonra ayrıldı. Her yıl kendisini okula davet ediyordum, konuşmalar yapıyordu, danışmanlık hakkında sınıfa bilgi veriyordu. Geçen yıl kendisi tamamen mevzuyu değiştirip, Memorial Hastanesi Genel Müdürü oldu. Kendisinin kabiliyeti hakikaten yerindeydi. Halen aynı görevde. O hastaneyi birkaç kere ziyaret ettim, hatta yeğenlerimden birinin ameliyatı vardı, sağ olsun, Yalçın yardımcı oldu, orada ameliyat ettirdik. Halen devam ediyor ve çok da seviyor işini. Son olarak Acıbadem Hastaneleri kadrosuna geçti.

— *Erdal Bahçıvan?*
— Türkiye'nin peynir krallarından Bahçıvan Peynirleri'nin sahibinin oğlu. Eşi de benim Koç Üniversitesi'nde öğrencim oldu, sonra evlendiler, hatta düğünlerine beni de davet ettiler, ben de gittim. Halen devam ediyor Erdal. Peynircilik dalında büyük ilerlemeler kaydettiler.

— *Meggy Güven?*
— 1986-87 yılında öğrencim olmuş. Bir Fransız bankasında çalıştıktan sonra CenAjans'a Finansman Müdürü oldu, halen orada görevli. Çok başarılı bir öğrenciydi Maggy, yani okul sıralarından iyi bir finansmancı olacağı belliydi, bütün notları "A".

— *Mehmet Tırnaklı?*
— İz bırakan öğrencilerimden biri, halen Citibank'ın müdürlerinden biri.

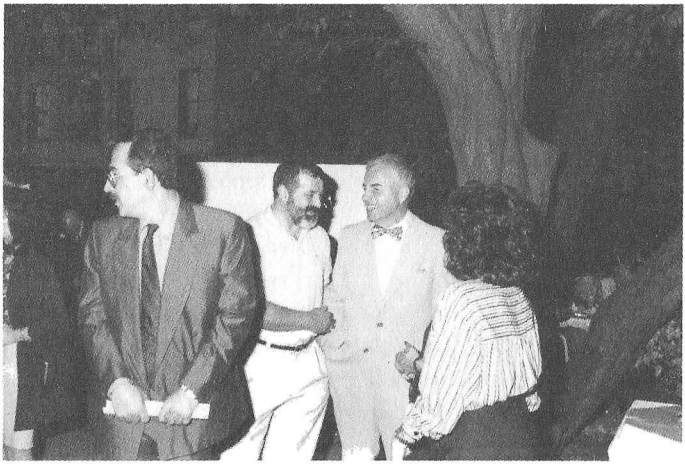

Arman Hoca yarım asırdan fazla hocalık yaptığı okulunda.

— *Nazlı Aktan?*
— Defne Samyeli'nin kuzini. Boğaziçi İşletme Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. Mezun olduktan sonra eniştesinin yanında bir müddet çalıştı, mobilya tasarımı yaptı, oradan ayrıldıktan sonra kendi işini kurdu. Halen kendisi bazı İtalyan mobilya firmalarının Türkiye mümessilliğini yapıyor; son derece başarılı.

— *Aslı Tekiner?*
— Hewlett Packard şirketinde müdürlerimizden biri. Kamuran Tekiner'in kızı. O da uzun müddet yurtdışında yaşadıktan sonra Türkiye'ye döndü ve HP'de müdür oldu. Son derece başarılıydı. Bunlar da öğrencilerdi. Asistanlara geldik.

— *Asistanlarınızı nasıl seçiyorsunuz ve ne görev yapıyorlar?*
— Asistanların son sınıf öğrencisi olması şart. Başka kriterler de arıyorum tabii. Akademik durumunun parlak olması şart.

Deniz Gökçe ile birlikte.

Yani not ortalamasının iyi olması ve İşletme Fakültesi öğrencisi olmasına dikkat ediyorum. Bir de en azından geçmiş yıllarında, üniversitenin 3. veya 2. sınıflarında bazı firmalarda staj yapmış olması şartı var.

— 4. sınıftayken seçersiniz, bir yıllığına...
— Bir yıllığına seçerim, sene sonuna kadar onlar asistan olarak kalırlar.

— Mezun olunca da biter.
— Evet, mezun olunca da biter. İlk derste sınıfa anons yaparım. Tabii gelen öğrencileri tanımadığım için ilk derste bu duyuru olur. Daha derse başlamadan, hem normal mülakatlar süresince, derim ki, "Asistan olmak isteyen var mı?" Onlar esasen biliyorlar geçmiş yıllardaki öğrencilerimden, asistanlığın ne şekilde cereyan ettiğini. Her yıl aşağı yukarı sınıfın yarısı asistan olmak için müracaat eder; yani yirmi-yirmi beş kişiye kadar çıkıyor müracaatlar.

— Niye bu kadar ilgi?

— Benimle birlikte olmak için can atıyorlar. Ben sebebini biliyorum ama... Burası kendileri için de çok yararlı oluyor. Bütün davet ettiğimiz kişiler ile teke tek, başa baş tanışma fırsatı buluyorlar. Onlardan fikirler ediniyorlar. Sınıfta da aynı şeyi yapıyoruz ama tabii bir aile şirketi gibi burası.

— Sizden daha fazla bilgi alıyorlar...

— Daha fazla bilgi alıyorlar, daha fazla yararlanıyorlar. Bu şekilde ilk yıllarda bir-iki tane asistanım oluyordu, son yıllarda baktım talepler çoğalınca, beşe, altıya, yediye çıkardım. Son yıllarda en azından yedi tane asistan seçiyoruz. İlk asistanım, Kıvılcım. Maalesef onu genç yaşta kaybettik. Bir yıl asistanlık yaptı.

İkinci yıl, Korkmaz İlkorur asistanlık yaptı. O da son derece başarılı oldu. Sonra pazarlama ve finansman dalında kendisi de Boğaziçi Üniversitesi'nde de hocalık yaptı. Türkiye'deki Fuji Japon Bankası'nın genel müdürlüğünü yaptı, sonra bir müddet Yapı Kredi'de çalıştı. Hali hazırda kendisinin bir danışmanlık şirketi var, orada çalışıyor.

— İdil Yaşar?

— Yaşar Holding'in sahibinin kızı. İzmirli kendisi, asistan oldu. O yıl, Arzu Tanrısever, Sevim Taşyol ve Sibel Pensoy vardı.

Sibel Pensoy, Dame de Sion mezunu, son derece başarılı bir öğrenciydi. O da İşletme Fakültesi'ni hemen hemen birincilikle bitirdi. Sonra Amerika'ya gitti, orada yüksek lisans yaptı ve Türkiye'ye geldikten sonra yöneticilik dalında çalışıyor. Benim kızımın da Dame de Sion'dan sınıf arkadaşı.

— Mehmet Çelenli?

— İyi bir finansmancı olacağı belliydi. Aynı zamanda benim 25. yıl törenlerimin de organizatörlerinden biriydi, Mehmet. Piyasada yönetim dalında çalıştıktan sonra hali hazırda CNR Fuarcılık Şirketi'nin Finansman Müdürlüğü'nü yapıyor.

— Mehmet Tırnaklı?
— Halen Citibank müdürlerden biri. Emre Alpargun, TNR Procter & Gamble adına Almanya'da çalışıyor. Çok başarılı. İşletme Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. Kız kardeşi Beste Alpargun da benim çok sevdiğim asistanlarımdan biriydi. Bir Kanadalı ile evlendi, halen Kanada'da yaşıyor. Fakat Türkiye'de uzun yıllar finansman dalında çalıştı sonra Kanada'ya yerleşti.

— Dilek Baran?
— Denizcilik dalında uzun yıllar çalıştıktan sonra şu anda kendi eğitim şirketini kurdu. Orada çalışıyor.

— Özlem Özakman?
— O da aynı vaziyette, piyasada yönetim kadrosunda çalışmakta.

— Işıl Kuşçuluoğlu?
— Procter & Gamble'da dört-beş yıl çalıştıktan sonra bir gün bana telefon ederek bu işten ayrılmak ve murakabe işinde çalışmak istediğini söyledi. Ben de bunun pek kolay olmayacağını söyledim, çünkü murakabe işine sıfırdan başlamanız lazım. Ne kadar deneyimli de olsanız, yine sıfırdan başlayacaksınız. Tabii başka şirketlerde harcamış olduğunuz yıllarınızı boşuna harcamış olacaksınız. Neticede baktım çok ısrar ediyor, ben de hemen Arthur Andersan'a telefon ettim, Alp Bayülken'le konuştum: "Hocam bir şey düşünelim onun için madem bu kadar ısrar ediyor. Çok da sevdiğiniz bir öğrenciniz" dediler, ona idari kadroda bir görev verdiler, orada çalışmaya başladı.

O yılki asistanlardan Özden Erol, Tuluğ Taşkın, halen Gilette çalışıyorlar. Tuluğ Taşkın çok iyi bir finansmancı. Kendisi İzmitli'ydi, babası da subaydı. Mezun olur olmaz, ben onlara Gilette tavsiye ettim. Halen de devam ediyor uzun yıllardan beri. Tuluğ son dönemde başka bir gruba geçti.

— *Şükrü Ergün?*
— Muhasebeyi sevmemesine rağmen fevkalade bir asistan oldu. Koyu bir Galatasaraylı, Jotun şirketinin genel müdürü. Halen Burç Başkanı. Son derece başarılı.

— *Deniz Özenbaş?*
— Son derece başarılı bir öğrenciydi. Mezun olduktan sonra Amerika'ya gitti, doktorasını bitirdi. Halen Amerika'da.

— *Natali Çakıroğlu?*
— Babası İstanbul'da çok iyi bir cerrah. Mezun olduktan sonra basın dalında çalıştı, sonra bir pilot ile evlenip ABD'ye yerleşti, halen orada çalışıyor. O yılın mezunlarından, iz bırakanlardan Sarah Bisa var. Kendisini uzun zamandır görmüş değilim.

— *Dilek Zeren?*
— Dilek Zeren'i sık sık görüyorum. Uzun yıllar Amerika'da yaşadı. Bebeği oldu, Türkiye'ye döndü, eşiyle birlikte çalışıyorlar.

— *Mehmet Ali Çakıroğlu?*
— Unutamayacağım aslanlarımdan biri, çünkü benim 40. yılımın programını organize eden, düzenleyen ve onun son derece başarılı olmasını temin eden Koç Üniversitesi'ndeki aslanlarımdan biri. Birkaç yıl Citibank'ta çalıştıktan sonra halen kendi organizasyon şirketi Bugi'yi kurdu, onun başında bulunuyor.

Müge Oğuz da benim manevi kızım yerinde olan Mersinli bir asistanım. Uzun müddet Yapı Kredi Leasing'de çalıştıktan sonra halen Formula 1 şirketinde finansman bölümünde müdür yardımcısı olarak çalışıyor.

Ayşegül Yeşilgün, Berna Tiryakioğlu ve Mirva Bezircioğlu da hem asistanlığımı yaptılar. Sonra ben kendilerini Arthur Andersen'a tavsiye ettim, orada çalışmaya başladılar, iyi birer murakabe elemanı oldular.

— Şebnem Kalyoncuoğlu?
— Kendisi iyi bir finansmancı olduğunu belli etmişti okuldayken. Mezuniyetten sonra İngiltere'ye gitti orada muhasebe dalında yüksek lisans yaptı. Dokuz yıl İngiltere'de çalıştıktan sonra iki yıldan beri Türkiye'de. Şu anda çalışmıyor, çünkü yeni bir bebeği var. İleride çalışmayı düşünüyor.

— Özden Erol?
— Boğaziçi Üniversitesi'nden mezun. Çok iyi bir öğrenci. Onunla enteresan bir anım var: 2. sınıftayken Özden ile tanışmıştık. Sınıfın en önünde oturuyordu, hiçbir dersi kaçırmıyordu. Özden 4. sınıfa gelince, öğrencilerle mülakat yaparken dedim ki, "Ben sana bugün bir teklifte bulunacağım. Bu sene sen asistan olacaksın" dedim. Tabii çok şaşırdı birdenbire Özden.

— Hiç teklif etmezsiniz değil mi?
— Yok, kolay kolay etmem! Kendilerinden teklif gelmesini beklerim. Yani kimi arzu edebilir, kimi arzu etmeyebilir. Onu bilemediğim için kendileri bir liste yaparlar, bana verirler, ondan sonra onları mülakata çağırırım. Onların arasından seçim yaparız. Özden ile böyle bir anımız var. Yasemin Zor da bende iz bırakan asistanlarımdan biri.

— Aslı Sadıkoğlu?
— Koç Üniversitesi'nde asistanım oldu. Genç yaşına rağmen müthiş yemek yapmaya meraklıydı. Bizi de birkaç kere evine yemeğe davet etti. Hakikaten çok nefis yemekler yapıyordu o genç yaşına rağmen. En son nerede olduğunu hatırlamıyorum. Uzun zamandır Aslı'yı göremedim maalesef.

— Rafi Billurcu?
— O da iyi bir murakıp oldu. Audit şirketlerinde çalışmaya başladı. Çakıcı kızkardeşler: Melda, Meltem, Meral... Boğaziçi'nden mezun olduktan sonra yalnız Meltem piyasada çalışmaya başladı. Uzun yıllar Koç Holding'te görev aldı, son

iki yıldan beri de Turkcell'de çalışıyor. Melda akademik kariyer yapmayı düşünüyor. Meral ise İngiltere'de. O da İktisat dalında hoca olmayı düşünüyor, dolayısıyla şu anda doktora programında.

— *Aslı Düzenli?*
— Koç Üniversitesi'nden öğrencim. Son derece başarılı bir öğrenciydi. Şu anda Türkiye'de bankacılık dalında çalışıyor.

— *Erhan Civelek?*
— Boğaziçi Üniversitesi'ni çok iyi bir puanla bitiren bir öğrencimiz. Danışmanlık şirketinde çalışmaya karşı büyük bir arzusu vardı. Mezun olduktan hemen sonra benim de tavsiyelerimle bir danışmanlık şirketine girdi. Sonra kendisini İngiltere'ye gönderdiler ve orada çalışıyor.

— *Serdar Pala?*
— Uzun müddet Citibank'ta çalıştı. Şimdi oradan ayrıldı, başka bir yerde çalışıyor.

Rengin Utku: Çok iyi bir murakıp oldu. Hali hazırda Price Wataerhose and Coopers & Lybrand çalışıyor, onun *manager*'larından biri.

— *Zerrin Ekşioğlu?*
— Akbank projelerinde çalıştıktan sonra birkaç yıl evvel Turkcell'e girdi, halen orada.

— *Avni Sönmezyıldız?*
— Deloitte Murakabe şirketinde çalıştı. Kendisini Amerika'ya gönderdiler. Hali hazırda eğitimine orada devam ediyor. Bir yıl sonra dönecek ve tekrar Deloit şirketine iştirak edecek.

— *Nazenin Vatandost?*
— Vatan Boya Fabrikaları'nın sahibinin kızı. Son derece başarılı bir asistanımızdı. Halen babasının işine devam ediyor, yani piyasada herhangi bir yönetim kadrosunda görev almadı.

— *Beste Ermaner?*
— İzmirli iyi bir öğrencimiz. İşletme Fakültesi'ni birincilikle bitirdi. Halen Sabancı Holding'e bağlı Philip Morris'te Ticari Pazarlama Bölümü'nde çalışıyor.

— *Aslı Arslan?*
— İyi bir finansmancı. Sarıyer hakiminin kızıydı. Aklı fikri İngiltere'ye gitmekti. Neticede arzusu vasıl oldu. Halen İngiltere'de iyi bir yatırım şirketinde çalışıyor, yüksek lisansını İngiltere'de bitirdikten sonra.

— *Seda Bilyay?*
— Bende iz bırakan asistanlarımdan biri, o da İngiltere'de yüksek lisans yaptı, evlendi, şu anda Citibank'ta.

— *Zeynep Sevim?*
— Kozmetik dalında çalışıyor.

— *Sinan Türkseven?*
— Gilette şirketinde finansman dalında çalışıyor.

— *Zeynep Koçak ve Ayşe Özcan?*
— Onlar, yönetim kadrolarında çalışıyor.

— *Neslihan Uysal?*
— Turkcell'de uzun müddet çalıştı, oradan ayrıldıktan sonra başka bir şirketin yönetim kadrosunda.

— *Duygu Taşdelen?*
— Halen İngiltere'de. Yüksek lisanstan sonra İngiltere'de bir yatırım şirketine girdi. İngiltere'de çalışanların bu yatırım şirketlerinde büyük bir avantajı oluyor. Bu yatırım şirketleri Türkiye ile iş yaptıkları için Türk elemanlarını sık sık İstanbul'a gönderiyorlar. Tabii, yani bir Türk vatandaşını göndermesinde büyük yarar var.

— *Seher Demirci?*
— Price Waterhouse'da çalışıyor.

— *Elif Akben?*
— Bizim İşletme Fakültesi'ni birincilikle bitirdi, sonra bir müddet Amerika'ya gitti, sonra geri döndü, orada devam etmek istemedi. Halen bizim Ekonomi Bölümü'nün asistanlarından biri. İşletme Fakültesi'nde de yüksek lisans yapıyor. O da akademik kariyer düşünüyor.

— *Zafer Tuna?*
— O da murakıp oldu. Price Waterhouse'da çalışıyor. Kendisi İzmirli olduğu için İzmir'de çalışıyor.

— *Şaban Demircioğlu?*
— Üç yıl evvel, bana ilk bilgisayar derslerini veren arkadaş. Kendisi murakabe dalında çalışmak istiyordu. Price Waterhouse'a kendisini ben tavsiye ettim. Halen Price Waterhouse'un iyi elemanlarından biri.

— *Pınar Ceyhan?*
— Tam üç yıldan beri benim yanımda asistan. Halen de asistanımdır. Son derece kibardır.

— *Mezun olduktan sonra tekrar Boğaziçi'nde mi kaldı?*
— Evet! Ve yüksek lisansına ve asistanlığına devam ediyor. Herhangi bir sakıncası yok. Son derece işine bağlıdır. Aynı zamanda Bilgi Üniversitesi'nde de asistanlığa kabul edildi, oraya da gidip asistanlık yapıyor. Burada da bir-iki dersi var. Aynı zamanda benim asistanlığımı da yapıyor. Daha doğrusu benden ayrılmak istemiyor. Ama akademik kariyer için Hollanda'ya gidecek.

— *Seda Gürel?*
— O da Gilette'te çalışıyor. Hanımefendi bir asistanım.

— *Nebat Karahanova?*
— Azeri kökenli bir asistanımız. Üç yıl evvel mezun olduktan sonra Fransa'ya dil öğrenmeye ve yüksek lisans yapmaya gitti. Bir yıl sonra döndü, bebeği oldu. Halen Galatasaray Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi.

— *İlker Erden?*
— Eskişehirli bir asistanımız. Bütün aklı fikri Eskişehirspor'a başkan olmaktı. İnşallah günün birinde olur. Hali hazırda iyi bir murakıp oldu kendisi.

— *Selin Aydoğan?*
— İletişimi son derece kuvvetli bir bayan öğrencimiz. Buradan mezun olduktan sonra piyasada bir üretim şirketinde çalışıyor. Sık sık beni arıyor.

— *Gonca Tokcan?*
— O da Citibank'ta çalışıyor. Halen yüksek lisans için İngiltere'de.

— *İsmail Güzel?*
— KPMG murakabe şirketinde çalışıyor. Denetçi oldu o da.

— *Sinan Çiftçi?*
— Sınai Kalkınma Bankası'nda çalışmakta. İyi bir yatırım uzmanı.

— *Seven Demircioğlu?*
— Yüksek lisans için Almanya'ya gitti. Bir sene sonra dönecek. Kendisi aslen Samsunlu olduğu için büyük ihtimalle Samsun'a dönüp babasının işine devam edecek.

— *Gökçe Yaşar?*
— Halen piyasada yönetim dalında çalışmaktadır. Son derece başarılı bir öğrenciydi.

Özlem Altuğ da çok başarılı öğrencilerimizden biri, kendisi Alman Lisesi mezunu. Price Waterhouse'a girdi çalışmak için.

Bir de bu yılın asistanları var. Halen onların görevleri bitmedi, devam ediyor: Fatma Öztürk, Sibel Özaşır, Sezen Duran ve Hüma Çalın.

Bu vaziyette asistanların da sonuna gelmiş olduk.

— Toplam kaç asistanınız oldu?

— Bu elli yıl zarfında, seksen-seksen beşten de fazla asistanım olmuş. Tam saymadım ama seksen beş rahat var. Tabii ilk yıllarda azdı, son yıllarda çoğaldı.

Mesleğe atılırken para değil, deneyim kazanmak önemli

— Peki Hocam, siz öğrencilerin gelecek vaat ettiğini nasıl anlarsınız? Onları seçerken kriterler vardır mutlaka. Onu biraz anlatır mısınız bize?

— Tabii! Bir kere bir kişiyi anlamak muhakkak kolay değil, yanılgılarınız da olabilir; hele böyle öğrencilik döneminde zordur. Nihayet buraya gelenler öğrenci, henüz hayata atılmamışlar, herhangi bir hayat deneyimleri yok. 2. sınıftan bu yana, biz kendilerine yaz aylarında staj yapmalarını tavsiye ediyoruz. Gerekirse firma tanıştırıyoruz kendilerine, hangi firmalarda staj yapabileceklerini söylüyoruz. Onlar da bunu son derece ciddiye alıyor. Mesele para kazanmalarında değil, mesele deneyim kazanmalarında.

Onlar da bankalar gibi şirketlerde, dış ticaret şirketlerinde, murakabe şirketlerinde, bilhassa üretim şirketlerinde yazın stajlar yapıyorlar. Hatta öyle öğrencilerim var ki bir yaz süresince üç yerde staj yapıyor; birer aylık stajlar yapıyor veyahut iki tane bir buçuk aylık veyahut bir tane üç aylık, bir tane iki aylık bir tane bir aylık vs. Tabii bu talebeler stajlarını yaptıktan sonra son sınıfa geliyor. Ben esasen eskiden 2. sınıflara da ders verdiğim için o öğrencileri 2. sınıftan da tanımaya başlamıştım. Son yıllarda 2. sınıflara artık ders vermediğim için ilk tanışma-

mız dördüncü sınıfta oluyor. Benim onlarda aradığım bazı kriterler var: Birincisi, staj yapmış olmak. Bu size, ileride bu öğrencinin neler yapabileceği hakkında bir fikir veriyor; mesela bir murakabe şirketinde mi staj yapmış, kendisine soruyorum mesela "Murakabe şirketinde çalışmak ister misin?"

Bir kere şu da var ki son sınıfa kadar gelen öğrencilerin piyasa hakkında bir bilgileri yok. Yani daha doğrusu değişik meslekler hakkında bir bilgileri yok. Murakabe, bankacılık, dış ticaret, finansman, yatırım şirketi nedir? bunları bilmiyorlar. Biz bunları kendisine söylüyoruz. Bu işin mesleki yönü.

İkincisi şahsın karakteri çok önemli. Yani konstrüksiyonu, yapısı çok önemli kişinin. Nasıl bir yapıya sahip. Mesela üzerinde fazlaca durduğum ve kişilerde aradığım şey sabır mevzusu. Sabırlı bir kişi midir, değil midir. Eğer sabırlı bir kişi değilseniz, murakabe dalında başarılı olmanız çok zor. Diğer dallarda belki olabilirsiniz ama hele murakabe dalında bu zordur. Çünkü murakabe dalı, sonsuz sabır isteyen bir iştir.

İyi iletişim çok kapıyı açıyor

— Başka?

— Kişilerle olan iletişim. Bu hemen belli olur. Mesela dün Pfizer'den bir öğrenci geldi; yani benim öğrencim olmamış ama konuşmaya geldi sınıfa. Hemen Pınar'a dedim ki, "Bak, bu kızcağızın iletişimi müthiş kuvvetli" yani kapıdan içeriye girişinden itibaren, bana yaklaşımına kadar ben onun notunu vermiştim. Hareketleri, kişiye karşı olan davranışları çok önemli. İletişimi kuvvetli olan kişileri daha fazla murakabeye yönlendiririz. Mesela bunların pazarlama dalında başarılı olma şansları vardır ve o yöne doğru kendilerini tavsiye ederiz. Bir de iyi niyet ararım kişilerde. Çünkü bir işte başarılı olmanız için iyi niyet sahibi olmanız gerekir; yani başarılı, sabırlı, hoşgörülü, iyi niyetli ve iletişiminiz eğer kuvvetliyse, esasen bu size bir resim çiziyor. Bu öğrenci hakkında bir fikir veriyor ve ona göre de kendi piyasada yapacakları işleri kendilerine tavsiye ediyoruz.

Kriterler bunlar ve iş deneyimi de tabii çok önemli.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Türkiye Adına Çalışmaları ve Ermeni Meselesi

Bazı gruplar bazı fikirleri provoke ediyor. Siyasetçiler arasında uyumsuzluk oluyor. Açarım kapılarımı, siyasetten niye korkayım? Ben Ermenistan'dan mı korkacağım?

Patrik Kalustyan'la Yedikule Hastanesi'nde. (Soldan) Arman Hoca, Karabet Arman, Patrik Kalustyan, Hastane Başkanı Avedis Kazanciyan.

— Hocam, gündeme gelirsek, sürekli Amerika'da "Ermeni tasarısı" geçirilmeye çalışılıyor. Bu konuda siz de Türkiye'yi temsilen Amerika'ya gittiniz.
— Müteaddit kereler gittik.

— Nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu kadar yıl boyunca, tekrar bu olay gündemde, ne demek istersiniz?
— Bu işi esas tahrik eden unsurlar yurtdışında yaşıyorlar; Fransa'da bilhassa. Diaspora'nın kuvvetli olduğu ülkeleri ben size sayayım: Başta Amerika, sonra Fransa. Fakat esas Amerika'dan kaynaklanıyor. Bütün olan biten, 1915 yıllarında yaşanmış olan trajik hadiselerin, kendi yaşamış oldukları ülke meclisleri tarafından kabul edilmesi. Avrupa'da oldukça başarılı oldular; pek çok ülke, 17 ülke mi, 18 ülke mi ne, bu hadiselerin, işte "soykırım mıdır, değil midir", bunun teşhir edilmesini istiyor. Eden de var, etmeyen de var.

Bu, son yıllarda da Amerika'ya sirayet etti tabii. Amerika'da oldukça geniş bir Diaspora var. Amerika'da 300 bin Ermeni yaşıyor, bilhassa California ve New York bölgesinde. Bütün bunlar Meclisi sıkıştırıyorlar ve lobi faaliyetlerinde bir hayli kuvvetliler. Fakat bugüne kadar başarılı olamadılar. Amerika Meclisi de harekete geçti. Ben bu kez de başarılı olacaklarını hiç tahmin etmiyorum. Esasen biraz gerileme var son günlerde eğer takip ediyorsanız. Ben çok yakından takip ediyorum çünkü, biraz gerileme var.

Aslına bakarsanız bir kere bu Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili bir mevzu, Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili bir mevzu değil. Aradan, 1915'i düşünürsek, doksan küsur yıl geçmiş. Bugün pek çok ülke hâlihazırda birbirlerine karşı husumet besleyip, kötü yollara tevessül ediyorlar. Bunu seksen, doksan, yüz yıl sonra tekrar ortaya atmanın faydası ne

yani, ne olacak? Diyelim ki Amerikan Meclisi de kabul etti bunu, peki ne olacak?

Onlar bu işten özel bir haz duyuyorlar! Çünkü kendileri bir şey yaşamış değil, babaları bile belki yaşamış değil. Dedeleri yaşamış olabilir. Bazı olaylar yaşanmış, mesela tehcir olayı. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti de kabul ediyor tehcir olayı olmuş. İşte vaktiyle, biraz da 1915'li yıllardan evveline de gitmek lazım. Bu hadiseler biraz da karşılıklı doğmuş, bu trajik olayda karşılık da olmuş. Sonra tabii tehcir olayına tevessül edilmiş, tehcir olayı muhakkak ki trajik bir olay. Bu arada ölen de, kalan da, din değiştiren de, kaçan da olur, Müslümanlığı kabul eden de olur, yani pek çok hadiseler olabilir. Tabii bir de bu işi, yabancı ülkelerde yaşayan, Diaspora'da yaşayan Ermeniler yapıyor. Onların maalesef Türkiye'de yaşayan Ermenilerin durumu hakkında hiçbir bilgileri yok. Pek çokları halen Türkiye'yi 1915'lerin, 1920'lerin, 1930'lu yılların Türkiyesi olarak kabul ediyorlar.

Yazları pek çok kişi geliyor Amerika'dan, pek çoklarıyla görüşüyorum. Diyorlar ki, "Türkiye'nin bu kadar gelişmiş, bu kadar medeni, bu kadar liberalleşmiş olduğunu biz bilmiyorduk". Aslında bu fikirlerle geriye gidiyorlar ama yine fanatik bir grup var ki o fanatik grup bu işin peşini bırakmıyor.

— Türkiye ne yapmalı sizce? Siz uzun yıllar bu konuda çaba harcamış birisiniz.

— Türkiye ne yapmalı biliyor musunuz? Bu işe olumlu bir şekilde yanaşmalı. Amerika'da bu işin başında olan kişiler belli, onu bizim Dışişleri gayet iyi bilir. Kimler bu işlerle daha fazla meşgul oluyorsa Türkiye olarak, Türkiye Cumhuriyeti olarak ben onları Türkiye'ye davet etmek isterim. Gelsinler görsünler, burada insanlar nasıl yaşıyor, hangi şartlar altında yaşıyor, herhangi bir baskı var mı, yok mu? Şunu kabul etmek lazım ki eğer bir ülkede, hangi ülkede isterse olunuz, eğer azınlık iseniz muhakkak devletle bir sorununuz olur, muhakkak olur. Ama ufak, ama büyük olur. Her ülkenin, Nuran Hanım, kendisine göre bazı problemleri vardır. Mu-

hakkak vardır. Türkiye'de de var, Amerika'da da var. Ben Şikago'da öyle yerler biliyorum ki semt olarak, orada bir tek siyaha bina satamazsınız mesela. Nerede bunun liberalliği? Sattırmazlar. Oraya mesela siyahinin ayağı girmez, bina satmaz...

— *Halen!*

— Halen, evet. Ben Amerika'dayken tuvaletleri bile ayırmışlardı, "*Negroes, white people*" falan diye, yani siz beyazsınız değil mi? Beyazların gittiği tuvalete gideceksiniz, ayırmış çünkü. Ben siyahım, siyahların gittiği tuvalete gideceğim. Okullar öyle. Bakmayın son yıllarda epey geliştiler.

Neyse biz Ermeni meselesine bakarsak, ben o Amerika'daki belli başlı kişileri, elli-yüz, bilemediniz iki yüz kişidir, onları Türkiye'ye davet ederim. Bilhassa bir yaz zamanında alırım gezdirim, gösteririm her şeyi; yani devlet olarak yaparım, devlet politikası olarak. Maalesef biz devlet olarak çok geç kaldık bu işte. Millet harıl harıl çalışıyor, lobi faaliyetleri yapıyor. Şimdi biraz aklımız başımıza geldi, lobi şirketleri tuttuk çalışıyoruz: "Ama efendim yeter! İşte elimizden geldiği kadar gayret gösteriyoruz. Bunu yaparım, yeter" dememeli.

Bakın şu anda Ermenistan'dan Türkiye'ye çalışmaya gelen en az 15-20 bin kişi var. Bunlar gelip burada çalışıyorlar ve son derece memnunlar çünkü iyi para kazanıyorlar. Her biri 400-500 dolar maaş alıyor. Nerede alacaklar Ermenistan'da 400-500 doları? Ermenistan'la olan ilişkilerimizi düzeltmeye gayret edelim; sınır kapısının açılması gibi, siyasi münasebetlerin tekrar kurulması gibi... Çünkü ben üç kere Ermenistan'a gittim toplantı için, oradaki ahalinin de bir şeyden haberi yok.

Yine muayyen bazı gruplar, bu bazı fikirleri provoke ediyorlar, tahrik ediyorlar. Ondan dolayı siyasetçiler arasında bir uyumsuzluk var. Açarım sınır kapılarını... Türkiye'den her gün kamyon gidiyor Ermenistan'a, her gün. Kaç tane kamyon gidiyor? Bisküvisi gidiyor, çikolatası gidiyor, o gidiyor, bu gidiyor. Bütün yiyecekler Türk yiyecekleri. Gürcis-

tan'dan geçerek gidiyor ve her kamyona 1.000-1.300 dolar fark veriyorlar. Açarım kapılarımı, siyasetten niye korkayım? Ben Ermenistan'dan mı korkacağım? Niye korkayım ben? Korkulacak hiçbir şey yok! Ne olacak? "Efendim, ilerde işte toprak talep ederlermiş de..." falan filan. Hiç kimse bu kadar, yüz sene sonra toprak talebinde bulunmaz. Onların da böyle bir şartı yok, ben okuyorum, onları da takip ediyorum, "Bir şartsız karşı karşıya gelelim" diyorlar. Ama tabii Azerbaycan'ın biraz baskısı var bizim üzerimizde. Ondan dolayı Azerbaycan'la Ermenistan, neticede hiçbir ülke başkasıyla dostane geçinemiyor, işte güneydeki hadiseleri görüyorsunuz. Filistiniymiş, İranıymış, Irakıymış... Maalesef böyle, yani dünya bir sulh içerisinde yürütemiyor kendisini. Türkiye'de yaşayan 70 bin Ermeni var. Bunların hepsi de, ben pek çok işlerin başında bulunan bir kişi olarak onların adına konuşabiliyorum. Bunların hepsi de ekonomik, siyasi, iktisadi açıdan, her açıdan Türkiye'ye bağlıdır. Siz bana Türkiye'de kendi memleketi aleyhine çalışmış bir tane Ermeni gösteremezsiniz. Bana bir tane gösterin! Kimse gösteremez bunu, çünkü herkes memleketini sever, saygısı vardır, askerliğini yapar, vergisini öder, iş hayatında çalışır, nimetlerinden istifade eder; bu memleketin güzelliklerini bilir ve son derece olumlu bakar böyle. Benim görüşlerim bunlar.

— Bize biraz cemaatte görevlerinizle ilgili bilgi verir misiniz? Cemaatin Patrikhane ile ilişkilerini, yetimhaneleri, okulları, cemaat içi dayanışmayı anlatır mısınız?

— Cemaatte bir hayli görevler aldım. İlk önemli görevim; 1964-72 yılları arasında iki, dörder yıllık dönem, Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hastanesi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı ve Genel Sekreterliği'dir. Hastane, bu yıl 175. yılını kutluyor. Osmanlı İmparatorluğu hanedanının fermanı ile Kazaz Artin Amira tarafından kurulmuş. Bugünkü koşullarda son derece modern, üç yüz yataklı ve üç yüz kişilik ihtiyarhanesi olan bir yer. Cemaatten yaşlı kişiler paralı veya parasız olmak şartıyla orada gidip hayatlarının son yıllarını ge-

çirebilirler. Son derece modern teşkilatlı, tıp açısından Zeytinburnu bölgesinin en modern hastanesidir.

Daha sonra sportif alanda 1947 yılında Şişli Kulübü'ne üye oldum. 16 yaşındaydım. 1972'den itibaren 1997 yılına kadar kulüp başkanlığını yaptım tam yirmi altı yıl süreyle. Toplam hizmet sürem altmış bir yıl. Halen de elim üzerinde, devam ediyorum. O yıllarda hem sporcu, sonra idareci olarak görev aldım.

1986-90 yılları arasında Patrikhane Danışma Kurulu üyesi oldum. Patrikhane Danışma Kurulu, önemli bir kuruldur, cemaatin bütün sorunlarıyla meşgul olur. Kurulun başkanı dönemin patriğidir. Cemaatin bütün sosyal, akademik, ekonomik sorunları orada tartışılır. Halen 1968 yılından itibaren tam kırk yıldır Cinişyan adlı, merkezi Amerika'da bulunan bir yardım kuruluşunun, ki bu kuruluş İstanbul'daki Patrikhane ile ilişkilidir, bütün gayesi fakirlere yardım ve sosyal yardımlar yapmaktır, bu kuruluşun tam kırk yıldır başkanlığını yapıyorum Türkiye'de. Üç yüze yakın fakir ailemiz var. Onlara maddi yardımda bulunuyoruz, yiyecek yardımında bulunuyoruz. Bazı ödünç programlarımız var. İhtiyacı olanlara az miktarda faizsiz para veriyoruz. Bütün bunlar da Amerika'dan gelen yardım, Ermeni Patrikhanesi'ne geliyor, biz onun kanalıyla çalışmayı yapıyoruz.

Türkiye adına çalışmalar

— Hocam, siz Türkiye adına birçok şey de yaptınız. Biraz da onlara gelelim. Örneğin bir TASK Force Çalışma Grubu var. Nedir bu grup Hocam?

— 1970'li yıllardan sonra ASALA'nın Avrupa'daki hareketlerine karşı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir müdafaa fonksiyonuna sahip olabilmesi için bazı arkadaşlarla bir araya geldik. Bunların içerisinde dört-beş tane de Ermeni kökenli Türk vatandaşı vardı. Benimle birlikte Dışişleri Bakanlığı tarafından bize bir görev verildi. Bizi cemaatten değil, kişi olarak seçmişler. İsmimizi araştırıp bize direkt başvurmuşlardı. ASALA'ya karşı Türkiye'nin neler yapması gerektiğini düşü-

nen bir grup oluşturuldu. Bir fikir birliği olması açısından devamlı toplantılar yapılıyordu. Bir keresinde Ankara'ya gittik. Bize Türkiye'de Türk-Ermeni ilişkileri hakkında bilgiler verildi. Bir eğitim gördük.

— *Size ilk teklif nereden geldi?*
— Birinci teklif bize Dışişleri Bakanlığı'ndan geldi. Defalarca Dışişleri Bakanlığı bizi eğitime tabi tuttu. Task Force, ASALA'ya karşı bir müdafaa kurulu idi. Türkiye'nin yurtdışında korunması ile ilgili neler yapılabiliri araştırdı. Bu eğitimi bize eski müsteşarlardan Kamuran Gürün verdi. Kamuran Gürün, hem soykırım hakkında bilgi verdi; ASALA hakkında, hem teknik, hem de siyasi bilgiler aldık Ankara'da.

— *Nasıl bir eğitimdi?*
— Neler yapılacağına dair Türkiye'nin propagandası ile ilgili eğitim aldık. Biz bu eğitimi aldıktan sonra beni ve Dr. Karabet Arman'ı (Bakırköy'de tanınmış bir doktor, cemaat işlerinde de görev alan biri) Almanya'ya gönderdiler üç dört günlüğüne sosyal demokrat liderlerle görüştük, görevimizi başarı ile yaptık. Diğer görevler İstanbul içinde oldu. Yaptığımız işlerin en büyük kısmı düzenlediğimiz toplantılardı, kendi aramızda da toplantılar yaptık. O zamanlar devamlı ASALA Türk elçilerini öldürüyordu, onlar hakkında raporlar edinip, neler yapılması gerektiğini kendi aramızda konuşuyorduk, orada tanıdığımız Ermeni varsa ona bildiriyorduk ki bunlar vahşice olaylardır. Doksan yıl önce bir hadise olmuş, şimdi Türk elçilerini öldürmenin anlamı yoktur. Bütün bunları organize eden Diaspora idi. Türkiye'de böyle bir şey düşünülemez. Cemaat bu çalışmalarımızı biliyordu, herhangi bir şekilde ters karşılamadılar. Aksine herkes çok memnun olmuştu.

— *Ne kadar sürdü? Ne zaman başladı, ne zaman sona erdi?*
— 1980'li yıllarda başladı, aşağı yukarı on yıl kadar sürdü. Ondan sonra tabii ASALA da kendi faaliyetlerini durdurdu. Bizim de fonksiyonumuz kalmadı.

— *Neydi tezimiz o zaman?*
— ASALA'nın yapmış olduğu hareketleri, 1915 hareketlerine karşılık olarak düşünüyorlardı. Ama biz dedik ki: "Bununla hiçbir ilgisi yok. Doksan yıl evvel bazı trajik olaylar olmuş Türkiye'de; her memlekette de oluyor. Buna karşılık şimdi sen gidiyorsun Los Angeles'teki elçimizi öldürüyorsun, Hollanda'daki konsolosu vuruyorsun, şurada burada vuruyorsun. Bütün bunları da Almanya nezdinde, bir nevi bu hareketleri protesto ettiğimizi, biz azınlık olarak protesto ettiğimizi bildiriyoruz..."

Şunu da söyleyeyim ki hakikaten bu hadiseler Türkiye'de yaşayan Ermeni vatandaşları son derece üzmüştür, başta ben olmak üzere. Tabii ben ve benim gibi bütün arkadaşları üzmüştür; patrikhaneyi, dini liderleri de. Siyasi lider yok ama cemaat liderleri olarak her seferinde Patrik beyanatlar verdi, bu işten ne kadar üzüldüğümüzü söyledi; yazılı, yazısız, sözlü, televizyonlarda. Bütün bunlara karşın on yıl kadar sürdü ASALA eylemleri.

— *Hemen burada sormak istiyorum: O zamanlarda siz, kendi içinizde cemaat olarak bu konuda neler konuşuyordunuz, yani üzüntü var belli, ama neler vardı konuşulan?*
— Şimdi cemaatin yaşadığı bir üzüntüden ibaret bir şey, başka hiçbir şey değil. Çünkü doksan yıl evvel bazı hadiselere karşı bunların yapıldığını biliyoruz, dünya alem biliyor; ama anlamsız bir şey. Yani bir hadise olmuş, sen o hadisenin peşinden gidiyorsan git. Tamam, ona bir diyeceğimiz yok; ama ona karşılık bir konsolosu öldürmek; yani eşini öldürmek, çocuğunu öldürmek çok anlamsız.

— *Cemaat?*
— Cemaat son derece üzgündü, hatta zaman zaman kiliselerde ayinler yapıldı, kınandı, fakat bizim elimizden tabii bir şey gelmez. Çünkü Türkiye'de yaşayan Ermeni azınlığı ile hiçbir ilgisi olmayan bir hadiseydi bunlar. İşte TASK Force'da bu gibi hadiselere karşı ne gibi bir tutumla davranılması gerektiğine dair toplantılar yapıyorduk.

— O zamanlar TASK Force'da Ermeni kökenli bir vatandaş olmak nasıl bir duyguydu, neyi öneriyordunuz ve bunların hangileri uygulandı?

— Vallahi, bu hadiseleri yapanın ASALA olduğunu biliyorduk fakat bizim ASALA ile bir ilişkimiz olmadığı için onlara ulaşmak, ulaşabilmek olanaksızdı. Yurtdışında geçen hadiseleri günü gününe takip ediyorduk, nasıl olmuş filan... Eşimize, dostumuza, yurt dışında tanıdıklarımıza, bunun çok yanlış bir hareket olduğunu, sözlü veyahut da yazılı olarak bildiriyorduk. Yaptığımız buydu, başka bir şey değil.

Türkiye için Almanya'ya gizli görevle gittik

— Siz neler yaptınız, Arman Manukyan olarak, o ASALA döneminde?

— Ben komisyonun bir üyesiydim. Bu arada bize verilen en önemli görev, Almanya'ya gidip (benimle beraber gelen doktor da çok iyi Almanca bilir, ben de İngilizce bildiğim için), üç gün kaldık.

— Kimlerle görüştünüz?

— Sosyal demokrat parti başkanlarıyla görüştük. Birkaç tane daha başkanla görüştük. Çok olumlu karşıladılar, bu hareketlerin hiç kimseye yarar vermeyeceğinden bahsettiler. Gayet olumlu geçti, sonra hemen memlekete döndük tabii.

— O ASALA eylemleri döneminde, siz bireysel olarak bunun dışında neler yaptınız? Yurtdışındaki ahbaplarınıza yazı yazdınız mı, ya da etkin bir konumdaydınız cemaatte neler yaptınız? Anılarınız var mı?

— Zaman zaman bu ASALA mevzularının benim içinde olduğum vakfın hastanesinin toplantılarında, cemaat toplantılarında, Patrikhane toplantılarında bahsi geçiyordu. Patriklerle yapmış olduğumuz toplantılarda da konuşuyorduk ve herkes de kendi üzüntüsünü dile getiriyordu. Fakat bilfiil biz bir şey yapamıyorduk tabii bunlara karşı.

Çünkü öyle bir hadiseydi ki bu, dünyanın hangi tarafında patlak vereceğini bilemiyorsunuz. Bir gün Amerika'da, bir gün Avustralya'da, bir gün Avrupa'da oluyor. Yani bizim fiili olarak yapabileceğimiz pek fazla bir şey yoktu, ancak heyete rapor veriyorduk duyduklarımızı, bildiklerimizi. Onlar da biliyorlardı pek tabii olarak.

Malum dünyanın her tarafında Ermeniler yaşıyor, Ermenistan dışında Diaspora'dan bahsediyorum. Onlarla tabii ilişkimiz olan ülkeler var, mesela Ermenistan'da tanıdıklarımız var. Onlara da söyledik bu işin bir şeye yaramayacağını, Fransa'da var, Amerika'da var vs. Böyle bu işin propagandasını üstlenmiştik, yaptığımız buydu.

— *Peki, Diaspora ile ilişkileriniz nasıldı ve şimdi nasıl?*
— Diaspora ile Türkiye'de yaşayan Ermeni vatandaşların akrabalık ilişkisi dışında pek fazla bir ilişkileri yok. Ancak diyelim ki benim ailemden biri yurt dışına gitmiş, Amerika'ya, Kanada'ya veya Fransa'ya gitmiş. Onlarla böyle bir ilişkimiz var. Çünkü oradaki Fanatik Diasporistler'in diyelim, pek buradaki Ermeni vatandaşların söylediklerinin ciddi olarak üzerinde durdukları yok. Pek fazla değer vermiyorlar mıdır, nedir, artık bilemiyorum.

Pek fazla bir ilişkimiz yok. Birbirimizin hadiselerini takip ederiz. Burada ufak bir hadise olsa, Diaspora'da on katı büyük yansıyor. Diyelim ki bir miting oldu: "Aman, acaba oradaki Ermeniler'e karşı mı yapıldı bu miting?" diye hemen değişik bir şekilde bir refleksiyonu var bu işin. Onu da biliyoruz. 1970'lerden sonra tabii memleketteki hadiselerden dolayı, yani terör nedeniyle epey bir göç oldu yurtdışına.

— *Hangi yıllarda daha çok oldu?*
— 1970 ila 80'li yıllarda.

— *Bu sağ-sol kavgası nedeniyle mi?*
— Evet, tamamen onlarla ilgili olarak. Türk vatandaşlarından da çok giden oldu. Benim öğrencilerimden pek çoğu,

"Hocam, burası artık güvenli değil, biz yurt dışına gitmek istiyoruz. Kolay kolay da dönmeyiz" dediler. Fakat şöyle bir durum daha oldu: 70 ve 80'li yıllarda Türkiye'den göç eden vatandaşlar içinden, Türk-Ermeni, başka dinden veya dilden 2000'li yıllardan sonra bir hayli de geriye dönüşler oldu.

— *Öyle mi?*
— Evet tabii. Halen var.

— *Şimdi geriye dönüşler mi var?*
— Geriye dönüşler de var. Çok olmasa, kitle halinde değilse bile, geriye dönüşler var. Bunun iki nedeni var. Mesela benim oğlum on üç yıl Amerika'da yaşadı, ama o terör yüzünden Amerika'ya gitmiş değildi, tahsil için gitmişti, orada çalıştı. On üç yıl sonra dedi ki, "Baba, biz artık bu çevreden sıkıldık. Siz de oradasınız. Ailemiz geniş, biz Türkiye'ye dönmek istiyoruz." Bunun gibi muayyen bir müddet on yıl, on iki yıl, on üç yıl yabancı ülkelerde yaşayıp dönüş yapanlar pek çok. Benim pek çok sınıf arkadaşımdan otuz sekiz-kırk sene sonra dönenler var. Onların gitme nedeni, terördü. Okuldan mezun olur olmaz gitmişlerdi, sonra, "Yeteri kadar kaldık. Kendi memleketimize gelelim" dediler ve buraya geldiler...

Kanada ve Amerika'ya göç eden Ermeni çok oldu

— *Daha çok hangi ülkelere gitti Ermeni vatandaşlarımız?*
— Amerika, en çok Kanada'ya. Kanada ile başladı ilk önce göç sonra da Amerika oldu.

— *Niye Kanada?*
— Kanada daha fazla kolaylık gösteriyordu muhacir olanlara veya muhacir statüsünde gitmek isteyenlere. Bir de çok daha az Ermeni vardı vaktiyle. Yani 70'li yıllarda Kanada'da aşağı yukarı, 10-15 bin kişiydi, şimdi 30 bini aştı. Yani en az 10-15 bin kişi belki Türkiye'den gitti. Kanada'dan sonra Amerika, ondan sonra da Fransa gelir. Bu üç

ülkede birleştiler daha çok. Diğer ülkelerde pek fazla yok, az bir miktar var; mesela Belçika, Hollanda var. Onlar da akrabalık bağlarıyla gidenler oldu. İşte dedesi gitmiş, torunu da gitti.

— *Yaklaşık kaç kişi o dönem göç etti, 1970 ile 1980 arası tahmininiz var mı?*
— 20-25 bin kişi. Tabii! Şimdi şöyle söyleyeyim: Mesela 1960'lı 1970'li yıllara kadar, memleketimizde terörün ağır bastığı yıllara kadar, Türkiye'de yaşayan Ermeniler'in rakamı aşağı yukarı, 70-75 bin kişiydi. Göçler başladıktan sonra bu aşağı yukarı 50 bine düştü.

— *1980 sonrası.*
— Evet, 1980'e kadar! 1980'den sonra böyle bir göç falan olmadı; çünkü durumlar düzeldi. Şimdi yine 70 bin kişiyiz.

— *O kadar var!*
— Evet yine var. 70 bin kişiyiz şimdi, yani Türkiye 70 milyon, 70 bin kişilik Ermeni azınlık var. Tabii bunu en iyi Patrikhane bilir. Nikahlardan, vaftizlerden, kayıtlardan. Kesin söylemek zor olsa da yaklaşık 70 bin Ermeni olduğu söylenebilir.

— *Peki sizin bunun dışında başka görevleriniz oldu mu? Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkililerinin görev verdiği çalışma grupları vs. oldu mu?*
— Hayır, en büyük görev, bu TASK Force'daki görevimizdi. Onun dışında TÜSİAD ile çalışmalar yaptık.

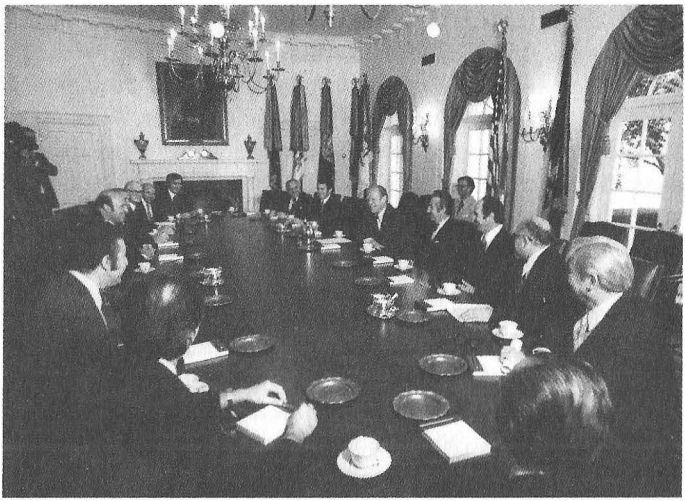
— *Evet TÜSİAD'a geçebiliriz...*
— 1975 yılı, bu ASALA terörünün hem sert dönemi, azgın dönemi. Fakat bizim TÜSİAD ile Amerika'ya gitmemizin esas nedeni şudur: 1974'te Ecevit döneminde Kıbrıs çıkarması yapılmıştı. Kuzey Kıbrıs'a asker çıkarıldı. Esas neden, KKTC'nin kurulması ve Amerika'nın KKTC'ye ambargo koymasıydı. Bu

ciddi bir üzüntü yarattı Türkiye'de; çünkü anlamsız bir üzüntü yaşanıyordu. Oradaki Yunanlıların da Türkler'e karşı bir hayli işkenceleri olmuştu. Dolayısıyla Türkiye yapmış olduğu çıkarmada, kendisini haklı buluyordu ve ambargonun konulmaması gerektiği tezini savunuyordu. Bir gün TÜSİAD'dan bana telefon ettiler. Dediler ki, "Biz TÜSİAD olarak Amerika'ya bir seyahat planlıyoruz. Bu seyahatte Amerikan senatörleri ile görüşülecek ve Türk tezini, bu ambargonun kaldırılma tezini onlara anlatacağız. Gelir misiniz?" dediler. Ben de kabul ettim. Benimle birlikte eğer yanılmıyorsam, on üç kişi vardı.

— *Kimler vardı, hatırlıyor musunuz?*
— Tabii... Başkanımız Feyyaz Berker, sonra Fred Burla, Jak Kamhi, Rahmi Koç, Necati Akçağlılar, Muzaffer Gazioğlu, Şahap Kocatopçu, ben Arman Manukyan, Fuat Bezmen, Fahir İlkel, Asım Kocabıyık ve Halit Narin, Güngör Uras, Altemur Kılıç.

— *Önemli insanların olduğu etkin bir heyetmiş.*
— Evet, güzel bir heyetti. Güzel, etkin bir heyet; hem ticari açıdan hem siyasi açıdan. Feyyaz Berker'in başkanlığında gidildi oraya. Aşağı yukarı on beş gün kadar kaldık. Washington'a gittik, oraya yerleştik. Bir Amerikan lobi şirketi ile anlaşma yapmıştık.

— *Ooo!*
— Tabii! Amerika'ya gidip de böyle tek başınıza senatörlerden, milletvekillerinden randevu alabilmek, onlarla görüşebilmek o kadar kolay değil. O işler Amerika'da lobi şirketleri tarafından yapılıyor. *New York Times*'a böyle bir ilan vermiştik. Bu ilan, Yunanistan'daki askeri cuntanın hareketlerinden sonra Türkiye'nin Kıbrıs sorunundaki tutumuna karşı Amerika'nın ve diğer ülkelerin Türkiye'ye koymuş olduğu ambargonun haksız bir davranış olduğunu anlatıyordu.

Beyaz Saray'da ABD Başkanı Gerald Ford'la kahvaltı masasında. TÜSİAD'la 1975'te Kıbrıs ambargosunun kaldırılması için yapılan görüşme. Arman Hoca sol alttan ikinci, Başkan Ford sağ üstten üçüncü (1975).

Bir kere Amerikan halkına hitap ediliyordu. Hitap eden de bu iş ile yakında ilgilenen bir grup Türk idi. Gerçi TÜSİAD üyeleriydi pek çokları ama bu şekilde böyle bir başlık atmıştık kendimize. Bu yapılan hareketlerin Türk-Amerikan dostluğuna hiçbir zaman yarar getirmeyeceğinden, bilakis zarar getireceğinden bahsediyorduk ve bu ambargonun en kısa zamanda kaldırılması için Amerika'ya gideceğimizi ve senatörlerle görüşeceğimizi, tezimizi kendilerine izah edeceğimizi söylüyorduk.

Bu, iki-üç maddedir. *New York Times*'da tam sayfa çıktı. Hatta gayet iyi hatırlıyorum, oldukça da büyük bir ücret ödenmişti. Tabii gazeteler de orada ucuza çıkmaz. Lobi şirketine de 25 bin dolar ödenmişti, bu işleri organize etmesi için. Sonra aynı lobi şirketi bizim için şehrin muhtelif yerlerinde "Türkiye'yi ne kadar tanıyorsunuz?" anketi yaptı.

— Ne çıktı anketlerden?
— Pek çok Amerikalı'nın, o yıllarda, tabii 1975 yılından bahsediyorum, Türkiye'yi tanımadığı çıktı. Mesela biri, "Türkiye, Afrika'nın ucunda bir ülkedir" diyor, "Ben duydum Türkiye'nin adını ama nerede olduğunu bilmiyorum" diyor. Bazı bilenler de var tabii. İşte Kıbrıs meselesi hakkında normal Amerikalı'nın pek fazla bir bilgisi yok. Bazı senatörlerin dahi bilgisi yok.

— Amerika'yı karıştıran neydi, o yıllarda?
— Amerika'daki Yunan lobisi. Bu lobi oldukça kuvvetli bir lobidir. Pek çok dallarda, yiyecek gibi, lokantacılık gibi dallarda çok kuvvetlidir, sanayide de kuvvetlidir. Ermeni lobisi de kuvvetlidir ama Yunan lobisi bence daha da kuvvetlidir. O zamanlar birkaç tane senatörleri vardı birinin adı Sorbonis'ti galiba. Bilfiil Amerikan siyasetinde de görev almışlar ve tabii etkili oluyorlardı. Hatta geçen sefer size söylemiştim Bostonlu bir senatörün bize söylediğini: "Ben bir Rum lokantasında yemek yerim her öğlen" dedi, "Hep, devamlı gelip benim başımın etini yiyor bu lokantacı. İşte böyle böyle bir mevzu var, senatoda geçerse lütfen bizim lehimize oy kullanın" diye.

Kıbrıs ambargosunun kalkmasında katkımız var

— Siz, senatörlerle görüştünüz TÜSİAD çalışma grubu ile.
— Evet gruplar halinde. Washington'a yerleştik; on iki kişi. Altemur Kılıç vardı bizimle beraber, Vural Savaş vardı...

— Vural Savaş?
— Evet Vural Savaş da vardı. Aşağı yukarı on beş-yirmi kişilik bir heyettik. Gruplar yapılmıştı ve bu gruplar her gün değişiyordu. Mesela bir gün ben sizin grubunuzda görevli gidiyorum, senatörüne, kişiye göre başka bir gün başka bir grupta görev alıyorum. Randevularımız bu lobi şirketi tarafından

gayet muntazam bir şekilde alınmıştı. Arabalar kiralanmıştı. Türkiye bir hayli de masraf etti. Tabii biz kendi cebimizden harcadık paraları.

— *Öyle mi?*
— Evet evet. Kendi cebimizden harcadık.

Türkiye tanıtımı için cebimizden seve seve para harcadık

— *Siz, yani TÜSİAD mı kendi cebinden, siz mi?*
— Hayır, şahıslar kendi ceplerinden.

— *Hem Türkiye'yi tanıttınız, hem cebinizden karşıladınız!*
— E tabii, "Bu, milli bir görev." Zararı yok, yani imkanlarımız dahilinde bir şeyler yaptık. Gayet olumlu geçti. Elli-altmış milletvekiliyle, senatörle görüştük. Hepsi bizi çok iyi karşıladılar, biri hariç. O da Afrikalı siyahi bir senatördü. "Benim sorunum yalnız Afrika'daki siyahiler ve siyah ırktır. Dolayısıyla size olumlu bir cevap veremeyeceğim" dedi. Biz de teşekkür edip çıktık. Diğerleri son derece iyi karşıladı. Bunun sonucunda 1975 yılında bu ambargo kalktı. Biz de tabii büyük bir mutluluk duymuştuk bundan. En azından gayretlerimiz müspet olarak neticelendi diye. Zamanın ABD Başkanı Gerald Ford bizi kahvaltıya davet etti.

— *Ne konuştunuz kahvaltıda?*
— Kahvaltıda aynı mevzu, bu ambargo meselesini. O maksatla gittik. Bize sordu, teker teker hepimizle ilgilendi. Geçenlerde vefat etti kendisi zannediyorum. Yakından ilgilendi ve aynı sorunu, bu ambargonun kalkmamasının Türk-Amerikan dostluğunu bozacağını ve ileride matuf, iyi neticeler vermeyeceğini kendisine söyledik. Kendisi de bize hak verdi ve dedi ki "Ben de sizin müdafiniz olacağım. Ben de sizi koruyacağım bu hususta" fikirlerimizi aldı vs. Aşağı yukarı bir saat kadar Beyaz Saray'da kaldık. Evet, çok güzel, tarihi bir olay.

— Sonra kalktı tabii ambargo?
— Evet.

— Sözünde durdu mu Ford?
— Evet sözünde durdu. Senatörler de sözlerinde durdular. Esasen Amerikalı her şeyi açıkça konuşmasını sever. "Ben sizin fikirlerinize uymuyorum" diyenler de oldu tek tük. Mesela bazı Rum asıllı senatörler, dediler ki, "Yok, siz haksızsınız. Siz orayı işgal ettiniz. Dolayısıyla ambargo koymamızın haklı bir nedeni vardır." Biz de onları saygıyla karşıladık, ama büyük bir kısmı bizim düşüncelerimizde ve fikirlerimizde haklı olduğumuz kanaatindeydi.

— Bir şey sormak istiyorum; 70-80 arası göç eden bir hayli insan vardı. Cemaatinizden insanlar dışarıya gidiyordu. Sizin veya eşinizin hiç aklınızdan geçmedi mi, Amerika'ya gitmek? Çünkü orayı da biliyorsunuz, gençliğiniz geçmiş, hiç düşünmediniz mi?
— Hayır! Bir kere Fullbright'çı olarak Amerika'ya gittiğimde, 1958-60 yılında, öyle ciddi bir fikir değildi; ama dedim ki en azından bir tetkik edeyim, bakayım, burada kalma olanakları var mıydı? Vardı tabii. O zamanlar hiç memlekette terör yok, göç yok. Amerika güzel, medeni bir ülke. O zaman şöyle bir nebze düşünmüştüm, sonra babam, "Orada kalmanızda yarar yok. Buraya gelin. İşin var, gücün var, hocalığın var" dedi. O zaman daha hocalık da ilk başlangıçtaydı.

Ondan sonra hayır, hiç düşünmedik. 1970'de bu hadiselerden dolayı da aklımıza gelmedi. Ben böyle kolay kolay etkilenen bir insan değilim. Muhakkak ki memlekette bu terör olaylarından bahsediyorum, yani yurtiçi teröründen bahsediyorum. ASALA falan onlar bizimle alakalı değil zaten. Çok zor günler geçirdik, hatta üniversitede dahi zorluk yaşadık.

Boğaziçi Üniversitesi'nde hiç unutmuyorum, giriş kapısının sağındaki odada, şimdi bilgisayar odası, dersim vardı. Bir sabahleyin geldim, sabah 08:45'te ders vereceğim. Bak-

tım okul tenha. Pek fazla öğrenci görmüyorum. Ben de derse gireceğim. Kapıda çok sevdiğim bir öğrencim, nöbet tutuyor, iki kişi: "Hocam giremezsiniz" dediler, "Niye?" dedim,

"Bugün boykot ve grev var okulda. Okul kapalı olacak. Daha fazla bir hadisenin çıkmaması için biz, öğrenciler olarak böyle bir karar aldık" dediler.

Tabii mecbur olduk ders yapmadık o gün. Boğaziçi'nde böyle olursa, İstanbul Üniversitesi'nde neler olmazdı... Çok hadiseler oluyordu. Hemen her gün bir öğrenci ölüyordu, öldürülüyordu. Bizde dahi ufak tefek böyle tek tük hadiseler oldu.

— Peki, o yıllarda ünlü öğrencilerle yaşadığınız bu tür hadiseler oldu mu, 1980 ve öncesi dönemde?

— Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri böyle siyaset ile pek yakından veyahut da uzaktan ilgilenen tipte insanlar değiller. Dolayısıyla bu hadiselerin içerisinde bulunmazlar. Bir de okulun şehrin epey dışında olması avantaj. Mesela Bebek, Etiler gibi bir yerde bulunması, bu hadiselerden çok uzakta tutmuştu okulu. Bir de karakter itibari ile de Boğaziçi Üniversitesi bu siyasi hadiselerin içerisinde hiçbir zaman olmadı.

Dolayısıyla bizim öğrencilerimizle de bir şey olmadı, bir hadise olmadı. Benim hatırladığım büyük, ciddi bir hadise olmadı. Sol fikirli gençler her zaman olmuştur. Her yerde vardı, dünyanın her tarafında da var, ama ciddi, olaya dönüşecek bir şekil almadı.

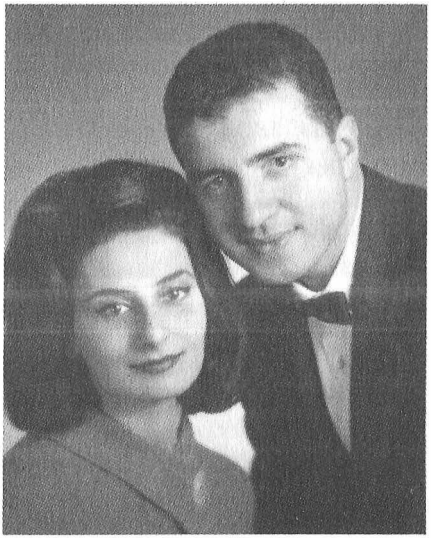
Evlilikler

— Bir de Türk ve Ermeni münasebetleri ile ilgili olarak, evlilikler hakkında bazı söyleyeceklerim var. Enteresan olabilir çünkü.

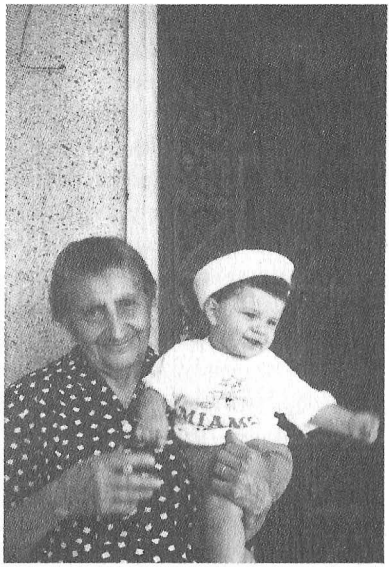
— Çok iyi olur.

— Vaktiyle, yani otuz-kırk sene evvel, bir Türk vatandaşımızın ya da bir Müslüman vatandaşın diyeyim, bir Ermeni Hıristiyan ile evlenmesi nadiren olurdu. İki ayrı dinden, bu Musevi de olabilir, Rum da olabilir; bir Rum'un Müslüman Türk ile, bir Musevi'nin Müslüman Türk ile evlenmesi gibi bir Ermeni'nin de bir Müslüman ile evlenmesine biraz da hor gözle bakılırdı. Yani olmaması icap ederdi. "Hor gözle" derken, şu anlamda söylüyorum. Herkesin kendi dininden birisi ile evlenmesinde yarar var diye düşünülürdü. Gelenekler, yaşantı, bilhassa dini gelenekler açısından. Bu sosyal kurala da zaman zaman yer verilmişti.

Fakat son yıllarda, bilhassa 1980'li 1990'lı yıllardan sonra bu kural tamamen bozuldu diyemeyeceğim, ama geniş çapta bozuldu. Bunun nedeni şu: Gençler daha fazla üniversiteye gitmek, daha iyi eğitim görmek ve kendilerini geliştirmek istiyor. Diyelim ki bir üniversiteye geliyor. Bir kere gençlerde ırk ayırımı mantalitesi yok. Çok güzel bir şey, harika bir şey bu. Ben bilfiil yaşıyorum bunları. İster hocasına,

Eşi Alis Hanım ile 1964.

Anneanne Vartanuş, Arman Hoca'nın oğlu Roy ile (1962).

ister yakın arkadaşına karşı olsun durum öyle. Dolayısıyla üniversitelerde veya okullarda bir kaynaşma oluyor. Bu kaynaşmadan dolayı, birbirlerini beğeniyorlar, seviyorlar, sonra da o iş evliliğe doğru gidiyor. Dolayısıyla, mesela benim ailemde var...

— *Var mı?*
— Var, üç tane hem de.

— *Kimler?*
— Kimler mi? Mesela gelinimin erkek kardeşinin eşi. İkisi de Boğaziçi Üniversitesi mezunu. Burada seviştiler, tanıştılar, evlendiler, çoluk çocuk sahibi oldular; bir. Gelinimin ablasının eşi de Müslüman, Türk. Tanırsınız belki, eski Toprakbank Genel Müdürü Zafer Ataman... Benim rahmetli kardeşimin kızı, yeğenimin eşi bir Müslüman. Ama her üçü de pırlanta gibi insanlar. Gelinler de damatlar da. Hemen her ailede var.

— Hocam, bu arada sizin çocuklardan, hiç bahsetmedik. Biraz da ailenizi anlatır mısınız bize? İki tane çocuğunuz var. Roy Bey Amerika'da doğdu. Bu arada ilköğretimi, liseyi nerede okudu? Roy ismini niye koydunuz?.

— Roy Amerika'da doğdu, biz *Fullbright*'çı olarak Amerika'dayken doğdu. Tabii o zamanlar yabancı ülkede doğum yapmak pek popüler değildi. Ama biz ileriyi düşünmüşüz demek, "Amerikan vatandaşı olsun, ileride belki Amerika'ya gelir, bazı avantajlar temin eder" demişiz. Roy, 11 Kasım 1960'da New Jersey şehrinde Presbiteryan Hastanesi'nde doğdu. Bir perşembe gecesi, saat 9'u 5 geçe. Bizim öğrencilik süremizin sonlarındaydı, yirmi dokuz günlükken Roy'u da alıp Türkiye'ye döndük. Yeşilköy Havaalanı'na indik; 11 Aralık 1960. 11 Kasım'da Roy doğdu, 11 Aralık'ta biz Türkiye'ye dönüş yaptık.

Bu "11" numarası bizim için önemli. Alis'in doğum günü 11 Haziran. İşte pek çok şeyler var. "11" rakamını uğurlu rakam olarak addettik. O tarihten bu yana, bugüne kadar da devam ediyor. Tabii aileye torun geldi, hem de erkek torun geldi. Babama, Roy doğar doğmaz, bir telgraf çekmiş olduğumu hatırlıyorum. Ailede büyük bir sevinç; ilk erkek torun doğuyor. Kayınvalidem de çocukların büyümesine çok yardımcı olmuştur. Oğlum Roy ve kızım Gilda'ya o baktı. Onunla aynı binada oturuyorduk.

İsmini operadan almış

— Çocukların isimlerinin özel bir anlamı var mı?

— Roy ismini koymak için özel bir neden yoktu. Sevdiğimiz bir isimdi. Fransızca "*rua*", "kral" kelimesinden geliyor. Gilda ismininse özel bir anlamı var. Doğduğu zaman *Rigoletto* operası, Alis'in en çok sevdiği ve en fazla oynamış olduğu operalardan biriydi. Gilda rolü de o operada başrol. Hatta Alis hamile kaldıktan sonra hep diyordu ki, "İnşallah kızım olur. Kendisine de kendi rolümün ismini veririm." Bunu kendi orkestra şefine dahi söylemiş. İtalyan orkestra şefi de heyecanla bekliyordu. Neticede kız oldu, adını da Gilda koyduk.

— *Gilda Hanım ne zaman dünyaya geldi?*
— 24 Ekim 1964'te Gilda, İstanbul'da dünyaya geldi. Her ikisi de ilkokul 5'e kadar, Pangaltı Lisesi'nde okudular. Sonra Roy, Saint Michael'e girdi. Yani Fransızca kökenli bir okulda eğitimini sürdürdü. Gilda, ortaokul ve liseyi Dame de Sion'da okudu. O da Fransız kökenli okula gitti.

— *Üniversite?*
— Roy, Saint Michael'den mezun olduktan sonra birkaç puanla Boğaziçi'ni kaçırdı. Roy, Amerikan vatandaşıydı. Ayrıca New Jersey eyaletinde doğmuş olduğu için oradaki üniversitelerde daha büyük avantajları vardı. Ben de o yaz, sene 1979'du, Amerika'ya gitmiştim. Rider Üniversitesi'ne müracaatım oldu. Çok iyi karşıladılar: "Gerekirse burs verelim" dediler. Roy da Türkiye'de üniversite okumadan direkt Amerika'ya gitti.

— *Orada okudu.*
— Evet, orada İşletme Fakültesi'ni bitirdi. O da muhasebe dalında ihtisas yaptı. Aslında Roy'un Amerika'ya gidişi çok kolay olmadı; çünkü annesi pek taraftar değildi, oğlundan ayrılmak istemiyordu. Biz de bir komplo yapıp birlikte gittik, sonra onu okula yerleştirdik. Kendi gözüyle iyi bir üniversite olduğunu gördükten sonra içi rahat etti. Roy, Amerika'da dört yıl üniversite okudu. Her yıl yılbaşında ve yaz tatilinde gelebiliyordu. Senenin yarısını Amerika'da, yarısını Türkiye'de geçirebiliyordu. Dolayısıyla Alis de birinci seneden sonra Roy'un gidip gelmelerine alıştı. Dört yılı bitirdikten sonra ben kendisinin murakabe dalında çalışmasını arzu ediyordum. Bir kış İstanbul'a geldiğinde, mesleği tanıması açısından bir staj yapma imkanı sağladık. Arthur Andersen'da staj yaptı, bir ay müddetle, işi benimsedi. Dolayısıyla Amerika'daki üniversiteden mezun olduktan sonra Türkiye'deki Arthur Andersen vasıtasıyla Arthur Andersen'in New York ofisine müracaat ettik. Kendisini *full time* murakıp olarak aldılar ve

Oğlu Roy'un düğünü. (Soldan) Kızı Gilda, eşi Alis, oğlu Roy, gelini Ayda ve Arman Hoca (21.8.1987).

dokuz buçuk yıl orada yaşadı. Yazları on beş-yirmi gün kadar gelip senelik tatilini burada geçiriyordu. Artık Türkiye'ye dönmek istemeyeceğini zannediyorken...

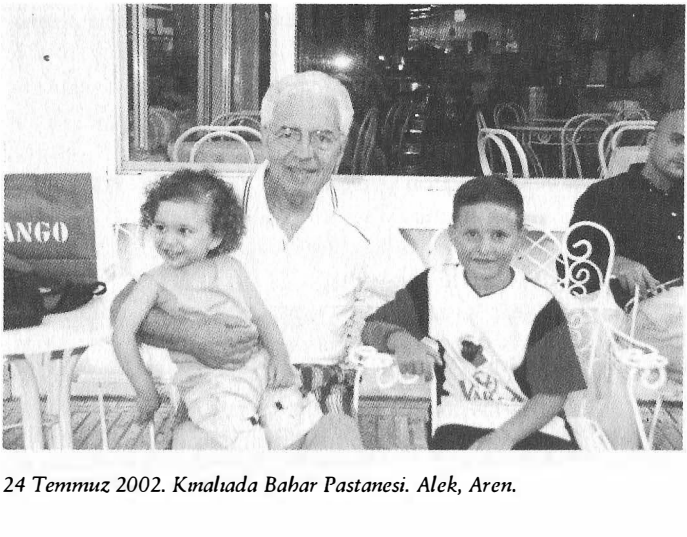
— *Babasının yolunu izledi...*
— Evet, babasının yolunu izledi. O arada evlenmişti tabii.

— *Amerika'da evlendi değil mi?*
— Hayır, Türkiye'de evlendi. 1983'te nişanlandı, 1987'de evlendi.

— *Gelininizin adı nedir?*
— Ayda. O da benim kızımın sınıf arkadaşı Dame de Sion'dan. Roy, dokuz buçuk yıl Arthur Andersen'da çalıştıktan sonra orada *manager* pozisyonuna kadar yükseldi. Bu arada Amerika'daki yeminli murakabe sınavlarını verdi, onları geçti, yeminli murakıp oldu. Amerika'da "CPA" dediğimiz, İngilizce olarak, "*Certified Public Accountant*" oldu. Bundan

sonra artık *partner* olması lazım ama New York'ta *manager*'lıktan sonra *partner*'lık oldukça zor. Çünkü çok geniş bir çevreye sahip olmanız gerekiyor. Siz Amerika vatandaşısınız ama neticede Türksünüz, orada geniş bir çevreniz yok. Murakabe şirketleri, *partner* olabilmeniz için bazı kriterler ararlar. Senede şirkete birkaç milyon dolarlık iş getirebiliyor musunuz, bütün mesele orada. Bu, çevre işi. Bize dedi ki, "Baba! Bak ben on üç buçuk yıldan beri buradayım. Dokuz buçuk yıldan beri bu şirkette çalışıyorum. Memnunum işimden, hayatım iyi. Fakat sizin çevrenizden uzaklaştık, ailemizden uzaklaştık. Ayda'nın da geniş bir ailesi, çevresi var, o da benim gibi düşünüyor. Biz Türkiye'ye dönmek istiyoruz" dedi. Biz hasretleriyle kıvranıyoruz ama bir gün bile ağzımızı açmış değiliz, çok sevindik geri dönmelerine. Bütün hazırlıklar yapıldı. Koza Sitesi'nde bir ev kiraladık. O zaman, ilk başta daha ev sahibi değillerdi. Koza Sitesi'nde yaşamaya başladılar, beş yıl kadar burada yaşadılar ve esasen birkaç yıl sonra da ilk torunum, 1992 yılında kız torunum Kayla doğdu. Şu anda 15 yaşında. Bu arada Roy murakabe şirketlerinde çalışmak istemedi. Bir ara çeşitli şirketlerde finansman yöneticisi olarak çalıştı. Sonra bir gün, "Baba ben piyasa işlerinden de hoşlanmıyorum. Bu piyasa işlerini belki benim yaradılışıma pek uygun görmüyorum. Ben hocalık yapmak istiyorum" dedi.

— *Yine sizin yolunuzda...*
— Evet, baba yolunda. Ben ilk başta böyle bir şey dememiştim, kendi işimiz vardı. Fakat Roy, tabii Amerika'da bulunduğu müddette, benim işimle pek fazla ilgisi olmadı. Amerika'da doğdu, ondan sonra üniversite tahsili için Amerika'ya gitti. Bizim işten uzaklaştı. Eğer Türkiye'de kalmış olsaydı üniversite tahsili sırasında da belki Manukyan Biraderler'de devam ederdi. Olmadı. Zaten sonradan belli oldu ki ticari hayatla da pek fazla ilgilenmemiş. Dolayısıyla istediğini kabul ettik. Bu arada kendisi de Bilgi Üniversitesi ile görüşmelerde bulunmuş. Aşağı yukarı beş-altı yıl oluyor, Bilgi Üniversitesi'ne hocalığa tayin edildi. Halen de orada devam ediyor.

24 Temmuz 2002. Kınalıada Bahar Pastanesi. Alek, Aren.

— *Peki, oğlunuzun iki çocuğu var değil mi?*
— Evet, Kayla'dan sonra 4 Nisan 2000'de Aren isminde erkek torunum oldu.

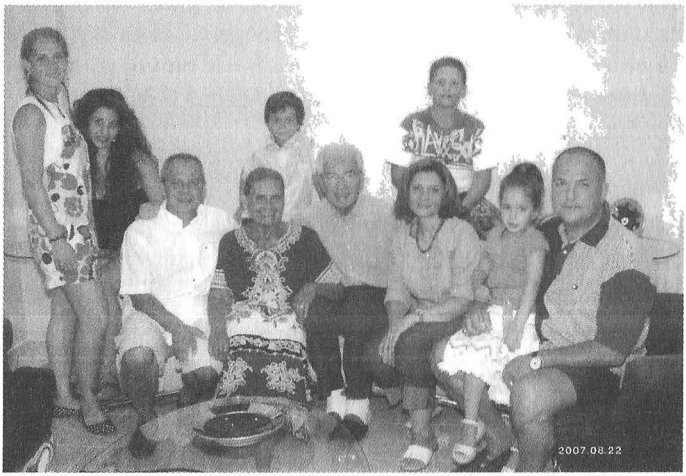
— *Gilda Hanım?*
— Dame de Sion'dan mezun olduktan sonra Marmara Üniversitesi'ni kazandı. Türkçe bölümünü kazandı. İki yıllık İşletme Fakültesi'nden mezunu oldu. Ondan sonra çok başarılı olduğu için dört yıllık programa geçti. Marmara Üniversitesi'nin Bahçelievler Kampüsü'nden mezun olduktan sonra kendisini iki yıl Amerika'ya, New York'ta bir yabancı dil okuluna gönderdik. Orada da İngilizcesini geliştirdikten sonra Türkiye'ye döndü ve Bank Indosuez adlı bir Fransız bankasında çalıştıktan sonra Aslan Çimento'nun hazine müdürlüğü pozisyonuna geçti. Halen orada devam ediyor. Yervant Tırpan'la evlendi. Ondan da iki tane torunumuz var: 1996'da Alek, 2004'te Yasmin doğdu. Kızım ve ailesi Ağustos 2007 yılında ani bir kararla çocuklarının eğitimi için Kanada'ya gittiler. Şimdi orada yaşıyorlar.

— Siz nasıl bir babasınız; ters mi, disiplinli mi, yoksa yumuşak mı?

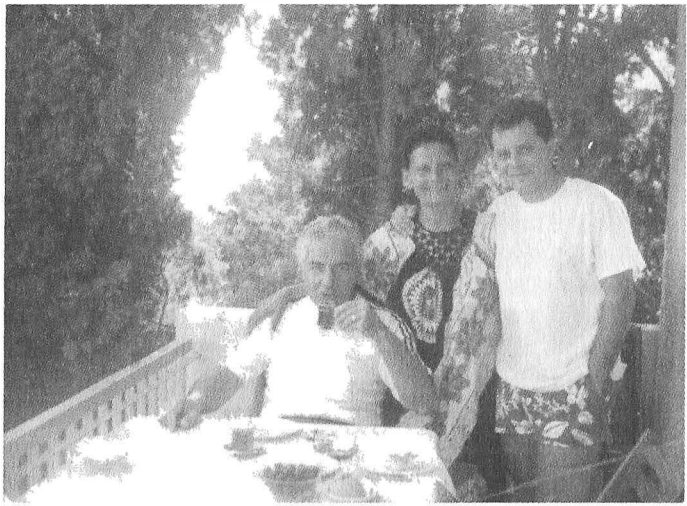
— Kesinlikle sert bir baba olmadım hiçbir zaman; yani Alis de ben de öyle, ikimiz de yumuşak ebeveynler olduk. Kendi istekleri doğrultusunda bir hayat sürdürmeleri için gerekli gayreti sarf ettik. Onların iyi bir eğitim almalarını istedik. İyi eğitim aldılar her ikisi de. "Ainesi iştir kişinin..." Ziya Paşa'nın sözü; yani çocuklar da aileleri kendilerine ne tür bir eğitim verirlerse, ne tür bir davranış tarzı verirlerse, o şekilde büyüyorlar. İşte onlar da bizi göre göre aileye yakın oldular. Aileye bağlılık, tabii bizde belli başlı faktörlerden biri. O şekilde büyüdüler; yani iyi hamurlu çocuklar.

— Peki, istediğiniz yerdeler mi şu anda?

— Bence her ikisi de istediğim yerdeler. Bir kere her ikisinin de profesyonel bir hayata sahip olmalarını arzu etmiştim. Roy'un hoca olma arzusu aklımın ucundan geçmezdi ama gayet güzel oldu. Bir kere şurası muhakkak ki son derece

Manukyan Ailesi: (En üstte) Torunu Alek Tırpan, torunu Aren, (ortada) gelini Ayda, torunu Kayla, damadı Yervant Tırpan, eşi Alis, Arman Hoca, kızı Gilda, torunu Yasemin Tırpan, oğlu Roy (Ağustos 2007).

Kınalıada'da oğlu Roy ile.

mutlu hayatından. Önemli olan bu. Bir gün dahi Amerika'dan döndüğüne dair pişman olduğu sözünü ağzından duymuş değilim. Demek ki Allah ona böyle bir yol göstermiş. Kendisi mutlu olduktan sonra sorun değil. Gilda da kendi işinden memnun.

— Peki, yakın mıydınız çocuklarınızla, yani onlarla her anı paylaşır mıydınız?
— Evet, çok! Çok!

Bütün aile aynı apartmanda

— Birlikte neler yapmaktan hoşlanırdınız; oğlunuzla, kızınızla?
— Hep birlikte seyahate çıkardık. Hem memleket içi, memleket dışı seyahatlere, ailevi gezmelere, pikniklere hep birlikte gittik. Muayyen bir yaşa kadar bu sürdü. Muayyen bir yaştan sonra artık tabii onların da kendi arkadaşları vardı. Biz

gerçi kışları ayrı yaşıyoruz ama yazları en az dört ay aynı binada yaşıyoruz.

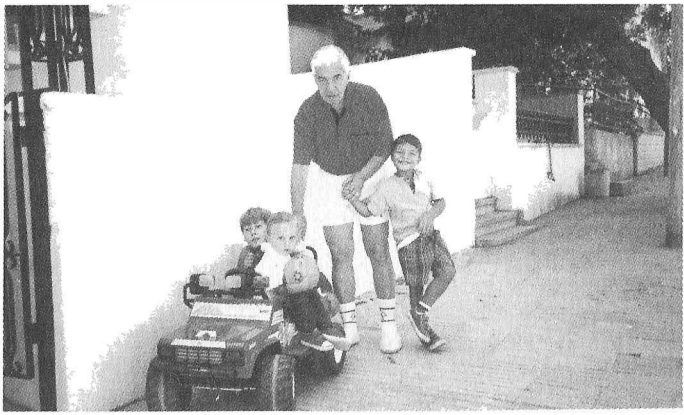
— *Aynı binada mı?*
— Adadaki binada. Bir katı oğluma, bir katı kızıma verdim, bir katında da kendimiz oturuyoruz. Zaten dört katlı bir bina; apartman güzel. Kınalıada'nın güzel bir yerinde, denize yakın, havuza yakın. Yazları sabah-akşam beraberiz. Sabah Gilda kalkar, ilk geleceği yer bir kat aşağıdaki biziz; çocuklar da öyle. Bizde yer içerler, bizden denize giderler, bir yatmadan yatmaya kendi katlarına çıkarlar.

— *Aile geleneğini sürdürüyorsunuz...*
— Aynen devam ediyoruz. Benim kayınvalidem, kayınpederim de öyle yapmışlardı. Yani Ses Apartmanı eskiden beş katlıydı, sonradan yıktık, yedi katlı yaptık. Her katta bir akraba otururdu. Onların da bir oğlu vardı, bir kızı, bir de Alis vardı. Her biri bir katta oturuyordu. Binanın zaten tamamı bize aitti. Üç çocuk bir de kendileri, kayınvalide, kayınpeder. Biz de aynı ailevi geleneği devam ettiriyoruz.

— *Peki, en çok birlikte ne yapmaktan hoşlanırsınız çocuklarınızla?*
— Ailevi yemekler aynen devam ediyor.

— *Nasıl geçer yemekleriniz?*
— Yemeklerimiz oldukça kalabalık olur çünkü yeğenlerimizi de davet ederiz. Yani en azından on beş kişi olur. Evliliğimizin 50. yılı münasebeti ile elli kişi geldi. Öyle büyük bir parti yaptık. Bütün eş dost, yakın akrabalar. Geleneksel aile yemekleri hem yaz, hem kış devam eder. Kışın en az on beş günde bir, birlikte yemek yeriz. Bir hafta gelinmedi mi, hemen muhakkak bize yemeğe gelirler. Genelde bizim evde olur.

— *Adada mı?*
— Evet Adada, aynı vaziyette devam eder.

Ağustos 2000. Kınalıada'da evlerinin önünde.

— Peki torunlar sizde mi kalır?
— Hayır, bakıcıları var. Baksak sorun değil, zaten artık torunlar büyüdü. Yazın hiç sorun değil, biz evdeyiz nasıl olsa, ama kışın tabii öyle değil, uzaktalar.

— Size çocuklarınızın hangi yönleri benzemiş?
— Roy, müthiş sabırlı bir insan. Tam babasına çekmiş sabır hususunda. İyi niyetli ve hoşgörülü yani yaradılışı bana çok benziyor. İyimser bir huyu var, her şeyin en iyi tarafını görmek ister. Ben de öyleyim, hiç kötü bir şey görmek istemem, hep iyi tarafını görmek isterim herhangi bir işin. Her kötülük altında da muhakkak bir iyiliğin yattığına inanırım. Roy'un da öyle bir yaradılışı var. Araştırma yapmasını, tenkit etmesini sever, insanlarla olan ilişkisi oldukça kuvvetlidir. Kızımın yaradılışı biraz daha değişik, o bizim kadar sabırlı değil, o bizden daha hareketli.

— Heyecanlı.
— Evet, daha heyecanlı. İki kardeş arasında bu gibi farklılıklar var. Yoksa o da son derece iyi niyetli, çok iyi bir anne, ço-

cuklarına çok düşkün, çok evcimen; çalışmasına rağmen. Oldukça ağır bir işi var; evine, eşine müthiş düşkün. Roy da öyle. Evin pek çok işini ondan sorarsınız.

— *Gelininiz çalışıyor mu?*
— İngilizce hocalığı yapıyor. Amerika'dayken de çalışıyordu, sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde de bir müddet. YADYOK'ta (Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda) hocalık yaptı. Koç Üniversitesi'nde hocalık yaptı.

— *Damadınız?*
— Damadım dokuz buçuk yıl Amerika'da yaşamış, *master*'ını da oradan almıştı. Türkiye'ye geldikten sonra uzun müddet dört yıl kadar Xerox'ta çalıştı; ticaret müdürü oldu. Xerox'tan sonra bir müddet Motorola'ya çalıştı, bir müddet Philips'e bölüm başkanı oldu. Şu anda Antalis adında Fransız kökenli büyük bir kağıtçılık şirketinin genel müdürü. O da son derece başarılı, uluslararası pazarlamacı.

— *Hem damadınız hem oğlunuz...*

Ağustos 2000. Ailece Kınalıada'da.

— Damadım bir-iki yıl da Yeditepe Üniversitesi'nde, uluslararası ticaret dersi verdi.

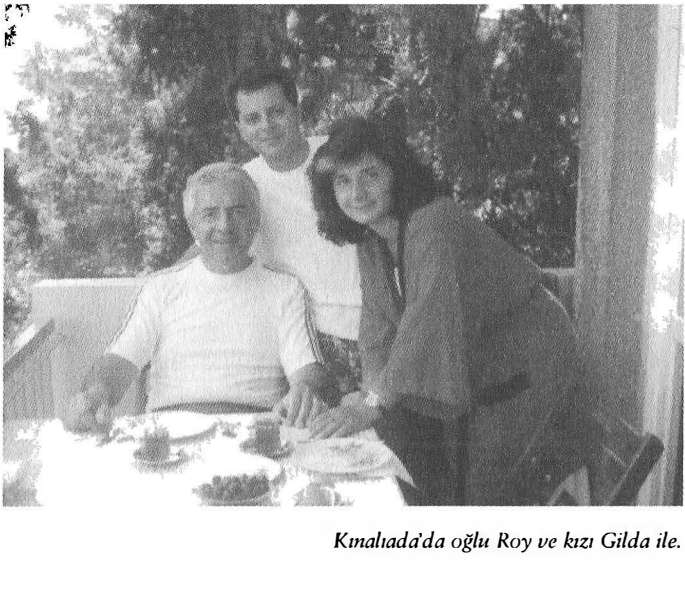
— *Sizden hiç tüyolar alıyorlar mıydı, mesleki anlamda yardım istiyorlar mı, yani "Şunda ne yapmalıyız? Şunda ne etmeliyiz?" diye?*
— Tabii Roy zaman zaman isterdi, bilhassa sınav dönemlerinde işte, "Babacığım, böyle konularda ne gibi sorular sorulur" filan. Bende aşağı yukarı otuz-kırk yıllık sınav soruları var.

— *Hâlâ saklıyorsunuz!*
— A tabii saklarım. Zaman zaman onlardan da sorular sorarım. Tabii, her gün yeni soru üretecek değilsiniz, bir yerde tıkanırsınız. Düşünün, elli yıl aynı dersi veriyorsunuz, elli yıl her gün yeni soru doğmaz; bitki değil bu. Oğlum soru sorunca ben de kendisine söylerim. Damadım Yervant da hocalık yaptığı zaman bana sorardı. Hep zaten müşterek öğrencilerimiz vardı, ben de Yeditepe'de yüksek lisans dersi verdiğim için müşterek öğrenciler oluyordu.

— *Gelininiz ve damadınız da Ermeni mi?*
— Evet!

— *Çocuklarınıza Ermeniler'le evlenmelerinde telkininiz mi oldu, tamamen kendi seçimleri mi?*
— Kendi seçimleri. Kendi seçimleri ama başka türlü ilişkilerden doğdu bu evlenmeler. Tabii onları söylemek mecburiyetindeyim. Roy ile başlayayım: Roy'un eşi, yani şimdiki gelinim Ayda, esasen bizim Ada'dan komşumuzdu. İki apartman ötede oturuyorlardı. Sokakta birlikte oynuyorlardı.

— *Bisiklete de bindirir miydi gelininiz?*
— Bisiklete sonradan bindiriyordu, ben evvelce bindirmiştim Büyükada'da. O zaman birlikte oynuyorlardı. Biz de çok beğeniyorduk Ayda'yı. Roy, Amerika'ya gitti. Yazları geldiğinde birlikte geziyorlardı. Bu şekilde ilişki meydana çıktı. Bizim de

Kınalıada'da oğlu Roy ve kızı Gilda ile.

çok arzu ettiğimiz bir şeydi. Ailesi de bizim aile dostumuzdu aynı zamanda. Çok güzel ve gayet iyi oldu. İyi bir gelin aldığımıza kanaat getirdik. Gilda'ya gelince, Yervant'ın annesi babası da bizim Ses Apartmanı'nın hemen yanındaki apartmanda otururlardı.

— *Nişantaşı'nda...*

— Evet Nişantaşı'nda. Ben Yervant'ın bebekliğini hatırlıyorum, mesela. 5-6 yaşında çok yaramaz bir çocuktu, benim gibi. Gilda ile oradan bir tanışıklıkları olmadı. Ondan sonra her ikisi de büyüdüler. Yervant'lar Nişantaşı'ndan Pangaltı'ya taşındılar. Sonra aradan yıllar geçti. Gerçi yine birbirimizi tanırdık, ederdik ama böyle bir yakınlığımız, gitme-gelmemiz yoktu. Günün birinde Gilda, Amerika'ya gitmişti, Amerika dönüşü Yervant ile bir toplantıda tanıştılar, sonra evlendiler. Ama her iki aileyi de evlenmeden evvel yakınen tanıyorduk.

Tüm aile (torunu) Alek'in vaftiz töreninde. Surp Harutyun Kilisesi (22.12.1996).

— *Çok şanslısınız.*
— Şanslıyız, doğru. Bir de tamamen değişik biri olur, dışardan birisini bulur, getirir falan. İşte bir müddet tabii ebeveyn olarak bir tetkik etmeniz lazım, kimdir, nedir, neyin nesidir diye. Hoş olabilir, hoş olmayabilir. Bilemezsiniz tabii. Durum bu.

— *Siz, evde hep çocuklarınızla İngilizce konuşuyordunuz değil mi, öğrensinler diye?*
— Evet, Roy'la da, Gilda'yla da 6 yaşına kadar bilaistisna İngilizce konuştum. Roy'la hatta daha fazla konuştum. Esasen ilkokula başlarken, İngilizce'yi hemen hemen öğrenmişlerdi. Bilaistisna nerede olursak olalım, evde, otomobilde, otobüste, arabada, vapurda her yerde konuşurduk. Herkes de bize gıptayla bakardı, "İngilizce konuşuyor" diye. Şimdi aynı şeyi Roy kendi çocuklarına yapıyor. Şimdi hem küçük Aren'in, hem Kayla'nın İngilizceleri gayet iyi. Babaları kendileriyle İngilizce konuşuyor, ama onlar İngilizce cevap vermiyorlar. Türkçe cevap veriyorlar.

Aileye yeni katılım

— Bir de hayatınıza üçüncü bir çocuk giriyor. Kamer geliyor. O nasıl başladı?
— Kamer'in gelişi, 1964. Bir gün tanıdıklarımızdan birisi dedi ki, "Bir kızcağız var, 13 yaşında, evlerde çalışmak istiyor" ben de, "Peki, bir getir görelim" dedim. Kamer 12-13 yaşındayken, Sivas'ın Hafik kazasından İstanbul'a gelmiş, babası onu alıp evlere çalışmaya göndermiş. Birkaç evde çalışmış. Sonra üvey annesi, Kamer'i bize getirdi, beğendik. 13 yaşında Kamer o zaman, küçücük bir kızcağız, daha hiçbir iş bildiği yok. Bizim de evde çocuk var. Gilda daha 1 yaşında, bakıma muhtaç, Roy 4 yaşında, çok küçükler; yani her ikisi de bakıma muhtaç. Ev işi var, ben çalışan bir insanım, günde 12-13 saat çalışıyorum. Alis'in operası var, gerçi evde anneler var ama tabii ne de olsa yardım istiyor. Kamer, Nişantaşı'na geldi; ilk görüşmeyi ben yaptım.

— Eşinize de sürpriz olmuş oldu.
— Evet sürpriz oldu. Bizim kapıcının çocuğu ile Kamer'i Ada'ya gönderdim. Alis de, "Bir kızcağız geldi ama kimdir, neyin nesidir, herhalde bunu Arman gönderdi" demiş. Ne olduğunu bilmiyor, ben telefon da edememiştim kendisine.

— Hatta önce bakmış, kılık kıyafeti kötüymüş...
— Evet! Kamer normal bir elbise giymiş, ayağında yırtık pırtık ayakkabılar var. Alis de titizdir, "Zararı yok, ben böyle bir kız istemem" demiş. Sonra herhalde kayınvalidem oradaymış, "Canım, dur bakalım, bir gelsin, bir kızcağızı görelim, belki iyi olur" demiş. Neyse Kamer'i alıkoymuşlar. Gece de ben eve gittim, onu yanımıza aldık. Kamer büyüdü, seneler geçti, baktık çok vefakar ve fedakar bir kızcağız. Babası öz, annesi de sağ, fakat baba-anne ayrılmışlar, baba ikinci bir evlilik yapmış, dolayısıyla hemen hemen küçük yaşta annesinden ayrılmış. Babası onu İstanbul'a getirmiş. Annesiz büyümüş gibi. Bizi anne-baba olarak tanıdı.

50. yıl töreni. Kamer'in kızı Ufuk'la (2006).

— "Mammy," "Daddy" *diyor...*
— Alis'e "*mammy*", bana da "*daddy*" der. Halen böyle, yani bizim adımız yok, "*mammy*," "*daddy*" şimdiye kadar öyle. Efendim, Kamer büyüdü, evlenme çağına geldi. Dedik ki Kamer'in evlenmesi lazım. Bizim Şükrü Gecedoğan adında bir tanıdığımız birisi vardı, bizim orada çalışmaktaydı; çok kibar, efendi bir çocukcağız. Şükrü ile evlendi.

— *Sizden Kamer'i istediler, öyle değil mi?*
— Evet bizden istediler, biz de, "Veririz" dedik. Şükrü ile evlendi. Şükrü bizim orada bir balıkçının yanında çalışıyordu. Ondan evvel başka işler yapmıştı. Nişantaşı'nda bize çok yakın bir ev satın aldık kendilerine, orada yaşamaya başladılar. 1976'da evlendi Şükrü ile. Kızları Ufuk, şimdi 30 yaşında olduğuna göre 1977 doğumlu. Kamer, artık evin kızı oldu tabii. Devamlı gidip geliyor, evleninceye kadar devamlı bizde kaldı.

— *Gece de mi?*

— Gece de bizde kalıyordu; çünkü başka bir evi yok. Evlendikten sonra tabii evi ayrıldı ama bize yakın olması nedeniyle bir ayağı bizdeydi. Çocuklar da büyümüştü artık, kendi de evlendi. Tabii çoluk çocuk sahibi olmak ister. Neticede Ufuk doğdu. Ufuk'a da biz baktık. Hatta kayınvalidemin çok emeği var. Kayınvalidem daha sağdı o zamanlar. Çünkü Kamer evden alıp bize getiriyordu, biz bakıyorduk. İşte beşik sallıyorduk vs. filan.

— *Torun büyüttünüz.*
— Evet, torun büyüttük. Bizimkilerle birlikte onlar da büyüdüler. Ufuk, Nişantaşı Kız Lisesi'nden (şimdiki adı Nuri Akın Lisesi) mezun oldu. Onu Açıköğretime gönderdik. İşletme mezunu oldu sonra onu bir yıllığına *au-pair* programıyla İngiltere'ye gönderdim. Orada İngilizcesini ilerletti, İstanbul'a geldikten sonra Talimhane'de bir otelde çalıştı. Satış mümessili oldu. Sonra evlendi. Beş yıl oldu. Ondan da bir torun var bizde şimdi, torunun kızı. O da Gökçe, çok tatlı bir şey. Daha 3 yaşında.

— *Peki çocuklar Kamer'i kıskanmadı mı?*
— Hayır! Çünkü bizim Kamer'i, artık kendi kızımız gibi benimsemiş olduğumuzu gördüler. Kamer onlara da annelik yaptı. Kamer eve geldiğinde Roy 4 yaşında, Gilda 1 yaşındaydı. Daha bebekti yani, onu abla gibi gördüler.

— *Evin bireyi gibi...*
— Evet, evin bireyi gibi. Her şeylerine koşar. Son derece fedakar bir kızdır, iki eli ateşte olsa koşar gelir, öyle birisidir. Kamer'in bir de oğlu var, Celil. 26 yaşında, ses teknisyeni.

— *Yazları o da çocuklarını getirir miydi Ada'ya?*
— Tabii getirirdi. Ufuk yazı bizde geçirirdi. Oğlan, Kamer'in yanında İstanbul'da kalıyordu. Ama Ufuk devamlı bizde kalmıştı. Geçen sene Burgazada'da Kamer'lere bir ev aldım. Ben Kamer'i ta yirmi sene evvelinden Bağ-Kur'lu yaptım. Bugüne

kadar hep dua eder durur. 15. basamaktan da emekli yaptım onu. Şimdi her ay 600-700 milyon lira para alıyor.

— *Bir de Nişantaşı'ndaki ev...*
— Evet, Nişantaşı'nda ikinci bir ev satın alındı, orada da Ufuk oturuyor.

— *Çok iyi! Tam babalık yaptınız.*
— Eh işte, öyle gibi. Ama helal olsun hepsine. Ufuk'a da, Celil'e de, Kamer'e de; son derece fedakar insanlar. Helal olsun! Bugüne kadar bir dakika bizden ayrılmadılar sabah-akşam. Ufuk, mesela bu sabah 7 buçukta geldi: "Dedeciğim kahvaltını vereyim öyle gidiver" dedi. Eli ateşte olsa bırakır, gelir, işimizi görür, yemeği pişirir. Evin kızı artık o, yani bir yabancı gibi değil. Yazları da şimdi Burgazada'ya taşındılar. Geçen sene oldu bu iş. Artık yazları Ada'dan bize gidip gelmek daha da kolay. Her gün bize gidip gelmesine de gerek yok, artık çocuklar da büyüdüler.

Artık Ermeni-Müslüman evliliği normal karşılanıyor

— *Şimdi tekrar evlilik meselesine dönmek istiyorum. Ermeniler'le Müslümanlar'ın evliliği sizin cemaatte nasıl kabul gördü?*
— İlk başta, 1970'lerde belki aileler çok hoşnut karşılamadılar bu hadiseleri fakat sonra alışıldı. Şimdi, artık yani normal bir vaziyet arz ediyor. 1970'in havası yok. O yıllarda bir Ermeni vatandaşın, bir Müslüman'la evlenmesi anormal bir hadise idi. Oluyordu ama tek tük. 90'lı yıllardan sonra bir hayli çoğaldı, bugüne kadar da devam ediyor. Ama artık büyük bir sorun olmaktan çıktı. Hemen her ailede rastlanıyor. Biraz önce söylediğim gibi, bizde de var. Gelinimin erkek kardeşi Ermeni, bir Müslüman Türk'le evlendi. Gelinimin ablası Ermeni'dir, evlendiği kişi Türk Müslüman.

Yıllar evvel ailelerin itiraz ettikleri şeyler vardı. Diyelim ki bir Ermeni vatandaş ile bir Müslüman kız evlendi. Gayet gü-

zel. Peki çocuğun dini ne olacak? Ermeni olacak, babaya bağlı çünkü. Güzel! Kızın dini nikah kıyılabilmesi için vaftiz olması lazım. Vaftiz seremonisine iştirak etmesi lazım. O zaman da Hıristiyan olmuş oluyor. Dini nikah da kıyılıyor. Kız vaftiz olmazsa o zaman dini nikah kıyılamaz, resmi devlet nikahı kıyılır. Erkeğin kilisede evlilik kaydı olmaz. Yalnız resmi nikahla yetinecekler.

Şimdi buna gelinin, yani Müslüman olan kızcağızın bir şey diyeceği yok. Dini nikah kıyılmayacak, evet yalnız resmi nikah kıyılacak. Peki, çocukları olacak, vaftiz var.

Şimdi ben gayet iyi hadiseler biliyorum. Öyle anneler var ki çocuğunun vaftiz olmasını istemiyor: "Yok, vaftiz olmasın!" diyor. O zaman çocuğu vaftiz etmezler. Vaftiz sizin arzunuza bağlı. Dini kanunlara göre olmak gerekiyor. Ama başka örnekler de var. Örneğin benim gelinimin kardeşinin hanımı, ikisi de Boğaziçi mezunu: "Yaz gelsin de çocuğu vaftiz edelim" dedi. Kızcağız Müslüman, kocası Ermeni Hıristiyan. O da istiyor mesela, bu anlayışa bağlı bir şey.

Damat Müslüman, gelin Ermeni olursa kilisede dini nikah kıyılmaz. Onlar da resmi nikah yaparlar. Kız Müslüman olmuş gibi düşünülecek. Kocasına tabi olacak. Dini nikah olmayacak. Kardeşimin kızının, yani yeğenimin kocası Müslüman. Çocukları var. Ama çocuklar vaftiz olmadı çünkü baba Müslüman.

Fakat tabii böyle sorunlar da çıkıyor. Bazı ailelerde bu sorun olabilir, bazılarında olmayabilir. Ölüm halinde (Allah gecinden versin herkese) birisi başka mezarlıkta yatacak, eşi başka mezarlıkta yatacak. Birisi Müslüman mezarlığında, öbürü Ermeni mezarlığında olacak.

Geleneklerde, mesela dini bayramlarda vs. sorunlar olabilir. Benimsemiş olanlar da var, benimsememiş olanlar da var. Biz her bayramda bütün arkadaşlarımızla bayramlaşırız. Onlar bana, "Armancığım, bayramını tebrik ederim" diyor, ben de aynı şekilde onların bayramını kutlarım. Şeker Bayramı'nda da, Kurban Bayramı'nda da benim bayramım kutlanır. Bunu gayet iyi benimsemiş durumdayız.

Gençler artık eğitime daha fazla önem eriyor. Üniversitelere, Türk okullarına gidiyorlar. Pek çok hali vakti yerinde Ermeni ailesinin çocuğu Ermeni okuluna gitmiyor, Türk okuluna gidiyor. Ermeni okullarına gitmiyorlar. Benim torunlarım da Ermenice konuşmasını bilir, ama yazmasını bilmezler. Özel okullara gidiyorlar. Daha farklı bakıyorlar, oralardan arkadaş ediniyorlar. Mesela torunum 16 yaşında MEF okulunda. Bütün erkek arkadaşları Müslüman. Yarın öbürgün bir Müslüman çocukla evlense sorun olmayacak. Ailede var nasıl olsa. Hiçbir anormal durum yok, iyi evlilikler çıkıyor. Eğitim düzeyleri yüksek olan kişiler, birlikte olduklarında daha seviyeli birliktelik yaşıyorlar. Ama cahil insanlar birleşince, bir bakıyorsun muayyen bir zaman sonra birbirlerine karşı bir saygıları kalmayabiliyor, ayrılmalar olabiliyor. Son zamanlarda her dinde ve her dilde ayrılmalar da çok oldu.

— *Bu konuda bir şey daha sormak istiyorum: Genelde son zamanlarda Türk isimleri çoğunlukta olmaya başladı, Ermeniler'de Museviler'de.*
— Türk isimleri konuluyor. Karı-koca düşünüyorlar. Diyelim ki koca Ermeni, hanım Türk, Müslüman. Diyor ki, "Öyle bir isim koyalım ki ne Ermeni ismi olsun, ne Türk. İkisinin ortası." Böyle çok isimler var; mesela Arman onlardan biri. Ermenilerde de var, Türklerde de var. Aras onlardan biri.

— *Karı-koca Ermeni olup, Türk ismi verenler de çoğunlukta gibi. Siz de o düşüncede misiniz?*
— Karı-koca Ermeni olup da Türk ismi veren, öyle pek çok yok.

— *Museviler'de daha yaygın herhalde.*
— Efendim Museviler'deki, o işin ticari yönü. Yani sizin söylediğinizi de ben şu şekilde kabul ediyorum. Şimdi bilhassa piyasalarda, ticarette, iş hayatında pek çok Ermeniler de ikinci bir isim takarlar; mesela Agop ise ismi, "Azmi" der.

— *Evet.*
— Mesela "Kevork" ise ismi, "Kağan" der falan. Böyle ikinci bir isim takmışlardır. Bilhassa çarşılarda, şurada, burada. Museviler'de de var. Sami, mesela çok popüler bir ad. Esas adı Sami değildir veya Kemal de çok. Museviler'in takmış olduğu isimlerden biri. Piyasada Ermeni ismi, Türk ismi geçmesin diye, ikinci bir isim takarlar; yani kolaylık olması için.

Bilhassa Anadolu'dan gelen müşteriler daha fanatiktir. Müslüman olan firmalardan alışverişi tercih ederler. O nedenle Türk ismi konulur. Bir de telaffuz açısından daha kolay oluyor. Telaffuzu zor olan isimlerdir. Kolaylık olur.

Ermenistan'dan çalışmaya gelenler

— *Son zamanlarda Ermenistan'dan Türkiye'ye çalışmak için gelen çok kişi oluyormuş ...*
— Evet, pek çok işçi vatandaşlar var. Çoğu kimse belki farkında değil. Biz birkaç kere Ermenistan'a gittik. Oradaki halkın Türkler'e karşı hiçbir husumeti yok. "Biz Türküz" diyoruz, "Tamam" diyorlar. Aldılar, gezdirdiler, yedirdiler, içirdiler en iyi şekilde. Hiçbir husumet yok. Bu husumet, politikacılar arasında, vaktiyle olmuş. Bazı fanatik gruplar var, orada da olabilir. Türkiye'de de var fanatik gruplar. Hepsi onlardan kaynaklanıyor.

Bundan beş yıl evvel bir uluslararası toplantı için Erivan'a gitmiştim. Uçağımda Kars Belediye Başkanı'nın kardeşi vardı. O da Erivan'a geliyordu, bir işi varmış. Tanıştırdılar, beni de takdim ettiler: "Hocam, bu ne kadar kötü bir şey. Biz Kars'ta yaşıyoruz. Kars Türkiye'nin geri kalmış illerinden biri maalesef. Bir sınırı aşabilsek, Ermenistan'da muazzam bir iş, alışveriş olacak" dedi. Ermenistan'a gittik, bütün piyasada Türk malları.

— *Doğru, değil mi?*

— Evet! Ülker'in, Eti'nin bütün serisi. Bütün bisküvi çeşitleri, çikolata çeşitleri vs. Ne isterseniz, her markette. Her yerde Türk malları. Madem sınır kapalı, nasıl gidiyor bunlar? Gürcistan üzerinden gidiyor. Tabii her iki tarafa da bu zararlı oluyor. Buradan her gün birkaç tane kamyon ve otobüs Ermenistan'a gider, oradan da buraya gelir. Yolcu getiriyor. Uçaklar dolu. Erivan'a haftada iki-üç uçak seferi var ve dolu.

— *Ne yapıyor insanlar, çalışmaya gelip sonra geri mi dönüyor, yerleşiyor mu?*
— Benim kızımın yanında, mesela birisi var, Ermenistan'dan gelme bir kızcağız, çok tatlı biri. Üniversite mezunu, iyi tahsil görmüş. Birisi gitti, onun yerine başka birisi geldi. Birincisi daha da tahsilliydi. Biyoloji hocasıydı kendisi. Ne yapıyorlar? Ermenistan'daki hayat standardı son derece düşük, gelirler, kazançlar kötü. En iyi işin size ayda verebileceği 80 dolar, 100 dolar. Bu 80-100 dolar ile nasıl geçinebilirsiniz? Tabii hayat şartları zor orada, buraya geliyorlar.

Türkiye'de şu anda büyük bir kısmı İstanbul'da olmak şartıyla en az 20-25 bin kişi var.

— *Ermenistan'dan çalışmaya geliyorlar.*
— Evet! Evet! 20-25 bin kişi. Bunu herkes bilmez. Tabii resmi makamlar biliyorlar pek tabii olarak. Ne oluyor? Geliyorlar ufak bir ücret ödeyip kapıdan vize alıyorlar. Sonra da burada bir aydan fazla kalma yetkileri yok, ama kaçak gibi kalıyorlar. Çıkışta bir ceza ödüyorlar, ama onlar ona razı. Çünkü ayda 400 dolar kazanıyorlar burada. Ev işlerinde çalışıyorlar, temizlik, yemek, çocuk bakımı yapıyorlar. Gayet de iyiler. Çoğu Türk ailelerinin yanında. Son derece memnunlar. Onlar da Türk ailelerinden son derece memnunlar. Benim bildiğim kaç tane Türk ailesini Ermenistan'a davet ettiler. Gittiler onlarda misafir kaldılar.

— *Yakınlaşıyorlar.*
— Yakınlaşıyorlar.

— *Çok ilginç tabii ki.*
— Evet! En az 20-25 bin kişi var. Patrikhane, "Daha fazla var" diyor. Ben kabul etmiyorum onu. Mesela yazın Kınalı'ya gelseniz, her evde bir tane var. Her evde!

— *Bunlar geçici işçiler, kalmayanlar.*
— Kalmayanlar, fakat...

— *Ama kalabileceği kadar da kalıyor.*
— Kalabileceği kadar kalıyor. Beş-altı yıldan beri burada kalanlar var.

— *Uzun da kalan var!*
— Tabii mesela benim kızımın yanında çalışan kızcağız, iki aylık bebeği varmış, bebeğini bırakmış Türkiye'ye gelmiş. Ondan sonra bir daha da göremedi bebeğini, aşağı yukarı bir buçuk sene oldu. İki aylık bebeğini bıraktı geldi.

— *Böyle dramlar da var.*
— Hepsi dram. Böyle dramlar değil, hepsi dram. Çocuğunu, kocasını bırakmış... Kocası Rusya'ya gitmiş çalışmaya, Kazakistan'a gitmiş, kendisi buraya gelmiş. Üç sene sonra birleşecekler. Bütün dertleri burada 5-6-7 bin dolar toplamak, gidip orada bir ev sahibi olmak ve hepsi öyle yapıyor. Bütün gayeleri bu parayı burada kazanıp, orada bir ev almak. Dramdır evet, hakikaten dram. Neler var: Kocası hastalanıyor gidemiyor, kocası ölüyor gidemiyor. Kaç tane biliyorum, kocası öldü cenazesine gidemedi, çünkü gitse bir daha geri gelemeyecek kolay kolay.

— *Kocasının cenazesine gidemiyor, öyle mi?*
— Gidemedi, biliyorum. Veya annesi hastalandı, gidemedi.

— *Ceza ödüyorlar.*
— Yakalansalar ceza ödüyorlar. Bir de en az bir sene gelmesini engelliyorlar.

— Çalışma izni alamaz mı?
— Çalışma izni alamıyorlar, böyle bir teşebbüsleri de yok. Onun da bir yolunu buldular: "Avcı ne kadar silah kullansa, ayı o kadar yol bulurmuş kaçmak için" diye bir söz var. Cezalı olanlar gidiyor, başka birisinin pasaportu ile Türkiye'ye geliyor.

— Zor işler.
— Evet zor işler tabii. Bu, açılan Ahtamar'la ilgili de bir notum var.

— Olur...
— Aşağı yukarı bin yıllık bir kilise. Türkiye çok büyük bir jest yaptı, fakat o jesti yüzde seksen ile bitirdi. Orası tamir edildi. Dünyanın parasını harcadı Kültür Bakanlığı. Fakat patrikhanenin ricalarına rağmen açılmadı. Orası bir kiliseymiş ve bir de bir hikayesi var: Bir kere onun adı, herkesin dediği gibi Aktamar değil, Ahtamar. Tamar, bir kız ismi. Vaktiyle bir padişahın oğlu varmış, fakir bir kızı sevmiş, bir türlü birleşemiyorlarmış, evlendirmiyorlarmış. Kızcağız, bu adaya kaçıyor. Adaya kaçtıktan sonra bu çocukcağız da peşinden giderken sulara gömülüyor ve boğuluyor. Boğulurken de, "Ah Tamar! Ah Tamar!" diye sesleniyor. Onun da adı, Ahtamar olarak kalmış, zamanla bu Aktamar olmuş. Ani Harabeleri; ona da "Anı Harabeleri" diyorlar. Yani biz her şeyi kendimize göre uyduruyoruz, "Anı" değil, oranın adı "Ani."

— Ani.
— Evet! Muazzam harabeler. Ben görmedim ama biliyorum, tabii tarihini de okumuşum.

Patrik, Ankara'ya Kültür Bakanlığı'na ve Dışişleri Bakanlığı'na mektup yazdı, dedi ki, "Burası bir kilise. (Hatta ben gördüm Patrikhane'de, bir yıl evvelinden 2,5 metre boyunda bir haç yapılmıştır). Cami minaresiz olmayacağı gibi kilise de haçsız olmaz. Yani kilisenin simgesi haçtır. Bir dini bayram

günü bir ayin yapılsın" dedi. Bakanlık müsaade etmiyor haç takılmasına ve "Buranın bir müze şeklinde telakki edilmesi gerekir" diyor. Yani muazzam bir jest yaptılar. Bütün diaspora alkışladı Kültür Bakanlığını, Türk Hükümetini, ama eksik kaldı. Dünyanın insanı gelecek oraya göreceksiniz. Başladı bile gelmeye.

— *Nedir peki bu Ahtamar'ın özelliği?*
— İşte böyle bir hikayesinin olması, bir de 1095 galiba, bin yıllık bir kilise olması. Ve çok eski, çok güzel mozaiklere sahip olması. Bütün bunlar aynen eski şekilde onarıldı, yapıldı. Güzel bir açılış yapıldı 29 Mart'ta.

— *Gitmediniz mi?*
— Yok, muayyen bir zaman sonra gideriz tabii. Biraz daha alışılsın. Kilise, bir haç koyulsun, en azından yılda bir gün, bir dini bayram günü, orada dini bir ayin yapılsın istiyor.

— *O zaman yüzde 100 mü olacak?*
— O zaman yüzde 100 olacak, evet. Şimdilik yüzde 80 veyahut yüzde 85'teyiz. Amerika'dan çok gelen olacak. Benim nice arkadaşım Amerika'dan gelecek, bekliyor.

— *Bekliyorlar öyle mi?*
— Tabii, tabii, bekliyorlar ve gelecekler. Esasen, mesela Kınalıada'dan daha fazla Ermeniler'in gittiği bir Ada olarak bahsettik. Yazın gelseniz, Ada'nın caddelerinde, en az Ermenice, Türkçe kadar konuşuluyor. Türkçe konuşan kadar İngilizce konuşan var. Her evden gidenin bir dostu, yakın akrabası, çoluğu-çocuğu, yeğeni vs. Amerika'dan Türkiye'ye tatile geliyor ve o gelen gençler de geri dönmek istemiyor. O kadar serbest rahat ki burası... Yazın deniz, bisiklet, top oynuyor, arkadaşları geliyor, çok güzel bir hava var.

Türkiye'deki Ermeni cemaatinden bahsederken, söyleyip söylemediğimi hatırlamıyorum ama Ermeni vatandaşlar, bun-

lardan biri de benim eşim olmak suretiyle, musikiye karşı büyük bir yatkınlıkları var. Hancıyan Efendi'nin notaları kullanılmış Türk musikisinde.

İstiklal Marşı'mızın orkestrasyonunu Edgar Manas adında bir Ermeni kompozitör yapmıştır. Yani musiki dalında İstanbul Devlet Operası, bilhassa eski yıllarda operacı olanların yarısından fazlası yine Ermeni vatandaşlar tarafındandır. Yani şunu söylemek istiyorum: Ermeni vatandaşlar musikiye karşı çok yatkındırlar. Sanata, kültüre karşı da yatkındırlar, ama bilhassa musikiye yatkındırlar. Koroculuk ve koro kültürüne karşı çok yatkınlar. İstanbul'da bulunan yirmi beş-yirmi sekize yakın Ermeni okulunun yanında, bir kilisesi var, bir de kendi korosu vardır ve bunlar muntazaman çalışırlar. Semt insanlarından, gençlerinden vesaire korolar meydana çıkarırlar ve dini ayinler yaparlar; hem dini bayramlarda, hem pazar günleri.

— *Cumhuriyet mitingleriyle ilgili neler düşünüyorsunuz? Aralarda bir sürü miting yapıldı, tepkiler vardı, siz ne düşünüyorsunuz? Cemaat...*

— Evet, mitingler Ankara'da başladı sonra İzmir'de, Manisa'da devam etti ve Türkiye'nin muhtelif yerlerinde mitingler yapıldı. Mitingler bir birikimin neticesi. Geçen dört buçuk-beş yıl süresince Türkiye'nin başında belki biraz dini geleneklere daha bağlı bir hükümet olduğu için onlardan biraz uzaklaşma mitingleriydi bunlar ve Cumhuriyet'e daha fazla sadık kalınabilmesi için halkın göstermiş olduğu bir tepkiydi. Her iki miting de Ankara ve İstanbul mitingleri, yüz binlerce kişinin toplanmasıyla meydana çıktı ve dolayısıyla bir yerde mevcut rejime karşı bir nevi "serzeniş" deyin, bir nevi "uyarı" deyin, bunları kapsıyor.

— *Evet, sizin yakınlarınızdan, cemaatten katılanlar var mıydı?*

— Evet, tabii bizim cemaatten bir hayli katılanlar oldu. Mitinglerin çok güzel bir tarafı vardı. Hiçbir slogan atılmadı.

Hükümete veyahut rejime karşı herhangi bir pankart taşınmadı. Cumhuriyet'e Sadakat Mitingi olarak ben bunları yorumluyorum.

— Peki Hrant Dink'in cenazesinde ortaya çıkan tavır konusundaki değerlendirmeniz.
— Evet, ben Hrant Dink'i uzun yıllardan beri tanırım. Kendisi vaktiyle Tuzla Kampı'nda müdürlük yapmıştı; Anadolu'dan İstanbul'a geldikten sonra. Hatta bir müddet de kendisiyle birlikte çalışmıştık, sonra kendisi basın hayatına atıldı.

— Nerede çalıştınız birlikte?
— Tuzla Kampı'ndaydı. Ben de Tuzla Kampı'nın Yönetim Kurulu'nda üyeydim. Orada Protestan kilisesinin bir kampı vardı. Hrant Dink orada müdürdü. Son derece çalışkan biriydi. Hrant gençlere yönelik programlar organize etmekte çok başarılıydı. Çocuklara iyi bakıyordu. Tahminim evli değildi. Orası aynı zamanda çiftlik gibi bir yerdi. Anadolu'dan yetim çocuklar oraya getiriliyordu, bakılıyordu. Ermenice, müzik öğretiliyordu. Yetimhane gibiydi. Sonradan kamp kapatıldı. Vakıflar idaresi kapattı. Hrant ile devamlı görüşmelerimiz olurdu oranın müdürlüğünü yaparken ben yönetim kurulundaydım, birkaç Amerikalı da kontrolör olarak bulunuyordu. Oradan kendisini gayet iyi tanıyorum; yazları da kendisi Kınalıada'da olduğu için oradan da tanışıklığım var.

Hrant'ın o zamanlar basınla herhangi bir ilişkisi yoktu. Tuzla kampı bittikten sonra Hrant'ın gazetecilik serüveni başladı. *Agos* gazetesi. Gazetenin yöneticisi olduğu zamanlar kendisiyle görüşmelerimiz çok olmuştur, birkaç kez işyerime de gelmiştir. Memleketini seven, bu memleket için gerekli fedakarlığın yapılmasını isteyen yaradılışta bir kişiydi. İnsanların kardeşçe yaşayabileceklerine inanan biriydi. Ve bu süreçte de yurtdışında iyi temasları vardı, diaspora ile temasları çoktu. Birkaç kez Fransa'ya da gitti, uzun yıllar pasaport vermemişlerdi, sonra verdiler. On yıl uğraştı, sonra seyahatlere çıktı.

Tabii kendisi fikrini açıkça söyleyen, hiç sakınmadan söyleyen, bu memleketin bütün vatandaşlarının birlikte olmalarından dolayı büyük mutluluk duyan bir arkadaştı. Bence gerçek bir vatanseverdi. Maalesef acı bir kurşuna hedef teşkil etti, çok üzücü bir olay. Esasen belki bugüne kadar Türkiye'de hiç görülmemiş bir cenaze merasimi yapıldı; ta Osmanbey'den Kumkapı'ya kiliseye kadar, oradan da mezarlığa kadar ve yüz binlerce kişinin iştirakiyle yapıldı. Tabii oradaki pankartlar da enteresan: "Hepimiz Hrant Dink'iz, hepimiz Ermeniyiz" gibisinden, halkın bir tepkisini gösteriyor. Ben o cenaze töreninde her kesimden halk gördüm, insan gördüm; kadınlar, erkekler, başları bağlı olanlar, açık olanlar, Hıristiyan'ı, Müslüman'ı. Bu bir gazetecinin öldürülmesinden kaynaklanan bir üzüntüyü ifade ediyordu ve tabii çok acı bir olay.

— Bu ilk ölümü duyduğunuzda tepkiniz ne oldu?
— Boğaziçi Üniversitesi'nde dersten çıkmıştım. Asistanım geldi, o da televizyon izliyormuş okulda, ofisime giderken yolda söyledi bana. Ben inanmak istemedim. Zaman zaman tehditler aldığını ben de duymuştum Hrant Dink'in, konuşmalarından dolayı. Bilhassa son davalarda Adliye Binası'nın önünde kendisini tartaklayanlar olmuştu. Acı haberi duyduğumda donakaldım tabii, inanmak istemedim.

— Peki o gün, yani o cinayet ve cenazenin Türkiye'de bir şeyleri değiştirdiğini düşündünüz mü? Onun bir milat olduğunu hissettiniz mi?
— Evet, düşündüm. Muhakkak ki ölüm son derece kötü bir olay. Tabii pek çok kişinin canı yandı. Ailesinin, çevresinin, gazetesinin, cemaatinin... Bu gibi hadiseler unutulmuyor kolay kolay. Fakat zaman geçtikçe de mecbursunuz unutmaya, hayat yine tabii devam edecek. O hadiseden sonra, meydana çıkan tablo şöyle: Bir vatandaşın öldürülmesi, bir Türk vatandaşının öldürülmesi söz konusu. Kendisinin Ermeni ve Hıristiyan olmasının bir özelliği yok. Bir basın mensubuna karşı böyle menfurca işlenen bir cinayetin bütün halk kesimlerini sonsuz etkilediğini gördüm.

Memlekette daha yapılması gereken pek çok iş var

— Evet, benim soracaklarım bu kadar. Sizin eklemek istediğiniz bir şey var mı?

— Muhasebede "süreklilik kavramı" diye önemli bir kavram vardır. Ben de hayatımı ona göre programlamış durumdayım. Bakıyorum, yapmış olduğum bütün işlerim uzun vadeli ve uzun süreli. Evliliğim, mesleğim, üniversitedeki hayatım, iş hayatım, dışarıda almış olduğum sosyal görevler; hepsi uzun vadeli. Ben kısa vadeli işlerden hoşlanmıyorum, hep uzun vadeli işlerden hoşlanıyorum.

Öğrencilerime de aynı şeyi tavsiye ediyorum. Çünkü sık sık bana iş değiştirmek için müracaatta bulunuyorlar. Ben pek tasvip etmiyorum böyle kısa dönemde iş değiştirmeleri. Diyorum ki: "Başarının ana nedenlerinden biri; bir işte, bir yerde veyahut bir ortamda uzun müddet kalmanız ve uzun müddet oraya faydalı olmanız. Ondan sonra da muhakkak ki gelişmeniz daha süratli olacak, daha iyi olacak. Kısa dönemde pek yararı olmayacak."

— Son olarak ne söylemek istersiniz?

— Hem Türkiye'de yapmış olduğum cemaat işlerinden, hem de uzun yıllar Boğaziçi'nin bir hocası (tam 52. yıl) olmaktan gurur duyuyorum. Muazzam bir gurur hissi var içimde. Bütün yaptıklarımı büyük bir arzu ve istekle yaptım. Hiçbir yabancılık hissi beni ürkütmedi. Samimi olarak söylüyorum. Ve ürkenlere de şu mesajı verdim: "Ürkmeyi kendinde ara, başkasında arama."

Bütün öğrencilerime sabır, iyi niyet ve hoşgörü tavsiye ediyorum. Bu memlekette yapılması gereken pek çok iş var. Muhakkak ki her cemiyette, her ülkede eksik kalmış olaylar vardır, bunları tamamlamak da yine bizim görevimizdir. Bunları el birliği ile yapmak lazım. Dostane bir şekilde, kardeşlik havası içinde.

— Bu uzun ve güzel söyleşi için size teşekkür ederim

— Ben size teşekkür ederim..

YAŞAMÖYKÜSÜ

1896
Dede Kirkor Manukyan, Kayseri Tomarza'dan İstanbul'a göç etti.

1898
Baba Artin Manukyan doğdu.

1911
Anne Eliz Yeresyan doğdu.

1930
Manukyan ailesi Fener'e taşındı. Amca ile Baba Artin, Manukyan Biraderler'i kurdu.
Baba Artin ile Anne Eliz Yeresyan tanıştı, evlendi.

24 MART 1931
Arman Manukyan Maçka Caddesi'ndeki Amerikan Hastanesi'nde doğdu.

1932
Arman Manukyan 9 aylıkken vaftiz oldu.

1936
Arman Manukyan ailesi ile Fener'den ayrılıp Şişli'ye Abide-i Hürriyet Caddesi Karadeniz Apartmanı'na taşındı.
Eylül'de Pangaltı Lisesi'nin anasınıfına kayıt yapıldı.
1 Kasım'da kardeşi doğdu.

1938
Hala Mari Havlucıyan Şişli'ye taşındı.
Anne Eliz ile birlikte Atatürk'ün naaşının Dolmabahçe'den ayrılışını gözyaşları içinde izledi.

1941
Büyükada'ya Alpaslan Sokak'a sayfiyeye gidildi.

1942
Varlık Vergisi Manukyan ailesini de etkiledi. Baba Artin Manukyan'a kesilen vergi 240 lira idi.
Eşi Alis'le Büyükada Tepeköy'de ilk kez karşılaştı.

1945
13 Eylül'de Arman Manukyan, Robert Kolej'in yatılı kısmına başladı.
Akordeon çalmaya başladı, 1948 yılına kadar bu tutkusu sürdü.

1947
Şişli Spor Kulübü'ne girdi.

1948
Arman Manukyan, kardeşiyle birlikte Manukyan Biraderler'de işe başladı.
Sayfiye için artık Kınalıada seçildi.

1950
İlk papyonu taktı. Hala Mari Havlucıyan da beğenince, artık papyon en büyük tutkusu oldu.

1951
Robert Kolej'den mezun oldu. Alis'le flörte başladı.

1952
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne yazıldı. Melodili ıslık plağı çıkardı.

1953
Babasının isteği ile İktisat Fakültesi'nden ayrıldı. Eylül ayında Ankara Yedek Subay Okulu'na askerliğe gitti. Daha sonra Amerikan Yardım Heyeti - JAMMAT (Joint American Military Mission for Aid to Turkey) organizasyonunda asker olarak görev yaptı. 1955'te askerliği bitti.

1956
Alis'le Park Otel'de nişanlandı.

1957
Alis'le 5 Mayıs'ta evlendi. Nişantaşı'na taşındı.

1958
Eşi Alis ile Amerika'ya gitti.

1960
11 Kasım'da oğlu Roy, Amerika'da doğdu. 11 Aralık'ta Türkiye'ye döndüler.

1963
Manukyan Birader'ler için Japonlarla temas kurdu.

1964
Kızı Gilda doğdu.
Japonya'ya giderek tanıştığı Okada firması ile işbirliği yapmaya başladı.
Daha sonra evlatlık aldığı Kamer, ilk kez Nişantaşı'ndaki eve geldi.

1968
Merkezi Amerika'da bulunan Cinişyan adlı bir yardım kuruluşunun başkanlığını yapmaya başladı. Halen bu görevi sürdürüyor.

1970
Dışişleri Bakanlığı'nın isteği ile ASALA terör örgütüne karşı oluşturulan Task Force Çalışma Grubu'nda görev aldı. Türkiye'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda fikir üretilmesine katkıda bulundu ve Türkiye'nin tezini anlatmak için çeşitli ülkelerde temaslar yaptı.

1972
Şişli Spor Kulübü Başkanlığı yaptı, 1997 yılına kadar kulüp başkanlığını sürdürdü.

1975
Amerikan senatörleri ile görüşürek ambargonun kaldırılmasını içeren Türk tezini anlatmak üzere TÜSİAD ile birlikte Amerika'ya gitti.

1976
Evlatlıkları Kamer'i evlendirdi.

1979
Manukyan Biraderler'i Karaköy'e taşıdı.

1986
Patrikhane Danışma Kurulu üyeliğine seçildi. 1990'a kadar bu görevi sürdürdü.

1989
Baba Artin, 92 yaşında öldü.

1992
İlk kız torunu Kayla doğdu.

1996
Torunu Alek doğdu.

2000
Torunu Aren doğdu.

2004
Torunu Yasmin doğdu.

2005
Manukyan Biraderler, Hayati Urlioğlu'na devredildi.

2007
Kızı ve ailesi Kanada'ya taşındı.

Abasıyanık, Sait Faik 164
Acarlı, Başar 165
Acemyan, Nubar 48, 196-97
Acemyan, Sirarpi 150, 159
Açıksöz, İsfendiyar 116
Agopyan, Ara 173
Akant, Ziya 118
Akaydın, İsmail 257
Akben, Elif 291
Akçağlılar, Necati 308
Akgiray, Vedat 280
Aktan, Nazlı 283
Akyıldız, Sabahattin 103, 121
Aldıkaçtı, Hazım 103, 107, 115
Alek (torunu, bkz. Tırpan, Alek)
Alışık, Sadri 162
Aliotti, Enrico 122
Alis (eşi, bkz. Manukyan, Alis)
Allen, Robert 109
Alpargun, Beste 286
Altuğ, Özlem 293
Altun, Selçuk 275
Amira, Kazaz Artin 300
Anahit (hala kızı) 16, 29
Angelidis (kolejde personel) 96
Ann (Amerika'daki arkadaşları) 219
Eliz (bkz. Manukyan, Eliz)
Ardahan, Babür 66
Aren (torunu, bkz. Manukyan, Aren)
Arman, Karabet 295, 302
Arslan, Aslı 290
Artin (babası, bkz. Manukyan, Artin)
Artin Efendi (bkz. Manukyan, Artin)
Atahan, Fikret 97
Ataman, Zafer 315
Atatürk 78-82, 96, 160, 199, 345
Aya, Şükrü 97
Ayda (gelini, bkz. Manukyan, Ayda)
Aydoğan, Selin 292
Aykaç, Eşfak 161
Ayva, Lokman 279
Azaryan, Vahram96

Bahçıvan, Erdal 282
Baler, Mehmet 97, 112
Baran, Dilek 286
Baran, Selim 122
Barren, Dean 214-15
Barsamyan, Hrant 165
Başar, Günseli 184
Başaran, Özcan 115
Bay Jak (bkz. Kamhi, Jak)
Bay Mantikas (kolejde personel) 96
Bay Niko (bkz. Papadopulos, Niko)

Bayan Bercuhi (öğretmeni) 50, 55
Bayar, Celal 104
Bayar, Semih 107
Bayraktar, Yavuz 107
Bayülken, Alp 253, 277, 286
Berberoğlu, Enis 276
Berberyan, Arto 160
Berker, Feyyaz 308
Betil, İbrahim 273
Bezircioğlu, Mirva 287
Bezmen, Fuat 308
Bilgin, Korkut Ata 249
Bilir, Zehra 161
Billurcu, Rafi 288
Bilyay, Seda 290
Bisa, Sarah 287
Black, Floyd 129
Bodur, İbrahim 97, 273
Bodur, Muzaffer 277
Bonofiyel, Keti 280
Borak, Eser 207, 277-78
Boratap,Yalçın 159
Boyd, Hillary 129
Boyner, Cem 237, 276
Burçkin, Emre 161
Burçkin, Süha 161
Burla, Fred 308

Caldiera, Arthur 123-24
Celil (evlatlığı Kamer'in oğlu) 331-32
Cem, İsmail 168
Ceyhan, Pınar 291
Civelek, Erhan 289

Çakıcı, Melda 288-89
Çakıcı, Meltem 288
Çakıcı, Meral 288-289
Çakır, Jirayr 133-35
Çakıroğlu, Mehmet Ali 287
Çakıroğlu, Natali 287
Çalın, Hüma 26, 293
Çelenli, Mehmet 285
Çerçiyan, Vahram 96
Çevik, Şevket 154
Çıngıllı, Bedri 97
Çiftçi, Sinan 292
Çiller, Tansu 267-70

Demirci, Seher 291
Demircioğlu, Seven 292
Demircioğlu, Şaban 291
Demirel, Neslihan 281
Demirel, Süleyman 268, 281
Derminasyan, Artin 170
Derminasyan, Vahan 196-197
Dilber, Mustafa 277
Dinç, Enis 109
Dinçbaş, Osman 277
Dinçkök, Ömer 278
Dink, Hrant 341-42
Dolikyan, Vahe 92, 96
Dumanlı, Erhan 253, 273
Duran, Sezen 293
Dümer, Aysel 130
Düzenli, Aslı 289

Ecevit, Bülent 168, 307
Eczacıbaşı, Oya 279
Eken, Bülent 308
Eken, Reha 308
Ekrem Bey 113, 118, 122
Ekşioğlu, Zerrin 289
Eleni 158
Eliz (bkz. Manukyan, Eliz)

Eliz Hanım (bkz. Manukyan, Eliz)
Eliza (bkz. Manukyan, Eliz)
Enver Paşa 26
Erberk, Neşe 275
Ercüment Behzat (bkz. Lav, Ercüment Behzat)
Erden, İlker 292
Erem, Turgut 126
Ergün, Şükrü 287
Erler, Faika 281
Erler, Harika 281
Ermaner, Beste 290
Erol, Özden 286, 288
Erzik, Şenes 275
Esener, Turhan 279
Estes, Charles 107

Ferdi (kardeşi, bkz. Manukyan, Ferdi)
Ford, Gerald 309, 311-12
Fortune (çocukluk arkadaşı) 158
Foti (bakkal) 76

Garwood, David 129
Gazioğlu, Muzaffer 308
Gecedoğan, Kamer 329-32, 347-48
Gecedoğan, Şükrü 330
Germen, Ülker Bilimer 108
Gilda (kızı, bkz. Tırpan, Gilda)
Girgin, Naci 159
Gökçe (evlatlığının torunu) 331
Gökçe, Deniz 284
Gökçe, Yaşar 292
Gurdikyan, İstepan (Türkçe edebiyat öğretmeni) 59
Grant, R. (Amerikalı albay) 179-180
Gruda, Yılmaz 159
Gül (bkz. Manukyan, Gülük)
Gülesin, Şükrü 161
Gülhan (bkz. Manukyan, Gülük)
Gülük (bkz. Manukyan, Gülük)
Gün, Aydın 228
Gürel, Seda 291
Gürün, Kamuran 302
Güven, Meggy 282
Güzel, İsmail 292

Hakkı Bey (Türkçe öğretmeni) 51, 63-64
Halman, Talât 97,107, 122
Hancıyan, Leon (bestekar) 340
Havluciyan, Mari (halası) 8,16, 345-46
Havluciyan, Mirican (enişte si) 6, 16, 30
Hazım (bkz. Aldıkaçtı, Hazım)
Herman (ilkokul arkadaşı) 64
Hintliyan Efendi (eğitimci) 89
Hulusi, İhap 162
Hun, Ediz 161
Hüsamettin Yüzbaşı 174-75

İbrahim (asker arkadaşı, hariciyeci)174
İhmalyan, Jak 160
İhmalyan, Vartan 160

İlimon (ninesinin kardeşi) 27
İlkel, Fahir 308
İlkorur, Korkmaz 253, 278, 285
İnce, Celal 133
İnönü, Erdal 164
İnönü, İsmet 114-15, 164
İpekkaya, Ani 159
İrfan Yüzbaşı (askerdeki basketbol koçu) 173-75
İsmet Paşa (bkz. İnönü, İsmet)

Jak Bey (bkz. Kamhi, Jak)
John (Hawai'den arkadaşı) 124
Jozef (nalbur) 66

Kaçuni Kardeşler 161
Kadın Hanım (bkz. Manukyan, Gülük)
Kadir (Kınalıada'daki manav) 183
Kalkavan, Metin 279
Kalyoncuoğlu, Şebnem 288
Kamer (bkz. Gecedoğan, Kamer)
Kamhi, Cefi 274
Kamhi, Jak 274, 308
Kandoyan (bkz. Ohannes Kandoyan Efendi)
Karaçam, Burhan 253, 273
Karaçetin, Haluk Özsoy 103
Karahanova, Nebat 292
Karakaş, Eser 279
Karalı, Garbis 103
Karasu, Haygaram 136
Kawanishi, Hiroshi 231
Kayla (torunu, bkz. Manukyan, Kayla)
Kaynar, Naci 250, 256
Kazanciyan, Alber 61-62
Kazanciyan, Avedis 295
Keremoğlu, Aysel 108
Kesici, Binhan 281
Kesici, İlhan 281
Kılıç, Altemur 308, 310
Kılıç, Pınar 277
Kıpçak, Gülen 159
Kıraç, Suna (bkz. Koç, Suna)
Kırmoyan, Ara 103
Kızıldemir, Dinç 280
Kirkor Ağa (bkz. Manukyan, Kirkor)
Kocabıyık, Asım 308
Kocatopçu, Şahap 308
Koç, Rahmi 97, 99, 122, 166, 272, 308
Koç, Suna 99, 271-72
Koç, Vehbi 97-100, 130, 272
Koçak, Zeynep 290
Köseoğlu, Sait 280
Kunt, Amil 115
Küçükadonyadis, Lefter 153, 165
Kürkçiyan, Gürcan 61

Lale (öğrencisi) 241
Larry (Amerikalı arkadaşı) 220
Lav, Ercüment Behzat 159
Lefter (bkz. Küçükadonyadis, Lefter)
Luiz (bkz. Manukyan, Eliz)
Lynn, Dora 215

Macit Bey (coğrafya öğretmeni) 56

Mahçupyan, Etyen 278
Manas, Edgar 340
Manukyan, Alis 22, 33, 35, 62, 70, 74, 78, 131, 139, 141, 149-52, 156, 158-60, 170, 174-75, 180-86, 196-98, 208-21, 225-29, 314, 316-18, 321, 323, 329, 330
Manukyan, Aren 320-21, 328, 348
Manukyan, Artin 7, 13, 16, 20, 22, 26, 33, 92, 128, 145, 300, 345-46, 348
Manukyan, Ayda 318-319, 321, 326
Manukyan, Dikran 8, 92, 145
Manukyan, Eliz 14, 16-24, 28-33, 37, 40-41, 45-46, 51-53, 55, 62, 65-68, 74, 77, 81-82, 85-88, 91, 93-94, 96, 119-20, 128, 132-33, 139, 150-54, 156, 170, 199, 210, 345
Manukyan, Ferdi 88, 128, 198
Manukyan, Gülük 3-5, 7, 9-11, 16, 21, 26, 32, 36, 40-41, 47, 91
Manukyan, Kayla 319-21, 328, 348
Manukyan, Kirkor 3-13, 15-16, 18-21, 25-26, 28, 32, 35, 39, 41-42, 45-47, 70, 78, 86, 89, 91-92, 139, 151, 157, 170, 345
Manukyan, Mari (bkz. Havluciyan, Mari)
Manukyan, Roy 225-226, 315-319, 321-322, 324-329, 331, 347
Manukyan, Süzan 33
Mari (halası, bkz. Havluciyan, Mari)
Markaryan, Kağam 87, 189
Mc Neal (Amerikan edebiyatı hocası) 117, 129
Mehmet (askerdeki emir eri) 179
Mesut Bey (Yılmaz, eski başbakan) 278-79
Mirican Enişte (bkz. Havluciyan, Mirican)
Moran, Tosun 122, 127
Morisis, Aleko 173
Mustafa (taksici) 42
Mutafyan, Mesrop 134
Müren, Berna (bkz. Yılmaz, Berna)

Nak, Yalçın 281
Naki Bey (tüccar) 156
Narin, Halit 279-308
Narin, Mine 279
Necdet (taksici) 96
Neslihan (bkz. Demirel, Neslihan)
Nubar, Acemyan 196-197
Nuhoğlu, İrem 245

Oba, Beyza 280
Oğik (ninesinin kardeşi) 27
Oğuz, Müge 287
Ohannes (sınıf arkadaşı) 64
Kondayan, Ohannes (öğretmeni) 96
Onar, Turan Feridun 103

Onat, Teoman 97
Onnik Efendi (Kınalıada'dan Atatürk'ün ahbabı)160
Osman (çocukluk arkadaşı, bkz. Türkman Osman)
Ozan, Mahmut 217

Öber, İsmet 115-116
Öjeni (halası) 8
Öngören, Mahmut 97, 107, 122-123
Özakman, Özlem 286
Özaşır, Sibel 293
Özbilen, Erdal 97
Özcan, Ayşe 290
Özden, Coşkun 164
Özenbaş, Deniz 287
Öztürk, Fatma 293

Pala, Serdar 289
Panayotidis, Yorgi 103
Pandeli (akordeon öğretmeni)141
Papadopulos, Niko 38
Patrik Atenagoras168
Patrik Şinork Kalustyan 49, 163, 295
Patrik Naroyan 10-11
Pektaş, Hüseyin 95
Pektaş, Mihri 95
Pensoy, Sibel 285
Petrosyan (Levon Ter, Ermenistan eski cumhurbaşkanı) 193
Pınar (bkz. Ceyhan, Pınar)
Pistos (ninesinin kardeşi) 27
Potts (Boğaziçi'nden hocası ve meslektaşı) 207-208, 223
Puccini (İtalyan besteci)121

Rahmi (bkz. Koç, Rahmi)
Rober, Haddeler 48
Robert, Jeremy 251
Ronzan, Krener 178
Roy (oğlu, bkz. Manukyan, Roy)
Röne Hanım (ilkokul öğretmeni) 51

Sabahattin (yatakhane arkadaşı)121
Sabancı, Güler 270
Sacit Bey (fabrika müdürü) 24
Sadıkoğlu, Aslı
Sağmanlı, Ergun 122
Sakarya, Abbas 101
Sakıp Bey (Sabancı) 270
Samyeli, Defne 283
Sander, Mithat Sadullah 59
Sandukas, Fedon 176
Sarafyan (kolejde personel) 96
Sarıalp, Ayşegül 208
Sarıalp, Ruhi 208
Satenik (halası) 79
Savaş, Vural 310
Scolt (dekan)129
Seelye, Lawrence 129
Selami, Bey (coğrafya öğretmeni) 56
Senar, Müzeyyen 161
Serezli, Nisa 159
Sarkis (okulun başpapazı) 49
Sarkis (okulun hademesi) 51
Sertel, Murat 277
Sevim, Zeynep 290
Silahtaroğlu, Burhan 108-122
Silahtaroğlu, Orhan 122
Sofik (ninesi) 27

Solari, Lorenzo 122
Sönmezyıldız, Avni 289
Stetson (fizik hocası) 109, 118
Sultan (çocukluktaki bakıcısı) 30-31
Suner, Cevdet 277
Süzet (kuzini)16
Süzen (bkz. Manukyan, Süzen)
Şeftali, Semih 279
Şenver, Bülent 253, 277
Şeren, Turgay 116
Şigaher, Vart 48
Şükrü (bkz. Gecedoğan, Şükrü)

Tanrısever, Arzu 285
Taşdelen, Duygu 290
Taşkın, Tuluğ 286
Taşyol, Sevim 285
Tek, Rezzan 130
Tekçe, Ahmet Tarık 161
Tekden, Bilkay 159
Tekiner, Aslı 283
Tekiner, Suphi 159
Telgezer, Rifat 154
Tevfik Hoca (tarih hocası) 60
Tırnaklı, Mehmet 286
Tırpan, Alek 320-21, 328, 348
Tırpan Gilda 316-18, 320-23, 327-29, 331, 347
Tırpan, Yasmin 320-21, 348
Tırpan, Yervant 320-21, 326-27
Tiniç, Seha 262-272
Tiryakioğlu, Berna 287
Tokcan, Gonca 292
Toktar, Can 127
Topkaya, Güler 127, 130
Tovmasyan, Zaven 165
Tuna, Zafer 291
Tuncer, Ertuğrul 275
Türkman, Osman 115-116
Türkseven, Sinan 290
Tülbentçi, George 58-59
Tülbentçi, Raymond 58
Tüzün, Ferit 161

Ufuk (evlatlığı Kamer'in kızı) 330-32
Ulagay, Osman 276
Ulyott (hocası) 117, 129
Uras, Güngör 308
Urlioğlu, Hayati 17, 348
Uslu, Yüksel 97, 121
Utku, Rengin 289
Uysal, Neslihan 290
Uzöz, Faruk 122

Vanlıyan, Diran 165
Vartanuş Hanım (bkz. Yeresyan, Vartanuş)
Vasfi Aziz (coğrafya hocası ve avukat) 60
Vatandost, Nazenin 289
Vehbi Bey (bkz. Koç, Vehbi)
Vulahopulo, Andreana 130

Walter (çocukluk arkadaşı) 66

Yalaz, Ali 159
Yalçın (bkz. Nak, Yalçın)
Yaldızcıyan, Zare 48, 162
Yankee (muhasebe hocası) 218

Yarman, Yalçın 97
Yasmin (torunu, bkz. Tırpan, Yasmin)
Yaşar, Gökçe 292
Yaşar, İdil 285
Yenal, Oktay 97, 104, 106-107, 112, 122, 127, 205
Yeresyan, Eliz (bkz. Manukyan, Eliz)
Yeresyan, Kevork 18, 335
Yeresyan, Vartanuş 18, 48, 315
Yervant (bkz. Tırpan, Yervant)
Yeşilgün, Ayşegül 287
Yetvart (halasının oğlu) 16, 30, 91, 140
Yılmaz, Berna 278-79, 287
Yirmibeşin, Ekrem 113, 118, 122
Yolaç, Kayhan 115
Yorgancıoğlu, Galip 279
Yöneyman, Faruk 275
Yörük, Ömer 107
Yörükaslan, Aytaç 159

Zahrad (bkz. Yaldızcıyan, Zare)
Zakaryan, Ara 62
Zakaryan, Zohrap 64
Zazmine (hala kızı) 8, 16
Zeren, Dilek 287
Ziya Paşa 321
Zor, Yasemin 288

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 34 —

Sakin ve huzurlu gülümsemesiyle Ermeni cemaatinin önde gelen isimlerinden. Ak saçları ve efsane haline gelmiş papyonuyla Boğaziçi Üniversitesi'nin en kıdemli hocalarından. Bir yandan aralarında Suna Koç, Güler Sabancı, Cem Boyner, Cefi Kamhi, İbrahim Betil, Neşe Erberk gibi birçok ünlünün bulunduğu binlerce öğrenci yetiştirirken bir yandan cemaate bağlı hastane, spor kulübü ve yardım kuruluşlarının yönetiminde görevler aldı. Patrikhane Danışma Kurulu'nda bulundu. Arman Hoca, hayat muhasebesinin son satırında, en değerli varlıkları olarak ailesinin ardından işini, hocalığını ve cemaat çalışmalarını sayıyor:

"Hem Türkiye'de yapmış olduğum cemaat işlerinden, hem de uzun yıllar Boğaziçi'nin bir hocası olmaktan gurur duyuyorum. Bütün yaptıklarımı büyük bir arzu ve istekle yaptım. Muhasebede 'süreklilik kavramı' vardır. Ben de hayatımı ona göre programlamış durumdayım. Bakıyorum, yapmış olduğum bütün işlerim uzun vadeli ve sürekli: Evliliğim, mesleğim, üniversitedeki hayatım, iş hayatım, dışarıda almış olduğum sosyal görevler; hepsi uzun vadeli. Başarının ana nedenlerinden biri bu.

...

Bütün öğrencilerime sabır, iyi niyet ve hoşgörü tavsiye ediyorum. Bu memlekette yapılması gereken pek çok işler var. Muhakkak ki her cemiyette, her ülkede eksik kalmış olaylar vardır, bunları tamamlamak da yine bizim görevimizdir. Bunları elbirliği ile yapmak lazım. Dostane bir şekilde, kardeşlik havası içinde."

9 789944 884952

KDV dahil fiyatı
18 YTL